Psike İstanbul
Psikanaliz Kitaplığı

Acının Kaynakları

Korku, Açgözlülük, Suçluluk, Kandırma, İhanet ve İntikam

Salman Akhtar

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

SALMAN AKHTAR

Tıp doktoru, Jefferson Medical College'da psikiyatri profesörü ve Philadelphia Psikanaliz Merkezi'nde eğitim ve süpervizyon analisti. *International Journal of Psychoanalysis* ve *Journal of the American Psychoanalytic Association*'ın editör kurulunda yer almıştır. 300'ün üstündeki yayınının arasında şu on beş kitap da yer almaktadır: *Broken Structures* (1992), *Quest for Answers* (1995), *Inner Torment* (1999), *Immigration and Identity* (1999; *Göç ve Kimlik*, 2010, Odağ Vakfı), *New Clinical Realms* (2003), *Objects of Our Desire* (2005), *Regarding Others* (2007), *Turning Points in Dynamic Psychotherapy* (2009), *The Damaged Core* (2009), *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis* (2009), *Immigration and Acculturation* (2011), *Matters of Life and Death* (2011), *The Book of Emotions* (2012), *Psychoanalytic Listening* (2013), ve *Good Stuff* (2013). Ayrıca psikiyatri ve psikanaliz alanlarında kırk iki kitabın editörlüğünü veya yardımcı editörlüğünü üstlenmiştir. Dr. Akhtar çok sayıda prestijli konuşma ve ders vermiştir ki bunların sonuncusu Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin 2010 yılında Çin'in Beijing şehrinde gerçekleştirilen Asya kongresindeki açılış konuşmasıdır. Dr. Akhtar *Journal of the American Psycho-analytic Association*'ın Yılın En İyi Makalesi Ödülü'ne (1995), Margaret Mahler Edebiyat Ödülü'ne (1996), Amerikan Psikanaliz Hekimleri Cemiyeti'nin Sigmund Freud Ödülü'ne (2000), Amerikan Psikanaliz Birliği'nin Edith Sabshin Ödülü'ne (2000), Amerikan Psikanalistler Koleji'nin Laughlin Ödülü'ne (2003), Columbia Üniversitesi'nin Uygulamalı Psikanalize Seçkin Katkılar için Robert Liebert Ödülü'ne (2004), Amerikan Psikiyatri Birliği'nin Kun Po Soo Ödülü'ne (2004), ülkedeki Psikiyatri Asistanlarına Olağanüstü Eğitmenlik için Irma Bland Ödülü'ne (2005) ve Nancy Roeske Ödülü'ne (2012) layık görülmüştür. Daha yakın zamanda ise Sigourney Ödülü'nü (2013) almıştır ki bu psikanaliz alanındaki en prestijli ödüldür. Dr. Akhtar uluslararası itibara sahip bir konuşmacı ve eğitmendir. Kitapları Almanca, Türkçe ve Romence de dahil olmak üzere çok sayıda dile çevrilmiştir. İlgi alanları oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır ve *International Journal of Psychoanalysis*'in film değerlendirmeleri editörü olarak görev yapmıştır; hâlihazırda da *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*'in kitap değerlendirmeleri bölümünün editörlüğünü yürütmektedir. Yedi şiir kitabı yayınlamıştır ve Philadelphia'daki InterAct Theatre Company'de misafir öğretim üyesidir.

GÜLGÜN ALPTEKİN

Psikiyatr, eğitim ve süpervizyon analistidir. Psike İstanbul (İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği) üyesidir. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1991 yılında mezun olmuştur. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalında 1992 -1997 yılları arasında ihtisas yapmıştır. 1994-2000 yılları arasında İzmir Halime Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Vakfı'nın eğitimine katılmıştır. İzmir Halime Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Vakfı üyesidir. 1997 yılından bu yana İstanbul'da serbest çalışmaktadır. Psike İstanbul Derneğinin eski yönetim kurulu başkanıdır. Psike İstanbul Kabul Komitesi başkamdır. Psikanalizin çeşitli alanlarına, özellikle uygulamasına ilişkin makale ve konferans sunumları vardır. Kadınlık, aktarım-karşıaktarım ve özellikle aktarım-karşıaktarımın sözel olmayan görünümleri üzerine çalışmaları yoğunlaşmıştır.

Salman Akhtar
ACININ KAYNAKLARI
Korku, Açgözlülük, Suçluluk, Kandırma, İhanet ve İntikam
Çeviren Elif Okan Gezmiş

Salman Akhtar
SOURCES OF SUFFERING
Fear, Greed, Guilt, Deception, Betrayal, and Revenge
Karnac, 2014. Copyright © Salman Akhtar, 2014.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 613
Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı - Şimdi ve Burada 9

ISBN 978-605-399-505-0

Bu kitabın Türkçe baskısında yer alan "Pandora'nın Kutusunu Açmak ya da Açmamak" isimli makale Gülgün Alptekin tarafından kaleme alınmıştır.

PSİKE ist
İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği 2003

Psike İstanbul 'Konferanslar', Psike İstanbul 'Şimdi ve Burada' ile 'Psikanaliz Yıllıkları' dizileri İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği (Psike İstanbul) ile İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'nın işbirliği ile yayınlanmaktadır.

1. Baskı İstanbul, Aralık 2017

© İstanbul Bilgi Üniversitesi İktisadi İşletmesi
Yazışma Adresi: İnönü Caddesi, No: 6 Kuştepe Şişli 34387 İstanbul
Telefon: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / Faks: 0212 216 24 15 • Sertifika No: 35680

www.bilgiyay.com
E-posta yayin@bilgiyay.com
Dağıtım dagitim@bilgiyay.com

Dizi Editörü Işıl Ertüzün
Yayına Hazırlayan Cem Tüzün
Tasarım Mehmet Ulusel
Dizgi ve Uygulama Maraton Dizgievi • www.dizgievi.com
Düzelti Beyza Becerikli
Dizin Belgin Çınar
Baskı ve Cilt Sena Ofset Ambalaj ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok Kat 6 No: 4 NB 7-9-11 Topkapı İstanbul
Telefon: 0212 613 03 21 - 613 38 46 / Faks: 0212 613 38 46 • Sertifika No: 12064

İstanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü Tarafından Kataloglanmıştır.

Akhtar, Salman, 1946-
Acının Kaynakları : korku, açgözlülük, suçluluk, kandırma, ihanet ve intikam / Salman Akhtar ; çeviren Elif Okan Gezmiş. -İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

pages : charts ; 23 cm. -(İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 613.
Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı. Şimdi ve Burada; 9).

Includes bibliographical references and index.

ISBN 978-605-399-505-0

1. Suffering. 2. Affect (Psychology). 3. Psychoanalysis. 4. Fear. 5. Avarice. 6. Guilt. 7. Deception. 8. Betrayal. 9. Revenge. 10. Emotions. I. Title. II. Gezmiş, Elif Okan. III. Series.

BF789.S8 A3419 2017

PSİKE İSTANBUL PSİKANALİZ KİTAPLIĞI
ŞİMDİ VE BURADA

SALMAN AKHTAR

ACININ KAYNAKLARI
KORKU, AÇGÖZLÜLÜK, SUÇLULUK, KANDIRMA, İHANET VE İNTİKAM

ÇEVİREN
ELİF OKAN GEZMİŞ

Rama Rao Gogineni ve April Fallon'a
dostlukla...

İçindekiler

vii Teşekkür

1 Giriş

3 **BİRİNCİ KISIM Acı Çekmek**

5 BİRİNCİ BÖLÜM Korku

5 Korku

8 Kaygı

10 Fobi

16 Fobik Karakter

17 Korkaklık

19 Kültürel Bir Parantez

23 Klinik Sulara Dönüş

24 Korkuyu Sezmek, Tehlikeyi Değerlendirmek, Sınır Koymak

24 Klinik Vinyet: 1

25 Klinik Vinyet: 2

26 Hastanın Korkusunu Taşımak ve Kapsamak

27 Klinik Vinyet: 3

28 Kişinin Kendi Korkusunu Yönetmesi ve Ondan Ders Alması

29 Klinik Vinyet: 4

30 Klinik Vinyet: 5

33 Kapanış Cümleleri

37 İKİNCİ BÖLÜM Açgözlülük

38 Niteleyici Özellikler

38 Birincil Dışavurumlar

40 İkincil Dışavurumlar

42 Savunmacı Bozulmalar

43 Gelişimsel Kökenler

48 Sosyokültürel Özellikler

51 Klinik Sulara Dönüş

51 Hastanın Açgözlülüğü

52 Klinik Vinyet: 6

53 Klinik Vinyet: 7

55 Analistin Açgözlülüğü

55 Klinik Vinyet: 8

57 Klinik Vinyet: 9

58 Klinik Vinyet: 10

59 Klinik Vinyet: 11

59 Klinik Vinyet: 12
60 Klinik Vinyet: 13
61 Klinik Vinyet: 14
63 Klinik Vinyet: 15
63 Kapanış Cümleleri

67 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Suçluluk
68 Tanım
70 Utanç, Vicdan Azabı ve Pişmanlıkla İlişkisi
70 Suçluluk ve Utanç
71 Suçluluk ve Vicdan Azabı
72 Suçluluk ve Pişmanlık
74 Suçluluğun Kökenleri
74 Yok Etme Suçluluğu
75 Epistemik Suçluluk
76 Oidipal Suçluluk
78 Ayrılma Suçluluğu
79 Tetiklenen Suçluluk
80 Ödünç Suçluluk
80 Emanet Suçluluk
81 Sağ Kalanın Suçluluğu
83 Suçluluğun Olumsuz Sonuçları
83 Suçun Yansıtılması
84 Zalimin Dışsallaştırılması
85 Istırabın Libidolaştırılması
87 Suçluluk ve Vicdan Azabının Faydalı Sonuçları
89 Teknik Çıkarımlar
89 Suçluluğun Fark Edilmesine Engel Olan Savunmaların Yorumlanması
90 Suçluluktan Duyulan Mazoşist Hazzın Fark Edilmesine Engel Olan Savunmaların Yorumlanması
91 Kendini Suçlama Davranışındaki Bilinçdışı Sadizmin Yorumlanması
91 Suçluluğun Savunma İşlevinin Yorumlanması
92 Suçluluğun Kaynağındakilerin Yeniden Yapılandırılması
92 Suçluluğu Taşımaya ve Onunla Baş Etmenin Üretken Yanlarını Bulmaya Yardım
92 Kapanış Cümleleri

95 İKİNCİ KISIM Acı Çektirmek

97 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Kandırma
- **98** Genel Anlamda Yalan Söylemek Üzerine
- **102** Yalan Söyleme Kapasitesinin Gelişimsel Kökenleri
- **105** İlgili Psikiyatrik Sendromlar
- **107** Kültürün Genelinde Yalan ve Kandırma
- **112** Klinik Sulara Dönüş
- **118** Kapanış Cümleleri

121 BEŞİNCİ BÖLÜM İhanet
- **122** İhanet Etme Zorlantısı
  - **123** Klinik Vinyet: 16
- **127** İhanet Edilme İhtiyacı
  - **128** Klinik Vinyet: 17
- **133** Tedavide Göz Önünde Bulundurulması Gerekenler
- **136** Kapanış Cümleleri

139 ALTINCI BÖLÜM İntikam
- **140** Fenomenolojik Özellikler
- **142** Psikodinamik Boyutlar
- **149** Bir Sentez Girişimi
- **151** Teknik Çıkarımlar
- **155** Kapanış Cümleleri

159 TÜRKÇE BASKIYA EK
Pandora'nın Kutusunu Açmak ya da Açmamak
GÜLGÜN ALPTEKİN
- **163** Psikanalizin Başlangıç Döneminde Aktarım ve Karşıaktarım Etkileşiminde Kötücül Duyguların Ele Alınmasının Önemi
- **164** Analizin İlerleyen Dönemleri
- **171** Bir Gün Ayrılma Fikrinin İlk Kez Oluşması
- **174** Sonlanmaya Yaklaşırken Aktarım ve Karşıaktarım Etkileşiminde Dönüşümler
- **178** Sonlanmaya İşaret Eden Rüyalar
- **180** Analizin Sonlanma Dönemi
- **188** Sonuç

193 Bu Kitapta Yer Alan Makalelerin Orijinalleri
195 Kaynakça
213 Dizin

Teşekkür

Bir kitap yazmak dışarıdan bakıldığında yalnız bir uğraşmış gibi görünür. Perdenin arkasında ise her zaman yazarın bu yolculukta ona eşlik eden kahramanları, akranları ve eleştirmenleri yer alır. Ben de çok sayıda psikanalitik meslektaşımın yardımını alma şansına sahiptim; özellikle de her biri Dr. unvanı taşıyan Jennifer Bonovitz, Ira Brenner, Ralph ve Lana Fishkin, Rao Gogineni, Axel Hoffer, Henri Parens ve Vamık Volkan. Dr. Rajnish Mago ve Dr. Stephen Schwartz da bazen üstü kapalı, bazen de gayet aşikâr biçimde yardımcı olarak bu kitapta yer alan malzemelerin bir kısmını okudular, gözden geçirdiler. Asistanım Jan Wright kitabın taslağını özenle ve olumlu bir tutumla hazırladı. Şahsi arkadaşlarım, özellikle de Dr. April Fallon, Dr. Naresh Julka, Dr. Saida Koita, Dr. Harish Malhotra, Dr. Tahir Maqsood, Dr. Roomana ve Dr. J. Anderson Thomson bu hem kolay hem de zor geçen zamanlarda beni hoş tuttular. Tüm bu bireylere en içten teşekkürlerimi iletiyorum.

Giriş

Acı çekmek, yaşamın asli bir parçasıdır. Neşenin ve heyecanın yanı başında yer alarak, bizler bebeklikten yetişkinliğe, oradan da ileri yaşlara geçerken varoluşumuza nüfuz eder. Gelişimin her bir döneminde ve olgunlaşmanın her kilometre taşında eşlikçimizdir. Başarılı bir psikanaliz tedavisinden sonra bile orada kalır. Hatta Freud bile psikanalizin elinden gelenin "histerik bedbahtlığı genel mutsuzluğa çevirmek"ten (1950a, s. 305) ibaret olduğunu itiraf etmiştir. Yaşam boyunca belli bir miktar duygusal acının kaçınılmaz olduğu sonucuna varan yalnızca Freud da değildir üstelik. Buddha'nın ilk Yüce Gerçek'i, Mirza Ghalib'in *qaid-e-hayat*'ı (varoluş hapishanesi) *bund-e-ghum*'a (acı esareti) denk tutması, David Thoreau'nun tüm insanların "sessiz bir umutsuzluk" hayatı sürdüğünü ilan etmesi – hepsi, bu durumla bağdaşır. Olağan bir ıstıraptır bu: Azaltılması mümkün olmadığı gibi, yaşamın da doğal bir parçasıdır. Başka bir yazımda bunun içerdiği unsurları "akıl sağlığının külfetleri" başlığı altında vermiştim (Akhtar, 2009, s. 42).

Gelin görün ki, bu kitabın konusu bu tür bir acı değil. Bu kitapta yalnızca talihsiz, gereksiz, aşırı, patolojik ve dermanı olan acılara yer veriliyor. Hiç şüphesiz bu kitabın kapsamı eksiksiz değil; haset, utanç, pişmanlık, nefret ve sıkıntıdan doğan sorunlara yer vermiyor olması mütevazı yelpazesini ortaya koyuyor. Öte yandan, bu kısıtlı içerik dahilinde de olsa, klinik ve sosyal ortamlarda karşılaştığımız acıların pek çok yüzünün altını çizmeyi amaçlıyor. Bu kitap, "acının kaynakları"ndan altısını isimlendiriyor. Bunların ilk üçü, yani korku, açgözlülük ve suçluluk, bireylerin kendi içinde acı çekmesi-

ne yol açar; ama kişilerarası sonuçları da hiç yoktur denemez. Diğer üçü ise, yani kandırma, ihanet ve intikam, başkalarının da acı çekmesiyle sonuçlanır ama burada da kişinin kendi içinde öznel bir sıkıntı yaratması muhtemeldir.

Acının bu altı kaynağının inceliklerini aydınlatırken, her bir duygunun fenomenolojik, gelişimsel ve sosyokültürel boyutlarını ele almaya çalıştım. Antropoloji, sosyoloji, etoloji ve evrim bilimleri gibi alanlardan da mümkün mertebe yararlandım. Korku, açgözlülük, suçluluk, kandırma, ihanet ve intikam arasındaki nüansları daha iyi gösterebilmek adına edebi referanslara ve klinik vinyetlere yer verdim. Amacım, klinisyenlerin bu karmaşık insan deneyimleriyle empati kurmalarına, aktarım-karşıaktarım ekseninde belirdikleri noktaları fark etmelerine ve hastalarının bunlar üzerinde benlik hakimiyeti kurma, onları yönetme becerisi geliştirmesini destekleyebilmelerine yardımcı olmak. Bu bir rehber kitap veya bir terapi el kitabı olmamakla birlikte, arsız bir pragmatiklik taşıyor. Psikanalistlerin ve psikoterapistlerin, hastalara kendi acılarını terk etmeleri, azaltmaları veya yeniden çerçevelendirmeleri için yardımcı olmasını kolaylaştırmak amacıyla kaleme alındı. Öncelikli hedef kitlem alanımızın acemileri ama daha deneyimli meslektaşlarım da bu karalamalarımda faydalı bir şeyler görürse, ne mutlu bana.

BİRİNCİ KISIM

Acı Çekmek

BİRİNCİ BÖLÜM

Korku

Korku, her zaman ve her yerdedir. Her birimiz onu bir noktada illaki deneyimleriz. Karanlık bir sokakta arkamızdan yaklaşan ayak sesleri, şehir morguna yaptığımız beklenmedik bir ziyaret, hayvanat bahçesinde büyük bir timsahla göz göze gelmek, lunaparktaki oyuncaklardaki o hızlı "düşüş"... hepsi korkudan tüylerimizi diken diken edebilir. Haykırır, çığlık atar veya sadece korkudan donakalırız. Yaklaşan o karanlık adımlarını midemizin diplerinde hemen fark eder, hareketini kanımızda hissederiz.

Peki korkunun gerçek doğasını anlıyor muyuz? Hangi amaca hizmet ettiğini biliyor muyuz? Endişelenmenin hangi koşullarda "normal" olduğu hususunda hemfikir miyiz? Korku ne zaman anormal veya marazi bir nitelik kazanır? Korkudan her ne olursa olsun kaçınmalı mı, yoksa bu acı kavun misali duyguyu tatlı bir kültürel haz mangosuna dönüştürmek mümkün mü? Bu tür sorular, korkunun yalnızca yüzeyde basit ve bariz olduğunu gösteriyor. Daha yakından bakıldığında alttan karmaşık ve inceliklerle dolu bir fenomen ortaya çıkıyor.

KORKU

Webster's sözlüğü korkuyu "tehlike beklentisiyle veya farkındalığıyla ortaya çıkan nahoş, genellikle güçlü bir duygu" olarak tanımlıyor (Mish, 1998, s. 425). Tehlikenin kaynağı burada belirtilmemiş ancak kullanılan ifadeden mevzubahis tehlikenin dış gerçeklikte yer aldığı açıkça anlaşılıyor. Bir başka deyişle, korku, tehditkâr olduğu hissedilen gerçek bir nesneye (örn. yırtıcı bir

hayvan, bıçaklı bir ayyaş), olaya (örn. deprem, izdiham) veya duruma (örn. korku filmi izlemek, buzlu yolda aracın kontrolünü kaybetmek) verilen huzursuz edici (*dysphoric*) bir tepkidir. Yaklaşan tehlike karşısında tezahür eden bu huzursuzluk halinin boyutu değişkendir; İngilizcede korkunun şiddeti için dört seviye tanımlanmıştır[1]: (a) *endişe*, hafif-orta şiddette bir kötü olay beklentisine işaret eder; (b) *ürkme*, tehlikeyle karşı karşıya olunduğu kanaatini korkutucu nesne veya durumla yüzleşmeye karşı güçlü bir isteksizlikle harmanlar; (c) *panik*, bunaltıcı bir korkma halidir ve yanında teyakkuz halinde bir aşırı hareketlilik (örn. adımları hızlandırma, koşarak kaçma) mevcuttur; ve (d) *dehşet*, ileri derecede bir donakalma haline, felaket hissine, "feci bir yalnızlığa" (Grand, 2002) ve psikomotor felce istinaden kullanılır.

Korkunun hayvanlar aleminde her zaman ve her yerde bulunması, bunun "gerekli bir duygu" olduğunu, yani organizmanın hayatta kalması ve işlevini sürdürmesi bakımından önem taşıdığını gösterir. İnsanlar da dâhil olmak üzere yaşayan her canlı için korku duygusu koruyucu bir araç görevi görür; bir tehlikenin yaklaşmakta olduğu ve bundan kaçınmak için gerekli tedbirlerin alınmasının iyi olabileceği uyarısında bulunur. Bu tedbirler "düşman" ile faal olarak savaşmak veya ondan hızla kaçmak biçiminde olabilir. Başka bir deyişle, tehlike karşısında verilen meşhur "savaş veya kaç" tepkisi.

Bazı korkular hayvanlar aleminde oldukça yaygındır ve "doğuştan geldikleri" izlenimi hakimdir. Bazı diğerleri ise gelişimle birlikte açılan, insana özgü epigenetik fantezi diziliminin sonucudur. İlk grupta yer alanlar arasında yüksek sesten, ani hareketten, yüksekten aşağı bakmaktan ve köpekdişli, pençeli, sivri dişli, yüksek hızlarda hareket edebilen veya sıçrayabilen hayvanlardan duyulan korku sayılabilir (Abraham, 1913a; Akhtar & Brown, 2005). Doğumdan itibaren mevcut olan ve (her ne kadar daha hafiflemiş biçimlerde ve önbilinç düzeyinde olsa da) yaşam boyunca da varlığını sürdüren bu korkular, insanın esasında hayvanlarla akraba olduğunun kanıtıdır zira kişiyi koruma işlevi gösterirler ve hayatta kalma prensibi doğrultusunda çalışırlar. İkinci grupta ise sevilen nesnelerin kaybından, sevginin yitiminden ve iğdiş edilmeden (Freud, 1926d) duyulan korku yer alır. Ölüm korkusu ise bu listeye ruhsal gelişim sürecinin nispeten ileriki dönemlerinde dâhil olur. "Doğuştan gelen" ve gelişimle birlikte edinilen bu korkular, her iki cinsiyette de mev-

1 Kitabın tamamı duygular ve duygular arasındaki nüanslarla ilgili ancak ne yazık ki duygular için kullanılan İngilizce ve Türkçe sözcükler her zaman birebir örtüşmeyebiliyor veya bazı sözcüklerin herhangi bir karşılığı bulunmayabiliyor. Yine de sözlükteki tanımları üzerinden karşılaştırarak olabildiğince yakın sözcükler seçmeye özen gösterdim ve bazı gerekli durumlarda anlamdaki farklı noktaları dipnotlarla açıklamaya çalıştım – ç. n.

cuttur fakat sosyalleşme örüntüleri ve içselleştirilmiş kültürel temayüller doğrultusunda, yalnız kalma ve başarı korkularının kadınlarda nispeten daha yaygın olduğunu gösteren kimi bulgular bildirilmektedir (Horner, 1969; Miller, 1994; Symonds, 1985).

Burada bahsedilmesi gereken bir nokta daha var. Korku deneyimi, iki yoldan yönetilir. Daha kısa, hızlı ve korteksaltı olan yol, doğrudan amigdaladan geçer; daha uzun, yavaş ve karmaşık olan yol ise hipokampüsün ve korteksin katılımını gerektirir (Damasio, 1999; Emanuel, 2004; Pally, 2000). Bu iki yol, aynı yere çıkar: korku tepkisi. Gelgelelim, uzun yolun sağladığı bağlam bilgisi avantajı kısa yolda eksik kalır. Bunun sonucunda da, kısa yol doğrudan ve basit bir korku tepkisi üretir. Uzun yol ise bu tepkiyi değiştirebilir, hatta tamamen ketleyebilir. Bunun ruhsal gelişim ve terapötik müdahale bakımından taşıdığı önemli anlamlar, Gibson ve Walk'un (1960) "görsel uçurum" deneyinde en net haliyle görülebilir.

Bu deneyde, bir odanın camdan zemininin üstü yarıya kadar dama deseniyle kaplanmıştır. Dolayısıyla odanın zemininin ilk yarısı, olağan bir görüntü sergilemektedir. Oysa kaplama bir noktada bitince, zeminin kalanının aniden derinleştiği izlenimi oluşur ve bu da şeffaf camın sağladığı derinlik algısıyla tehlikeli bir görüntü yaratır. İşte bu şeffaf camın başladığı nokta, "görsel uçurum"dur. Şimdi, desenli bölüme yeni yeni yürüme çağındaki bir bebek yerleştirilir ve annesinden onu odanın karşı ucundan izlemesi istenir. Bebek yavaşça annesine doğru ilerlemeye başlar ama "görsel uçurum" ile karşılaşınca aniden durur. Anne kayıtsız kalırsa, çocuk ilerlemez. Ama eğer anne gülümser, kollarını açar, çocuğu kendisine doğru gelmeye sözel olarak teşvik ederse, çocuk emekleyerek veya yürüyerek şeffaf camın üstünden geçer. Annenin sevgi dolu desteği, yukarıda bahsedilen amigdala destekli patikanın yükselttiği korkuyu hafifleten hipokampüs-korteks sistemini harekete geçirir.

Her ne kadar bu durum "doğuştan gelen" çocukluk korkularının çevresel değişiminin faydalı bir sonucu olsa da, çocukluğun kırılganlıkları ile bakımverenlerin sağladığı verilerin olumsuz, hatta netameli etkileşimleri de vardır. Çocuklar bir eşlikçiye (yetişkinlerden daha çok) ihtiyaç duyarlar ve;

> (...) bağlanma deneyimlerine ve hatta yakınlık anlarına duydukları ihtiyaç, onların kendilerine çoğu zaman acı ve hayal kırıklığı veren ebeveynleri gölge gibi izlemesine, arayıp bulmasına ve onlarla itaatkâr biçimde ilişkilenmesine yol açacaktır. Keşfetmeye, kendilerini öne sürmeye yönelik hırsları bir topun peşinden tehlikeli bir caddeye çıkmalarına, doğru düzgün destek almadan yükseklere tırmanmalarına veya parmaklarını elektrik prizlerine

> sokmalarına neden olacaktır. Okşanmanın, öpülmenin, sallanmanın verdiği duyusal hazza duydukları sevgi, cinsel açıdan aşırı heyecan verici oyunlara kendilerinden büyük çocuk ve yetişkinlerin açık tahriklerine iştirak etmeleriyle sonuçlanacaktır. Yaşça daha büyük çocuklarda ise, sosyal temastan aldıkları keyif, onları kendilerini kaçırmak isteyen birinin güler yüzlü teşviklerine açık hâle getirecektir; ve aynı arzu, açgözlülükle birleştiğinde yetişkinleri psikopat satıcıların ve dolandırıcıların hedefi haline getirir. Dolayısıyla, ebeveynlerin aktif bir çaba göstererek çocuklara tehlike duyumunu öğretmesi gerekir. (Lichtenberg, 1991, s. 396-397)

Korkunun oluşumu ve düzenlenmesi sürecinde "doğa mı, yetiştirme mi?" meselesindeki değişkenler arasında böyle incelikli bir etkileşim olması, çocukluktaki gelişim evresine özgü korkuların epigenetik açılımına destek sağlar. Aç kalma veya fiziksel olarak hasar görme gibi "doğal" korkulara, bebeklikteki destek temelli[2] ihanet ve kayıp, erken çocukluktaki iğdiş edilme ve genital kesi, ahlaki kaygı (öncülü korkunun içselleştirilmiş sonucu) gibi potansiyel tehlikeler vasıtasıyla "insan"a özgü bazı nitelikler yüklenir (Freud, 1926d). Yine daha sonraları, yetişkinlik döneminde, ölüm korkusu ruhsal ufukta belirir; çeşitli unsurlarca belirlenen ve kültürel olarak değişkenlik gösteren bu korku, bedensel zafiyet, sevgi nesnelerinden ayrılma ve kendilik yitimi korkularını bünyesinde bir araya getirir (Akhtar, 2010; Chadwick, 1929; Freud, 1923b; Hoffman, Johnson, Foster & Wright, 2010; Natterson & Knudson, 1965; Zilboorg, 1943).

KAYGI

Korku ve kaygı, aynı özellikleri paylaşır. Her ikisi de kötü bir şey olacağı hissini uyandırır. Her ikisi de nahoş ve arzu edilmeyen deneyimlerdir. Her ikisi de birer alarm görevi görebilir ve böylelikle bizi tehlikelerden koruyabilir. Gelgelelim, bazı diğer açılardan bakıldığında, bunlar aynı zamanda farklı deneyimlerdir. Korku, bir dış tehdide verilen tepkidir; kaygı ise, iç dünyadan doğan tehlikelere. Daha 1895 gibi bir tarihte, Freud "hazsızlığın" (henüz kaygı olarak tarif edilmiyordu) eski acı veren deneyimlerle olan ilişkisine dikkat çekmiştir. Şöyle yazmıştır:

> Eğer saldırgan nesnenin bellekteki imgesine herhangi bir bakımdan daha yeni yatırım yapıldıysa (örneğin, henüz gerçekleşen algılarla), adına acı denemeyecek ama acıyı andıran bir durum baş gösterir. Bu durumun içinde hazsızlık ve acı deneyimine istinaden boşalım eğilimi yer alır. Hazsızlık,

2 anaklitik; bebeğin anneye veya anne ikamesine bağımlılığıyla ilişkili olarak – ç. n.

> anıların yatırımı aracılığıyla –taze taze kışkırtılmış bir hâlde– bedenin iç kısmından salıverilir. (1950a, s. 381)

Otuz yıl sonra, Freud (1926d) kaygı meselesiyle ilgili en temel eserini yayınladı ve tezini yeniden ortaya koydu. Ne var ki bu defa, geçmişteki travmaların ve onların anılarının yatırımını doğrudan kaygı duygulanımıyla ilişkilendiriyordu. Şöyle diyordu:

> Kaygı, bastırmada sıfırdan yaratılmaz; hâlihazırda, mevcut hatırlatıcı imge doğrultusunda bir duygulanım durumu olarak yeniden üretilir. Eğer daha ileri gider ve o kaygının –veya genel olarak duygulanımların– kökenini soruşturacak olursak, saf psikoloji alanından çıkıp fizyolojinin sınırlarına girmiş oluruz. Duygulanım durumları, kadim travmatik deneyimlerin öncülleri olarak zihnin bünyesine katılmıştır ve benzer bir durum yaşandığında hatırlatıcı imgeler gibi yeniden canlanırlar. (s. 93)

Aynı katkısında Freud ayrıca, kaygıya yol açan "kaygı durumları" tohumlarını da tasvir etmiştir. Bunlar arasında; (a) bir sevgi nesnesinin kaybı, (b) sevgi nesnesinin sevgisinin kaybı, (c) iğdiş edilme ve (d) kişinin kendi içindeki ahlaki suçlamalarına ilişkin tehditler sayılabilir. "Her bir durum veya tehlike, yaşamın belli bir dönemine veya zihinsel aygıtın belli bir gelişim evresine denk düşer ve ondan dolayı meşru olduğu izlenimi yaratır" (s. 146). Bazı "tehlike durumları" birey olgunlaştıkça tahliye gücünü yitirir, bazıları ise daha güncel biçimlere bürünerek varlığını sürdürür. Yine kimileri de (örneğin, üstbenliğin saldırısı) insanlara yaşamları boyunca eşlik eder. "Tehlike durumları," kaygıyı ve benlik savunmalarını harekete geçirir. İşte bu, "kaygı sinyali"dir. Benliğin içeriden gelen tehditlerden bunalması sonucu ortaya çıkan "otomatik kaygı"ya ters düşer. Kaygıdaki kötü bir şeyler olacağı duygusu, kişinin altbenliğin taleplerine boyun eğeceği ve bunun da fiziksel bir hasarla, başkalarının ayıplamasıyla veya kendi bilincinden azar işitmesiyle sonuçlanacağına dair benliğin taşıdığı bir histen kaynaklanır. Gelgelelim, söz konusu dürtü neredeyse her zaman baskılanmış durumda olduğundan, tehlikenin doğası muğlak kalır. Ne var ki bu açıklayıcı model, yalnızca genel olarak "nevrotik kaygı" diye bilinen kavrama göredir. İstikrarlı bir benliğin ve haliyle bir niyet doğrultusunda hareket etme özelliğinin henüz yerleşmemiş olduğu bebeklik döneminin içinden doğduğu varsayılan kaygıdan ise söz etmez. Bu tip bir kaygıda, duyulan dehşet içgüdüsel bir atılımdan değil, ruhsal bir "çöküşten" (Winnicott, 1974) kaynaklanır. "Psikotik kaygı" (Klein, 1932), "düşünülemeyen kaygı" (Winnicott, 1962) ve "yok olma kaygısı" (Hurvich, 2003) gibi isimler almış

olan bu huzursuzluk hali, zihinsel işleyişin düzenini büsbütün bozma tehdidi taşır. Başka bir metinde, bu kaygının başlıca özelliklerini şöyle sıralamıştım:

> (...) (i) erken bebeklikte doğar; (ii) sonraki evrelere özgü kaygılar tarafından yeniden faaliyete geçirilebilir; (iii) aşırı yapısal saldırganlık ile ağır travmatik deneyimlerin birleşimi, benlik zayıflığına yol açar ve o da, bu tür kaygılara karşı kırılganlığı artırır; (iv) söz öncesi biçimlerde var olabilir veya daha sonraki gelişim evrelerinden retrospektif fantezi içeriği edinebilir; (v) genellikle psikoz temayülü ile ilişkilendirilir ama başta bağımlılıkla ilgili, psikosomatik ve sapkın olanlar olmak üzere psikotik olmayan durumların da altında yatabilir. (Akhtar, 2009, s. 22)

Doğası ister "nevrotik" olsun ister "psikotik", kaygının ruhsallıkiçi (*intrapsychic*) kökeni aynı zamanda, fiziksel kaçışla kontrol edilmesine engel teşkil eder; insan korkudan kaçabilir ama kaygıdan kaçamaz. Dolayısıyla korku ve kaygı hem benzerdir, hem de farklı. Bu ikisinin bir arada bulunduğu gerçeği ise fenomenoloji sularını iyice bulandırır. İçsel kırılganlıklar dış tehditleri olduğundan büyük gösterebilir ve ruhsallıkiçi tehditler hemen dışsallaştırılabilir. Bazı korku ve kaygı karışımları artık sıradanlaşmışken, bazı ilginç örneklerle karşılaşmak da mümkündür.

FOBİ

Tek başına ele alındığında, korku rasyonel bir tepkidir ve haliyle pek az sorun yaratır. Kaygının yanı sıra iç ve dış gerçeklerdeki gerilemeli (regresif) bulanıklaşma ile harlandığında, klinik ölçekli zorluklar doğmaya başlar. Yunancadaki *phobos* (kaçış, dehşet, panik anlamında) sözcüğünden türetilmiş olan fobi, "özgül bir nesne ya da durumun varlığı ya da böyle bir durumla karşılaşacak olma beklentisi ile başlayan aşırı ya da anlamsız, belirgin ve sürekli korku" anlamı taşır (*DSM-IV-TR*, 2000, s. 449). Aslına bakılırsa, fobinin içinde kaygı (iç tehdit) ve korku (dış tehdit) birlikte bulunur; her ne kadar, en saf halleriyle bu ikisi hayli farklı olsa da... (bkz. **Tablo 1**) Fobi, korkudan farklıdır çünkü gerçekteki duruma göre abartılıdır. Esasen, bir korkunun fobi olarak nitelendirilebilmesi için şu kriterleri karşılaması gerekir: (i) yaş grubuna özgü olmamalıdır; (ii) belli bir kültürde veya alt kültürde yaygın olarak normal kabul edilmemelidir; (iii) nesnenin veya durumun teşkil etiği makul tehdide kıyasla belirgin miktarda abartılı kaçmalıdır; (iv) psikososyal işlevselliğin hasara uğramasıyla sonuçlanmalıdır; (v) korkulan uyarandan aktif olarak kaçınmayla ilişkilendirilmelidir ve (vi) bu kaçınma semptomlarda hafifleme sağlamalıdır.

TABLO 1
Korku, Kaygı ve Fobi

Değişkenler	Korku	Kaygı	Fobi
Kaynak	Dış	İç	Dışsallaştırılmış
Risk	Gerçek	Bilinmiyor	Hayal edilen
Tehdit	Net	Belirsiz	Net
Tehlike	Makul	Mantıksız	Abartılı
Kaçınma	Faydalı	Faydasız	Faydalı
Prevalans	Evrensel	Kısıtlı	Kısıtlı

Fobi ayrıca paranoid korkudan da ayrıştırılmalıdır zira fobide korkutucu nesneye yüklenen bir güdü yoktur; "Güvercinlerden korkuyorum" cümlesi fobiye işaret ederken, "Güvercinler peşimde" cümlesi paranoya emaresidir. İlki, yer değiştirmenin sonucudur; ikincisi ise yansıtmanın.

Yunanca ön eklerle isimlendirilen spesifik fobi listelerinin[3] uzunluğundan anlaşılacağı üzere, fobiler pek çok farklı biçim alabilir. Birazcık eski olmakla birlikte, İngiliz psikiyatrist Marks'ın (1970) sınıflandırması bugün hâlâ geçerliliğini koruyor gibi görünmekle kalmaz, aynı zamanda belki en akla yatkın olanıdır da. Marks'a göre, fobiler şu kategorilere ayrılabilir:

- *Agorafobik sendrom*: En yaygın görülendir, tüm fobilerin yaklaşık yüzde altmışını oluşturur. Agorafobik hastalar yalnızca açık alanlardan değil, alışveriş yapmaktan, kalabalıklardan, seyahat etmekten ve hatta kapalı alanlardan da korkar. Panik atakları, baş dönmesi, zorlantılı ritüeller ve kendine yabancılaşma duyguları gibi diğer nevrotik semptomlara da sıklıkla rastlanır. Çoğu agorafobik, kadındır ve bunların büyük kısmında belirtiler erinlikten sonra ortaya çıkar.
- *Hayvan fobisi*: En net fobi çeşidini oluşturur ama klinik pratikte en saf haliyle nadiren görülür. Semptom genellikle gizil dönemin başlangıcında gelişir; yani altı ila sekiz yaşlarında. "Yaygınlaşması" yönünde bir eğilime pek rastlanmaz ve fobi nesnesinin yokluğunda gerilim hayli düşüktür.

3 İşte yalnızca birkaç örnek: *ablutofobi* (yıkanma korkusu), *akrofobi* (yükseklik korkusu), *agorafobi* (açık alan korkusu), *araknofobi* (örümcek korkusu), *batrakofobi* (kurbağa korkusu), *klostrofobi* (kapalı alan korkusu), *homofobi* (eşcinsel korkusu), *İslamofobi* (Müslüman korkusu), *fotofobi* (ışık korkusu), vs. Aslına bakarsanız listeyi sonsuza kadar uzatmak mümkün; bir internet sitesinde 530'un üstünde madde vardı!

- *Sosyal fobi*: Topluluk önünde konuşma, kızarma, titreme, yazma, içme, kusma veya altına kaçırma korkusundan müteşekkildir. Kadınlarda da erkeklerde de aynı oranda görülür ve genellikle erinlikten sonra başlar; ergenliğin son dönemlerinde görülme sıklığı zirveye ulaşır.
- *Muhtelif özgül fobiler*: Yaşamın herhangi bir döneminde başlar ve nispeten istikrarlı bir seyir izler. Fobik durumlar vakadan vakaya değişebilir ama büyük oranda bireye özgüdür. Dehşet yaratan durumlar arasında seyahat, yükseklik, rüzgâr, fırtına, karanlık, köprüler ve büyük su kitleleri sayılabilir.

Bu dört kategoriden, psikanalizin ilgisini en çok hayvan fobileri ve muhtelif özgül fobiler çekmiştir. Freud'un (1909b) meşhur çalışması Küçük Hans'tan başlayarak, çok sayıda ismin buna müteakip olarak getirdiği katkılarla da birlikte (örn., Campbell & Pile, 2011; Kulish, 1996; Lewin, 1952; Rangell, 1952; Sandler, 1989; Tyson, 1978; Wangh, 1959), psikanalistler benliğin üzerindeki bu tür odaklı korku saltanatlarının ardında nelerin yattığını anlamaya çalışmıştır. Freud, Küçük Hans'ın bir at tarafından ısırılma korkusunu, babası tarafından iğdiş edilme korkusunun yarattığı dehşete bağlıyordu; bu da, nihayetinde, çocuğun annesine duyduğu ensest nitelikli arzuların misillemesiydi. Freud'un ilk takipçileri (Abraham, 1913a; Deutsch, 1933; Fenichel, 1945) bu açıklamayı şevkle benimsediler ve tüm fobileri iğdiş edilme kaygısı kaynaklı görmeye başladılar. Gelgelelim, psikanalitik teori ilerledikçe ve dikkatler Oidipus öncesi gelişimdeki değişkenliğine kaydıkça, sevgi kaybının "tehlike durumu"nun (Freud, 1926d) açıklanması öncelik kazandı.[4] İğdiş edilme kaygısının teşkil ettiği merkezi konum sorgulanır hâle geldi ve içerideki saldırganlığın iyi iç nesneleri boğmasına yönelik kaygı ("sevginin kaybı" hipotezinin yeni bir yorumu), semptom oluşumunda daha fazla değilse bile aynı ölçüde etkili bir motivasyon unsuru haline geldi.

Kaynağı ne olursa olsun, bu tür kaygılar bastırılmış vaziyette kalmadığı müddetçe, kişi tehditkâr içsel (arzular, dürtüler) veya dışsal (tetikleyiciler, cezbedici unsurlar) uyaranları görmeyi, duymayı veya onlara herhangi bir şekilde dikkat vermeyi başaramıyordu. Buna rağmen, bastırılmış malzeme kendine ifade alanı aramaya devam ediyordu. Freud'un (1915e) sözleriyle aktaracak olursak, "Bastırılmış olan, bilince doğru kesintisiz bir baskı uygular"

4 Buna Küçük Hans'ın çocukluğunu sonradan yeniden yapılandırma teşebbüslerini de etkiledi (Joseph, 1990; Siverman, 1980); Oidipus öncesi gelişimine daha fazla ağırlık verildi.

(s. 51). Bu eğilim, dürtülerin yoğunluğunda tepkisel bir artış yaşanmasıyla birlikte güçlenir. Pek çok "basit fobi" (Fenichel, 1945) bu şekilde açıklanabilir.

> Bazı durumlarda pek bir yer değiştirme yoktur; kaygı basitçe, ketlenmemiş kişinin cinsel heyecan veya öfke yaşadığı durumlarda hissedilir... Daha karmaşık durumlarda aşırı basitleştirme sayılacak bir formül, bu tür örneklerde geçerlidir: İnsanın korktuğu her ne ise, bilinçdışında arzuladığı da odur... Yine basit bazı diğer fobilerde ise korkulan durum korkulan bir arzuyu temsil etmez; daha ziyade, arzudan korkulmasına yol açan şey, bir tehdittir: iğdiş edilme veya sevginin kaybı. Bıçak ve makas fobileri vardır; bu aletlere dokunmak veya onları sadece görmek bile iğdiş edilme ihtimaline dair korku dolu düşünceleri uyandırır (ki bu çoğu durumda doğrudur ve bastırılmış düşmanslığın bilinçdışı cazibelerinden birini teşkil eder). Bazı insanlar sakat kişiler görmekten veya kazalara tanıklık etmekten korkarlar. Bunun anlamı şudur: "Başıma gelebileceklerin bana hatırlatılmasını istemiyorum" (ve yine, bu tür görüntülerin bilinçdışındaki saldırgan arzular bakımından cezbedici olması itibarıyla da korku uyanabilir). (s. 195-196)

Öte yandan, çoğu fobinin psikodinamiği çok daha karmaşıktır. Ama bu detaylara girmeden evvel, analitik olmayan çok sayıda fobi etiyolojisi modeli bulunduğunu belirtmek gerekir. Modelleme, dolaylı öğrenme ve gözlemleyerek koşullanma, hayvanlara fobi potansiyeli kazandıran alternatif yöntemlerdir (Cook & Mineka, 1987; Emde, 1984; Eysenck, 1965, 1976; Marks, 1987; Mineka, Davidson, Cook & Keir, 1984; Solyom, Beck, Solyom & Hugel, 1974; Wolpe & Rachman, 1960). Bu bakış açısı doğrultusunda, çocuklar ebeveynlerinin bir hayvana korkuyla tepki vermesine şahit olduğunda (Solyom, Beck, Solyom & Hugel, 1974) veya, Mineka, Davidson, Cook ve Keir'ın (1984) deneylerinde olduğu üzere, laboratuvarda yetişmiş Hint şebekleri doğal yaşamdaki maymunların yılanlara korkuyla tepki verdiklerini gördüğünde, fobi vakalarının ortaya çıktığı bildirilmektedir. Yakın zamanda, hayvan fobileri üzerinde yapılan biyolojik araştırmalar öğrenme teorisine dair kimi soru işaretleri oluşmasına neden olmuş ve teori bu sayede genişlemiştir (Bennett-Levy & Marteau, 1984; Davey, 1992; Davey, Forster, & Mayhew, 1993; McNally & Steketee, 1985; Mineka, Davidson, Cook & Keir, 1984). Bu görüşe göre, öğrenmeye "biyolojik bir hazırlık" söz konusudur; yani beynin bazı özgül, korku uyandıran hayvan hareketlerini algılamak üzere önceden programlanmış anatomik bölümleri vardır; tıpkı, baskın olmayan parietal lobun yüzleri algılaması gibi. Ani hareket ve hız, korku verici olarak "seçilir". Bu yazarların bazıları, çoğu hayvan fobisinin saldırgan hayvanlarla (aslanlar, kaplanlar, köpekbalıkları) değil, zararsız hayvanlarla (örümcek,

hamamböceği, kurtçuk, yılan ve sıçan) ilgili olduğuna işaret ederek, hayvan fobilerinin korkudan ziyade kirlenme ve iğrenme ile bağdaştığı varsayarlar. Bu üç etiyolojik bakış açısı, yani modelleme, dolaylı öğrenme ve gözlemleyerek koşullanma, bir araya geldiğinde ve yanına bir de korku ve fobilerin potansiyel kalıtımsal belirleyicileri (Delprato, 1980) eklendiğinde, bazı hayvanların hemen her kültürün mitolojisinde fobi nesneleri ve simgeleri olarak "seçilmiş" olduğunu açıklamaya vesile olabilir.

Fobilere dair psikanalitik bakış açısına dönecek olursak, bunların dinamiklerinin karmaşıklığı, bastırmanın tehlikeyi bilinçten uzak tutmayı tek başına başaramamasından kaynaklanıyor olabilir. Bunun sonucunda da, yer değiştirme, simgeleştirme ve gerileme devreye girer. Bir duygulanımın veya tutumun bir nesneden diğerine bilinçsizce aktarıldığı yer değiştirme denilen süreç, bu noktada bastırmaya ilave edilir. Artık korkulan, *cinsel* durumlar değil, *cinselleşmiş* durumlardır. Dağınık kaygı, belirli bir nesneye/duruma bağlanır. Bu durum, hayatı kolaylaştırır zira korkunun özgüllüğü aktif bir kaçınma süreci üzerinden meseleyi yönetmeyi artık mümkün hâle getirmektedir. Yer değiştirmenin sunduğu avantaj, orijinal saldırgan düşüncenin/duygulanımın bilinçli hâle gelmemesidir. Ayrıca yer değiştirme, kişinin babasına yönelik düşmancıl çiftedeğerlilik vektörünü de, söz gelimi, at korkusu gibi bir şeye bağlayarak, bu çiftedeğerlilik çatışmalarını çözme eğilimindedir. Dahası, Freud'un (1909b) belirttiği üzere, yer değiştirme kaçınmayı başlı başına kolaylaştırır.

Korkulan nesne/durum genellikle fobinin tüm belirleyicilerinin, ki buna fobinin karşısında bir savunma görevi üstlendiği tehdidin egemen itkisi de dâhildir, harikulade bir eşsizlik ve simgesellik içinde kristalleşmesini temsil eder. Jones (1948) simgeselliğin fobide oynadığı rolü vurgulayarak, burada birey ile ruhsallıkiçi endişelerini ifade etmek için kullandığı ikonlar arasında belli bir yakınlık olduğuna dikkat çeker. Lewin (1952) özgül fobiyi belirleme sürecini rüya çalışmasına benzetmiş ve her ikisinde de aşırı belirlenmişlik ve erken deneyimlerin izleri gibi paralel fenomenler bulunduğunu savunmuştur. Her ne kadar çeşitli fobiler için evrensel çapta simgesel anlamlar öne sürülmüşse de, bunlar her zaman geçerli değildir. Dolayısıyla da hastanın fobisine, onun anlamına ilişkin bir takım ön fikirlerle yaklaşmamak daha hayırlı olacaktır. Herhangi bir simgenin bir hasta için anlamı, ancak hastanın çağrışımlarını dinleyerek tespit edilebilir.

Tüm fobilerin merkezinde bir miktar gerileme de yer alır. Fobik kişinin bilişi, nevrotik semptomunun kısıtlı alanı içinde, çocuğun dünyayı tehditkâr

ve bunaltıcı gördüğü animist bakış açısıyla çarpıcı bir benzerlik taşır. Gerilemenin aşikâr olduğu durumları Fenichel şöyle anlatır:

> (...) tüm fobikler çocuk gibi davranır ve kaygıları ancak anneleri yataklarının baş ucuna oturup ellerini tuttuğunda yatışır. Hastanın böyle bir teskin edici tedbir alınmasını talep etmesi, özellikle de bir eşlikçisi olduğunda korunduğunu hisseden agorafobiklerde belirgindir... Eşlikçinin asli önem taşıdığı fobilerde, bu eşlikçi ile kurulan ilişki temel önem taşır. Eşlikçi yalnızca koruyucu ebeveyni temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda bilinçdışında nefret edilen ebeveyndir de; varlığı, hastanın zihnini bilinçdışı fantezilerden gerçekliğe çekmeye, yani yanıbaşında güven içinde yürüyen kişiyi öldürmediğine onu temin etmeye yarar. Bu tür durumlarda, hastaya bir şey olabileceği korkusundan önce genellikle, ileride agorafobide eşlikçi olarak kullanılacak olan kişinin güvenliğinden duyulan korku gelir. (Fenichel, 1945, s. 206-207)

Freud'un (1897, aktaran Masson, 1985, s. 253) kökenlerinin izini bastırılmış bir fahişelik fantezisine kadar sürdüğü agorafobi, aslında daha çok "en uygun mesafe" ile ilişkili çatışmaların sonucudur (Akhtar, 1992b; Escoll, 1992; Mahler, Pine & Bergman, 1975). İlk dönemlerdeki çalışmaları arasında yer alan "lokomotor kaygı" konulu bir makalesinde Abraham (1913b) motilitedeki[5] nevrotik ketlenmelerin yalnızca yapısal olarak hareketten alınan güçlü hazdan ve bilinçdışı cinsel meşguliyetlerden değil, aynı zamanda sevgi nesnelerinden ayrılmada yaşanan zorluktan çıktığını belirtmiştir. Dışarı çıkmaya korkarlar, ama içeride tek başlarına kalınca da mutsuz olurlar. Bu tür bir "topofobi"ye[6] istinaden, Abraham böyle bir sıkıntısı olan hastalar için şunları söyler:

> (...) kaygılar kendilerinden ve çocukken sevgilerinin üstünde sabitlendiği nesnelerden bağımsızlaşmalarını, dış dünyaya ait nesnelere uzanan yolu bulmalarını engeller. Saplandıkları insanların oluşturduğu o tılsımlı halkadan onları uzaklaştıracak her yol, kapalıdır. (s. 241)

Bundan birkaç yıl sonra, Deutsch (1929) bir partnerin bulunmasının agorafobinin çaresinde belirleyici rol oynadığını ilan edecekti. Gelgelelim Deutsch, düşmancıl ve kontrolcü fantezilerin sıklıkla, bilinçli olarak deneyimlenen libidinal bağlanmanın altına gizlendiğini hissediyordu. Bunun ardından, Mittleman (1957) agorafobiğin kendisini "sınırlı bir çembere"

5 Spontan ve istemli hareketlilik – ç. n.
6 Belirli yerlerden korkma – e. n.

(s. 289) hapsettiği gözlemledi; Weiss (1964) ise bu tür hastaların evden uzaklaştıkça daha da kaygılı bir hâl aldığını fark etti. Bu da onu, agorafobiyi sabit bir destek noktasını terk etmeye karşı verilen bir kaygı tepkisi olarak tanımlamaya sevk etti. Daha yakın zamanda ise Kohut (1980), agorafobiğin teskin edici bir eşlikçiye duyduğu bilinçli ihtiyacın, ruhun derinliklerinde yatanların, yani annesel bir sevgi nesnesine yönelik süregelen arayışın anahtarı olduğu sonucuna vardı.

Açıkça görüldüğü üzere, tüm bu yazarlar agorafobiyi bir mesafe illeti olarak ele almıştır. Benim de bilinçdışı olmakla birlikte yaygın olarak bulunan "ruhsal tasma" fantezisine getirdiğim açıklamalar (Akhtar, 1992b) bu formülasyonu destekler niteliktedir. İnsan kendi bütünlüğünü tehlikeye atmadan nesnelerinden ne kadar uzaklaşabilir? Belli ki, asıl soru budur.[7] Bunun tam tersi olan, kişi kendi özerkliğini tehlikeye atmadan başka birine ne kadar yaklaşabilir sorusu ise, klostrofobiye denk düşer. Ve tıpkı agorafobideki gibi, klostrofobide de en uygun mesafeye (sevgi nesnelerinden) ilişkin kaygılar, psikoseksüel kaygılarla ve Oidipus çatışmalarına ait diğer korkularla iç içe geçmiş durumdadır. Lewin'in (1925) klostrofobi ile annenin içinde olma arasında yakın bir ilişki olduğu ve diri diri gömülme korkusunun aslında rahme dönme arzusunun dönüştürülmüş hâli olduğu iddiası, hem Oidipus hem de Oidipus öncesi üzerinden yorumlanabilir. Aslına bakarsanız, neredeyse her psikopatoloji iki kaynaktan da gelir. "Ya şu ya bu" gibi bir durumla nadiren karşılaşırız. Fobik bir semptom, pek çok kaynaktan doğar ve gelişimin çeşitli evrelerinden beslenir. Bu tespit hem tek semptomlu fobi için hem de dağınık agorafobik sendrom için geçerlidir; fobik kaygılar tüm karakteri ele geçirdiğinde ise, iyice geçerlilik kazanır.

FOBİK KARAKTER

İlk olarak Fenichel'in (1945) ortaya attığı "fobik karakter" tabiri, "tepkisel davranışı kendisini orijinalde arzulanan durumlardan kaçınma ile sınırlayan" bireyleri tarif eder (s. 527). Cinselliği veya saldırganlığı ciddi düzeyde ketlenmiş olanlar da benzer bir yaygınlaşmış endişe ve sosyal geri çekilme tablosu ortaya koyarlar. Fenichel'in önerisi üzerine değerlendirmelerde bulunan Mackinnon ve Michels (1971), benliğe yabancı ve tek semptomlu fobilerden daha yaygın bir şey varsa, bunun korkulu kaçınmanın bir karakter savunma-

7 Genelde "okul fobisi" adıyla bilinen çocukluk dönemi bozukluğunun aslında okulla pek az ilişkisi vardır; bu korkuda en büyük pay, ebeveynlerden (çoğunlukla da anneden) ve evin aşina olunan ortamından ayrılma kaygısına aittir.

sı olarak kullanılması olduğunu vurgulamış ve böyle bir bireyin "kendisini sürekli olarak tehlike durumlarında hayal ettiğini ancak bir yandan da en güvenli yoldan ilerlemeyi sürdürdüğünü" de eklemişlerdir (s. 49). Yakın dönemde, Stone (1980), "en tehlikesiz nesne ve durumlara karşı korku ve kaçınma ortaya koyan," "fobik-kaygılı" bir kişilik tipi olduğunu fark etmiştir (s. 332). Kısıtlı yaşam tarzları itibarıyla şizoid bireyleri andırsalar da, fobik karakterlerin onlardan başlıca farkları vardır. Onlar, şizoidler gibi "utangaç" veya kendi halinde değildirler. İnsanlardan değil, durumlardan (ve somut nesnelerden) kaçınırlar. Belli başlı durumlardan (örn. lunaparka gitmek, pornografik bir film izlemek, yeni bir restorana gitmek) kaçınmaları insanlardan genel olarak rahatsız oldukları izlenimini yaratabilir. Oysa bu korkulan durumların dışında, insanlarla empati yüklü ve anlamlı duygusal etkileşimlerde bulunabilirler. Fobik karakterler, "kimlik karğaşası" ile ilgili değildir (Akhtar, 1984; Kernberg, 1975) ve bölme mekanizmalarına sırtlarını pek dayamazlar. Dolayısıyla da bir sınır kişilik örgütlenmesini temsil etmezler (Kernberg, 1967); iç çatışmaların dışsallaştırılmasından ve simgesel olarak cisimleştirilmesinden kaynaklanan korkularla birlikte, daha yüksek bir seviyede örgütlenirler. Onların korkuları hayalîdir. Öte yandan, korkaklık için gerçek değilse bile makul tehditlerden bir tepki almak gerekir. Simgeleştirme, fobik karakterin kalbinde yer alır ve nesne kaybıyla ilişkili kaygılar korkaklığın ana kayasını oluşturur.

KORKAKLIK

Tehdide ve tehlikeye karşı alışıldık bir tepki olan korkaklık –en azından yüzeysel olarak bakıldığında– gerçek bir zarar görme korkusuna verilen bir yanıttır. Burada "iradenin sakatlanması" (Menaker, 1979, s. 93) söz konusudur; kişi korkuya yenik düşer ve "mücadeleden" çekilir.[8] Korkaklık fiziksel, entelektüel ve ahlaki zeminlerde görülebilir. Fiziksel korkaklık, sakatlanmaktan ve bunun sonucunda keşfe ve oyuna yönelik motor faaliyetlerinin kısıtlanmasından duyulan orantısız korkudur; kişi, spor etkinliklerinden, lunaparklardan ve her tür fiziksel münakaşa ihtimalinden kaçınır. Entelektüel korkaklık ise zihinsel faaliyetin ketlenmesi ile sonuçlanır; kişi "kutunun dışında" düşünemez ve aklına yeni kavrayışlar gelirse korkar. Ahlaki korkaklık, etik standartları idame ettirememe ve zor durumlarda hakikati söyleye-

8 Korkaklık ile erteleme (*procrastination*) arasında ilginç bir örtüşme söz konusuymuş gibi duruyor. Biswas-Diener (2012), kişinin üstlendiği bir görevi tamamlamamasının pek çok insanın zihninde bir tür "minik korkaklık" (s. 7) göstergesi olduğu tespitinde bulunmaktadır.

meme ile kendini gösterir; kişi yalan söyler, sanki birden tüm sözcükleri unutmuş gibi olur ve "bir suç ortağının sessizliğine" (Akhtar, 2013a) bürünür.

Korkak, sıkıntıyla yüzleştiğinde tepki verir. Bu kısmen, "otomatik kaygı"dan (Freud, 1926d), devasa bir travmatiklik taşıyan durumun karşısında spontan olarak verilen çaresiz dehşet tepkisinden dolayıdır. Ve kısmen de korkağın kendi öfkesini yansıtmasıyla ilişkilidir. İçerlediğini doğrudan ifade edemeyince, rakibine zalimce niyetler yakıştırır ve korkar. Nihayetinde de "tartışmayı" ertelemiş, rakibiyle yanlışlıkla hemfikir olmuş veya daha beteri, gerçeklikteki durumdan kaçmış olur. Ödlekliğini fark etmek içini utançla ve kendine yönelik bir tiksintiyle doldurur; bunlar genellikle içkiye boğulur veya bu yenilginin maksatlı olarak tasarlandığı gibi narsisist bir fanteziyle üstü örtülür. Dünün omurgasız savaşçısı işte böylelikle kendini başkalarına zaferler bahşeden heybetli bir şahsiyete dönüştürür.

Gelin görün ki korkaklık salt bu narsisist dinamikten ibaret değildir. Korkaklığın temelini oluşturan "kalın derili" (Rosenfeld, 1971) ruh, annenin erken çocuksu kaygıları kapsamada zayıf kalmasının sonucudur (Bick, 1968). Korkak birey, narsisist bir tehdit altında olduğunda kendisini duygusal açıdan boğuluyor gibi hissedebilir; ardından da, bu tehditle girdiği bütünlüklü etkileşimden geri çekilir. Hemcins ebeveynle yetersiz özdeşim de bu tür bir ruhsal kırılganlıkta etkili olur. Gelgelelim, korkaklığın en önemli etiyolojik faktörü, bedenin sakatlanmasına yönelik kaygıların (elbette bunlardan biri de iğdiş edilme kaygısı) ve ayrılık, yalnızlık fikrinin yarattığı dehşetin yoğunlaşmasıdır. Dört başı mamur bir "oknofil" (Balint, 1968) olarak korkak kişi nesnelerine yapışır ve ilişkisellik mabedinde itibarı kurban vermeye hazırdır. Her tür ödleklik, özünde, sevilmeme veya yalnız kalma korkusudur. Meltzer (1973) şöyle yazar:

> Mastürbasyon nitelikli zararlı saldırılar, iyi iç nesnelere bağımlılığı elverişsiz hâle getirdiğinde ve iyi dış nesne mevcut olmadığında ya da tanınmadığında, kendiliğin kötü bir tarafıyla bir bağımlılık ilişkisi kurulur – tirana boyun eğilir. Yıkıcı tarafın tümbilirliği bir güvenlik yanılsaması oluşturur... Tiranla kurulan bağımlı ilişkinin kaybedilme ihtimalinin yarattığı ürkme ruhsal yapılanmada mevcutsa, dehşet sorunu da bu ürkmenin ve boyun eğmenin arkasındaki güç olarak yapının tam göbeğinde bulunacaktır. (s. 78)

Meltzer'in önerisinde, ilişkilerinde narsisist-sadist bir partnerle hapis kalmış bireylerle teknik olarak nasıl çalışılabileceğine dair çıkarımlar bulunuyor. Gelgelelim, bunları tartışmaya başlamadan önce, birkaç adım geri atıp

korkunun insan yaratımı toplumsal kurumlarca istismar edildiği, kullanıldığı, pazarlandığı ve hatta bir keyif unsuru olarak görüldüğü sayısız örneği bir düşünelim.

KÜLTÜREL BİR PARANTEZ

Her ne kadar korku, insan varoluşunda zaman ve mekân ayırt etmeksizin bekasını korumuşsa da, kültürle derin ve karmaşık bir ilişkisi olduğu da muhakkaktır. Bu ilişki genellikle diyalektik bir yapıya sahiptir. Korku, bir kültürü uykusundan uyandırabilir ve kimi uyumlu veya uyumsuz tepkileri harekete geçirebilir. Kültürel anlatılar hâlihazırda mevcut olan korkuları allayıp pullayabilir, yenilerini yaratabilir ve ikisine de zengin imgeler kazandırabilir. Bölgeye özgü endişeler, önyargılar, siyaset, edebiyat ve hatta eğlence dünyası gibi alanlarda tüm bunlar belirgin hâle gelir. Bu alt başlığın kalanında bunlara kısaca değinilmektedir.

Bazı korkular (örn., epey yüksek bir noktadan aşağı bakmak, hızlı hareket eden hayvanlar) dünyada öyle yaygındır ki kültürel etkilerden bağımsız gibi görünürler. Tıpkı "evrensel rüyalar" (Freud, 1900a)[9] gibi, bu tür "evrensel korkular" da filogenetik yatkınlığı evrimsel avantajlarla ve erken dönem çocukluk deneyimlerinin kalıntılarıyla birleştirirler. Diğer korkular ise duruma özgüdür; bazı insanlarla ve kimi zaman da belli bölgelerle ve dönemlerle sınırlıdır. Örneğin hayaletlere ve şeytani ruhlara ilişkin korkular modernleşen toplumlarda büyük oranda ortadan kalkmış olmakla birlikte, dünyanın eğitim ve sanayileşme düzeyi daha düşük kırsal ve varoş kesimlerinde hâlâ görülmektedir. Deprem, sel ve hortum korkuları genellikle bu tür felaketlere açık bölgelerle kısıtlıdır. Benzer şekilde, hayvan fobileri de bölgeseldir; Suudi Arabistan'da yaşayan birinin kutup ayılarından korkması beklenemez.

"Kültüre bağlı psikiyatrik sendromlar"ın (Guarnaccia & Rogler, 1999; Meth, 1974; Yap, 1969) fenomenolojisi, bu düşünce çizgisini destekleyen gözlemlerle doludur. Belli bir bölgenin hayvanları orada yaşayan insanlar tarafından fobi nesneleri olarak seçilmekle kalmaz, aynı zamanda cesaret veya korkaklık yansıtmaları için de münasip birer taşıyıcı haline gelebilirler. Örneğin gündelik İngilizcede korkak birinden bahsederken *chicken hearted* (tavuk yürekli) veya sadece *chicken* (tavuk) tabirini kullanırız; İspanyolcada da benzer şekilde *gallina* (dişi tavuk) denir. Arapçada cesur insanlar *assag* (as-

9 Freud'a (1900) göre, şu rüya temaları öyle yaygındır ki "evrensel" kabul edilmeleri gerekir: (i) uçma, (ii) düşme, (iii) kovalanma, (iv) toplum içinde yeterince giyinik olmama veya çıplak olma, (v) sevilen birinin ölümü, (vi) bir sınavda performans gösterme zorluğu ve (vii) dişlerin dökülmesi.

lan) diye nitelendirilir; Urducada da böyle insanları tarif ederken *sher-dil* (aslan yürekli), korkaklar için ise *buz-dil* (oğlak yürekli) sözleri kullanılır. Tüm bunlar gösteriyor ki sadece korku nesneleri değil, cesaret ve korkaklık metaforları da çoğunlukla bölgesel olarak belirlenir.

Korku, önyargıda da önemli bir rol oynar. Kişinin kendisinden farklı olanlara karşı yavan bir kayıtsızlık veya kaçınma sergilemesi ile sonuçlanan "zihinleşmemiş zenofobi" (Akhtar, 2007c) buradaki meşhur buzdağının sadece görünen kısmıdır. Saldırganlığı dışsallaştırmaya ve paranoyayı "tehdit altındaki kimlik için ruhsal bir vitamin, sahici bir içsel konuşmanın doğurduğu acıya karşı güçlü bir sakinleştirici" (*a.g.e.*, s. 17) olarak kullanmaya duyulan iflah olmaz ihtiyaç, korkutucu dış figürlerin yaratılmasıyla sonuçlanır. Azınlıklar genellikle "kullanışlı yansıtma hazneleri" (Volkan, 1988) olduğundan, her tür dehşet ve tehlikenin kaynağı olarak görülürler. Siyahiler, eşcinseller ve Müslümanlar sık sık düşmancıl yansıtmanın hedefi haline gelirler ve dolayısıyla da birer korku nesnesi olurlar; bu da ayrımcılığı ve önyargıyı ussallaştırmak için kullanılır. Karizmatik fakat paranoyak liderlerin büyüleyici nefret söylemleri, ötekinin taşıdığı hayalî tehlikeleri iyice alevlendirir ve şiddet içerikli zalimce eylemlerin önünü açar. Korku ile siyasetin bu kadar iç içe geçmiş olmasına şaşmamalı.

Monarşiler ve totaliter rejimler, doğaları gereği vatandaşlarına bir "korku kültürü" yaratmaya gebedir. "Terörizm" tabiri –bugünlerde çoğunlukla ufak grupların siyasi şiddetine karşılık olarak kullanılıyor– aslında devlet destekli bir göz dağı bağlamında ortaya çıkmıştır. İlk olarak 1795'te kullanılan "terörizm" sözcüğü, Fransız Devrimi'nin aktörlerinden Maximilien de Robespierre'in yönetimindeki Terör Dönemi'ne (1785-1784) işaret etmektedir. Robespierre, halka korku salarak, insanları dehşete düşürerek, demir yumrukla sürdürdüğü hükümdarlığını savunmak için Devrim'in tiranlığa karşı özgürlüğün despotizmini yürürlüğe koyduğunu iddia etmişti. Öte yandan, kendisi bir istisna da değildi. Daha yakın dönemde, Adolf Hitler'in Holokost'una, Joseph Stalin'in *gulag*larına ve temizliklerine, Pol Pot'un ölüm tarlalarına şahit olduk. Kendi çıkarlarından gözü dönmüş bir devlet, sahiden de büyük bir korku kaynağıdır.

Ne yazık ki demokratik uluslar bile gerileyerek insanları fikirlerini ifade etmekten korkar hâle getirebilir veya daha da fenası, hepten susturabilir. Hindistan'ın başbakanı Indira Gandhi'nin (1917-1984) suikasta kurban gitmeden önce ilan ettiği sözde "olağanüstü hâl" ve George W. Bush'un başkanlığındaki 11 Eylül sonrası dönemde CIA'in izinsiz dinlemeleri ve "olağanüstü

icraatları" da bunlara maruz kalan halklar için gayet terörize ediciydi.[10] Psikanalizin içinde bile böylesi bir "korku kültürü" aşılayan isimler ve kurumlar olmuştur. Bu, Freud'un muhalifleri otoriter bir biçimde bastırmasıyla başlar (Rudnytsky, 20120), Filistin yanlısı bir duruşun bırakın riskli olmayı, profesyonel intihara eşdeğer sayılabileceğini açıkça öne süren alandaki yaygın görüşe kadar uzanır. Elbette böylesi bir dehşet, bir kurumun dokusuna nüfuz ettiğinde, gelişmesi de büyük oranda ketlenir.

Büyük gruplarda korkular uyandırmak ve bu korkuları alevlendirmek, narsisist ve paranoyak eğilimleri olan siyasi liderlerin en sevdikleri stratejidir (Volkan, 1997). Hitler'in Yahudileri Avrupa ekonomisine tehdit ilan etmesi, Slobodan Milo evi 'in Sırplara aralarında aslında bazı Türkler olduğunu fesatça hatırlatması ve Araplardan İsraillilere yönelik veya tam tersi yöndeki daimi ölümcül saldırı tehdidi... Hepsi, siyasette elini güçlendirmek için kullanılan korku salma taktiklerine örnek teşkil eder. Bu tür durumlarda korku, nefret edilen ötekileri baskı altına almak, bazı haklarından mahrum bırakmak ve hatta katliama tabi tutmak için bir fırsat haline gelir.

Korku ile kültür arasındaki çarpıcı bir biçimde farklı etkileşimlerden biri, sağduyulu bir şekilde titre edilmiş ve estetik açıdan arındırılmış korkunun edebiyata temel teşkil etmesiyle gerçekleşir. Sözlü bir gelenek olan korku hikayeleri anlatma, ilk çağlara kadar uzanır ve korkuyla örülü kurgu metinleri de yüzyıllardır istikrarla çıkmaktadır. Aslında bu tür destanlar iki kategoriye ayrılır: Doğaüstü korkularla ilişkili olanlar (örn. hayalet hikâyeleri, ölümden sonrasına dair hikâyeler, şeytanın entrikaları, uzaylı ve zombi saldırıları) ve insanın içinde yatan kötülüklerle ilişkili olanlar (örn. cinayet hikâyeleri, sadomazoşist arkası yarınlar). Bu tür romanlar ve öyküler okumak, ruhsal dehşeti alevlendirir; buna da genellikle bir tür çaresizlik hissi eşlik eder (kurban konumundaki baş kahraman ile özdeşleşmenin sonucu). Bir yandan da olan bitene kaptırmış olmaya rağmen deneyimlenen bir miktar tekinsizlik duygusu mevcuttur. Freud'un (1919h) *unheimlich* yani tekinsiz tartışması, yarattığı dehşetin dışarıdaki, yabancı veya bilinmeyen bir şeyden değil; aksine, tuhaf bir biçimde tanıdık ve ondan kendimizi ayırma çabalarımızı suya düşüren bir şeyden kaynaklandığını açıkça belirtir. Kişiye dayatılan "mukadder ve kaçınılmaz" bir şey söz konusudur. Freud devamında da şöyle der:

10 ABD İç Güvenlik Yönetimi'nin 2003'te geliştirdiği ve renk kodlarını kullanan uyarı sisteminin amacı halkı potansiyel terör saldırısı tehditlerine karşı bilgilendirmekti. Bir yandan da Kırmızı (oldukça yüksek), Turuncu (yüksek) veya Sarı (artmış) gibi renkler arasında yapılan geçişlerin, insanları hep endişe içinde tutarak devletin özel yaşamlar üzerindeki gözetimini sorgulamaktan geri durmalarını sağlamak amacıyla ne ölçüde kullanıldığını da insan merak ediyor.

> Tekinsiz bir etki genellikle, hayal gücü ile gerçekliği ayıran çizginin silindiği durumlarda, yani örneğin o güne dek hayalî saydığımız bir şey artık gerçeklikte önümüzde belirdiğinde veya bir simge, simgelediği şeyin işlevlerini üstlendiğinde vesaire, kolayca ortaya çıkar. İşte bu unsur, sihir gösterilerindeki tekinsiz etkinin de büyük oranda müsebbibidir. (s. 244)

Clara Reeves (1729-1807) ve Ann Radcliffe'ten (1764-1823) tutun da Edgar Allan Poe'ya (1809-1849), Bram Stoker'a (1947-1912), Ann Rice'a (d. 1941) ve Stephen King'e (d. 1947) varıncaya dek nice korku yazarı, oluşturdukları kurgu ve karakterlerde gerçek olan ile olmayan arasındaki çizgiyi belirsiz tutarak tekinsiz bir tepki uyandırmakta ustalaşmıştır. Zihin ile madde, olağan ve tuhaf, doğal ve şeytani arasındaki sınırları yıkmayı başarırlar.

Gelgelelim, yazılı tehditler bazı bireylere yeterli gelmez. Korkuyu deneyimleyebilmek için görsel imgelere ve ses efektlerine ihtiyaç duyarlar. Korku filmleri de işte burada devreye girer. Ticari sinemanın doğuşuyla hemen hemen eşzamanlı olarak (1910 civarında) ortaya çıkan bu tür, insanın yaygın eğilimlerinin hemen hepsini kullanır; bunlar normalde bilincin farkındalık sahasından dışlanmış olsa bile. Örnek olarak heyecan ihtiyacı, yenilik arayışı, adrenalin yüklenmesinden duyulan haz, korku üstünde hakimiyet kurabilme yönündeki ters-fobi[11] baskısı, sosyal normlara karşı gelmeye ilişkin bastırılmış sapkın fantezi ve dürtülerin dolaylı olarak tatmin edilmesi sayılabilir (Goldstein, 1998).[12] Özellikle de genç erkeklerin ilgisini çeken bu tür filmler sürükleyici bir sohbet konusu haline gelir ve akranlarla bağ kurulmasına aracılık eder. Gelgelelim, korku filmlerinin tek tip olmadığını, pek çok alt tür bulunduğunu da eklemek gerekiyor. Bunların bazılarının temaları şöyle sıralanabilir:

- Şeytan çocuk; örn. *The Exorcist* (1973) ve *The Omen* (1976)
- Uzaylı istilası; örn. *War of the Worlds* (1953) ve *Puppet Masters* (1994)
- Tehlikeli hayvanlar; örn. *The Birds* (1963) ve *Jaws* (1975)
- Kanlı şiddet; örn. *Texas Chainsaw Massacre* (1974) ve *A Clockwork Orange* (1971)
- Sapkın ve psikotik acımasızlık; örn. *Psycho* (1960) ve *The Shining* (1980).

---

11 *counterphobia*; fobinin aksine, korku yaratan unsurlardan kaçınmak yerine onları maksatlı olarak arama – ç. n.

12 Eğlence parklarındaki oyuncaklar da, bilhassa da ani düşüşleri ve keskin dönüşleri olan hız trenleri, bu dürtülerin bir kısmını doyurur.

Bu filmlerin hepsinin ortak noktası, korkunun tahliyesidir ki bu da genellikle rahatsız edici, neredeyse travmatik bir boyutta gerçekleşir.[13] Rutini bölerek ve fazlaca tanıdık olanları tuhaf, öngörülemez hâle getirerek bizleri "tekinsiz" (Freud, 1919h) ile karşı karşıya getirirler. İnsanların gırtlaklarının sebepsizce kesildiği türden bir şiddet filmi izleyenlerde ıstıraplı bir neşe yaratabilir ama onları asıl korkutan çaresizce bekleme hâli olacaktır. Büyük korku ustası Alfred Hitchcock (1899-1980) bunu fark etmiş ve şöyle ilan etmiştir: "Aniden gelen bir patlama sesinin kendisinde heyecan verici bir şey yoktur; bunu yalnızca onun beklentisi sağlar." Hitchcock, korkunun kendisi nahoş olsa da onunla sanatsal biçimde oynandığı takdirde haz elde edilebileceğini biliyordu.

KLİNİK SULARA DÖNÜŞ

Korku sularında (yani korku, kaygı, fobi, korkaklık) ayırıcı tanıları tartıştıktan sonra, şimdi korkunun ve korkuyla ilişkili olguların klinik durumda nasıl yönetilebileceğini tartışmak istiyorum.[14] Bu tür bir çalışmanın karşıaktarıma epey bir dikkat vermeyi gerektirdiğini ve analistin benliğine hayli yük teşkil edebileceğini söylemenin lüzumu yoktur herhalde. Sahiden de böyle çalışmalardaki tüm müdahaleler analistin (elbette, yorumlama becerilerine ek olarak) sabırlı, incelikli ve hoşgörülü davranmasını gerektirir ve bu müdahaleler burada büyük oranda didaktik kolaylık amacıyla sınıflandırılmaktadır. Şimdi, tüm bunlar doğrultusunda, korkudan etkilenmiş ve analistte korku uyandırabilecek kişilerle çalışırken analiste düşen temel görevler şunlardır: (i) korkuyu sezmek, ne denli tehlikeli olduğunu değerlendirmek ve sınırları koymak, (ii) hastanın korkusunu taşımak ve kapsamak, (iii) kendi korkusunu yönetmek ve ondan bir şeyler öğrenmek. Bu üç alana odaklanmayı tercih etmiş olmam, tüm psikanalizlerin temel malzemesini teşkil eden alışıldık yorumlama ve yeniden yapılandırma çalışmalarını bir kenara bırakmak anlamına gelmiyor elbette. Savunma ve direnç analizi, reddedilmiş bilinçdışı malzemeyle yüzleşme, türevlerle bağlantı kurma, korkunun simgesel ve yer değiştirmiş biçimlerinin altında yatanları deşifre etmeye yardımcı olma, her zaman analitik çalışmanın olağan uğraşlarıdır. Hastanın korkuları ister nevrotik olsun, ister

13 Aslına bakarsanız bazı insanlar korku filmlerinden travmatize olurlar. *Jaws* filminin gösterime girmesinden sonra yadsınamayacak sayıda insanın kıyılarda yüzmekten kaçınmaya başlaması, yaşanan travmanın ne denli yaygın olduğunun işaretçisiydi.

14 Gözlemlerim, yetişkinlerle yürüttüğüm çalışmalarla sınırlı. Çocuklarla tecrübem olmadığından, bu alandaki klinik uygulamaların değişkenlikleri üzerine yorumda bulunma hususunda kendimi rahat hissetmiyorum.

paranoid veya kendini yok etmeye yönelik, bu tarz çalışmalara ihtiyaç vardır. Ele alınmak üzere seçilen üç alan ise psikanaliz teamülündeki çalışmalara alternatif değil, ilavedir.

Korkuyu Sezmek, Tehlikeyi Değerlendirmek, Sınır Koymak

Çoğu analist ve psikanalitik yönelimli terapist, hastaları "nispeten güvenilir bir karakter" (Freud, 1905a, s. 263) sahibi olup olmadıkları üzerinden değerlendirip tedaviye yalnızca sosyopat olmayan, intihar veya cinayet riski taşımayanları kabul ettiğinden, hastanın ne denli tehlikeli olduğuna ilişkin bir değerlendirme olağan meseleleri arasında yer almaz. Gelgelelim, analistin çalışmaya olağan biçimde devam etmenin güvenli olup olmayacağına karar vermesi gereken durumlar baş gösterebilir, ki gösterir de. Hoffer'in (1985) şu beyanı, tam da bu bağlama uygun düşer:

> Analistin bir çatışmadaki tarafsızlığı, analistin değerlendirmesi doğrultusunda, bazı durumlarda askıya alınabilir: (a) hastaya ilişkin acil durumlar – örn. intihar eğilimi, psikoz, toksik durum vs.; (b) hastanın yıkıcılığına karşı kırılgan olabilecek kişilere ilişkin acil durumlar – örn. analizanın çocukları ve (c) analiste ilişkin acil durumlar – örn. fiziksel veya psikolojik tehditler. (s. 786)

Bunun gibi durumlarda, analist kendisini kaygılı hissedebilir ve gayet mantıklı bir şekilde kendisinin, başkalarının veya hastasının güvenliğinden endişe duyabilir. Bu, devam eden bir tedavi esnasında ortaya çıkabileceği gibi, bazen de hasta ile analist arasındaki daha ilk karşılaşmada görülür.[15]

Klinik Vinyet: 1

> Kırk beş yaşında bir kütüphaneci olan Sarah Green, kız kardeşinin ısrarı üzerine benden randevu almıştı. Romantik ilişkisinin sonlanmasının ardından çektiği acıdan bunalmış bir hâli vardı. Yaşamının büyük kısmında yalnız yaşadığından, geç gelen bu bağlılık onun için oldukça belirgindi. İlişki yaşadığı adam evliydi. Karısını daha fazla aldatamayacağını söyleyerek onu apar topar terk etmişti. Sarah, mahvolmuştu. Kalbi kırılmış bir hâlde beni görmeye geldi.
>
> İlk ön görüşmemize alışıldık bir biçimde öykü alarak başladık. Oysa daha yirmi dakika bile geçmeden, sabah aldığı bir silahla kafasını uçurma-

15 Bu bölümde verilen beş klinik vinyetten ilk üçü, bir miktar farklı bir eğilimle daha önce başka bir yerde daha yayınlanmıştı (Akhtar, 2013b). Diğer bölümlerde de önceden yayınlanmış kimi vinyetler mevcut. Bildirilen hastalara verilen isimlerin ise hepsi tamamen uydurma.

ya karar verdiğini söyledi. Ses tonundaki kararlılığı duymanın verdiği panikle, silahı evinden uzaklaştırmak için gerekli adımları atmayı, depresyonunun boyutuna ilişkin bazı ek bilgileri edinmeyi ve kendisini kliniğe yatırdıktan sonra çalışmalarımıza başlamayı teklif ettim. Hasta bu önerime sert bir tepki verdi ve silahı ortadan kaldırabilecek kız kardeşiyle görüşmemi reddedip ofisi terk etmek üzere ayağa kalktı. Bu noktada ona, "Bakın, herkesin içinde on mum miktarınca hayat vardır ve sizinkilerden sekizi şimdiden sönmüş durumda. Rüzgâr sert esiyor; kalan iki mumu korumak için buraya gelip onları benim kalbime yerleştirdiniz. Şimdi, madem bu amaç doğrultusunda beni tayin ettiniz, bu iki mumu rüzgârdan korumak benim görevim. Fırtına dindiğinde onları size geri vereceğim ki siz de kalan sekizi onlarla yeniden yakabilesiniz." Hasta, gözyaşlarına boğuldu ve biraz düşündükten sonra kız kardeşiyle iletişime geçmeme izin verdi; o da silahı hastanın evinden çıkardı ve hastayı birkaç günlüğüne kendisinin yanında kalmaya teşvik etti.

Sınır koyma, destekleyici önlemler, çevresel müdahaleler ve yorumlayıcı yaklaşımın böylesi bir karışımı, (başkalarına veya kişinin kendisine yönelik) söz konusu tehdidin ciddiyetine ve aciliyetine göre ibreyi bunlardan herhangi birinin lehine çevirebilir. Genel anlamda konuşacak olursak, psikanalitik uygulamalarda destekleyici ve yorumlayıcı tedbirler üstün gelir; psikiyatri kliniklerinde ise (özellikle de Acil Servis ortamında) hastanın saldırganlığını ve bu saldırganlığın başkalarında yarattığı korkuyu yönetebilmek için sınır koyma, hastane yatışı ve ilaç tedavisi gerekebilir.[16] Kernberg'in (1984) ileri düzeyde sınır vakalarda nefretin yönetilmesi konusundaki rehber ilkeleri, katı sınırlar koyarak güvenliğin sağlanmasına olanak tanır. Bu tür hastalardaki ürtkütücü öfke patlamalarına yalnızca tutma ve kapsama ile yanıt vermek yeterli değildir; aynı zamanda, hastayı klinik ortamda ne yapıp yapamayacağı konusunda bilgilendirmek gerekir.

Klinik Vinyet: 2

Bob Dolinski, haftada iki gün psikoterapiye gelen sınır durum bir delikanlı, ağrı kesicilerle ilgili taleplerine razı gelmediğim için öfkeyle patladı. Tehditkâr bir biçimde, göz kürelerimi çıkarıp ayaklarının altında ezeceğini söyledi. Kapıldığı bu duygusal sel ve giderek dağılmakta olan gerçeklik duyumu beni endişelendirdiğinden, koltuğuna oturup orada kalmasını net bir dille söyledim. Ayrıca, bana dokunmaya dahi kalkarsa tedaviyi sonlandıra-

16 Şiddet riskinin değerlendirmesi bu tür çalışmalarda gerçekten önemli bir tedbirdir. Detaylar için bkz. Otto (2000) ve Gellerman & Suddath (2005).

> cağımı ve onunla bir daha asla görüşmeyeceğimi de ekledim. Onu sakince, korkmadan dinleyebilecek birine ihtiyacı olduğunu; oysa bana zarar verme itkisini davranışa dökmesi halinde ondan korkacağımı belirttim. Yatışmaya başladığını fark edince, göz kürelerimi çıkarabileceğini düşünmesinin hiç de gerçekçi olmadığını ama bir yandan da ilgi çekici olduğunu ekledim. Bunu yapamazdı; ona izin vermezdim. Hem neden aklına ilk olarak göz küreleri gelmişti ki? Acaba annesinin ona küçümseyici gözlerle bakmasıyla ilgili anılarıyla bir bağlantısı olabilir miydi? Bu minvaldeki müdahaleler onu yatıştırdı ve çok geçmeden seans her iki taraf için de daha alakadar bir seyir kazandı.

Bir önceki vinyetteki teknik müdahalelere benzer olarak, yakın bir fiziksel şiddet tehdidinin yarattığı bu ürkütücü durumda benimsediğim tavır, net sınırlar koymanın yanında gerçeklik duyumunu güçlendirmeye yönelik yorumlar içeriyor. Bunlara ek olarak, tehdidinin içeriğini çalışmamızın daha önceki evrelerinde getirdiği bazı anılarla bağdaştırmaya çalıştım. Burada böylesi aktif bir çabaya ihtiyaç vardı ama tehdidin daha örtülü ve yavaş olduğu durumlarda, kişi göreceli tarafsızlığını koruyabilir ve hastanın tetiklediği korkuyu taşımak bile bilindik yorumlayıcı çalışmaya zemin hazırlamaya yetebilir.

Hastanın Korkusunu Taşımak ve Kapsamak

Analistin en önemli görevlerinden biri, hastanın hissedebildiği ve söze dökebildiği korkuların yanı sıra hasta için dile dahi getirilemez olanları da taşımak ve kapsamaktır. Bu tür "beta elementler"in (Bion, 1967a) ayırdına varan analist, düşlemlemeleri, hastanın yansıtmacı özdeşleşimi ile uyum sağlaması ve hasta ile empati kaynaklı "deneme özdeşleşimleri" (Fliess, 1942) aracılığıyla hastanın korkularını sezer ama onların maskesini düşürmek için acele etmez. Bunun yerine, kendisini bu duygulanımlar için bir tür emanetçiye dönüştürür; savunma analizinin ve hastanın bunun sonucunda yaşanan benlik gelişiminin, bugüne dek reddedilmiş olan kaygıların söze dökülmesine izin verecek noktaya gelmesini bekler. Çağdaş ilişkisel psikanalizin diliyle ifade edecek olursak; korku, her karşıaktarım tepkisi gibi, analistin kendisini, hastasını ve aralarındaki etkileşimi anlamasına imkân sağlayan öznelerarası bir yanıttır. Dahası, hastanın da analizin de kendini güvende hissetmeye ihtiyacı olduğundan, "analitik çalışmalarında tehlike-güvenlik dengesini kurmak ve ayarlarını yapmak" (Kafka, 1998, s. 102) için bir nebze karşılıklı gerileme gereklidir.

Devam eden analistlerin çoğunda süreç böyle işler. Gelgelelim, hastanın ruhunun ürkütücü parçalarının benliğin ussal zihni aracılığıyla patladığı ve bir "coşkusal sel" (Volkan, 1976) durumuna yol açtığı örnekler de vardır.

Bu tür durumlarda, analistin kapsama kapasitesi daha da büyük önem kazanır; az önce olup bitenlerin yorumlarla yeniden inşa edilmesi için gereken zemini hazırlayan, bu kapasite olacaktır.

Klinik Vinyet: 3

Holokost'tan kurtulmuş bir babanın yirmi altı yaşındaki kızı olan Rebecca Cohen, benimle analizdeydi. Tedavisinin ilk dönemleri babasının Nazi toplama kampındaki deneyimine dair kaygı yüklü fantezilerle doluydu. Etnik nefrete ve şiddete ilişkin ürkütücü senaryolar Rebecca'nın zihnini meşgul ediyordu ve bu durum, aktarıma da hemen yansıdı. Benden korkuyor ve nefret ediyordu; beni Yahudilerden nefret eden bir Müslüman veya Arap olarak görüyordu ve Filistinlerin İsrail karşıtı şiddet eylemlerini desteklediğimden şüpheleniyordu. Kuşaklararası bir miras olarak edindiği kendilikteki travma sonrası Yahudi-Nazi bölünmesi, benimle kurduğu ilişkide her daim faaldi. Bir gün nefret ediliyor ve acımasızca saldırıya uğruyordum; ertesi gün ise benden büyük bir korku duyuluyordu.

Holokost'tan bahsetmekte olduğumuz bir seansta, aniden divandan kalktı ve ofisin bana en uzak kalan köşesine koştu. Titriyordu, içinde yaşadığı şey her ne ise onu sarstığı belliydi. Rebecca bir süre o köşede dikilip ağladı. Ben sessiz kaldım. Derken hemen yakınındaki masada bir kutu kağıt mendil buldu, yüzünü sildi ve görüntüsünü biraz daha toparladı. Hiçbir şey söylemeden, olayların gelişmesi için sabırla bekledim. Rebecca masama çıkıp oturdu ve bana ne olduğunu bilip bilmediğimi sordu. Sonra kendisi söyledi; benim bir bıçak alıp onu divanda yatarken bıçaklayacağımı hissetmişti, bu yüzden benden uzaklaşmıştı. O bunları anlatırken, çok daha sakinleşmiş olduğu dikkatimi çekti. Sessiz kaldım. Rebecca sözlerini sürdürdü: "Biliyor musunuz, ofisinizi hiç bu uçtan görmemiştim. Tuhaf görünüyor... Ne gibi, biliyor musunuz... Çok sakin bir hâli var. Her şey hareketsiz, sessiz. Sanki çok satan bir cinayet romanının kapağı gibi. Ve bazen kitabı okuyup bitirdiğinizde kapakta aslında her ipucunun verildiğini fark edersiniz. Evet, ofisiniz buradan bakıldığında aynen böyle bir fotoğrafa benziyor; bütün ipuçları içine bırakılmış." Bu noktada konuştum. Şöyle dedim: "Ve sanırım bu cinayet sahnesindeki ceset de ben oluyorum." Rebecca gülümsedi, ellerini kenetleyip kollarını bana doğru uzattı ve sanki bana ateş ediyormuş gibi bir ses çıkardı. Ben de, "Farkında mısınız, az önce benim sizi öldüreceğimi düşünüyordunuz ama şimdi bu konumdan biraz mesafe alınca bir bakmışsınız bu defa siz beni öldürüyorsunuz. Bakın, bu cinayet de katil de sizin birer parçanız ve birlikte üstlendiğimiz bu çalışma adına, umarım her iki görüşü de elimizde tutmayı, onların birbiriyle nasıl bir ilişkisi olduğunu, nereden geldiklerini ve neye hizmet ettiklerini anlamayı başarırız." Rebecca masadan indi, divana dönüp yeniden uzandı. Seans, "olağan" şekilde devam etti.

Bu klinik etkileşimde çok sayıda müdahale örneği bulmak mümkün, bunlardan biri de bölmenin ve yansıtmacı özdeşleşimin yorumlanması. Öte yandan, burada asıl olarak soğukkanlı ve müdahaleci olmayan yaklaşımımın klinik malzemenin açılmasına nasıl hizmet ettiğine dikkat çekmek istiyorum. Sözel müdahalelerim de önemliydi ama bunları mümkün kılan, yaşadığı dehşeti sağlam ve sessiz duruşumla kapsayabilmemdi.

Kişinin Kendi Korkusunu Yönetmesi ve Ondan Ders Alması

Psikanalist, klinik çalışmaları esnasında geniş bir yelpazeye yayılan çok sayıda duygu yaşar ve korku da bu listede öne çıkanlardan biridir. Poland (aktaran Mathias, 2008) korkunun analistin içinde dört farklı yolla uyanabileceğini belirtmiştir: (i) hastanın sebep olmasıyla, (ii) analistin kendi içinden doğarak, (iii) analitik süreçle bağlantılı olarak ve (iv) insanlık halinin gerçekleri kaynaklı. Bu kategorilerin yer yer üst üste bindiğini düşündüğümden ben analistin korkusunu (i) hastadan korkması, (ii) eyleme dökmekten ve hata yapmaktan korkması, (iii) analizin başarısız olmasından korkması ve (iv) olağandışı müdahalelerde bulunmaktan korkması olarak sınıflandırıyorum. Böyle şeyleri tam olarak birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını, her sınıflandırmanın bir şeyleri netleştirirken bazı diğer şeyleri de bulandıracağını peşinen kabul etmekle beraber, bundan sonraki kısımda kendi şemam üzerinden hareket edeceğim.

İlk olarak, analistin hastadan korkması. Bu paranoid veya sınır durumdaki bireylerle çalışırken, özellikle de bu kişilerin öfke patlamaları yaşadıkları noktalarda en belirgindir (bkz. klinik vinyet 2). Kronik olarak intiharın kıyısında olanlar da analistte korku uyandırabilir. Dava edilme, profesyonel itibarın zedelenmesi korkuları bu tür durumlarda oldukça güçlenebilir. Bu endişeler hastanın kendine zarar verme davranışına verilen makul birer tepki olabilir ve analistin, hastaya duyduğu bilinçdışı nefretini yansıtmasıyla iyice ön plana çıkabilir (Maltsberger & Buie, 1974). Bazen analist bu tür korkuları uzun süre taşıyabilir, hasta ile çalışmasını tutan-yorumlayan bir eksende sürdürebilir. Analistin sınır koymayıp sürecin kendiliğinden açılmasına izin verme kararı, kendisinin endişeli olmaya tahammül etmesine ihtiyaç duyulduğunu ve bu aktarım talebinin ileride yorumlanarak çözümlenmeye açık hâle geleceğini sezmesiyle ilişkilidir. Derken bir şey olur ve bina olduğu gibi çöker.

Klinik Vinyet: 4

Tedavisi devam eden Sarah Green (klinik vinyet 1'de bahsedilen hasta) uzun süredir devam eden intihar arzusunun detaylarını ve büyüme çağındayken nasıl da annesinin kendisinden nefret ettiğini, ölmesini istediğini hissettiğini anlattı. Ayrıca annesinin kendisine yönelik sert eleştirilerinden de bahsetti; Sarah'ya her defasında "canavar" veya "şeytan" diyordu. Beklenebileceği üzere, Sarah annesinden çok korkuyordu ve onun ne zamanını ne de ilgisini talep ediyordu.

Bu ayrıntılar açıladursun, Sarah kız kardeşinin evinden bir revolver silah çalıp geceleri bu silah –dolu hâlde– elinde uyumaya başladı. Çok korkuyordum ama bu defa silahtan hemen kurtulması için ısrarcı olmaktan kaçınmam gerektiğini seziyordum. İçimdeki belli belirsiz bir his bana yaşadığım korkunun Sarah'nın çocukluğundaki kendiliğinin duyduğu korkuyla yansıtmacı özdeşleşim kurmuş olmamdan kaynaklandığını; kendisi korkutucu anne rolüne girerken benim de "korkmuş Sarahcık" olduğumu söylüyordu. Ve, bir yandan da, kendisini zavallı Sarahcık'tan ürkütücü Sarah'ya dönüştürmüştü. Ben de, anne olarak, çocukken ona yaptıklarımın acısını çekmeliydim.

Eyleme dökmeyi kavramsallaştırabilmiş ve olan biteni en muhtemel açıklamasıyla zihinsel sözcüklere dökebilmiş olmam, bana burada kapsanabilecek ve en nihayetinde yorumlanabilecek bir şey olduğunu göstermeye yetiyordu. Risk (Sarah açısından) yüksekti ve korku (benim içimdeki) açıkça ortadaydı; ama seanslar boyunca, olan bitenin altında yatması muhtemel olan şeyi konuştuk – kalbimizin en derinlerinde yatan, davranışsal sınırlar koyarak bu eyleme dökmeyi baltalamamıza gerek olmadığına, Sarah'nın bu kaygıyı taşımama ihtiyaç duyduğuna ilişkin duyguları. Gerçekleşmekte olan her şeyin bir "rol yapma modu" (Fonagy & Target, 1997) taşıdığını hissediyorduk.

Derken bir öğleden sonra, Sarah beni arayıp kendisini yine gerçekten intihara meyilli hissettiğini söyledi. Bekleme odasında başka bir hastam vardı. Sarah'dan önümüzdeki saat içinde kendine zarar verebilecek dürtüsel bir şey yapmayacağına dair teminat istedim. Söz verdi ve görüşmeye almak üzere olduğum hastam gider gitmez onu arayacağıma söz verdim. Ne var ki, aradığımda telefon çaldıkça çaldı fakat açan olmadı. Dehşete düşmüştüm, kendini öldürdüğünü düşünüyordum. Korkudan tir tir titreyerek ve klinik çalışmalarımdaki lüzumsuz kahramanlığımdan ve maceraperestliğimden dolayı kendime söverek kız kardeşini aradım, o da hemen Sarah'nın evine gitmek üzere yola çıktı. Sonraki otuz dakika, hayatımın en uzun otuz dakikasıydı. Derken, kız kardeşinden telefon geldi. Sarah'yı evde uyur hâlde bulmuştu, her şey yolundaydı, kontrol altındaydı. Sarah da telefonu alıp yaşananlardan dolayı defalarca özür diledi. Özrünü kabul ettim ama bir sınırın aşılmış olduğunu (ve kapsayan anne olmaktan çıkıp görmezden gelen, yıkıcı anne olmaya başladığımı) hissettiğimden, kız kar-

deşinin silahı alıp götürmekle kalmayıp Sarah'nın bir daha asla edinemeyeceği bir şekilde ondan derhal kurtulması konusunda ısrarcı davrandım. Bu müdahale ve ardından klinik ortamda üstüne yapılan konuşmalar, terapi çalışmamızın derinleşmesinin önünü açtı.

İkinci olarak, analistin kendi eyleme dökme dürtülerinden korkması. Eğer analist büyük bir kişisel stres altındaysa (örn. yas, boşanma, ciddi bir hastalık), hastalarıyla eyleme dökmekten, yalnızlığını hafifletmek için hastalarını kullanmaktan, cinsel veya saldırgan tesirlerini (hafif ölçüde olsa da, bir maksat taşımasa da) dışavurmaktan korkması, anlaşılır olmakla birlikte dikkat verilmesi gereken bir durumdur. Güvenilen bir meslektaşa danışmak veya tedaviye dönmek gibi seçenekler değerlendirilebilir. Gelgelelim, bazen de analist iyi işlev gösterdiği hâlde hastasına tuhaf, olmadık bir şey yapmaktan korkmaya başlayabilir. Aktarımın analistin üstünde bu denli baskı yaratan doğasını ortaya çıkaran genellikle, karşıaktarımın ve baskının özdüşünümle bir araya gelmesinin ortaya çıkardığı bu malzemedir. İşte bu duruma bir örnek:

Klinik Vinyet: 5

Oğlan çocuğunu andıran genç bir kadın olan Melanie Wright, kaygılarından ve evliliğinde yaşadığı bazı sorunlardan dolayı tedaviye başvurmuştu. Kocası işten çıkarıldığında paniklemişti ve her ne kadar hemen ardından kazancı iyi olan yeni bir iş bulmuş olsa da kaygıları sürmüştü; öyle ki, düşkün hâle gelecekler diye korkuyordu. Bu korkuları kocasıyla arasında sık sık tartışma çıkmasına neden oluyordu ve gerilim giderek tırmanmaktaydı.

Onunla ilk karşılaştığımda beni en çok etkileyen ise, bu yersiz kaygısından ziyade, yirmili yaşlarının ortalarında bir kadın olarak ergen oğlanlara benzemesi oldu. Bunu zihnime not düşüp, öyküsünü almaya başladım. Ebeveynleri kendisi altı yaşındayken boşanmıştı ve sevgi dolu fakat epey faal ve meşgul bir çalışan anne tarafından büyütülmüştü. İki önemli bilgi daha vardı: Boşanma, babanın eşcinsel olduğunu ilan etmesi üzerine gerçekleşmişti ve küçük Melanie kendisine sürekli biçimde, bazen de fiziksel olarak, zarar veren hayli zor bir ağabey ile yaşamak zorunda kalmıştı. Belli ki pek çok farklı unsurun bir araya gelmesiyle en nihayetinde kadmsılığından taviz vermek zorunda kalmıştı. Üç yıldır evli olmasında ve dışarıdan bakıldığında kocasını seviyor gibi görünmesinde oturmayan bir şeyler vardı.

Analize başladığımızda, daha önce hiçbir seansta yaşamadığım bir duygu baş gösterdi. Melanie şu veya bu konuda –bazen tereddütle, bazen özgürce– konuşurken, göğüs kafesimde ve üst karın bölgemde tuhaf bir rahatsızlık hissettim. Sanki biri beni fena hâlde3 gıdıklıyordu (aklıma ağabeyimle olan bazı çocukluk anılarım geldi). Gıdıklanmaktan kaçınmak istercesine, koltuktaki pozisyonumu durmadan değiştiresim geliyordu. Bu be-

densel rahatsızlığıma bir de Melanie'nin anlattıklarıyla hiçbir alakası olmayan, tamamen saçma sapan bir şeyler söyleyerek onun lafını kesme dürtüsü eklenmişti. Diyelim ebeveynlerinin boşanmasından bahsediyor olsun, ben ona Iowa'nın başkentini biliyor mu, geleceğiyle ilgili maddi kaygıları oluyor mu diye sormak veya Urduca şiirlerin inceliklerini açıklamak istiyordum.

Bu dürtülerimi kontrol altında tutmuş olsam da, deneyimin kendisinin sinir bozucu olduğu muhakkak. Anlamını çok merak etmiştim. Olur da aklımdan geçen düşünceleri dile getirirsem, bunun onun üzerinde nasıl bir etkisi olurdu? Şoke olacağı kesin. Beni tuhaf, hatta düpedüz deli biri olarak görebilirdi.

Birkaç hafta boyunca bu dürtüler üzerine düşündüm, bekledim, malzemenin gelişmesine müsaade ettim ve ufak ufak savunma analizi yürüttüm. Nihayetinde, babasının sadece eşcinsel değil, aynı zamanda epey de "deli" olduğunun ortaya çıktığını söyledi: Oturma ve yemek odasının tavanlarını mora boyamış, (anne işteyken) eşcinsel aşıklarını evlerine davet etmeye ve Melanie ile ağabeyinin önünde onlarla sevişmeye başlamıştı. Bir iki defa, çocukların da yatağa gelip kendisine ve partnerine katılmasını istemişti. Bu malzemeler –bolca acı ve ağlama eşliğinde– çıktıkça, "deli gibi" davranma dürtülerimde ani bir düşüş yaşandığını fark ettim!

Karşıaktarım gerilimi, artık nispeten kontrol altına alındığından, hasta ile aramda olan bitenler üzerine daha iyi düşünebilir hâle gelmiştim. "Varsayım"ım (C. Brenner, 1976) babasının sapkın davranışları karşısında hastanın şoke olup bu travmatik nesne ilişkileri senaryosunu içselleştirdiği yönündeydi. Gelin görün ki "sindirilmeden" kalmıştı ve kapsayıp işlemem için bana emanet edilmesi gerekiyordu; tıpkı Bion'un (1962) beta elementlerindeki gibi. Hasta bunu ancak travmayı taşıma ve "zihinselleştirme" (Fonagy & Target, 1997) kapasitesi geliştiğinde geri alabilirdi. Bu esnada fiziksel şiddetin bazen kurbanı (hunharca gıdıklandığım hissi) bazen de faili (saçma sapan şeyler söyleyerek onu şaşırtmak istemem) olma gibi yıpratıcı bir deneyime katlanmam gerekiyordu.

Analistin *üçüncü* korkusu ise analitik başarısızlıktır. İstisnalar olmakla birlikte, genelde bu korku hastanın aslında analize uygun olmadığına (fazla katı, fazla paranoid, fazla yalnız olması gibi) ve tedaviye hatalı bir değerlendirme sonucunda veya yanlış nedenlerle (analistin paraya ihtiyaç duyması, hastanın baştan çıkarıcılığı) alındığına delalettir. Genellikle bu, düşüncenin katılığı, serbest çağrışım yapma konusunda amansız bir beceriksizlik veya yapmayı reddetme, hastanın gösterdiği duygulanım dünyasının fakirliği aracılığıyla belirgin hâle gelir. Bir diğer senaryoda ise hastalar klinik durumu "militan

umutsuzluk"ları (Poland, aktaran Jordan, 2002, s. 989) ile doldururlar. Seanslar boyunca yaşamlarının ne denli boş olduğundan, analistin onlara hiç yardımcı olmadığından yakınır; analizin işe yaramayacağından nasıl da emin olduklarını anlatıp dururlar. Analistin bu işe kendini adamış olduğunu ve elinden geleni yaptığını kabul ederek güya hakkını teslim ederler ama analistin her müdahalesini başlarından savdıkları bir ilişkilenme biçimleri vardır. Freud'un (1920g, s. 35) ölüm içgüdüsünü netleştirirken bahsettiği türden bir "şeytansı gücün" etkisi altında olan bu hastalar hem kendileri büyük acılar çeker hem de analiste çektirir. İntihar beklentisi içinde olan (her geçen gün daha da yakın bir ihtimal gibi görünür) analist, profesyonel itibarının ve kişisel refahının mahvolacağı düşüncesiyle ürperir. Chused ayrıca, analist olarak tamamen biçare hissetmenin yarattığı korkudan da bahseder ve başarısız olan analizlerin "bu hastalardan değil de yaptığımız şeyin kısıtlı değerinden korkma[sına] yol açan" hatıralarının hâlâ zihnine musallat olduğunu itiraf eder (aktaran Jordan, 2002, s. 992). Analizin başarısız olmasından duyulan korkunun kendini gösterdiği bir diğer durum da hastanın ısrarcı "bir gün..." fantezisidir (Akhtar, 1996). Hasta, patolojik bir iyimserlik sergileyerek, o büyük arzusunun (örn., rahmetli olmuş ebeveynin yeniden hayata dönmesi, analistin kendisiyle evlenmesi) "bir gün" gerçekleşeceğine dair umudunu hiç yitirmez. Ve uzun süre yorumlayıcı çalışmış olan analist, hastanın bu umudundan hiç vazgeçmeyeceği ve analizin ya sonsuza kadar sürmek ya da birdenbire sonlanmak zorunda kalacağı, yani her hâlükârda başarısız olacağı düşüncesinin verdiği dehşeti deneyimlemeye başlar. Bu koşullar mevcutsa, bir meslektaştan veya süpervizörden konsültasyon istemenin zamanı gelmiş demektir. Psikanalizi psikoterapiye çevirmek de gerekebilir (bkz. Akhtar, 2009, s. 57-58).

Son olarak, analist (hele ki acemiyse), daha iyi bir tabir olmadığı için mecburen "olağandışı müdahaleler" (Akhtar, 2012) olarak isimlendireceğimiz şeyden korkar. Buradaki korku, analistin "işleyen kendiliğinden" (Bolognini, 2011) ziyade üstbenliğinde içselleştirdiği analitik kahramanların, süpervizörlerin ve akıl hocalarının tutumuna ilişkindir. Rota, söz konusu klinik anın gerektirdiklerine göre değil, "Ne diyecekler?" sorusuna göre çizilir. Elbette bu, karmaşık bir alandır ve deneyimsiz analistin temkinli hareket etmesi daha güvenli olacaktır; ama analist "serbest dalgalanan bir tepkisellik" (Sandler & Sandler, 1998) ve otantik bir katılım ile çalışmak istiyorsa bu "olağandışı" bir şey yapma korkusunu er ya da geç bir kenara bırakmak zorundadır. Derleme yazılardan oluşan bir kitapta (Akhtar, 2011b) bu olağandışı olduğu söylenen müdahalelerden dokuzuna yer vermiştim: (i) olağanüstü

maddi düzenlemeler yapmak, (ii) ofisin dışında tedavi uygulamak, (iii) seansların sıklığını, uzunluğunu ve zamanlamasını değiştirmek, (iv) belli başlı malzemeleri dinlemeyi reddetmek, (v) tavsiye vermek, (vi) yorumu eylem biçiminde sunmak, (vii) kendinden bahsetmek, (viii) hastaya dokunmak ve (ix) hastaya hatıra objeleri, hediyeler vermek. Bu kitapta ayrıca bu müdahalelerin artı ve eksileri de tartışıldığından okurların göz atmasında fayda olabilir.

KAPANIŞ CÜMLELERİ

Bu bölümde korkuyu tanımladım, yoğunluğuna göre sınıflandırdım ve gelişimsel kökeninin izini sürdüm. Korku ile kaygı arasındaki fark ve benzerlikleri tasvir edip bu ikisinin fobi durumunda nasıl bir arada bulunduklarını gösterdim. Ardından, kısa bir süreliğine kültürel sulara dalıp korku denen nahoş duygunun korku filmlerinde, gotik edebiyatta ve oyunlarda heyecana dönüştürülebildiğini ama etnik-ırkçı önyargıların ve siyasi baskının bir kısmını teşkil etmek gibi olumsuz bir yanı da olduğunu ortaya koymaya çalıştım. Klinik sulara döndüğümde ise korkunun aktarım-karşıaktarım matrisindeki mevcudiyetini tartışıp bunun sonucunda ortaya çıkan sorunlarla baş etmekte kullanılabilecek stratejileri birer taslak halinde sıraladım.

Gelgelelim, bu bölümü sonlandırmadan önce korkunun tersi gibi görünen bazı ruhsal durumlarla ilgili birkaç söz söylemek gerektiğine inanıyorum. Böyle üç durum sayabiliriz: (i) korkusuzluk, (ii) ters-fobi ve (iii) cesaret. Korkusuzluğun iki türü vardır. Birincil korkusuzluk, çevrelerindeki tehlikelerin farkında olmayan bebeklerde ve küçük çocuklarda bulunur; ağızlarına zehirli olabilecek şeyler atabilir ve parmaklarım elektrik prizlerine sokabilirler. Canlarının birkaç defa yanması ve ebeveynlerince tekrar tekrar uyarılmaları sonucunda bu "korku yokluğu" yavaş yavaş azalır. İkincil korkusuzluk ise suç çetelerinin alt basamaklardaki elemanlarında görülür; güçlü patronlarının koruması altında menfur ve riskli davranışlarda bulunur, kendilerine hiçbir şey olmayacağına, hatta bunun mümkün dahi olmadığına inanırlar.

Ters-fobi durumu ise benliğin bireyi tam da o kendisinde korku ve kaygı uyandıran faaliyetlere girişmeye sevk ettiği bilinçdışı bir tutumdur. Gelgelelim, bu davranışların katı ve abartılı bir boyutu vardır. Fenichel'e (1945) göre,

> Bir zamanlar korku duyulan durumlara karşı takıntı geliştirmek, kaygının tamamen aşılmamış olduğunu gösterir. Hastalar, çocukken heyecan verici durumları faal biçimde tekrarlayarak diğer kaygıların kademe kademe üstesinden gelme biçimlerini burada da tekrar etmek için durmaksızın uğra-

> şırlar. Ters-fobiden duyulan haz, çocuğun "Artık korkmama gerek yok"tan aldığı "işlevsel" hazzm bir tekrarıdır (Silberer, 1909). Ve çocukta olduğu üzere, burada da elde edilen haz, kişinin korku unsurunu tamamen aşmış olduğuna katiyen ikna olmadığını ve bu tür bir faaliyete girişmeden önce gergin bir beklenti evresinden geçtiğini ama sonra bunu atlatmaktan keyif alındığını kanıtlar niteliktedir. (s. 480)

Ters-fobi tutumunun yaygın bir örneği, ergenlerin sosyal ve motorsal gözüpekliğidir (örn. yüksek hızla araç sürmek, çeşitli uyuşturucuları denemek, sosyal etiketlere karşı gelmek, okul müdürüyle yüzleşmek). Bir diğer örnek de bazı göçmenlerin ev sahibi kültüre fazla hızlı adapte olmasıdır (Akhtar, 1999b). Bu kişiler, "farklı" olmanın yarattığı sosyal kaygıdan kurtulmak için yeni yöresel adetleri sihirli değnek değmişçesine benimserler. Daha nice örnek sayılabilir. Kendisine büyük bir ameliyat olması önerilen kişinin bunu göz açıp kapayıncaya dek kabul etmesi muhtemelen bir ters-fobi tutumunu yansıtıyordur. Yaşı ilerlemiş bir narsisistin gülünç genç tavırları (Kernberg, 1980) ve ölüm döşeğindeki bazı insanların "darağacı mizahı" da yaklaşan tehditlere karşı savunmacı bir kaçınmanın işaretçisidir. Bu örneklerin hepsinde, orada bulunması beklenecek bir korku, şüpheli bir biçimde, namevcuttur. İşin aslı, korku oradadır ama kişi kendine aksi yönde yaptığı güçlü telkinlerle bu korkuyu askıya almıştır.

Son olarak, bir de cesaret vardır. Korkusuzlukla hiç de eş anlamlı olmayan cesaret, kişinin duruşunun (fiziksel, entelektüel, ahlaki) veya eylemlerinin olumsuz sonuçları (maddi kayıp, sosyal tecrit, küçük düşme, fiziksel cezalar vs.) olabileceğini bildiğini gösterir. Ve buna rağmen, bunların yaklaşan saldırıları ile karşılaşmak üzere kendisini hazırlar. Ancak o zaman kendi varoluşunun anlamlı özüne ihanet etmeden yıkım ve ölümle yüzleşebilir. Oynadığı rollerde cüretkârlığa vücut veren aktör John Wayne, nükteli bir ifadeyle "Cesaret, ölümüne korkmanıza rağmen kolları sıvamaktır" demiştir (alıntı, *www.Thinkexist.com*'dan indirilmiştir). General William T. Sherman (Sherman tankları da onun isminden geliyor) cesareti "tehlikenin boyutu ile ona dayanmaya yönelik zihinsel istekliliğin kusursuz bir hassasiyetle ölçümü" olarak tanımlamıştır (aktaran Kiddler, 2006, s. 9).

Cesur insan, kendi düşünce ve algılarına büyük önem verir. Uzlaşıya ihtiyacı yoktur; başkalarının onayına bel bağlamaz. Başkaları onunla hemfikir olmadığında ve hatta ona karşı çıktığında bile kendi duruşunu korur. Cesaret onun için "olağanüstü bir davranış biçimi ortaya çıkaran istisnai bir ruh halidir" (Coles, 1965, s. 85).

Özü itibarıyla cesaret, korkuya verilen özel bir tepkidir; tıpkı ters-fobi ve korkaklık gibi. Ve işin aslı bizler –her birimiz– korkuya her üç şekilde de tepki vermeye muktedirizdir. Hangisinin ne zaman, ne tür sonuçlarla ağırlık kazandığı, iç ve dış gerçekliğimize uyum sağlama sürecimizi, genel karakterimizi ve yaşamımızın rotasını şekillendirir.

İKİNCİ BÖLÜM

Açgözlülük

Eskilerin yetenekli Yunan hikâyecisi Ezop (M.Ö. 630 civarı) sayesinde elimizde açgözlülüğü anlatan son derece etkileyici bir öykü var. Ezop'un anlattığı sayısız fabldan biri, her gün altın bir yumurta veren tavuğun sahibi çiftçiyle ilgilidir. İlk başlarda böyle talihli olduğu için büyük coşku yaşayan çiftçi, çok geçmeden yeni yumurtayı almak için yirmi dört saat bekleyemez hâle gelir. Tavuğun içinde yüzlerce yumurta olduğunu ama bu servetini paylaşırken cimrilik ettiğini düşünmeye başlar. Nihayetinde iyice sabrı tükenir ve altına hemen erişebilmek ister. Böylelikle tavuğu keser ama içinde altın bulamaz. Ancak tavuğun öldüğüyle ve kendisine bahşedilmiş bu günlük zenginlikten mahrum kaldığıyla kalır.

Ezop bu öyküde, aşırı açlık, sabırsızlık, yetinememe, yetersiz empati duygusu ve kişinin kendisine fayda sağlayanlara karşı vefasızlığının nasıl da bir arada bulunduğunu incelikle işlemiş. Açgözlülük çatısının altında işte bu niteleyici ve dinamik unsurlar bileşimi bulunur. Açgözlülük –narsisizm, paranoya ve hoşnutsuzluk ile beraber– ileri düzeydeki kişilik bozukluklarının önemli bir parçasını teşkil ettiğinden ve tedavide gözden kaçması mümkün olmayan bir etkisi olduğundan, psikanalitik literatürün dikkatini yeterince çekememiş olması şaşırtıcıdır.

Benim buradaki katkımın amacı, literatürdeki bu boşluğu doldurmak. Bu bağlamda, açgözlülüğün doğasını tartışıp fenomenolojik bileşenlerine ışık tutacağım. Birincil ve ikincil dışavurumlarına ek olarak, karşısında sıklıkla kullanılan savunmaları tarif edeceğim. Bunun ardından, açgözlülüğün çocuk-

luktaki deneyimlerde yer alan kökenlerine ve yetişkinlikteki önemli kavşaklarda yaşanan gerilemelerde nasıl yeniden faaliyete geçtiğine değineceğim. Sonrasında, sosyokültürel sulara bir miktar açılıp açgözlülüğün genel anlamda insan yaşamının kalitesini nasıl düşürdüğünü göstermeye çalışacağım. Klinik sulara geri döndüğümde ise açgözlülükle bağlantılı meselelerin etkileşimli psikoterapi/psikanaliz sürecini ne şekilde etkilediğini anlatacağım. Plan bu şekilde. Şimdi gelin, açgözlülüğün hem herkesçe bilinen hem de yeterince fark edilmeyen dışavurumlarıyla başlayalım.

NİTELEYİCİ ÖZELLİKLER

Webster's sözlüğü açgözlülüğü "aşırı, kınanacak ölçüde doyumsuzluk" (Mish, 1998, s. 511) olarak tanımlıyor. Bu anlam ilk bakışta her şeyi açıklıyor gibi görünebilir. Oysa daha yakından baktığımızda, belirli bir dokuya sahip olmakla birlikte yine de çift değerliliğini koruyan yapısını görebiliriz. İlk niteleyici ("aşırı") mevzubahis doyumsuzluğun ancak belli bir sınırı aştıktan sonra açgözlülük olarak isimlendirilebileceğine işaret ediyor ama bu sınırın ne olduğunu, onu kimin ne şekilde belirlediğini söylemiyor. İkinci niteleyici ("kınanacak ölçüde") açgözlülüğün asilce olmadığını, bayağı ve hatta ahlaksızca olduğunu, hor görülmesi gerektiğini ortaya koyuyor ama açgözlülüğe neden böyle bir muamele layık görüldüğünü söylemiyor. Fenomenolojik bir karmaşanın içine düştüğümüzü fark edince gözlerimizi iyice açıp daha fazla ipucu aramaya, daha derine ve uzağa bakmaya başlıyoruz. Ve "açgözlülük" dediğimiz şeyin aslında duygulanımlar, tutumlar ve fantezilerden oluşan karman çorman bir yığın olduğu kafamıza nihayet dank ediyor. Didaktik kolaylık ve kaostan epistemik düzen yaratabilmek amacıyla, açgözlülükle ilişkili fenomenleri üç kategoriye ayırıyorum: (i) birincil dışavurumlar, (ii) ikincil dışavurumlar ve (iii) savunmacı çarpıtmalar.

Birincil Dışavurumlar

Açgözlülüğün en kolay tanınan özelliği –öyle ki, konunun can alıcı noktası olarak görülür– bir şeylere sahibi olmak için duyulan aşırı ve iflah olmaz arzudur. "Aşırı" doğasını, arzulanan miktarın ihtiyaç duyulanı ve başkalarının arzularım kat be kat geçmesi gösterir. "İflah olmaz" olduğunu ise bundan müteessir kişinin arzu ettiği şeyi temin edince bir anlığına memnuniyet duyup sonra hemen tatmin olmayan, boş, doyumsuz birine dönüşmesinden anlarız. "Açgözlülük, doğası itibarıyla doyumsuzdur; tatmin edilmesi mümkün değildir. Her şeyi ister, aşağısına asla razı gelemez." (Kaplan, 1991, s. 508). Ger-

çekçi ihtiyaçlarla hayli orantısız olsalar da, açgözlülükle bağdaştırılan arzuları kişiler birer "ihtiyaç" olarak görür. Ve ruhsal "ihtiyaçlar" ("arzular"a kıyasla) maksatlılı[1] gibi bir yük taşımadığından, açgözlü arzuları ihtiyaç olarak deneyimlemek onlara bir meşruiyet görüntüsü kazandırır ve kişiyi suçluluk duymaktan kurtarır. Dolayısıyla, açgözlülüğün aşırı arzu ve iflah olmazlıkla beraber üçüncü bir özelliği de kişinin kendisini hak sahibi görmesidir.

Açgözlülük kendini çok farklı zeminlerde dışavurabilir. Bunların başlıcaları yemek ve paradır. İnsanı bedensel olarak şişiren ama ruhsal olarak doyurmayan aşırı yeme davranışı, açgözlülüğü şıp diye belli eder. Benzer şekilde, varlık sahibi olmaya duyulan kesintisiz arzu, açgözlülüğün o kişi için bir karakter özelliği olduğunun ispatıdır; içgüdüsel kökeni ister oral doyumsuzlukta olsun, ister Fenichel'in (1938) ilan ettiği üzere anal tutuculukta. Patolojik kumar oynama davranışı da, kısmen de olsa, açgözlülük kaynaklıdır. Bu konuyu başka bir yerde (Akhtar, 2009) tartışırken, şöyle bir gözlemim olmuştu:

> (...) harcanılan miktar (loto biletleri, rulet, at yarışı oynama) ile arzulanan ödül (binlerce, milyonlarca dolar) arasındaki orantısızlık, kişide kazanmak üzere olduğu şeyin bedavaya geldiği yanılsamasını yaratır. Bunun cazibesi çok güçlüdür çünkü hiçbir şey vermeden bir şeyler almaya yönelik o çocuksu arzuyu karşılar. Ne de olsa, kişi ancak bebekken ve çocukken bedava şeyler (somut veya duygusal) alır; hayatın o dönemi bittikten sonra ise her tür maddi edinimin ve hatta sevginin, saygının kazanılması gerekir. Kumar, "doğa ana"dan cömert bir hediye, talih kuşu gibi vaatleriyle bir anlamda yeniden kafası rahat bir çocuk olma olasılığını yaratır. Bir yandan da kazanma olasılığının minicik olduğu gerçeği (önbilinçte *bilinen* bir gerçek) kişinin kendisini mazoşistçe cezalandırmasına zemin hazırlar; başarıya erişmek için hakkaniyetli olmayan ve çaba gerektirmeyen bir yola başvurmuş olmanın getirdiği suçluluk duygusu da (bilinçdışında Oidipal bariyerin aşılmasıyla eş tutulur ki bu da nesiller arası sınırlara ve dolayısıyla da zamana saygı duyulmasını gerektirir) böylelikle hafifler. (s. 75, italikler orijinal metindeki haliyle)

Gelgelelim, açgözlülük kendisini yalnızca para ve yemek üzerinden göstermez. Seks de açgözlülüğün çalışmalarına sıklıkla şahit olabileceğimiz bir alandır. Bilhassa da narsisist karakter yapısı mevcut olduğunda, cinsel ilişkilere duyulan arzu kontrolden çıkar. "Burada, sonsuza dek genç kalacak bedenlere zorlantılı bir ihtiyaç duyulur; bu bedenlerin yüzü, ait olduğu kişi, narsisist bireyle ilişkilenirkenki tutumları ise hiç önemli değildir" (Kernberg,

1 İhtiyaç-arzu ayrımı ve psikanalitik teknik açısından çıkarımlarım için bkz. Akhtar (1999a).

1980, s. 144). Cinsel hafif meşreplik, tıpkı diğer bağımlılıklar gibi, genellikle oral kökenlidir ve kronik çocukluk hüsranlarından kaynaklanan duyusal arzunun yoğunlaştığını açık eder. Bu denli açlık ve açgözlülük, ilişkide olup olabilecek her tür iyiliği yamyamca tüketir ve narsisist bireyi yeniden bomboş bırakır.[2]

İkincil Dışavurumlar

Açgözlülüğün üç "birincil" özelliğinin (yani aşırı arzu, iflah olmazlık, kendini hak sahibi görme) yanında kimi diğer dışavurumlar da mevcuttur. Bunların da bazıları şunlardır: Sürekli bir acele hissi, nankörlük, empati eksiklikleri ve üstbenlik işlevlerinin yozlaşması. Acele etmek, ki barındırdığı psikanalitik düşünme bakımından fena derecede eksiktir, açgözlülüğe sıkça eşlik eder zira bekleyebilmek, bedenin ve zihnin "tok olmayan" hallerine tahammül etmeyi gerektirir. Tedarik beklemek aynı zamanda, sırayla kullanmak, başkalarıyla paylaşmak ve ürünlerin pek de mucizevi sayılmayacak şekilde yenileneceğine inanmak anlamına gelir. Açgözlü bireyler, her daim tok olmak isterler ve tedarik noktaları arasındaki zaman boşluklarına tahammül edemezler; sabırsızlık, mal hırsının ikiz kardeşi gibidir. Nankörlük de açgözlülüğün sık eşlikçilerindendir. Shakespeare'in "taş kalpli düşman" (*Kral Lear,* 1607, I, iv, s. 283) diye nitelendirdiği nankörlük, özü itibarıyla, kişinin başkalarından iyilik, sevgi veya maddi birtakım şeyler aldığını kabul etmeyi reddetmesidir. Minnet nedir bilmeyen kişiyi bu anlamda ne kadar şımartırsanız şımartın, kendisine yeterli gelmeyecektir. İçten içe, kendisine çocukluğunda yaşadığı mahrumiyetten dolayı "borçlu" olunan miktarı hesaplamaya devam edecektir. Böylesi bir birey sunulanların tadını çıkaramaz ve velinimetlerine herhangi bir minnet duymaz. Verilenleri toplar, insanların cömertliğini görmez ve daha fazlası için kıvranır durur (Akhtar, 2012; Bergler, 1945).

Sürekli tedarik arzusu içinde olmak, başkalarını kenara itmeye ve onların ihtiyaçlarıyla, haklarıyla teması yitirmeye yol açar. Direksiyondaki özçıkarlar, libidinal mallar pazarında başka insanların da bulunduğuna kişiyi kör eder. Diğer insanlara karşı bu tür bir kayıtsızlık, açgözlülüğün sözlüklerde "kınanacak ölçüde" (yukarıda verilmişti) diye nitelendirilmesinin de en muhtemel nedenidir. Dahası, böyle eksik bir empati bumerang etkisi yaratır ve

2 Şeylerin ve hayvanların biriktirilmesi, yüzeydeki açgözlülüğün bir sonucu gibi görünebilir. Oysa daha derinde, biriktirme davranışı çoğunlukla kayıp korkusunun, bırakamamanın, güçlü güvensizlik duygularının ürünüdür. Nesnelerinin sıcaklığına daimi bir ihtiyaç duyan toplayıcı kişi, dört başı mamur bir oknofildir (Balint, 1959).

böylelikle başkaları da bu açgözlü kişiyi görmezden gelmeye başlar. Aile bireylerinin ve akranlarının saygısını kaybeder, tecrit edilir. Nihayetinde ortaya çıkan yalnızlık ise sevgiye ve maddi şeylere duyduğu iflah olmaz ihtiyacı iyice artırır. Empati alanındaki açgözlülükle ilişkili eksikler, aynı zamanda üstbenliğindeki bozulmayla bir sebep-sonuç ilişkisi içindedir; umursamazlık, sömürüye imkân tanır ve etik basamakları atlayarak yolu kısaltmak bilinçdışı bir kötü olma hissi uyandırır, ki bu da insanı daha fazla sevgi, övgü ve teminat aramaya sevk eder. Aşırı ihtiyaç, sömürücesine alma ve bilinçdışı suçluluktan müteşekkil kısır döngü işte böyle oluşur.

Nikelly (2006) sürekli daha da fazla para kazanmaya çalışan ancak bir türlü tatmin olmayan bireylerle yapılan çalışmaları (Berglas, 1986; Rohrlich, 1987; Shames, 1989) bir araya getirip açgözlülüğün güdümündeki "pleoneksik kişilik"[3] için şöyle bir tablo çizmiştir:

- Sınırsızca biriktirmenin etkilerine dair herhangi bir endişe taşımamak; örneğin doğal kaynakların tükenmesi, sosyal çatışmaların baş göstermesi, mahrumiyet, ıstırap.
- Edinimler kendi içlerinde değerli ve özel lüks için kabul edilir ama fakirlik ve kamu çıkarları görmezden gelinir.
- Serveti büyütme iştahının mantıklı bir maksadı yoktur; her şeye sahip olmak yeterli değildir ve daha fazlasına duyulan arzu sonu olmayan bir yarış gibidir.
- Şimdi ve burada için, sanki yaşam yakında bitecekmiş gibi yaşamak, yakında her ne varsa kucaklayıp olabildiğince sıkı tutma dürtüsünü tetikler.
- Yöntemlerin sonuçlarla karıştırılması ve yaşamdaki önceliklerin karışması; "büyük resmi" ve önemli insani değerleri görememek.
- Etik yükümlülükleri ve toplum üzerindeki etkilerini görememek; başkalarının karşılanmamış temel ihtiyaçlarına karşı duyarsızlık.
- Sahip olunan şeyler, kişinin kendine verdiği değerle, özgürlükle, imtiyazla ve bir tür üstünlük hissiyle, ahlakçılıkla eş anlamlı hâle gelir.
- Sosyal etkileşimlerin kişisel boyutu ortadan kalkar ve formalite icabı yürütülür hâle gelirler; artık sıcak bir his taşımazlar ve kimsenin

3 Bu terimi ilk olarak Nikelly (1992) patolojik açgözlülüğün egemenliğindeki bir karakter kümesini tarif etmek amacıyla kullanmıştır. Ona göre, böylesi bir meşguliyetin izleri anal evredeki takılmaya dayanır; para ve dışkı arasında sembolik bir bağ vardır. Ayrıca doyum yitimine de atfedilebilir.

yakınlaşmasına izin verilmez. Kişisel ilişkiler, şahsi çıkarları destekleyecek olanlarla kısıtlıdır.

- Başkalarının servetini aşmak için rekabete girme fırsatlarını değerlendirmeyenleri küçümseme, hor görme. (s. 72)

Bu denli açıkça açgözlü olan karakterler, açgözlülüklerini baskılayan/bastıran ve ona karşı karakterolojik savunmalar geliştiren kişilerden tamamen zıt bir konumda yer alırlar.

Savunmacı Bozulmalar

Benliğin içeriden gelen ahlaki kınamalar ve/veya yüce bir benlik imgesini koruma ihtiyacı doğrultusunda düzenlediği savunmacı operasyonlar, açgözlülüğü bilinçdışı hâle getirebilir. Açgözlülüğe karşı yaygın olarak kullanılan dört savunma şunlardır: bastırma, zıt tepki kurma, bölme ve yansıtmacı özdeşleşim. Bastırma kullanıldığında, "açgözlü" olduğu hissedilen tüm arzu ve özlemler ruhsal sürgüne gönderilir. Ne var ki, "Bastırılmış olan, bilince sürekli baskı yapar" (Freud, 1915d, s. 151) ve bu nedenle açgözlülük belirtilerini sakar eylemlerde ve rüyalarda görmeye devam ederiz. Ayrıca, kendi açgözlülüğünü bastırmış olan kişi başkalarında bu tutumla karşılaşmaktan özellikle rahatsız olur ve hatta onların sağlıklı iştahlarını maddi hırslarla karıştırabilir. Yine nadir denemeyecek bir sıklıkta görülen eşlikçilerden biri de gerçek yaşamda parayı küçümsüyormuş gibi yapmak (Jones, 1913) ve "ahlaki narsisizm"dir (Green, 1986); yani, olağan insani ihtiyaçların üstünde, tüm bağlardan azade, saf olma arzusu.[4] Yemeğe karşı yaşanan ve anoreksiya nevroza geliştirme boyutuna kadar uzanabilen düş kırıklığı bu tür bir narsisizm ve bastırılmış açgözlülüğün sonucudur (Davies, 2004).

Açgözlülüğe karşı zıt tepki oluşturma kullanıldığı hâlde ise "amansız cömertlik" ortaya çıkabilir (Akhtar, 2013a). Bu tabir, insanlara aşırı miktarlarda ve sürekli olarak vermeye işaret eder. Kişi, içinden gelen verme ve yardım etme talimatı karşısında kendini çaresiz hisseder; bu verme, hem kişinin sahip olduklarını hem de başkalarının ihtiyaç duyduklarını çevreleyen ger-

4 Green (1986) bunun sonucunda ortaya çıkan çileciliği mazoşizmden iki açıdan ayırır. İlk olarak, ahlaki narsisist ihtiyaçlarından dolayı duyduğu mahcubiyetin acısını çekerken, ahlaki mazoşist arzularından duyduğu suçluluğun ıstırabını yaşar. İkincisi, ahlaki narsisist kendi kendine yettiğine dair çocuksu megalomanisini yeniden tesis etmek için nesne ilişkilerini fakirleştirme peşindedir, ahlaki mazoşist ise nesneleriyle yıpranmış da olsa zengin bir bağı muhafaza etmektedir. Ahlaki narsisizmin bir örneğini Gandhi'de (1940) görebiliriz; kendisi, arzularından azade olmaya çalışırken şu sonuca varmıştır: "Kendimi sıfıra indirgemeliyim" (s. 504-505).

çekçi sınırların ötesindedir. Açgözlülüğü, hasedi ve nesneyi kontrol etme ihtiyacım gizler, onlardan korunmayı sağlar (Seeling & Rosof, 2001).

Açgözlülükle çeşnilenmiş benlik temsilleri dikey bölme mekanizması kullanılarak askıda tutulduğunda da bir bozulma yaşanır. Bunun üstüne, "kendiliğin ayna görüntüsü" (Bach, 1977) gelişir ve birey açgözlü olma ve olmama gibi iki çelişkili tutumu dönüşümlü olarak hem deneyimler hem de eyleme döker. İştah bakımından makul bir vaziyetteymiş, iyi bir düzen tutturmuş gibi görünürken, birdenbire, herkesi şaşırtacak bir şekilde, açgözlü bir hâle bürünür. Bu tür bir soyutlanmış hırs, yansıtmacı özdeşleşim vasıtasıyla, başkalarının açgözlü olduğu algısına da yol açabilir. Böyle bir durumda, başkalarının arzularına ve taleplerine şüpheyle yaklaşılır; bu arzular aslında gerçekçi olsa bile. Bazen de başka insanlar (özellikle de eş ve çocuklar), kişinin kendisinde reddettiği açgözlülüğü "yaşatmak" üzere bilinçdışı bir şekilde manipüle edilebilir. Küçümseme, hor görme onlara yöneltilebilir. Kişinin kendi açgözlü benlik temsilinin başkalarına emanet edilmesi ayrıca, onların gözü doymazlığıyla tekinsiz bir empati kurulmasıyla ve onlar tarafından yutulma korkusuyla da sonuçlanabilir. Guntrip (1969) bu mekanizmayı şizoid kişiliklerin dalgalanan yakınlık-uzaklık örüntülerinde uzun süre önce fark etmişti. Daha yakın zamanda ise Kernberg (1995) narsisistik kişilerde ilişkilenme korkusunu yaratanın çoğu zaman, açgözlülüğün arzulanan aşk nesnesine yansıtılması olduğunu buldu. Ona göre, bu tür bir bireylerde:

> Bilinçdışı açgözlülük ve haset genellikle arzulanan cinsel nesneye yansıtılma eğilimindedir ve bunun sonucunda, sahiplenici açgözlülükten ve cinsel nesnenin potansiyel suistimalinden duyulan korku bir tehdit haline gelerek "özgürlüğe" kaçma ihtiyacını pekiştirir. Narsisist hasta için tüm ilişkiler suistimal edenler ile edilenler arasındadır; "özgürlük" de fantezideki yutan sahiplenicilikten kaçmaktan ibarettir. (s. 16)

Açlıkla mideye indirme arzusu bağlamında korku ve kaygıdan bahsetmek, açgözlülüğün bir yanda umut ve hasetle, diğer yanda ise acı ve ıstırapla ilişkisini gündeme getiriyor. Bunun gibi nüansları kavrayabilmek için, öncelikle açgözlülüğün gelişimsel kökenlerine inmeliyiz.

GELİŞİMSEL KÖKENLER

"Açgözlülük" kelimesi Freud'un çalışmalarının tamamında yalnızca altı defa geçer (Guttman, Jones, Parrish, 1980). Bu kullanımların beşi gündeliktir ve teorik açıdan pek önem taşımaz. Altıncısı ise, Freud'un insan doğasına dair

ironik görüşü bağlamında yer alsa da açgözlülüğün ruhsal gelişim sürecinin hangi noktasında çıktığına ilişkin kanaatini gösterir. Freud şöyle yazmıştır:

> "Saygıdeğer" diyebileceğimiz insanların çoğunda, söz konusu para ve mülk olduğunda bazı bölünmüş davranışların izleri kolayca gözlemlenebilir. Belki genel olarak denebilir ki emen bebeğin her nesneye sahip olmak isteyen (ki ağzına sokabilsin) ilkel açgözlülüğü, medeniyet ve yetiştirme tarzıyla tamamen aşılabilmiş değil. (1901b, s. 158)

Gelgelelim, on altı yıl sonra açgözlülüğü tartışmaya geri döndüğünde oraliteyle aradaki bu bariz bağlantının esamesi bile okunmaz. O dönemde Freud (1917c) "Maddi hırslar, gösteriş ve inatçılık, anal-erotik kaynaklardan doğar" der (s. 127). Oysa dikkatle bakıldığında, bu makalede takıntılı bireyin parayla ilişkisini tarif ederken asıl olarak bu "maddi hırs"ı kullanmadığı anlaşılır. Paraya yönelik anal saplantılı tutumlar için tercih ettiği tabir "cimrilik"ti. Öte yandan, "cimrilik"ten "mal hırsına" geçiş, açgözlülüğün çift yüzlü bir fenomen olarak ele alınması olasılığını önümüze getirir. Bir yüzünde aşırı gözü doymazlık (oral belirlenimli), diğer yüzünde ise ölçüsüzce biriktirme (anal belirlenimli) yer alır.

Freud'un ilk takipçileri, özellikle de Abraham (1924) ve Fenichel (1945) açgözlülüğün gelişiminin izlerini psikoseksüel gelişimin oral evrelerinde sürmeye devam etmiştir. Fenichel'in (1938) servet biriktirme zorlantısıyla ilgili makalesindeki çözümlemesi ise anal saplanmaya dayanması itibarıyla bir istisna teşkil ediyordu. Yine de Freud sonrası literatürde açgözlülük, büyük oranda, erken oral saplanma ile yakından ilişkilendirildi. Abraham (1924) oral evrenin içgüdüsel türevlerinin zıt tepki oluşturma ve yüceltme ile gizlenmeye anal evreninkiler kadar ihtiyaç duymadığını vurgulamıştır. Oral açgözlülüğü yapışkan bağımlılıkla ve saldırgana çalan konuşma örüntüleriyle bağdaştırmıştır.

> Bu insanlar sosyal davranışlarında her daim bir şeyler istiyor gibidir; bu bazen mütevazı bir rica biçimindedir bazen de saldırgan bir talep. Arzularını ifade ediş tarzlarında ısrarla emmeyi andıran bir şey vardır sanki; onları savuşturmaya ne katı gerçekler ne de makul savlar yeterli olur, talepleri ve ısrarları kesintisiz sürer. Hatta diğer insanlara "sülük gibi yapıştıkları" bile söylenebilir. Kısa bir süreliğine bile olsa yalnız kalmaktan bilhassa hoşlanmazlar. Sabırsızlık, belirgin bir özellikleridir. Psikanalitik soruşturmanın oral-sadist evreden emme evresine doğru bir gerileme yaşandığını ortaya çıkardığı bazı durumlarda davranışlarında bir miktar zalimlik de mevcuttur;

> bu da onları başka insanların gözünde vampir gibi bir şeye dönüştürür. (s. 158-159)

Fenichel'e göre (1945) "(...) ister açık olsun ister bastırıldıktan sonra, yoğun açgözlülüğün kökleri türevler biçiminde her zaman oral erotizmde bulunabilir" (s. 63). Erken çocuksu nesne ilişkilerinde açgözlülüğün gelişimini ve metabolize edilişini her yönüyle açıklayan ise Abraham'ın analizanı Melanie Klein oldu. İçgüdüsel dürtülerin operasyonunu ve nesne ilişkilerinin evrimini ustaca bağdaştıran Klein (1952), açgözlülüğün ilk ortaya çıkışının kaynağını yoğunlaşmış oral saldırganlık beşiğinde buldu. Her ne kadar "mahrumiyet, açgözlülüğü artırır" (1957, s. 183) demişse de asıl vurgu yaptığı nokta gerçek mahrumiyetle dürtülerin içsel yoğunluğu arasındaki karmaşık etkileşimdi. Şöyle yazmıştı:

> Açlıktan ve gerilimden azade olunduğu durumlarda libidinal ve saldırgan dürtüler arasında optimal bir denge olduğu düşünülebilir. Bu denge, iç veya dış kaynaklı yoksunluklar nedeniyle saldırgan itkiler pekiştiğinde bozulur. Libido ile saldırganlık arasındaki dengenin bu şekilde el değiştirmesinin açgözlülük denen duyguyu ortaya çıkardığını öne sürüyorum, ki bu duygu ilk ve öncelikli olarak oral bir doğaya sahiptir. Açgözlülükteki herhangi bir artış, mahrumiyet duygularını ve dolayısıyla saldırgan dürtüyü güçlendirir. İçsel saldırgan parçanın güçlü olduğu çocuklarda zulmedilme kaygısı, mahrumiyet duygusu ve açgözlülük kolaylıkla uyandırılabilir ve bu da çocuğun yoksunluğa tahammül etmekte ve kaygıyla baş etmekte zorlanmasında rol oynar. Bu doğrultuda, yıkıcı dürtülerin libidinal dürtülerle etkileşimindeki gücü, açgözlülüğün yoğunluğunun yapısal temelini oluşturacaktır. (s. 62)

Bu çözümlemeye göre açgözlülüğün kökeni, saldırgan dürtünün yapısal olarak belirlenen yoğunluğu ile erken çocukluktaki gerçek mahrumiyetler arasındaki bağdır. Klein (1959) daha sonra başka bir vesileyle bir adım daha ileri giderek, bir defa uyandı mı doyumla yatışmayı reddeden bir "doğuştan gelen açgözlülük"ten de bahsetmiştir:

> Bazı bebekler her tür mahrumiyet karşısında büyük bir içerleme yaşıyorlar ve bunu da yoksunluğun ardından gelen doyumu kabul edemeyerek gösteriyorlar. Böyle çocukların içinde doğuştan gelen saldırganlık ve açgözlülüğün, arada bir baş gösteren öfke patlamaları kısa süre içinde dinen çocuklarınkinden çok daha güçlü olduğunu düşünüyorum. (s. 249)

Efsunlanmış meme tüketilemeyeceğinden, Klein bu tür durumlarda yalnızca varsanısal bir arzu doyumunun tatmin sağladığını düşünmüştü. Açgözlülükten idealleştirmeye uzanan yol böylelikle açılır; "tamamen iyi" nesneleri (kusursuz eş, ideal işveren, son derece vefalı çocuk) bulma amacıyla başlayan o huzursuz arayış, ömürlük bir alışkanlık haline gelir. Buna karşılık, sert bir üstbenliğin etkisi altındaki durumlarda açgözlülük bastırılıp inkâr edilir; bu da sahte bir özgüvene, sevginin boğuculaşmasına ve başkalarına bağımlılığa sırt çevirmeye yol açar. Klein (1957) da açgözlülük ile haset arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. İlki, nesnenin iliğini kurutmayı amaçlar. İkincisi de bunu yapar ama üstüne bir de kendiliğin kötü parçalarını nesneye yerleştirmeye uğraşır. Klein'ın sözleriyle aktaracak olursak, "Açgözlülük asıl olarak içe atımla, haset ise yansıtmayla ilişkilidir" (1959, s. 181). Gelgelelim nefretten feragat edildiği takdirde hem haset hem de açgözlülük azalır; bu son adım, ancak başkalarından gelen sevgi kabul edilip içselleştirilirse atılabilir.

Klein, açgözlülüğü şükranın zıddı olarak görüyordu. Eğer anne-bebek çiftine ve bebeğin ruhsallıkiçi ekonomisine sevgi dolu duygular egemense, libidinal arzlar, onları veren kişiye karşı bir şükran duygusu uyanmasına yol açacaktır. Aksi takdirde çiftin içindeki (ve bebeğin ruhsallıkiçi dünyasındaki) libido-saldırganlık dengesinin ibresi saldırganlığa doğru kayıyorsa, o zaman gelen arzlar açlığı ve öfkeyi iyice alevlendirir; bu öfkeli açlık da açgözlülüğü teşkil eder. Bu dinamiği açıklayan Roth (2008) şunları belirtmiştir:

> Açgözlülüğün yatışması doyum sağlayamaz, diye ısrarla vurguluyordu Klein. Doygunluk veya aç değilmiş, iştahı yokmuş hissi yaratabilir. Oysa doyum, Klein'a göre, açlığın tatmin edilmesinin ötesindeki deneyimlerle ilgilidir: Koku ve dokunmadan, bakmaktan ve bakılmaktan, rahatça ve güvenle tutulmaktan gelen haz ve zevk. Zaman içinde bizim sevgi olarak tanıdığımız şeye dönüşecek olan tüm psikolojik ve duyusal deneyimlerin tomurcukları buradadır. Eğer açgözlülük tüm iyiliği kendinde toplamakla ilgili bir şey olarak anlaşılabilirse, o hâlde doyum da bir yakınlık deneyimi olarak görülebilir. (s. 15-16)

Bu Kleinci fikirlere zıt düşecek şekilde Winnicott (1968) bebeğin iştahında içkin bir saldırgan parça bulunduğunu ve bu parçanın aslında orijinal maksadı itibarıyla güçlü bir sevgi aracı olduğunu öne sürer. Winnicott, bebeğin yıkıcılık kapasitesinin hayli geniş olduğunu kabul etmekle beraber, anneden alışındaki (meme, süt, sevgi) şuursuz sağlamlığın düşmancıllıkla karıştırılmaması gerektiğinin de altını çizer. Şöyle yazmıştır:

> (...) bu içgüdüsel saldırganlıkla ilgili olarak dikkat edilmesi gereken asıl nokta, çok geçmeden nefretin hizmetinde harekete geçirilebilecek bir şeye dönüşmesine rağmen orijinalinde iştahın veya başka bir tür içgüdüsel sevginin parçası olmasıdır. Heyecan esnasında yükselen bir şeydir ve tatbik edilmesi hayli keyiflidir. Belki de "açgözlülük" sözcüğü, sevgi ve saldırganlığın çocuksu bileşimini başka her şeyden daha iyi yansıtıyor; gerçi buradaki sevgi, anne sevgisiyle sınırlı. (s. 82-83)

Bu tür bir "birincil açgözlülük" (benim tabirimle) ortaya atarken, Winnicott (1956a) bir yandan da "antisosyal eğilim" konulu makalesinde "ikincil" bir açgözlülükten daha bahseder. Winnicott bu makalede, çocukluktaki mahrumiyetin (hele ki bir tür doyum deneyiminin ardından geldiyse) çocuğu aç bıraktığını ve aralıksız olarak bu eksiği kapama arayışına soktuğunu gözlemlemiştir. Çocuk daha sonra arzın sınırlarını zorlar, çok fazla alır, kendisine bakım veren kişilerden çalar ve taşkın davranışlar sergiler. Çalmanın amacı yalnızca erken dönemdeki mahrumiyeti telafi etmek değil, aynı zamanda mahrum eden birincil nesneleri temsil etmeye başlamış olan hayırseveri incitmektir. Taşkınlık, bir umut işaretidir ve çevreyi tepki vermeye zorlamak için de bir yöntemdir (bu bağlamda ayrıca bkz. Casement, 1991). "Antisosyal" eğilimli bu tür bir açgözlüce alma hâli, burada Winnicott'ın "ikincil açgözlülük" kavramı olarak nitelendirdiğim unsura denk geliyor. Winnicott'ın bu kavramı, erken çocuksu sevginin doğasındaki acımasızlığa işaret eden "birincil" açgözlülüğe ters düşer.

Winnicott'ın takipçisi ve destekçisi Guntrip (1969) "ikincil açgözlülük" hipotezini şevkle benimsemiştir. Açgözlülüğün kökenindeki yapısal unsuru hafifsemiş ve açgözlülüğün aslında başta sağlıklı olmasına rağmen birincil bakımverenlerin mahrum bırakan veya gösterip de vermeyen tavırları yüzünden bozulan bir iştah olduğunu savunmuştur. Bu şiddetlenen açlık kişiyi korkutur zira nesnenin yamyamca yok edilmesine veya kendini tehdit altında hisseden nesnenin kişiyi reddetmesine yol açabilir. Haliyle de insan nesnelere duyduğu açgözlülüğü bastırır ve onları korumaya yönelik bir hamle yaparak, yalnız bir yaşam biçimini benimser.

Bu çözümlemeyi (açgözlülüğe dönüşen iştah) baş aşağı çeviren Boris (1986) ise açgözlülüğün gelişim sürecinde iştahtan önce geldiğini öne sürmüştür. Birincil tutum açgözlülüktür; bunun içinden iştah çıkabilir de, çıkmayabilir de. Bu görüşe göre, annenin iki memesinin olması itibarıyla, emme esnasında bebek diğer meme ne kadar doyurucu gözükürse gözüksün onunla temas edemez. İşte açgözlülüğün altında da bu diğer memenin "kaybını" taşı-

yamamak yatar. Başka bir deyişle, açgözlülük bebeğin her iki memeyi de aynı anda emmek istediği, gelişmemiş bir ruh halini yansıtır. Gerçekliğin kabul edilmesi ve iki memenin de, bir bakıma, dönüşümlü olarak erişim dâhilinde olduğunun görülmesiyle birlikte açgözlülük iştaha dönüşebilir. İştah, gelişim sürecinde ilk defa gerçek deneyime (arzulanana değil) bir rol vermiş olur. Aslında bakarsanız, gerçek deneyimin oynadığı rol çocukluğun bu şekillendirici yıllarında açgözlülüğün ortaya çıkmasına sağladığı katkıdan ibaret değildir; yetişkin yaşantısında da açgözlülüğü sürdürür ve/veya ara ara tepkisel alevlenmelere neden olur. Bu "gerçek deneyim" hem evden hem de daha genel toplumdan edinilir.

SOSYOKÜLTÜREL ÖZELLİKLER

Açgözlülük ve kültür hayli geniş bir başlıktır ve bu, büyük oranda klinik makalede kapsamlı olarak ele alınması pek mümkün değildir. Bu bir yana, mutlaka değinilmesi de gerekir çünkü çocuklarımız kültürel bir boşlukta büyümedikleri gibi hastalarımız da çevrelerindeki toplumsal hareketlerin etkilerinden muaf değiller. Sayısız yolla, sosyokülterel kurumlar ve uygulamalar insanın açgözlülüğe olan eğilimiyle etkileşir, ondan etkilenir. Aradaki bu etkileşim, kapitalist ideoloji ve serbest piyasa ekonomisinin baskın olduğu toplumlarda çok daha belirgindir. Üreticilerin maddi hırslarının bireysel öznelliğe güçlü bir tesiri olur ve genel toplumu salt "tüketiciler"e dönüştürmeyi hedefler.[5] Kapitalizm ile insanın açgözlülüğü arasındaki etkileşimi aşağıdaki senaryolar gözler önüne sermektedir:

- *Sahte ihtiyaçların çıkarılması*: Her ne kadar her insanın psikolojik ihtiyaçları (güvenlik, özgürlük, kimlik sahibi olma, onaylanma, sevgi, nedensellik, zamansal devamlılık ve üretkenlik) aynı olsa da, kapitalist ekonomilerde yaşayanlar arzularını da birer ihtiyaç gibi deneyimlemeye daha açıktır (Akhtar, 1999a). Örneğin yemek yemek bir ihtiyaçtır ama seçenek olarak sunulan pizza malzemeleri-

5 Elbette bu, pek çok toplum için geçerli değil. Öncelikle, fakirlik gerçeği bile tek başına insanları para meselelerine "ilgisiz" tutmakta yeterlidir. Üstelik stoacılık, çilecilik ve spiritüellik gibi değerler maddi konulara karşı kayıtsızlığı savunur. Dolayısıyla parayla pek bir teması olmayan ve bir şeyler alma hevesi duymayan kadın ve erkeklerle karşılaşmak, özellikle de ileri yaşlarda, hiç de nadir bir durum değildir. Kapitalist toplumlarda yaşayanlara bu şoke edici gelebilir. 2000'den bu yana tek bir kuruş bile harcamadan Birleşik Devletler'de ayakta kalmayı başarmış Utahlı bir adamın hikâyesini anlatan *The Man Who Quit Money* [Parayı Reddeden Adam] (Sundeen, 2012) yayınlandığında büyük bir şüphecilik ve merakla karşılanmasına şaşmamalı.

nin çeşitliliği onlara karşı bir arzu yaratabilir, reklamların baş döndürücü etkisiyle de birleşince bu acil bir *ihtiyaç* olarak yaşanabilir. Gündelik yaşamın monoton işlerinden bir mola vermek ve keyifli faaliyetlere yönelmek kesinlikle duygusal bir ihtiyaçtır. Öte yandan, günümüzün tatil yerlerinin sunduğu cezbedici lüks olanaklar insanın gerçekten gevşeyebilmek için bu tür ekstraların *ihtiyaç* olduğu yanılgısına kapılmasına neden olabilir. Tüketici güdümlü ekonominin göbeğinde, çıkarılan bu tür "sahte ihtiyaçlar" yer alır; bu kafa yapısına göre, insanların bir şeyler satın alması ne kadar sağlanabilirse, ulusun durumu da o kadar iyi olacaktır. Albenili televizyon reklamlarıyla hipnotize olan kırılgan kişi, kendini bir şeylere muhtaç hissetmeye başlar ve zamanla, açgözlü birine dönüşür.

- *Başarı parametrelerinin çarpıtılması*: Kapitalist toplumlarda, kişisel başarı kavramı ekonomik durumla bağlantılıdır. Hâl böyle olunca da memnuniyet çıtası epey yüksektedir (Wachtel, 2003). Bir evin yeterince büyük olması için tam olarak ne kadar büyük olması gerekli? İthal araçlardan hangisi daha fazla sosyal prestij sağlıyor? Veya tam tersini düşünürsek, marka giysiler giymez, "sıradan" bir araba kullanır ve mütevazı bir evde yaşarsak ne olur? Bu tür meşguliyetleri üretici firmalar yaratır, ayakta tutar, besler. Maddecilik köyünün bu kavalcıları, kitleleri daha fazla şey satın alarak durmaksızın "iyi yaşam" peşinde koşmaya davet ederler. Her alışverişte gelen tatmin duygusu, çok geçmeden ortadan kaybolur. Sahip olma açlığı geri döner ve açgözlülük devreye girer.
- *Çocuk bakımı ve toplumsal bağlardaki engeller:* Serbest piyasa ekonomisi olmayacak vaatleriyle insanları kıvrandırır, bir şeylere sahip olarak hayatlarını daha iyi hâle getirebileceklerini savunur ve böylelikle onların sürekli olarak yeni ürünler satın almasını sağlar. Bunun sıkça karşılaşılan sonuçlarından biri, hanede iki gelire "ihtiyaç" duyulması itibarıyla annelerin bebeklerine daha kısa süre için bakabilmesidir. İş verenler, kendi maddi "ihtiyaçları" doğrultusunda, doğum izninin süresini kısıtlar.[6] Çocuklar "okul öncesi" kreşlere ve hatta daha çok ufak yaşlardan "kreş öncesi" birimlere (birkaç haftalık veya aylıkken) gönderilir ve hiç de şaşırtıcı olmayan bir bi-

6 Birleşik Devletler'deki on iki haftalık doğum izni düzenlemesi (ve hayli değişken maaş desteği), Norveç'teki otuz altı haftayla, Estonya, Polonya ve Rusya'daki yirmi haftayla kıyaslandığında (hepsinde maaşın tamamı ödenmeye devam ediyor) oldukça zayıf kalmaktadır.

çimde, büyüyünce hırslı yetişkinlere dönüşürler. Durmaksızın artan tüketimin yıkıcı bir diğer etkisi de insanların enerjisini para kazanmaya, bir şeyler satın almaya ve borç ödemeye ayırmasıdır. Bu da toplumsal bağlar için ne gerçek ne de zihinsel bir alan bırakır. İnsanlar toplumsal hizmetlerle nadiren haşır neşir olur ve sosyal fedakârlık kavramına iyice yabancılaşır. Yerel düzeyde, komşuluk hissi zayıflar; komşular artık birer eşlikçiden ziyade yaşam standardı yarışındaki rakiplere dönüşmüştür. Küresel düzeyde ise, bu dünyada ne kadar çok sayıda insanın yoksulluk ve mahrumiyet içinde yaşadığı gerçeğinin farkındalığını kişi ya hiç kazanamaz ya da reddeder. "Kapitalist açgözlülük" (Sievers, 2012) rakipleri ortadan kaldırmayı amaçlayan acımasız bir yarış başlatır. Paranın ve onun satın alabildiklerinin peşinden koşmak, yaşama narsisist bir yönelim kazandırır.

Burada iki not düşmek gerekiyor. İlki, bazı ulusların diğerlerinden daha açgözlü olup olmadığı ve bu bağlamda Doğu ile Batı arasında bir fark bulunup bulunmadığı üzerine. İkincisi ise yaşamdaki bazı arayışlar için "açgözlülük" sözcüğünü tercih etmemizle ilgili. İlkine istinaden, bu tür genellemelerin hataya açık olduğunu ve her tür toplumda her tür insan bulunduğunu gözden kaçırdığını belirtmek gerekir. Aynı zamanda, bazı kültürlerin diğerlerinden daha az para odaklı olması da muhtemeldir. Örneğin Birleşik Devletler'de yıllık harcı 60.000$ olan tıp eğitiminin Almanya'da bedava olması, bunu destekler niteliktedir. Bir diğer örnek de sosyalleştirilmiş sağlık hizmetleridir. Sağlık hizmetlerine herkesin erişebilmesini sağlayan uluslar bir güvenlik atmosferi yaratır ve maddi arayışları daha az körükler. Bu topraklarda yaşayan insanların soluduğu havadaki açgözlülük oranı daha seyrektir.

İkinci mesele, yani "açgözlü" tabirini bazı arayışlar için kullanıp bazıları için kullanmamamız da değerlendirmeye değer bazı unsurlar ortaya koyar. Örneğin, bir yatırım bankacısı çok para kazanıyorsa ve sivil sorumluluk bilinci düşükse veya güçlü bir müteahhit gökdelen üstüne gökdelen dikiyorsa, bu insanlara hemen açgözlü deriz. Oysa bir kurgu yazarı art arda romanlar yazdığında veya bir psikanalist sürekli yeni makaleler yayınladığında onları "açgözlü" görmeyiz. Açgözlülüğü aşırı yemek yiyenlerde hemen seçeriz ama çok okuyanlarda pek gözümüze çarpmaz. Peki neden böyle? Acaba bu, Bernie Madoff gibi yozlaşmış, skandallarla anılan girişimcilere zamanında maruz kalmış olmaktan dolayı verdiğimiz otomatik bir tepkiden mi ibaret?

Gordon Gekko'nun[7] "açgözlülük iyidir" diye ilan etmesinin ardından ahlaki bir irkilme mi yaşıyoruz? Yoksa bu, içgüdülerin amaç bakımından ketlenmiş olmasını idealleştirerek tercih ettiğimize mi delalet? Bu mirası Freud'un stoacı etik anlayışından mı aldık? Eğer sahiden de böyleyse, bazı yaratıcı faaliyetlerin aslında "sözde-yüceltici" (Kernberg, 1975) olduğunu, yani zafer, şöhret, ölümsüzlük elde etmek amacıyla yapıldığını görmezden gelmiş olmuyor muyuz? Hem, daha da fenası, zengin işadamlarını acımasızca yargılarken, yaptıkları işin para kazanmakla ilgili olduğunu (bizim içgüdüsel diye hor gördüğümüz bir şeye doğru yüceltme) ve büyük bir bağlılık, entelektüel beceri gerektirdiğini gözden kaçırmıyor muyuz? Elbette bu tür kavramsal bilmecelerin net çözümleri yoktur ama yine de varlıklarının adını koymak gerekir. Bu tür bir ağırbaşlılık, ahlaki yargılamanın önüne geçip merakı artırabilir. Hatta başkalarında açgözlülük gibi görünen veya böyle olan şeylere karşı dokunaklı bir empati ve "saygı" geliştirmek için bir basamak taşı bile olabilir. Bu, sosyopolitik görüşlerde olduğu kadar hastalarla yürütülen klinik çalışmalarda da geçerlidir.

KLİNİK SULARA DÖNÜŞ

Açgözlülük, klinik durumda kendini çok çeşitli biçimlerde gösterir. Hasta kendi içindeki açgözlülüğü "tek kişilik psikoloji" tarzında getirebilir veya hastanın açgözlülüğünü, analistin aşırı mahrum bırakan tutumu alevlendirebilir. Ve analistin de açgözlülükle kendine özgü mücadeleleri olabilir. Bu iki tür açgözlülük (hastanınki ve analistinki) genellikle diyalektik bir ilişki içindedir ve onları koparmak zordur; yine de, onları ayrı ayrı ele almak didaktik açıdan daha sağduyulu bir tercih olacaktır.

Hastanın Açgözlülüğü

Hastanın açgözlülüğünün dışavurumları kaba veya incelikli olabilir. Kaba dışavurumlara örnek olarak ödemelerle ilgili zorluklar, analistin en ufak gecikmesine hassasiyet, seansların daha uzun sürmesini ve daha sık gerçekleşmesini arzulamak, çağrışım malzemesini sıkı sıkı tutmak, randevular arasında sık sık iletişim kurma çabası (örn. telefonla, e-posta ile). "Habis erotik aktarım" (Akhtar, 1994) da, tipik zorlayıcı niteliği itibarıyla açgözlülüğün dışavurumlarından biridir. Elbette açgözlülük haricindeki kimi unsurlar da (örn. kaygı, zihinsel acı, tahammül edilemeyecek kadar yalnızlık) bu tür gelişimlerde eti-

7 Başarılı film *Wall Street*'teki yatırım bankacısı Gordon Gekko, kendisini sus pus hâle dinleyen işadamlarına tamahkârlığın değerini anlatan bir konuşma yapar.

yolojik bir rol oynayabilir ama açgözlülük genellikle en merkezde yer alır. Aynısı, hastanın analistin diğer hastalarına duyduğu nefret için de geçerlidir: Analitik memenin başkasını beslemesine izin yoktur. Hastanın açgözlülüğünün böylesi bariz dışavurumlarının analistin soğukkanlılığına ve sabrına büyük bir yük teşkil ettiğini söylemeye gerek yoktur herhalde. Ahlaki yargılamanın riskleri bu tür durumlarda oldukça büyür (Kaplan, 1991). Bu riskten ancak, analist hastanın doyumsuz açlığının arkasında çaresizlik ve mutlak biçimde sevilemez olduğu duygularının yattığı bilgisine tutunduğu takdirde kaçınılabilir. Waska (2002) "açgözlü" hastalarla yapılan klinik çalışmanın gergin atmosferini büyük bir isabetle tarif eder:

> Hastalar değişmeyi umutsuzca isterler ve kronik ve çoğu zaman onları elden ayaktan düşüren kaygılarının bir nebze olsun hafiflediğini görürler. Bir yandan da gerçekçi olmayan değişim taleplerine sıkı sıkıya yapışmış durumdalardır ve sahip oldukları gerçek potansiyeli değersiz görür, ona saldırırlar. Hiç de mükemmel olmayan analitik ilişkide ve analitik ilişkinin dışında mümkün olan yakınlık ve ilerleme bağlamında attıkları büyük adımları kabul etmek, taşınamayacak kadar derin ve izin verilemeyecek kadar kısıtlayıcı, kafa karıştırıcı ve zarar verici bir kayıp hissi yaratır. Bir hasta bunu şöyle ifade etmişti: "Hayatta daha fazlasını istiyorum. Ya daha fazlası olacak ya da hiç." Bu bakış açısı, kendiliğin ve nesnenin fantastik, idealleştirilmiş versiyonları ile daha iyi, ideal ve imkânsız birlikler kurmaya yönelik, insanı tüketen, sonsuz bir arayışı kader haline getirir. (s. 508)

Waska (2003a) açgözlülüğün analizde kazanılan içgörüleri yok ettiğine dikkat çeker. Daha fazlasına duyulan açlık, yoğun oral saldırganlıkla birleşince iyi nesnelerin (analist dâhil) içselleştirilmesini ve biriktirilmesini zorlaştırır. Tecrübelerim doğrultusunda diyebilirim ki, açgözlülüklerinin bilinçli bir biçimde farkında olan ve hatta taşıdıkları bu illete yönelik bir miktar özdüşünümsel mizah kullanabilen hastalarda tedavinin seyri çok daha iyi oluyor.

Klinik Vinyet: 6

> Otuzlu yaşlarının sonunda oldukça başarılı bir iş adamı olan Phil Robertson, kadınlarla ilişkisini sürdüremediği gerekçesiyle analize başvurmuştu. Uzun boylu, yakışıklı, zengin, terbiyeli ve genel anlamda, hayli sevilesi bir insandı. Haliyle dė randevulaşacak kadınlar bulmakta hiç zorlanmıyordu. Arkadaşları ve akrabaları ona durmaksızın birilerini "ayarlıyorlardı"; kalanıyla da kendiliğinden tanışıyordu. Sorun, onlara üç veya dört buluşmadan fazla tahammül edememesiydi. Ufacık bir "kusurları" bütün hevesini

kaçırıyor, hatta onlardan nefret etmeye başlıyordu. Mesela birinin çok kaba bir gülüşü vardı. Biri, buluşmaya sandaletle gelmişti. Bir diğeri, Chaucer kimdir bilmiyordu. Ve yine biri de Boston'dan nefret ediyordu (Phil ise çok seviyordu). Vesaire. Sonunda hepsi tarihe karışmıştı. Phil'in "iyi" bir kadın arayışı (zekiydi ve "mükemmel" kelimesinden kaçınıyordu), artık gözüne hiç bitmeyecekmiş gibi görünmeye başlamıştı.

Analize başladıktan kısa bir süre sonra Phil, alaycı bir gülümsemeyle şöyle dedi: "Doktor, ben hiçbir şeyin yüzde doksanıyla tatmin olmayan bir adamım." Sonra bunun üzerine konuşmayı sürdürdü. "Bir tekneye en sevdiğim yiyeceklerden bana yüz yıl yetecek kadar doldursak ve ben denize açılsam, kıtlık ihtimali beni yine de korkutur. Ya canım teknede bulunmayan bir şey çekerse? Ya tekneden düşmüşse? Ne yaparım o hâlde?" Bu malzemeler açıldıkça, ortaya bir çocukluk anısı çıktı. Phil bir defayla kısıtlı olmamak üzere, aile sofrasında bir yemek herkesin kendi tabağına alması için elden ele uzatılırken annesinin tabağın yönünü tam ona varmak üzere olduğu esnada değiştirdiğini hatırlıyordu. Dolayısıyla da o yemekten alamıyordu. Bunun taşıdığı "perde anı" (Freud, 1899a) niteliği, çocukluğunda hissettiği kronik mahrumiyetle empati kurmama engel olmadı. Her şeye rağmen, bu acısına dair bir mizah anlayışı geliştirmeyi bir şekilde başarmıştı. Mesela bir defasında gülüp şöyle dedi: "Doktor, sırtında kocaman bir ben olan bir kadınla hayat biraz zor geçmez mi sizce de?"

Bu tür bir özdüşünümsel ironinin karşısında, kişinin kendi açgözlülüğünün ve onun klinik çalışma üzerindeki yıkıcı etkisinin farkında olmadığı sadomazoşist bir durum yer alır.

Klinik Vinyet: 7

Pakistan kökenli Amerikalı bir klinik sosyal çalışma öğrencisi olan Amira Hashmi, okuldan sıkılmıştı ve üniversiteyi bırakmak istiyordu. Ne var ki alternatif bir planı yoktu. Hiçbir şey onu heyecanlandırmıyordu. Kendisini depresif ve amaçsız hissediyordu; son derece anhedonikti. Bir analist arkadaşımın yönlendirmesiyle bana geldiğinde hem psikoterapiyi hem de antidepresan ilaçları denemiş ancak bir fayda sağlamamıştı.

Kibar, yumuşak sesli, olağanüstü bir zekâsı olan ve "danışanlarına" içten bir empatiyle yaklaşan bir kadındı. Seansları, Warren Poland'ın "militan umutsuzluk" dediği şeyle dolduruyordu (aktaran Jordan, 2002, s. 989). Sürekli ağlıyor, tedavisinin başarısızlığa mahkûm olduğunu söyleyip duruyordu. "Hiçbir şey değişmeyecek, ben size söyleyeyim. On yıl da geçse aynı şekilde aynı miktarda acıyı çekiyor olacağım."

Böylesine umutsuz görünen (oysa karanlık bir zafer barındıran) bu çıkışının altında yatan tümgüçlülüğün farkında değildi. Kendisine zayıf, şuursuz, cansız, yetersiz, aptal da dese, konuşmasındaki akıcılık, etkileyici

> münazara kapasitesi ve ciddi konulara ilişkin tahminlerindeki sarsıcı isabetlilik gözden kaçmıyordu. Daha da etkileyici olan ise beni konuşmaya, yorumlamaya, kendisini rahatlatmaya itip sonra söylediğim her şeyi anlamsız kılmasıydı; bana ya büsbütün yanıldığımı söylüyor ya da müdahalelerimi abartılı ve alaycı bir üslupla taklit ediyordu. Söylediğim veya yaptığım hiçbir şey onu rahatlatamıyordu. Bunu bana kendisi söylemişti ama yine de seanslarına kendini adamış bir hâlde gelmeye devam ediyor ve seanslarda daha sık konuşmamı istiyordu. Sessizliğime tahammülü yoktu, kelimelerimi ise reddediyordu. İçi boşaltılmış, kirletilmiş bir meme olmama rağmen benden terapötik iyimserlik sütünü talep ediyordu.

Burada hasta, çocuksu açgözlülüğünün gücü, "ölü anne"sine (Green, 1980) yönelik yıkıcı niyetleri ve bu tür bir sadizme ilişkin bilinçdışı suçluluk duygusu yüzünden analist-annenin beslemesini kabul edemez hâlde görünmektedir. Bu tür vakalarda analitik çalışmanın onaylayıcı ve yorumlayıcı müdahaleler arasında salınması gerekir (bkz. Killingmo, 1989 ve daha spesifik olarak Waska, 2003b). İlk etapta analist, hastanın acısıyla ve çaresizliğiyle empati kurmalı, onların meşruluğunu onaylamalıdır. İkinci etapta ise tüm müdahalelerini hastanın "boktan" (âtıl, rahatsız edici, işe yaramaz) diye yaftalamasındaki sadomazoşist yıkıcılığı işaret etmelidir. Her iki manevranın da nihai amacı hastanın açgözlülüğünü iştaha dönüştürmesine yardımcı olmaktır. Gelgelelim, bu kolay bir iş değildir. Hatta çoğu zaman meşruluk kazandırma ve işbirliği uvertürlerini yanlış yorumlayıp "ekmek kırıntıları" atmak olarak görür ve analistin çabalarını acımasızca değersizleştirir. Böylesi bir ortamda, "olumsuz terapötik tepki" (Freud, 1923b) potansiyeli yüksektir ve analistin (hastanın gelişim sürecinde) yaşananlardan çok yaşanmayanlara odaklanması daha hayırlı olacaktır.

Bu tür klinik durumların ortaya koyduğu teknik ikilemleri tartışırken, Klein (1957) şöyle der:

> Bölme süreçlerini ve altta yatan nefret ve hasedi gerek olumlu gerekse olumsuz aktarımda analiz etmek, hem analistin hem de hastanın üzerinde büyük bir baskı oluşturur. Bu zorluğun sonuçlarından biri, bazı analistlerin olumlu aktarımı pekiştirirken olumsuzdan kaçınma; hastanın geçmişte güvenli bir şekilde oluşturamadığı iyi nesne rolünü üstlenerek sevgi duygularını güçlendirme eğilimidir. Bu prosedür, hastanın kendiliğini daha iyi bütünleştirmesine yardımcı olarak nefreti sevgi aracılığıyla azaltmayı amaçlayan teknikten asli olarak farklıdır (...) Görüyoruz ki (...) hastanın analist tarafından sevildiğine ve takdir edildiğine dair kanıtlar elde etmeye yönelik güçlü arzusu (...) asla tamamen bir kenara bırakılmaz ... Hastayla özdeşim kurulduğunda, erken dönemdeki teminat ihtiyacı [analistin] karşıaktarımını ve do-

> layısıyla da tekniğini güçlü bir biçimde etkileyebilir. Bu özdeşim ayrıca, analisti annenin yerini alarak çocuğun (hastanın) kaygılarını hemen hafifletme dürtüsüne boyun eğmeye de kolaylıkla sevk edebilir. (s. 225-226)

Bu tespitler ne kadar tesirli ve isabetli de olsa, klinik duruma açgözlülüğün muhtelif tonlarını taşıyanın sadece hasta olmadığını göz önünde bulundurmaz. Analistin de burada bir payı vardır. Analistin fazlaca sert müdahalelerde bulunması da hastada açgözlülük kıvılcımları doğurabilir. Böylesi bir "ortak yaratım" mutlaka görülmeli, düzeltilmeli ve ancak o zaman alışıldık yorumlayıcı tarzda ele alınmalıdır. Sonra bir de, analistin sıkça karşılaştığı, açgözlülükle girişilen daha "kişisel" mücadeleler vardır.

Analistin Açgözlülüğü

Geniş bir düzlemde, analistin açgözlülüğü aşırı yüksek seans ücretlerinden, ofisin havalı dekorasyonundan, randevu takviminin sıkış tepiş olmasından ve yaşlanmasına, güçten düşmesine rağmen emekliliği düşünmemesinden anlaşılır.[8] Ne yazık ki bu anlatılanlara psikanalistler arasında nadiren rastlandığını söyleyemeyiz; hatta analitik hasta sayısı azaldıkça, sigorta şirketleri ödemeleri kıstıkça ve akademinin para çeşmeleri kurudukça, daha bile yaygınlaştığı görülüyor.

Bu kadar apaçık olmayan başka bir düzlemde ise analistin açgözlülüğü hastanın baştan çıkarmasına ve yorumlama becerilerini idealleştirmesine cevaben alevlenir. İlki, karşıaktarım deneyimine ağır bir yük bindirebilir ve bazı durumlarda tedavinin çöküşüyle sonuçlanabilir.

Klinik Vinyet: 8

> Oldukça zengin, ileri yaşlı bir kadın olan Pamela Kaisnetz, yakın dönemde baş göstermiş anksiyete ve depresyon için psikoterapiye başvurmuştu. Bunun görünürdeki tetikçisi, kocasıyla son otuz yılda giderek kötüleşen ilişkisiydi. Çocukları artık evde olmayınca, ikisi de hayli yabancılaşmıştı; adam

8 Hem analitik bir meslektaşım hem de iyi bir arkadaşım olan Ira Brenner, kariyerinin ilk dönemlerinde seksenli ve hatta doksanlı yaşlarına kadar çalışan kıdemli analistlere imrenerek baktığını söylemişti bana. Ama meslekte ilerledikçe, bu idealleştiren bakış açısı değişmeye başlamıştı ve şimdi profesyonel yaşamın bu denli uzun sürdürülmesinin ardında psikanaliz sevgisinden, yaşlanmaya dair kaygılardan, prestij ve para açlığından oluşan bir bileşimin yer aldığını düşünüyordu (kişisel iletişim, 6 Kasım 2013). Bu dinamik, Kuzey Amerika psikanaliz enstitüsünü ziyaret ettiğimde benim için iyice belirginleşti: Daha genç yaştaki eğitim analistleri, kendilerinden kıdemli (seksenlerine çoktan erişmiş) olanların iyi para ödeyen cazip analist adaylarını kapmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti.

işine, kadın da sosyal organizasyonlara ve hayırseverliğe kendini kaptırmıştı. Pamela alışveriş merkezinde yedi-sekiz yaşlarında "şahane" bir Kamboçyalı çocuk görüp "ona aşık olunca" işler iyice sarpa sarmıştı. Çocuğa ve maddi zorluklar yaşayan ailesine yardım etmeyi kendine görev edinmişti. Zamanla, çocuk onun daimi eşlikçisi haline gelmişti. Ailesine yüksek meblağlar ödeyerek çocuğun yaşamını büyük oranda ele geçirmişti. Onu okuldan alıyor, eve getiriyor, önüne lüks hediyeler yığıyor, ne isterse yapıyordu; arkadaşları da istediği zaman eve gelebiliyor ve aynı şekilde şımartılıyorlardı. Çok sayıda örnek vermek mümkün, ama şu yeterli olacaktır: Bir defasında, küçük "arkadaşını" ve onun dört oyun arkadaşını ağırladığı bir haftasonunda otuz bin dolar harcamıştı. Tüm bunlar, Pamela'nın onun harcamalarını kısıtlamak isteyen kocasıyla sık sık tartışmasına neden oluyordu. Semptomlarının ortadan kalkmasını isteyen Pamela, bu küçük çocuğa duyduğu hayranlığın daha derin anlamlarına bakmaya hazırlıksız görünüyordu. Varlıklı bir ailede yetiştiğinden, çocukluktaki herhangi bir mahrumiyet hissine dair soruşturmaları hemen savuşturuyor ve böylelikle terapistin onun kaçış özgeciliğini erken travmaya bağlı potansiyel bilinçdışı meselelerle ilişkilendirme çabalarına engel oluyordu. Onun nazarında, bunların hepsi "gerçek"ti ve ihtiyaç sahiplerine nazik ve cömert bir yaklaşım kisvesi altında ussallaştırılmıştı. Tedaviye başladıktan kısa bir süre sonra, seanslar için çok daha yüksek bir ücret ödemek istediğini belirtti; dile getirdiği miktar oldukça uçuktu. Terapistin ona ve durumun maddi cazibesine yönelik karşıaktarımındaki paralel sorunlar da durumu karmaşıklaştırdı. Pamela'nın bu denli bayıldığı Kamboçyalı çocukla aşağı yukarı aynı yaşlardayken ebeveyn kaybı yaşamış ve yakın dönemdeki bir kişisel krizden dolayı ekonomik darboğaza girmiş olan terapist, Pamela'nın baştan çıkarıcı maddi teklifleri karşısında kendisini oldukça rahatsız hissediyordu. Savunmacı tepkiler vererek, yalnızca henüz zamanı gelmemiş aktarım yorumları yapmakla kalmıyor, aynı zamanda teklifleri de sert bir tutumla geri çeviriyordu. Bunları sakin bir tutumla araştırmayı başaramıyordu. Pamela çok geçmeden tedaviyi bıraktı.

Bu olumsuz sonuç, terapistten kaynaklanan birkaç unsur doğrultusunda ortaya çıkmış gibi görünmektedir: (i) yaşamakta olduğu maddi sıkıntılar, hastasının abartılı yaşam tarzını sakince dinlemeyi zorlaştırmıştı, çok fazla açgözlülük uyandırmıştı; (ii) çocukluk travması nedeniyle hastanın ufak çocuğu nasıl şımarttığını duymak zordu, çok fazla haset uyandırmıştı ve (iii) kendisi için belirgin bir zorluk taşıyan bu klinik durumda konsültasyona başvurmamak, savunmacı bir irkilmeyle ve aşırı yorumla sonuçlanmıştı. Bu koşullar altında tek başına uçmaya çalışmak, doğru bir klinik tercih değildi.

Yukarıdaki vinyetin aksine, şimdi verilecek olan vakada analist kendi açgözlülüğünü (bir meslektaşın konsültasyonunun yardımıyla) yönetmeyi başarır ve bu süreçte hastayla çalışmasını da derinleştirir.

Klinik Vinyet: 9

Yetmişli yaşlarının sonlarında, varlıklı, dul bir kadın olan Kathleen Roberts, vasiyetini yazma sürecinde kaygılanmış ve bana başvurmuştu. Entelektüel bakımdan donanımlı, sanatsal yönü güçlü, hoş görünümlü bir kadındı ama yine de ciddi bir sıkıntı içindeydi. Varlıklarını nasıl adilane paylaştırabileceğiyle ilgili kararsızlığa düşmüştü. İki çocuğu vardı, maddi imkânları daha az olana daha fazla miras bırakmak istiyordu. Ama böylesi bir "adaletsizlik" ona kendini suçlu hissettiriyordu; öte yandan, parayı ve mülkleri yarı yarma bölmek de adil gelmiyordu. Ne yapacağını bilmiyordu.

Bekleneceği üzere, güncel olarak yaşadığı bu adil/adil değil meselesi geçmişinin bir yansımasıydı. Kathleen, iki kız kardeşin küçüğüydü ve "annesinin kızı" olarak bilinirdi. Gelgelelim bu, annesinden ablasına kıyasla daha fazla sevgi gördüğü anlamına gelmiyordu. Annesince köşeye sıkıştırıldığı, kontrol altına alındığı, ele geçirildiği anlamına geliyordu. Biraz daha derinlemesine araştırınca, çocuklukta anne kaynaklı cinsel istismar öyküsü yüzeye çıktı. Büyük bir kaygı ve utançla, Kathleen kendisinden kıyafetlerini çıkarması, bacaklarını açması ve bir "testten" geçmesi istendiğini anlattı. Söz konusu test, annesinin Kathleen'in cinsel organlarını ovarak "bir zayıflık, egzema, herhangi bir şey" olup olmadığını kontrol etmesi anlamına geliyordu. Bu mastürbasyon nitelikli ritüel dört-beş yaşlarından on üç-on dört yaşlarına kadar sürmüştü. Bu noktadan sonra ise yerini başka bir ritüele bırakmıştı: Annesi, Kathleen'in erkeklerle olan hayalî etkileşimlerini detaylı tarif etmesini istiyor ve yıllar ilerledikçe, Kathleen'in erkek arkadaşıyla cinsel yaşamının her bir detayını öğrenmeyi talep ediyordu. Peki annenin bu sapkın isteklerine hizmet etmek üzere seçilen neden ablası değil de Kathleen olmuştu? Bir çocuk istismara uğrarken diğerinin bundan paçayı kurtarması adil miydi, diye merak ediyordu Kathleen.

Çalışmamızın derinleşmesiyle ve Kathleen'in devasa mal varlığını paylaştırma uğraşlarının iyice hız kazanmasıyla birlikte, bana da büyük bir meblağ bırakma arzusuna yönelik bazı malzemeler ortaya çıktı. Bu bazen çeşitli türevler şeklinde görünüyordu, mesela sakar eylemler veya rüyalar. Bazen ise açıkça dile dökülüyordu. Kathleen, ruhsal yaşamının soyutlanmış parçalarını toplamasına, insan olarak kendisini daha derin ve daha anlamlı hissetmesine yardım ettiğim için bana sahiden de minnettardı. Bana bir şey verme isteği, duyduğu minnetten kaynaklanıyordu. Onun durumundaki başka kadınların da benim çalışmalarıma erişebilmesini istiyordu; dolayısıyla cömertliğinde bir de özgecilik emaresi vardı.

Gelgelelim, derindeki hikâyeyi anlatan benim karşıaktarım deneyimim oldu. Kendimi ikiye bölünmüş hissediyordum. Bir yandan kendimi tümgüçlü, kudretli, işim karşılığında milyonlarca dolar almaya hakkı olan biri gibi hissediyordum. Bazen ise yozlaştığımı, etik davranmadığımı, bana yüklü bir meblağ bırakması için onu baştan çıkarmak istemem itibarıyla açgözlülük ettiğimi hissediyordum. Kendim üstüne acımasız bir dürüstlük-

> le derinlemesine düşündükten ve kıdemli bir analitik meslektaşımdan konsültasyon aldıktan sonra, parasına el atmaya yönelik bayağı arzumu onun cinsel organına el atan cinsel istismarcı annesiyle özdeşim kurmuş olmamla ve ihtiyaç duyduğu ama sahip olamadığı anne olarak bundan irkilerek geri çekilmemle ilişkilendirmeyi başardım. Hastanın kendisini istismarcı olma potansiyeli taşıyan bir duruma sokma ile bu tür bir istismarın hiç yaşanmayacağını ummuşu arasındaki salınımını yorumlamama izin veren, karşıaktarımıma karşı bu şekilde tetikte olmam ve onu derinlemesine çalışmam oldu.

Analistin açgözlülük güçleriyle mücadele etmesini gerektiren durumlar bu tür "kaba" ve parayla ilişkili senaryolardan da ibaret değildir üstelik. Benim "yorumlayıcı açgözlülük" dediğim bir durum, daha örtülü bir baskı yaratır. Analitik çalışmaya adanmış ve klinik uğraşının merkezine yorumlamayı idealleştirmeyi yerleştirmiş olan analist, haddinden fazla, derin veya erken yorumlarda bulunabilir.

Klinik Vinyet: 10

> Benimle analizde olan Judith Conahan, narsisist kişilik bozukluğu olan oldukça zeki bir avukattı. Yaklaşık bir yıl boyunca konuştuğu şey kocasının ve çocukluğunda da annesinin, kendisini sevmediğini hissetmesiydi. Benden hiç bahsetmiyordu ve hatta bana küçükken annesinden gördüğü kayıtsızlıkla yaklaşıyordu. Derken, analizinin on sekizinci ayında, birkaç günlüğüne izin almam gerektiğini söyledim. Bunu izin tarihime nispeten az bir vakit kala haber verebilmiştim. Hasta bu haberi hemen kabullendi ve alışıldığı üzere herhangi bir çağrışım getirmedi. Oysa ertesi gün seansa bana müşterilerinden birinin o sabahki randevularını iptal ettiğini anlatarak başladı. Randevu saatinde çekmecelerini karıştırmış ve evinin sigorta sözleşmesini bulmuştu. Judith sonra bu sözleşmenin bazı kısımlarını okuyunca epey canının sıkıldığından bahsetti. Çok fazla boşluk vardı ve sigorta pek az şeyi kapsıyordu! Çağrışımlarının yaklaşan yokluğumla taşıdığı, gözden kaçması mümkün olmayan paralellikleri ("iptal olan randevu", "pek az şeyi kapsamak") duyunca, şöyle dedim: "Belki de boşluklarla dolu bir sigorta sözleşmesinden bahsetmek, kesintili bir analizden bahsetmekten daha kolay geliyordur." Uzun bir duraksamanın ardından, acılı bir sesle yanıtladı: "Buna nereden vardığınızı anlayabiliyorum ama bu beni incitti çünkü sözleşme beni gerçekten endişelendirdi ve bu endişeme yeterince dikkat vermiyormuşsunuz gibi görünüyor."

Belli ki, görünürdeki endişesinin aktarımda olan bitenleri nasıl saptırdığını hemen işaret ederek "yorumlayıcı açgözlülüğe" yenik düşmüştüm.

"Analistin bilinçdışı açgözlülüğü" üzerine açıklamalarda bulunan Issacharoff (1979) ve analistin "yorumlama zorlantısı"ndan bahseden Epstein (1979), kendilerini tutan hastaların ve sözel açıdan büyüleyici hastaların analistin açgözlülüğünü çarpıcı bir yoğunlukta harekete geçirdiğini öne sürerler. Her iki yazar da aşırı yorumlama riskine karşı uyarıda bulunur, ki mevcut örnekte benim kabahatim de buydu. Bundan sonraki iki klinik vinyette ise kendimi daha fazla tuttuğum görülmekte.

Klinik Vinyet: 11

Yeni boyanmış yerlerde psikosomatik bir hassasiyet gösterdiği bilinen analizan Stephanie Brooks, yeni binadaki ofisimdeki ikinci seansında fena hâlde hapşırmaya ve öksürmeye başladı. Koridordaki su sebilinin henüz çalışmadığını bildiğinden, bana nereden su alabileceğini sordu. Odadan çıkarsa sekreterime telefon açıp ona bir kağıt bardak vermesini isteyebileceğimi, onun da lavaboya gidip çeşmeden su alabileceğini söyledim. Hasta odadan çıktı ve birkaç dakika sonra geri döndü. "Teşekkürler," diye mırıldandı ve düşünce zincirine bıraktığı yerden devam etti. Malzemeyi dikkatle, az önceki müdahalemin açık veya örtülü bir emaresinin çıkıp çıkmayacağını merak ederek dinledim. Hiçbir şey çıkmadı. Sonraki iki seansta da sessizce müdahaleme bir atıf aradım ama bulamadım.

Klinik Vinyet: 12

Gerilemeci bir aktarımın en şiddetli döneminde olan Jill Schwartz, ofisime hiddetle, parmağını sallayarak girdi. Divana doğru ilerlerken, "Bugün aklımda çok şey var ve tek istediğim konuşmak. Tek bir kelime bile etmenizi istemiyorum!" dedi. Biraz şaşırmış bir vaziyette, "Tamam," diye mırıldandım. Jill bağırdı: "Tek kelime bile istemiyorum dedim ama şimdiden seansın içine ettiniz!" Şimdi hemen arkasındaki koltuğuma oturduğumda, allak bullak olmuş haldeydim. "Konuşmakla hata mı ettim?" diye sordum kendi kendime. Divana öfkeli bir sessizlik içinde ve gergin bir biçimde uzanınca, düşünmeye başladım. Belki de bugün öyle teskin edilemez bir haldeydi, beni kendisini mahrum bırakan kişi rolüne itmeye öyle niyetliydi ki, arzusunun doyuma ulaşmasını bile bir hayal kırıklığı olarak görmenin yolu bulmuştu. Öte yandan, bu açıklama beni tam manasıyla tatmin etmediğinden beklemeye ve üstüne düşünmeye devam etmeye karar verdim. Derken fark ettim ki belki de benim "Tamam" dememe öfkelenmekte haklıydı. Üstümde tümgüçlü bir kontrol kurmasını kabul ederek, irademi ortaya koymuş ve paradoksal bir biçimde, ihtiyaç duyduğu bu tümgüçlülükten onu mahrum bırakmıştım. Bu eksende bir yorum yapmaya hazırlanırken, bu anlayışımı paylaşmam halinde hatamı tekrarlayacağım kafama dank etti: Özerk ruh-

> sal işleyişimi fazla bariz hâle getirecektim. Sonuç olarak, sadece "Üzgünüm," demeye karar verdim ve düşüncemin kalanını dile dökmedim. Jill gevşedi ve odadaki gerilim hafiflemeye başladı. On dakika daha sessiz kaldıktan sonra, "Eh, bu seans berbat oldu artık. Söyleyecek çok şeyim vardı," dedi. Bir müddet daha duraksayıp, "O çok şeyden biri..." diye devam etti ve böylelikle seans yavaş yavaş "başladı". Bitirdiğimizde, her şey gayet pürüzsüz ilerlemekteydi.

İki örnekte de "cazibesi" açık bir klinik malzemeyi keşfetmemeyi ve yorumlamamayı seçtim. İlk vinyette hastanın ofisimden çıkıp, sekreterden bardak alıp, su içip, geri dönmekle ilgili muhtemel fantezilerini sormadım. İkincisinde ise hastanın konuşmaya başlamadan önceki uzun sessizlikte ne düşündüğünü sormadım. İlginçtir, iki vinyetin de sunumunu dinleyen bazı analitik meslektaşlarım bana soruşturmamayı seçerek önemli malzemeleri kaçırmış olduğumu ifade ettiler. Bu görüşlerini anlayabiliyorum, hatta bu bakış açısıyla "eski" bir empati[9] de kurabiliyorum, ama bu seansların bazı yanlarını analiz etmemenin, kaçmasına izin vermenin daha iyi bir tercih olduğuna inanıyorum. Öbür türlüsü, tedaviden ileri gelen olayları yok yere "patolojileştirmek" ve analitik açgözlülüğe teslim olmak olurdu.

Klinik seanslarda ortaya çıkan "karşılıklı sessizlik" (Akhtar, 2013b) durumları da benzer bir kısıtlama gerektirir. Bu tür sessizlikler insana huzurlu gelir. Analist ile analizan aynı frekanstadır ama pek konuşma ihtiyacı duymazlar (Elson, 2001). Sıradaki vinyete bir bakın.

Klinik Vinyet: 13

> Marcy Schectman, yaklaşık on yıldır devam eden analizinin son seansına ofise gelirken sanki cenazeye geliyormuş gibi hissettiğini söyleyerek başlıyor. Deneyimini, o öğleden sonrada havada bir sonlanma, vakar ve kayıp olduğunu söyleyerek tarif ediyor. Ben sessiz kalınca, Marcy katıldığı bazı cenazelerindeki deneyimlerinden bahsederek sözlerine devam ediyor. İç çekerek ağlıyor. Ben de kendimi üzgün hissediyorum ama bir şey söylemiyorum. Yavaş yavaş, çağrışımları yön değiştiriyor ve yakında doktorasını alacağından, mezuniyet yemeklerinden, mezuniyet törenlerinden vesaire söz etmeye başlıyor. Giderek canlanıyor. Oysa, çok geçmeden, kendini yakalıyor ve bu mutlu sonlar (mezuniyetler) bahsinin kendi üzüntüsüne (ce-

9 Ben oldukça katı bir klasik gelenek doğrultusunda eğitim aldım. Bu eğitim, incelikli ve "geçirgen" sessizlikler pahasına da olsa netleştirmeye ve yorumlamaya mutlak öncelik veriyordu. Haliyle de hastanın suskunluğunun altında yatması muhtemel malzemeleri araştırmamamla ilgili çekincelerini dile getiren meslektaşlarımla empati kurabiliyorum.

nazeler) karşı bir savunma olduğu gözleminde bulunuyor. Belirgin bir şekilde, her ne kadar durum bu da olsa, madalyonun bu iki yüzünün muhtemelen, benden tamamen ayrılmasına ilişkin duygularının da iki yüzünü temsil ettiğini ekliyor: "mutlu ve üzgün, üzgün ve mutlu". Bu noktada ben, "Evet, öyle görünüyor," diyorum ve bir an duraksadıktan sonra, "ama biliyorsunuz, vakitli gerçekleşen cenazeler de bir tür mezuniyettir ve her mezuniyette cenazeleri andıran unsurlar vardır." Marcy başıyla onaylıyor. Sonraki birkaç dakika ikimiz de suskun kalıyoruz. Birbirimizin ayrılığında bir arada olmamız, seansın sonu yaklaşırken oldukça belirgin hâle gelmiş durumda.

Hemen önceki iki vinyette olduğu gibi burada da hastanın sessizliğini ısrarla araştırmak istemek, hele ki uzun bir analizin son birkaç dakikasına denk geldiği düşünüldüğünde, açgözlülük olurdu. Sözel olmayan ilişkilenmenin sağlam kalmasına izin verip "yorumlayıcı açgözlülüğe" kapılmaktan kaçınmak teknik açıdan daha iyi bir seçimdir. Analizin en son seansındaki yoğun atmosfer haricinde de sessizlikleri tacizkâr davranmadan ele almak oldukça önemli bir "müdahale" haline gelebilir; analistin kendi yorumlayıcı açgözlülüğünü dizginlemeyi başardığını ortaya koyabilir.

Klinik Vinyet: 14

Ellili yaşlarında çekici bir mimar olan Marilyn McDonough, çocuklarından biriyle ilgili bir kriz neticesinde yardım almak için başvurmuştu. Akut sorunun yatışmasının ardından tedavi derinleştikçe, Marilyn'in annesinin o daha beş yaşındayken ölmüş olmasının ne kadar merkezî bir yer teşkil ettiği belirginleşmeye başladı. Marilyn yetenekli ve çalışkan bir kadındı. Boşanmayla sonuçlanan fırtınalı bir evliliğin ardından tüm enerjisini çocuklarını büyütmeye ve sevdiği işinde yükselmeye adamıştı. Her iki alanda da son derece başarılıydı. Tüm bu süreçte, küçük yaşta annesini kaybetmiş olmanın acısı ruhsal inzivaya çekilmişti: Tam olarak bastırılmış değildi belki ama derinlemesine çalışıldığı da söylenemezdi. Sonra tekrar evlenmişti ve o günden beri makul düzeyde doyumlu bir evlilik hayatı vardı. Marilyn'in analizinin odak noktasını, erken kaybın ömür boyu süren etkileri oluşturuyordu. Bu kayıp, aktarım kaygılarında, ayrılık hassasiyetlerinde ve beni kaybederek yeniden travmatize olma korkusunda kendini belli ediyordu. Kendisine geniş bir ruhsal alan açılması; empatik onaylar; çocuklukta yaşanan trajedinin süregelen etkisinin farkına varılmasına engel olan savunmaların, "sağ kalanın suçluluğu"nun (Niederland, 1968) ve buna bağlı olarak ketlenen sağlıklı hak edişin nazikçe ortaya çıkarılması Marilyn'in yas tutma kapasitesini bir hayli artırdı. Bu sayede serbest kalan enerji, ailesiyle bağlarını güçlendirmeye ve yeni yüceltmelere yöneltildi.

Marilyn'in analizinin bu orta evrelerinde epey çarpıcı bir durum vardı. Tedavisinde ikinci yılın sonları veya üçüncü yılın başlarında ortaya çıkmış, ara sıra şekil değiştirse de uzunca bir süre devam etmişti. Bu süreçte ikimiz de ona dair çok şey öğrenmiştik. Mevzubahis durum, Marilyn'in her seansın son beş altı dakikasında konuşmayı kesmesi ve o gün biz ayrılana kadar da sessiz kalmasıydı.

Haliyle, Marilyn'in sessizliğine müdahale edip zihninde olup bitenleri araştırmalı mıyım diye düşünüyordum. Ama her nedense içimden bir şey bana bunu yapmamamı söylüyordu. Derken, aklıma bir çağrışım geldi. Makineye önden girilen miktara erişilmesine yakın, pompadan gelen benzinin basıncının azalmasıyla ilgili bir çağrışımdı bu. Benzin depoya dolmaya devam eder ama tazyiği giderek düşer. Bu bilişsel benzetme, seansın o son birkaç dakikasında hem Marilyn ile aramdaki derin bağın sürdüğü hem de hâlâ "analizde" olduğumuz hissimden giderek daha emin oluşumun yansımasıydı. İkimizin de huzursuzlanmaması, ketlenmemesi, konuşma ihtiyacı duymaması benim terapötik duruşumu doğruluyordu. Üstüne biraz daha düşününce, küçük çocuğun "silikliği" (Mahler Pine & Bergman, 1975) kavramı aklıma geldi: Çocuğun dış dünyaya eskisi kadar ilgi duymaması, haraketlerinin azalması ve kasvetli bir ruh haline girmesi, o an için erişim dâhilinde olmayan anneyi içeride tutma çabasını yansıtır. Ben de bu seans sonu sessizliklerinde Marilyn'in beni hem içinde tuttuğu hem de, aynı zamanda, benden ayrıldığı düşüncesine kapılmıştım. Bu sessizlik, (gerçek annesine ilişkin olarak) yürüttüğü yas çalışması kadar benden (aktarımda) ayrılmaya hazırlanma çabasından da izler taşıyordu. Ben bu dakikalarda "yorumlamayan" pozisyonda olsam da onunla aynı duygusal frekansı koruyordum.

Bu sessizlikler başladıktan yaklaşık bir yıl sonra Marilyn'in bir gün "Seansın sonuna doğru sessiz kaldığımızda ne düşünüyorum, ne hissediyorum biliyor musunuz? Çok huzurlu hissediyorum, konuşmaya ihtiyaç duymuyorum. Sanki yeterince konuşmuşum gibi geliyor; artık konuşmadan sizinle olabilirim. Ve biliyor musunuz? Bazen sessizken gözümün önüne ritmik olarak atan bir sonsuzluk işareti geliyor." Normalde yaptığım üzere çağrışımlarının devamını beklemek veya netleşmesini istemek yerine bu defa hemen araya girmeyi uygun buldum. "Sonsuzluk, yani ebedi; ritmik olarak atan, yani tamamen canlı. İşte, evet, işte bu, ebediyete intikal etmiş olsa da içinizde tamamen canlı hâlde bulunan anne!" Marilyn başıyla onayladı.

Seans sonu sessizliklerin ilk birkaçında yorumlayıcı açgözlülüğümü kısıtlamak, hastayla daha derin bir düzlemde bağ kurmama imkân sağladı. Bunun dile gelmeyen bir aktarım arzusunu mu doyurduğu yoksa basitçe bir "kucaklama" (Winnicott, 1960) işlevi mi gördüğü, tartışılır. Hastanın zihninde olup bitenin potansiyel anlamları üzerine konuşabilir hâle gelmesi (ve bu,

analizinin ilerleyen sürecinde daha da gelişti) itibarıyla, onun "nadasına" (Khan, 1983) ve "ötekinin eşliğinde yalnız kalmasına" (Winnicott, 1958) "izin vermenin" tedavisini ilerlettiğine inanıyorum.

Zamana yayılmış bu tür "yorumlamayışların" aksine, analistin yorumlayıcı açgözlülüğünü kesmek için ani ve keskin kararlar vermesini gerektiren durumlar da vardır. Bu tür bir kısıtlamanın örneğini bir sonraki vakada net bir şekilde görebilirsiniz.

Klinik Vinyet: 15

> Altmış yaşında sarışın dul bir avukat olan Laura Klafter, uzun süredir ona eziyet eden kişilerarası güçlükler nedeniyle benimle psikoterapideydi. Oğluyla görüşmüyordu; kendini yoksun ve acı verecek düzeyde yalnız hissediyordu. Çalışmamız ilerlerken, korkunç bir olay yaşandı. Laura'ya ölümcül bir bağırsak hastalığı tanısı koyuldu. Bu tanıyı öğrendiği gün, benimle randevusu vardı. Koltuğuna oturup gözyaşları içinde bu trajediden bahsederken, eline yandaki sehpadan bir biblo almış olduğu ve onu, hiç farkında bile olmadan, okşadığı dikkatimi çekti. Buna dikkat çekmem gerekir mi diye düşündüm ama sonra bunu yapmamaya karar verdim; yaşadığı sıkıntıya karşı açık ve müspet kalabilmek adına analitik açgözlülüğümü kısıtladım.

Bu klinik örneklerin her biri, analistin seansta nelere değineceği kadar nelere dokunmayacağına da karar vermesi gerektiğini gösteriyor. Yorumun dozunu, zamanını ve hatta yapılıp yapılmayacağını böyle incelikle ayarlama mecburiyeti, analitik çalışmayı her daim zorlayıcı kılar. Limentani'nin (1989) nükteli ifadesi "Psikanaliz bir sanattır ve bu nedenle disipline ihtiyaç duyar" (s. 260) tam da bu duruma denk düşüyor. Hiç şüphesiz, "sanat" yorumlamak kadar yorumlamamaktan da müteşekkildir. Yorumlayıcı iştah iyidir, analitik açgözlülük ise değildir.

KAPANIŞ CÜMLELERİ

Bu bölümde, açgözlülüğün fenomenolojik boyutlarını resmederken dışavurumlarını üç kategoride topladım: (i) birincil, (ii) ikincil, ve (iii) savunmacı olarak değişen. Bunun ardından, açgözlülüğün ontogenetik kökenlerine ilişkin çeşitli bakış açılarını ele aldım ve doğuştan gelen açgözlülük, gelişimsel açıdan kaçınılmaz açgözlülük, iştahın öfkeyle şiddetlenmesi biçimindeki açgözlülük kavramlarına yer verdim. Sosyokültürel sulara kısa bir seyahatin ardından, klinik sulara geri dönerek bilinçli ve bilinçdışı açgözlülüğün aktarım-karşıaktarım ilişkiselliğinin matrisinde nasıl işlev gösterdiğini tartıştım.

Geriye iki alan kaldı: Açgözlülüğün doğasında ve yoğunluğundaki yaşam sürecine ve/veya cinsiyete bağlı farklılıklar. Gelişimin epigenetik diziliminin açılmasının etkisi bakımından, kesin olan tek şey var: Açgözlülüğün kökleri, bebeklikte ve erken çocuklukta yer alır. Net olmayan kısım ise geç çocukluktaki büyük mahrumiyetlerin (örn. çocuk altı-yedi yaşlarındayken ebeveynlerden birinin ölmesi) açgözlülüğü "faaliyete geçirmesinin" ve hatta ilk defa ortaya çıkarmasının mümkün olup olmadığı. Her iki durumda da –açgözlülük ister erken, ister geç çocukluktan kaynaklansın– dışavurumları gelişim evrelerine göre değişiklik gösterebilir. Gizil dönemde oyuncakların istiflenmesi ve video oyunları biçiminde görülebilirken; ergenlikte akran onayına ve cinsel temasa duyulan dinmez açlık, genç yetişkinlikte ev dekorasyonu ve otomobillerle meşguliyet, orta yaşta sınırsız ödül biriktirme, ileri yaşlarda ise geride parıltılı bir "kendilik-sonrası" (Shneidman, 2008), yani özenle oluşturulmuş bir miras, bırakmaya yönelik olağanüstü bir gayret şeklini alabilir. Orta yaşta ortaya çıkan sınırla karşılaşmak (Erikson, 1950; Kernberg, 1980) kesinlikle bir açgözlülük-çilecilik ikilemi yaratır. Zamanın sınırlarıyla yüzleşmek ve kendi ölümlülüğünün farkına varmak, kişinin bir yanda kuruntulu bir içe çekilme ve sinik haz yitimine, diğer yanda ise bir tür sözde-gençliğe ve iş, evlilik gibi alanlarda çarpıcı değişimlere doğru gerilemesine sebep olur. Bu dönemde yeni alevlenmiş açgözlülüğün tekrar çalışılması, gerçeklikle daha derin bir bağ kurulmasına ve kişinin sahip olduklarından, dönüştüğü şeyden keyif alma kapasitesinin gelişmesine yol açabilir.

Açgözlülük ve cinsiyetle ilgili ikinci soruya cevap vermek ise daha zordur. Açık ve davranışsal bir bakış açısından, kadınların kumara, hafifmeşrepliğe ve bağımlılığa erkekler kadar yatkın olmaması (Grant, Chamberlain, Schreiber & Odlaug, 2012; Potenza ve dig., 2001; Robertson, 2013; Seedat ve dig., 2009) onların daha az "açgözlü" olduğu veya en azından, halinden daha memnun ve avunmaya daha açık olduğu şeklinde yorumlanabilir. Kız çocukların gelişimsel olarak anneden daha az uzaklaşması (Akhtar, 1992b; Mahler, Pine & Bergman, 1975) ve kadınların anneleriyle kurdukları güçlü özdeşim ve sezgisel yakınlığa ilişkin ruhsallıkiçi veri de bu çıkarımı destekler niteliktedir. "Anneyle özdeşimi koparma" (Greenson, 1968) gibi gelişimsel süreçten geçmesi gereken erkek çocuklarının aksine, kızlar anneleriyle içsel bir teması sürdürür; bu da onların anne açlığını hafifletip açgözlülüğe karşı kırılganlıklarını azaltabilir.

Nihayetinde ise, yaşam süreciyle ve cinsiyetle ilgili bu tür spekülasyonlar doğrudan klinik verilerden gelen kanıtların yanında sönük kalırlar. Psika-

nalistler olarak ilgimiz, her defasında tek bir kişinin üstündedir ki o bile dürtülerin, duygulanımların, fantezilerin ve biliş düzeylerinin dalgalanmalarına bağlıdır. Açgözlülüğün şiddetinin artıp azalması, savunmalar tarafından engellenmesi, benliğin edinim hırslarına yön vermesi veya kişinin kendine yönelik nefretine, vicdan azabına, suçluluk duygularına kaynak teşkil etmesi olasılığına hep açık kalırız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Suçluluk[1]

"Özür dilerim"[2] [*I am sorry*] İngilizcedeki belki de en kullanışlı kelime kombinasyonlarından biridir. Sözlükteki rakibi "Seni seviyorum," ile kıyaslandığında, "Özür dilerim" ifadesi çok daha çeşitli bağlamlarda ve açık ara daha sık kullanılmaktadır. Göstermelik bir kibarlıktan tutun da hatırı sayılır bir pişmanlığa veya kıvrandıran bir vicdan azabına varıncaya dek çok farklı duygu tonları taşıyabilir. Dolayısıyla da masaya kahve dökünce, tiyatroda cep telefonunun sesini kapamayı unutunca, sevgilinin duygularını incitince veya birinin vefat haberini alınca[3] bu sözcükler ağzımızdan nispeten kolayca dökülebilir. Bir yandan da, mahkemede alacağı cezayı azaltmak isteyen bir çocuk tacizcisi, zimmetine para geçirirken yakalanan bir siyasetçi ve hatta etnik azınlıkların kötü muamele görmesine veya doğal afet sonrasındaki müdahalelerin yetersiz kalmasına yol açan politikaları yüzünden "pişmanlığını" ifade etmek isteyen bir devlet başkanı da bu sözcükleri kullanabilir.

Tüm bu örneklerde suçluluk deneyimi söz konusudur. İster gerçek olsun, ister göstermelik; ister hafif, ister ağır; ister geçici, ister kalıcı. "Özür di-

---

1 Suçluluk esasında Türkçede olgusal bir durumu (suçlu olma halini) ifade ediyor. Ne var ki biz bunu gündelik konuşmalarımızda aynı zamanda suçluluk *duygusu* bağlamında da kullanıyoruz (örn. "kendimi suçlu hissediyorum" veya "bu konuda suçluluk duyuyorum"). Burada da aslında orijinal metindeki *guilt* sözcüğünün karşılığı olarak suçluluk *duygusu* tabirini kullanmak daha doğru olacaktı ancak okuma deneyimini aksatacağı düşüncesiyle gündelik dildeki mevzubahis kestirme kullanımımızdan yana bir tercihte bulundum – ç. n.

2 Aynı zamanda "üzgünüm" anlamında – ç. n.

3 Vefat durumunda, İngilizcede verilen "I am sorry" yanıtı elbette "Özür dilerim" veya "Üzgünüm"den ziyade Türkçedeki "Hay Allah, çok üzüldüm" tepkimize denk düşüyor – ç. n.

lerim" lafının ardında her zaman suçluluk duygusu vardır. Peki nedir suçluluk? Neler onu uyandırır? Bizi nasıl etkiler? Neden bazı insanlar bu duyguyu çok fazla yaşarken, bazılarında pek azdır? Bu duygunun yalnızca "kötü" (yani incitici) eylemler sonucunda ortaya çıkmadığı açıktır. Öyle olsa, merhametsiz suçluların ve psikopatların kendilerini inanılmaz suçlu hissedip bu doğrultuda hareket etmesi; kanunlara harfiyen uyan vatandaşların ise vicdanlarının rahatsız edici sesini hiç duymaması gerekirdi. Gerçekte ise durum, tam tersidir. Suç işleyen ve kanunlara karşı gelen kişi genellikle pişmanlık duymaz; ahlaki ve etik ihlallerden kaçınan kişi ise suçluluk duygusunun sancılarını sık sık çeker. Görünen o ki, "kötü" eylemler ile suçluluk arasındaki ilişkinin pek de bir temeli yok. Bu doğrultuda, herhalde en iyisi incelememize ilişkili terimleri tanımlayarak başlamak olacak.

TANIM

Webster's sözlüğüne göre, "suçluluk" kelimesinin iki anlamı var: "1. Bir davranış ihlalinde bulunmuş olmak, özellikle de kanuna karşı gelecek ve ceza gerektirecek şekilde; 2a. Bir kusur işlemiş kişinin durumu, özellikle de bu bilinçli olarak yapıldıysa, ve 2b. Kabahatli olmaya ilişkin duygular, özellikle de hayalî hatalardan veya bir tür yetersizlik hissinden kaynaklandığında" (Mish, 1998, s. 517). Bu tanımın geniş bir kapsamı var. İçinde (i) kuralları ihlal etme eylemi, (ii) bu tür bir eylemin yalnızca hayal dünyasında gerçekleşmiş olma ihtimali, ve (iii) bu ihlali yapan kişinin duygusal durumu yer alıyor. Ayrıca, bu sözlükte yetersizlik hislerinden dolayı kendini kabahatli görmekten bahsedilmesi, suçluluk duygularının altında bir şeyleri noksan bırakmanın da yattığının kabul edildiğini gösteriyor. Saf, basit İngilizcenin bize söyledikleri işte bu şekilde.

Şimdi gelelim beş seçkin psikanaliz sözlüğüne... Şaşırtıcı ama bunların ikisinde (Eidelberg, 1968; Laplance & Pontalis, 1973) "suçluluk" diye bir bölüm yok. Kalan üçünde ise (Akhtar, 2009; Moore & Fine, 1990, Rycroft, 1968) var ama tanımlar birbirinden farklı. Rycroft (1968) suçluluğu "ahlaki emirlerin ihlal edilmesiyle baş gösteren duygu" (s. 59) olarak açıklıyor. Ayrıca suçluluk ile kaygı arasında şöyle farklar olduğunu belirtmiş:

> (a) kaygı, gelecekte yaşanmasından korkulan bir olayla bağlantılı olarak hissedilir, suçluluk ise hâlihazırda gerçekleştirilmiş bir eylemle ilişkilidir; (b) suçluluk duyma kapasitesi, nesneleri içselleştirme kapasitesine denk düşer, kaygılanma kapasitesi için ise böyle bir durum söz konusu değildir; hayvanlar ve bebekler de kendilerini kaygılı hissedebilir ama suçluluk duy-

> gusu yalnızca zamana ve diğer kişilere karşı farkındalık sahibi olan insanlara özgüdür. (s. 60)

Moore ve Fine (1990) suçluluğu şu paragraftaki gibi tanımlamış:

> Tıpkı utanç gibi, bir duygulanım grubuna işaret eder ki buna hem dışarıdan hem de kişinin kendisinden misilleme gelmesi korkusu, vicdan azabı, pişmanlık ve nedamet dâhildir. Özünde bir tür kaygı yer alır ve bu kaygının ardındaki düşünce içeriği şudur: "Birine zarar verirsem, karşılığında zarar görürüm." Kişinin, kendi cinsel veya saldırgan eylem ve arzuları doğrultusunda karşılaşmayı beklediği bu dış ve iç misillemeye ek olarak, birine hâlihazırda zarar verdiği ve bunun için cezalandırılmakta olduğu gibi depresif bir kanaate sahip olması da muhtemeldir; çekilecek zihinsel veya fiziksel acılarla kefaret ödeyerek affedilmenin, yani sevgi ve kabule yeniden kavuşmanın mümkün olduğu umudu da buna eşlik eder. (s. 83)

İlk bakışta etkileyici görünseler de, bu tanımlarda dünya kadar sorun var. Öncelikle, suçluluk ile vicdan azabını birbirinden yeterince ayırmıyorlar. Rycroft, suçluluğun da bir tür kaygı olduğunu gözden kaçırıyor. Freud (1926d) "[Babanın] elleriyle iğdiş edilme korkusu belirsiz bir sosyal veya *ahlaki kaygıya* dönüşür" (s. 128, italikler sonradan eklendi) diye açıkça belirtmişti. Ve bu alıntının geçtiği paragrafa iliştirilen bir dipnotta Strachey, suçluluğu "vicdan kaygısı" olarak çevirmiş ve "Bu paragrafta olduğu üzere Freud metinlerinin çoğunda vurgu bağlamdaki kaygı faktörü üzerindedir" (s. 128) diye de bir not düşmüştür. Rycroft'un suçluluğu kaygıdan ayrıştırma ısrarı, bunu göz ardı ediyor. Moore ve Fine ise suçluluğun bir tür kaygı olduğunu kabul ediyor ancak suçluluk çatısının altına çok fazla olguyu tıkıştırıyorlar (örn. vicdan azabı, kefaret, bağışlanma isteği). Ayrıca, Rycroft hayalî suçlar için hiç yer bırakmazken, Moore ve Fine suçluluğu cezalandırılma korkusuyla eşdeğer tutuyor (ki bu, suçluluğun bir sonucudur). Moore ve Fine ayrıca suçluluğu uyandıran "cinsel veya saldırgan eylemlerin" sadece içinde yaşanılan toplumca (ve onun içsel temsilcisi üstbenlik tarafından) yasaklanmış olanlar olduğunu, herhangi bir örneğin bu kapsamda değerlendirilemeyeceğini açıkça ifade etmemiş. Bu yazarların tanımının aşırı gayretinden kaçınarak, bizzat kaleme aldığım *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis*'de (2009) daha mütevazı bir yaklaşımı benimseyerek suçluluğu şöyle tanımladım: "Kuralları (ailevi, dini, ulusal vs.) ihlal etmenin ardından veya bu tür bir ihlalin düşüncesini bile takiben yaşanan huzursuz edici deneyim" (s. 126). "Suçluluk" sözcüğünü gerçek veya hayalî bir ihlalin ardından hissedilen iç kemirici huzursuzluk ile kısıt-

layarak, suçluluğu genellikle onun yanına iliştirilen diğer olgulardan ayıracak sınırları çizmek için gereken zemini oluşturmuş oldum.

UTANÇ, VİCDAN AZABI VE PİŞMANLIKLA İLİŞKİSİ

Suçlulukla utanç arasındaki ayrımlara dil uzatan ama suçluluğun vicdan azabı ve pişmanlıktan farkına pek dikkat vermeyen tartışmalara –ister psikanalitik olsun ister başka yönelimli– sıkça rastlarız. Sıradaki bölümlerde, bu eksikliği gidermeye ve suçluluğun diğer üç duyguyla kesiştiği noktalara değinmeye çalışacağım.

Suçluluk ve Utanç

Suçluluğun utançla örtüşmesi üzerine yazılmış literatür devasa boyuttadır (örn., Abrams, 1990; Grinker, 1955; Kilborne, 2005; Levin, 1967; Morrison, 1989; Spero, 1984; Wurmser, 1994) ve burada özetlenmesi pek de mümkün değildir. Şu kadarını söyleyebiliriz ki, literatüre katkıda bulunan isimlerin her biri ayrı bir noktaya vurgu yapmış, başka başka teorik açılardan bakmış ve betimlemelerinde farklı nüanslar kullanmıştır. Gelgelelim, yine bu isimlerin çoğunun bu iki olgu arasındaki bazı benzerlik ve farklara ilişkin hemfikir olduğu noktalar da var gibidir. Benzerlikler bakımından, her iki duygulanımın da huzursuz edici olduğu düşünülmektedir. İkisi de özgüveni düşürür. Ve ikisi de içimizdeki ayartılma eğilimini dizginler, "düzgün" davranmamızı garanti altına alır. Farklılıklar bakımından ise, sıkça dile getirilenler şunlardır: (i) utanç büyük oranda görselidir, suçluluk ise ağırlıklı olarak işitseldir; utanç, görülme ve ayıplanma korkularını alevlendirir, suçluluk ise kişinin içindeki kınayan sesleri yükseltir; (ii) utanç deneyimine genellikle fizyolojik birtakım belirtiler (örn. kızarma, çarpıntı) eşlik ederken, suçlulukta böyle bir şey yoktur; (iii) utanç, psikomotor veya sosyal sakarlık veya kontrol yitimi sonucunda (örn. toplum içinde geğirmek ya da gaz çıkarmak, bir kelimeyi yanlış telaffuz etmek) kendiliğin süreğenliğinin sekteye uğramasıyla baş gösterir; suçluluk ise toplumsal veya içselleştirilmiş kuralların gerçekte veya hayalî olarak ihlal edilmesinden (örn. kırmızı ışıkta geçmek, hırsızlık yapma isteği) kaynaklanır; (iv) utanç, narsisist kolonları sağ olsun, sevilen birinin davranışları için de hissedilir (örn. çocuklar toplum içinde uygunsuz davranışlar sergilediğinde), suçluluk ise neredeyse her zaman kişinin kendi eylemleri veya eylemsizlikleriyle ilişkilidir; (v) yapısal açıdan, utanç kişinin arzulanan kendilik imgesine yetişememesinin ve benlik idealine sadık kalmamasının sonucudur, suçluluk ise kişinin kendi üstbenliğinin buyruklarını ihlal etmesinden veya ihlal

etmeyi istemesinden kaynaklanır; (vi) utanç, kişiyi saklanmaya iter, suçluluk ise itiraf etmeye; (vii) başkalarının "sessizce" kabullenmesi utancı hafifletir, suçluluğun hafiflemesi için ise başkalarının "sesli olarak" affetmesi gerekir; (viii) utanç, gelişim sürecinde suçluluktan önce gelir; suçluluk gerçek anlamıyla ancak Oidipus sonrası dönemde üstbenlik yerleştikten sonra[4] gelişir, ve (ix) utanca karşı kullanılan savunmalar arasında kendini narsisistçe şişirme, içe çekilme, başkalarını utandırarak pasifi aktife çevirme yer alırken, suçluluk için kullanılan savunmalara örnek olarak başkalarını suçlamak, dışarıdan gelecek cezalardan korkmak ve mazoşistçe kendini yaralamak gösterilebilir.

Suçluluk ve Vicdan Azabı

Suçluluk, ahlaki açıdan şaibeli bir durumda olmaya ilişkin rahatsız edici, nahoş bir duygudur. Kişinin dininin, aile geleneklerinin, yaşadığı yerin kanunlarının ve bunların hepsinin içselleştirilmiş biçimi olarak üstbenliğinin yasakladığı eylemlerde bulunmaya yönelik bilinçli veya bilinçdışı dürtülerinden doğar. Nihayetinde, suçluluk kuralları çiğnemekle ilgilidir; bu ister gerçekten yaşansın, ister hayal dünyası ile sınırlı kalsın. Vicdan azabı da nahoş, tahammülü zor bir duygudur. O da insana kendini "kötü" hissettirir. Gelgelelim, bu ikisi arasında önemli bazı farklar vardır. Suçluluk kuralları ihlal etmekle, vicdan azabı ise başkalarına zarar vermekle alakalıdır. Suçluluk, itirafla hafifler; vicdan azabının hafiflemesi için ise onarım gerekir. Suçluluk, geçmişle, şimdi ile veya gelecekle ilgili olabilir; insan kuralları çiğnediği için, çiğnemekte olduğu için veya bunu istediği için kendini kabahatli hissedebilir. Vicdan azabı ise her zaman geçmişle ilişkilidir. Masum birini veya daha fenası, sevilen birini incittiğini fark edince (veya bunu gerçekten kabullenince) ortaya çıkan bir huzursuzluk halidir. Suçluluk, kaygının kız kardeşidir; vicdan azabı, pişmanlığın kuzenidir.

Vicdan azabı deneyimi üzerine en belirgin çalışmaları ortaya koymuş olan psikanalist, Melanie Klein'dır. "Suçluluk" ve "vicdan azabı" tabirlerini eş anlamlı olarak kullanmış olsa da, Klein (1937) vicdan azabının çocukluktaki kökenlerini büyük bir incelikle tarif etmiştir.

---

4 "Emanet" ve "tetiklenmiş" suçluluk kavramları, bu geleneksel bakış açısıyla ilgili şüphe uyandırır ki bu iki kavram bölümün ilerleyen safhalarında daha detaylı olarak tartışılacak. Ayrıca, sahici suçluluk kapasitesinin Oidipus sonrası döneme ait bir gelişme olduğu görüşü uzun süredir mevcut olmakla birlikte, Klein'ın (1937, 1940) ve Winnicott'un (1954, 1956b) ortaya attığı epigenetik senaryolarla sorguya alınmıştır. Bu teorisyenler, suçluluğun kökenini çocuğun anneyle erken dönemdeki ikili ilişkisine yerleştirirler ama "suçluluk" tabirini Freud'unkinden (1912-13, 1916d, 1924a) önemli açılardan farklı bir şekilde kullanırlar. Bu farka da yine bölümün ileriki kısımlarında değineceğim.

> Bebek, meme kaynaklı bir engellenmişlik hissi yaşadığında, düşlemlerinde ona saldırır; ama meme onu doyuruyorsa, onu sever ve onunla ilişkili düşlemleri de daha keyiflidir. Saldırgan düşlemlerinde anneyi ve memelerini ısırıp parçalamayı, anneyi ayrıca başka şekillerde de yok etmeyi arzular. Ölüm arzularına eşdeğer bu yıkıcı düşlemlerin en önemli özelliği, bebeğin düşlemlerindeki arzularının gerçekleştiğini hissetmesidir; yani yıkıcı dürtülerinin nesnesini *gerçekten de yok ettiğini* hisseder... bebeğin zihninde sevgi ve nefret arasında çatışmalar doğar ve sevilen kişinin kaybına ilişkin korkular faaliyete geçer. Bu suçluluk duyguları ve sıkıntı, şimdi sevgi duygusunun içine yeni bir unsur olarak dâhil olur... Gerek çocuğun gerekse yetişkinin bilinçdışındaki yıkıcı dürtülerin hemen yanı başında, düşlemde zarar verilmiş veya yok edilmiş olan sevilen kişilere yardım etmek, onları düzeltmek amacıyla fedakârlıkta bulunmaya yönelik güçlü bir dürtü vardır. (s. 308, 311, italikler orijinal metindeki haliyle)

Bu alıntıda görüldüğü üzere, Klein'ın görüşleri yıkıcı dürtülerin kökenini, sevgi nesnesini yok etmiş olma düşlemlerini, ardından gelen vicdan azabını ve tüm bunlardan doğan onarım dürtülerini ustalıkla betimler.

Winnicott (1954) bu tür gelişmeler için "tasa hâli" tabirini önermiş ve çocuk yaklaşık altı aylıkken başladığını düşünmüştür. "Psychoanalysis and the Sense of Guilt" başlıklı makalesinde Winnicott (1956b) şöyle der:

> (...) bu önemli gelişim evresi, zamana yayılan sayısız tekrardan oluşur. Bu iyi huylu döngünün içinde (i) içgüdüsel deneyim, (ii) sorumluluğun kabulü, ki buna suçluluk deniyor, (iii) derinlemesine çalışma ve (iv) samimi bir onarıcı jest yer alır. (s. 24)

Winnicott, çocukta suçluluk, tasa ve onarım kapasitesi için gereken zemini oluşturanın, annenin bebeğin "acımasız sevgisi"ne ve güçlü içgüdüsel açlığına tahammül etmesi olduğunu vurgular. Son derece değerli olmakla birlikte, Winnicott'ın fikirlerinde suçluluk ile vicdan azabı birbirinden ayrıştırılmamıştır; hatta kendisinin sözcükleri ne anlamda kullandığı ile ilgili son derece detaylı, itinayla hazırlanmış bir sözlük olan *The Language of Winnicott*'ta (Abram, 2007) "vicdan azabı" tabirine yer bile verilmemiştir.

Suçluluk ve Pişmanlık

Kuralları (aile, din, hukuk veya toplumun koyduğu kuralları) çiğnemiş olmaktan kaynaklanan suçluluğa genellikle bir hüzün eşlik eder. Kişi çaresizce, yaptıklarını geri alabilmeyi, hiç yapmamış olmayı diler. Ve işte suçluluk, tam da bu fenomenolojik kavşakta pişmanlıkla benzeşmeye başlar. Gerek

geçmiş ihlallerle ilgili duyulan suçluluk gerekse pişmanlık, hâlihazırda olup bitmiş olaylarla ilişkilidir. Bu bakımdan ele alındığında, suçluluğun vicdan azabına daha bile yakın olduğu söylenebilir çünkü vicdan azabı her zaman (yakın veya uzak) geçmişteki bir şeyle alakalıdır. Başka bir yazımda bu husus üzerine yorumlarda bulunurken belirttiğim üzere hem pişmanlık hem de vicdan azabı...

> (...) geçmişle ilgilidir. Her ikisi de kişinin kendi eylemleriyle bağlantılıdır. Her ikisi de suç veya ihmal sayılacak davranışlarda bulunmayı gerektirir. Her ikisi de geçmişe dönüp her şeyi silebilme veya geri alabilme arzusu barındıran bir zihinsel meşguliyete yol açar. Dolayısıyla her ikisi de "keşke... fantezisi"nin altında yatabilir (Akhtar, 1996). Bu fantezi, şu veya bu "musibet" olmasa her şeyin yolunda gideceğini varsayar. Gerek "pişmanlık" gerekse "vicdan azabı" benliği fakirleştirmesi itibarıyla haz yitiminde, depresyonda ve intihar eğiliminde pay sahibi olabilir. Son olarak, hem "pişmanlık" hem de "vicdan azabı" perde işlevler üstlenebilir ve ikincil (örn. sadomazoşist) amaçlarla kullanılabilir. Ne var ki, bu iki duygu arasında oldukça önemli bir fark vardır: "vicdan azabı" kişinin davranışlarının başkalarını nasıl etkilediğine dair duyguları barındır, "pişmanlık" ise kişinin davranışlarının kendisini nasıl etkilediğine dair duyguları kapsar. Başka bir deyişle, "vicdan azabı" daha ziyade nesne ilişkilidir, "pişmanlık" ise daha narsisisttir. (Akhtar, 2009, s. 244)

Çizilmekte olan bu suçluluk tablosuna iki uyarı düşmek gerekiyor: (i) bu tasvir, suçluluğun bilinçli dışavurumlarına odaklanır. İşin aslı, klinik açıdan önem taşıyan suçluluk genellikle bilinçdışı düzeydedir. Kendini hor görme, kendine zarar vermeye yönelik davranışlar, girişkenlikte ve cinsellikte ketlenmeler, iltifatları kabul edememe, cezalandırılma amaçlı kışkırtıcı eylemler ve "başarı nevrozu" fenomeni (Freud, 1916d; Holmes, 2006) gibi çeşitli türevleri doğrultusunda ayırt edilir; (ii) gerçek yaşamda, utanç, suçluluk, vicdan azabı ve pişmanlık arasındaki ayrımlar genellikle bulanıktır (bkz. Tablo 2). Bunun nedeni, dördünün de bir arada bulunabilmesidir. Suçluluk, benlik işlevlerinin ketlenmesine yol açabilir ve buna bağlı olarak belli bir durumda uygun davranışın sergilenememesi de utanç duygusuyla sonuçlanabilir. Utanca karşı savunmasızlık, zor durumdaki birine yardım edilmesine engel olabilir ve bunun doğrultusunda, suçluluk duyguları baş gösterebilir. Bir kuralı ihlal etmek genelde suçluluk uyandırır ama eğer bu nedenle sevilen bir kişi incinmişse, buna vicdan azabı da eşlik edebilir. Başkalarına zarar vermiş olmaktan dolayı duyulan vicdan azabı, kişinin kendine özgü birtakım eğilimlerinden pişmanlığıyla ilişkili olabilir. Vesaire.

TABLO 2
Utanç, Suçluluk, Vicdan Azabı ve Pişmanlık

Değişkenler	Utanç	Suçluluk	Vicdan azabı	Pişmanlık
Tetikleyici	Sosyal veya fiziksel beceriksizlik veya başarısızlık	Kuralları ihlal etme, yasak eylemlerde bulunma isteği	Bir suç veya ihmal neticesinde birini incitmiş olmak	Bir suç veya ihmal neticesinde kendi yaşamını karmaşıklaştırmış olmak
Kaynak	Benlik ideali	Üstbenlik	Nesne ilişkileri	Narsisizm
Biçim	Görsel	İşitsel	İşitsel	Belirsiz
Fizyolojik eşlikçiler	Belirgin	Kısmi	Yok	Yok
Refleks olarak verilen tepki	Saklanma	İtiraf	Ussallaştırma	İnkâr
Hafifleten unsur	Kabullenilme	Kısıtlama	Affedilme	Telafi etme

SUÇLULUĞUN KÖKENLERİ

Suçluluğun *font origio*sunu ararken, iki eylem ve fantezi kaydına erişiriz. Bunlardan biri, çocuklukta sıklıkla rastlanan olay ve deneyimlerden oluşur. Diğeri ise yine yeterince yaygın olmakla birlikte o kadar da sık görüldüğü söylenemeyecek bazı gelişmelerden müteşekkildir. İlk kategori, şunlara yol açar: (i) yok etme suçluluğu, (ii) epistemik suçluluk, ve (iii) Oidipal suçluluk. İkinci kategori ise şunlara: (i) ayrılma suçluluğu, (ii) tetiklenen suçluluk, (iii) ödünç suçluluk, (iv) emanet suçluluk, (v) sağ kalanın suçluluğu. Elbette bu son dörtlü, her ne kadar özgün ve tesadüfi olaylardan kaynaklansalar da ahlaki huzursuzluğun yaygın kökenlerini hemen sömürebilir; yani, iki geniş suçluluk kategorisini (yaygın ve özgün) iç içe katabilir. Waelder'in (1936) "çoklu işlev ilkesi" her tür ruhsal fenomen gibi suçluluğa da uyarlanabilir.

Yok Etme Suçluluğu

Çocukken arzularımız basittir, dosdoğrudur ve doyumdaki gecikmelere karşı tahammülsüzdür. Tutturduk mu tuttururuz; hayatın gerçeklerine ve isteklerimizin karşılanmasına engel olan kişilere itibar etmeyiz. Bu tür "düşmanlar" başımızdan gitsin, buhar olup uçsun, hatta ölsün isteriz. Onları yok etmek isteriz. Çocukluğumuzun kişilerarası dünyasının nispeten ufak çemberi düşünüldüğünde, bu "düşmanlar" genellikle ebeveynlerimiz ve kardeşlerimizdir.[5]

5 Freud'a (1916-17) göre, cinai dürtüler çocukluktaki Oidipus deneyiminin olağan bir parçasıdır fakat bu arzular kardeş ilişkileri bağlamında çok daha güçlü hissedilir ve söze dökülür.

Arzularımızın hemen doyuma ulaşmasının önündeki tek engel onlardır sanki. Ara sıra onlardan nefret etmemize ve çocukluğun o tipik mutlakiyet tutumuyla, ölmelerini istememize şaşmamalı. Ve işte başkalarının ölmesine yönelik bu arzular, insanın suçluluk deneyiminin temelini oluşturur. "Yok olma kaygısı" (bu konuya ilişkin literatürün kapsamlı bir değerlendirmesi için, bkz. Hurvich, 2003) olarak bilinen ve kendiliğin dağılması beklentisiyle yaşanan sıkıntıdan farklı olarak, "yok etme suçluluğu" kişinin sevgi nesnelerini bizzat yok etmesiyle ilişkili olarak hissedilen sıkıntıdır.

Bu tür suçluluğun bilhassa ince bir fark taşıyan bir dışavurumunu, daimi bir şekilde kendilerinin ölmesini isteyen ama bunu yapacak fiziksel veya ahlaki cesarete sahip olmayan ebeveynlerin yetiştirdiği kişilerde görürüz. Bu şekilde büyüyen çocuk, ebeveynlerinin ölüm arzularının (Ferenczi, 1929) bilinçdışında farkındadır ve eğer tutarlı bir bireylik ve faillik duyumu geliştirebilecek kadar şanslıysa, ebeveynlerine karşı nefret dolu duygular barındırdığı için kendini suçlu hisseder.

Epistemik Suçluluk

Bir diğer suçluluk kaynağı da çocukluk meraklarımız ve onların dizginlenmemiş dışavurumudur. Çocuk halimizle, bize gayet doğal gelen sorular sorarız (örn. "Dedem niye hep çiş kokuyor?", "Jenny Teyze sigara içerse ölmez mi?") ama bu sorularımız çevremizdeki yetişkinleri huzursuz eder. Ebeveynlerimiz bazen (özellikle de yorgun, akşamdan kalma, hasta, endişeli vb. hissettikleri durumlarda) oldukça sıradan sorularımızı bile (örn. "Baba, ne zaman dışarı çıkıyoruz?") sinirli ve onaylamaz bir tavırla yanıtlarlar. Her halükârda susturuluruz. Oysa sorular –ve onları sesli sorma isteği– içimizde baki kalır. Ve yetişkinlerin talimatlarını içselleştirdiğimizden, bu durum kendimizi kötü hissettirir. İşte "epistemik suçluluk" budur.[6]

İlginçtir, bu tür bir suçluluğun gelişimi zeki çocuklarda daha net görülür. Üstün zekânın nevrozun gelişimine çok yönlü katkısını tarif eden Keiser (1969), şunları yazar:

> Çocuğun ebeveyninden veya kardeşlerinden daha donanımlı olduğu için kendisini suçlu hissettiği defalarca gözlemlenmiştir. Üstün zekâlı çocuğun kendini ifade etmek için arayıp bulması gereken alanlar ailenin değerlerine tamamen zıt düşebildiğinden sık sık çatışmalar baş gösterir. Çocuğun entelektüel yaşama ilişkin istekleri genellikle ergenliğin sonlarına ve hatta yetiş-

6 Adam ile Havva'nın İncil'de anlatılan hikâyesi, bu tür bir "epistemik suçluluğun" *par excellence* [en âlâ] örneğidir.

> kinliğe kadar çoğunlukla gizli tutulmak zorundadır. Analiz esnasında, entelektüel yaşam arzusunun ebeveynlere karşı duyulan düşmancıl hislerin bir dışavurumu olarak deneyimlendiği ortaya çıktı. Bu hastalar kendi yetilerine uygun bir profesyonel yaşam seçtikleri için hem kendilerinin ebeveynlerini, hem de ebeveynlerinin kendilerini reddettiğini hissediyorlardı. Eğer ki ailede entelektüel hedefleri olan tek birey kendileriyse, bu his bilhassa şiddetleniyordu. (s. 458)

Özel bir diğer epistemik suçluluk biçimi de cinsel meraklarımızla ve bu meraklar doğrultusunda yaptığımız ebeveynlerimizin mahremine burnumuzu sokmaya yönelik her tür "yaramazlığımızla" ilişkilidir. Hatırlar mısınız, çocukken cinselliğin gizemlerini nasıl da hevesle, ama bir o kadar da korkarak, çözmeye çalışırdık... Bebekler nasıl oluyor da annenin "karnına" giriyor? Penisle vajinanın gerçek görevi ne? Bu "seks" denen şey de neyin nesi? Zevkli bir şey mi, yoksa can yakıyor mu? Ebeveynlerimiz gerçekten "şey yapıyor" mu? Bu tür sorular ve – ebeveynlerin onaylamaz tepkileri itibarıyla edinilen bunları sormanın yanlış bir şey olduğu izlenimi, zihnimizi meşgul ederdi. İşte bu da hepimizin içindeki suçluluğun temelinde yer alan önemli bir unsurdur.

Çocukluktaki olağan epistemik suçluluğu alevlendirebilecek bir diğer bağlam, göçtür. Baskıcı ve kolektif kültürlerden dışavurumcu ve bireyci kültürlere göç etmiş ebeveynlerin çocukları buna karşı özellikle kırılgan durumdadır. Ebeveynleri, bu çocukların açıkça sordukları (otoriteyle, kurallarla, kariyer seçenekleriyle, haklarıyla ve hatta "kendi" ülkelerinin tarihi gibi olgusal meselelerle ilişkili) soruları yanıtlayacak donanıma sahip değildir. Bu tür bir durumda ebeveynler, psikososyal işlevsellikleri hâlihazırda tehdit altındaysa, çocuğu bu sorularından dolayı kötü hissettirecek şekilde bir misillemeyle karşılık verebilir.

Oidipal Suçluluk

"Yok etme suçluluğu" ve "epistemik suçluluk" aile içindeki erken üçlü ilişkiler bağlamında görüldüğünde ortaya çıkan fenomene "Oidipal suçluluk" adı verilir. Freud'un (1912-13, 1916d, 1917e, 1924b) gözlemleri burada muazzam bir öneme sahiptir. Freud, "Baba katli ve anneyle ensest, insanın iki büyük suçudur" (1916d, s. 333) diye özellikle belirtmiş ve Oidipus karmaşasından doğan suçluluğun "babayı öldürmeye ve anneyle cinsel ilişki kurmaya yönelik suç teşkil eden niyetlere" verilen bir tepki olduğunu savunmuştur (*a.g.e.*, s. 333). Bu beyanlardaki cinsiyetle ilişkili kimi sapmalar (örn. anne

katlinin ve babayla ensestin gözden kaçırılması) sonraki yazılarında kısmen de olsa düzeltilmiştir. Örneğin, Freud (1916-17) daha sonra şöyle yazmıştır:

> Görüldüğü üzere, burada sadece bir *erkek çocuğun* anne ve babasıyla ilişkisini tasvir ettim. Küçük kızlarda da aşağı yukarı aynı şeyler olur ama mecburen bazı değişiklikler söz konusudur: babaya duygusal bağlanma, gereksiz olduğu inancıyla anneden kurtulma ve onun yerine geçme arzusu, daha ilerideki kadınlık dönemlerinin yöntemlerini şimdiden kullanan cilveler – her biri, özellikle de küçük kızlarda cezbedici bir tablo ortaya koyarak bu çocuksu durumların ardında yatan olası kasvetli sonuçları bize unuttturur. Cinsel çekime boyun eğmeleri itibarıyla ebeveynlerin de çocuğun Oidipus tutumunu uyandırmada bizzat rol oynadığını ve çok sayıda çocuk varsa baba küçük kızına, anne ise oğluna daha fazla sevgi duyduğunu apaçık gösterecektir ("The Introductory Lectures" [Psikanalize Giriş Dersleri], Cilt 16, s. 333, italikler orijinal metindeki haliyle)

Freud'un asıl vermek istediği mesaj ise, Oidipus karmaşasının[7] özünü karşı cinsteki ebeveyne kur yapmaya ve hemcins ebeveyni saf dışı bırakmaya yönelik erotik güdümlü arzuların oluşturmasıdır ve bu tür arzuların (önce ebeveynlerin onaylamamasına, sonra da üstbenlik tehdidine bağlı olarak açıkça feragat edilse de) bilinçdışında varlığını sürdürmesi, suçluluğa ömürlük bir yatkınlık yaratır. Bu tür bilinçdışı arzular ne kadar güçlü olursa, suçluluk da o kadar fazla olur. Bu doğrultuda, hayat meşgalelerindeki başarı, Oidipal zaferle eşdeğer hâle gelir ve suçluluğu harekete geçirir. Hatta bazı bireyler "başarıdan harap olur" (Freud, 1916d, s. 316) ve çoğu zaman kendi başarısızlıklarının mimarlığını yapar. Bazı diğerleri "suçlu oldukları hissinden dolayı mücrim" (*a.g.e.*, s. 332) hâle gelir; yani, bilinçdışında işledikleri kabahatlerden dolayı cezalandırılmanın bir yolunu bulurlar ki suç teşkil eden bilinçdışı dürtülerinin kefaretini ödeyebilsinler. Freud'un daha önceleri (1912-14) önerdiği üzere ilkel babanın, "tarih öncesinde" bile olsa, gerçekten öldürülmesinin insana atalarından kalma bir "kötülük" semeri vurmuş olmasının da benzer bir Oidipal tınısı var.

Kendine özgü rengi ve bağlamı ne olursa olsun, Oidipal suçluluk her hâlükârda aşk yaşamını tehdit altına sokar. (Birincil sahnede) "Acı çeken anneye" yönelik kurtarma fantezileri, erkeklerin mükerrer bir biçimde sevgi nesnesi olarak muhtaç kadınları seçmelerine neden olur (Freud, 1910h), ki "kurtarma" operasyonu tamamlandığında bu senaryo çoğunlukla hüsranla

7 Elbette eşcinsellik bağlamında tam tersi geçerlidir; bu konuya ilişkin literatür için bkz. Akhtar, *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis* (2009, s. 131-132).

sonuçlanır. Oidipal suçluluk kadınlarda genellikle cinsel soğukluğa, orgazma ulaşamamaya veya orgazm anında gözyaşlarına boğulmaya, kendilerine kötü davranan ve aldatan partnerlerle birlikte olma zorlantısına yol açar. Oidipal suçluluğun ruhsal yaşamda belirgin bir rol oynadığı durumlarda, (hem kadınlarda hem erkeklerde) cinselliğe sıklıkla fahişelik fantezileri eşlik eder.

Ayrılma Suçluluğu

Çocuklar ruhsal özerklik ve bağımsızlık yolunda ilerlemeye başladığında narsisist ve muhtaç ebeveynlerinin onlara aşıladığı "kabahat işleme" hissine Modell (1965) "ayrılma suçluluğu" adını verir. Burada çocuğun benliğindeki gelişim aslında yaşına uygundur ama ebeveynin verdiği tepkiden dolayı bir tereddüt ortaya çıkar, "kötü" addedilir. Öte yandan, Pine'ın (1997) "ayrılma kaygısı" ile "ayrı olma kaygısı"[8] arasında yaptığı kullanışlı ayrımı da akılda tutmakta var: İlki, sevgi nesnelerinden gerçekten ayrılma sebebiyle harekete geçen kaygıya, ikincisi ise kişinin kendisini özerk bir faaliyet, düşünce, duygu, ahlak ve eylem kaynağı olarak deneyimlemesinden kaynaklanan kaygıya işaret eder. Bunun ışığında, çocuğun gelişmekte olan özerkliğini ebeveynin reddetmesinin uyandırdığı duyguya "ayrı olma suçluluğu" demek daha doğru olacaktır. Hangi tabir kullanılırsa kullanılsın, benmerkezci, hastalıklı, yalnız ve talepkâr ebeveynlerin yetiştirdiği çocuklarda bu tür suçluluğa daha sık rastlanır.

Bu suçluluğa gaddarca bir ilavede bulunabilecek bir durum vardır: Göç. Göçmen çocukları genellikle kendileri ve ebeveynleri arasında bir "kültürel etkileşim boşluğu" (Prathikanti, 1997) olduğunu hisseder. Bu da rollerin değiştirilmesi potansiyeli taşır. Hâl böyle olunca, çocuklar çevrelerindeki kültürün işleyişini ebeveynleri için (gerçek anlamıyla veya mecazi anlamda) "tercüme etmek" zorunda kalacakları bir pozisyona sokulabilir. Bu bir video cihazını veya bilgisayarı nasıl kullanacaklarıyla ilgili masumane tavsiyelerden tutun da tıbbi veya yasal durumlar gibi göçmen ebeveynlerin tam olarak kavrayamadıkları bağlamlarda onların hakkını savunmaya kadar uzanabilir; elbette bu, üst kuşağın eğitim düzeyinin daha düşük olduğu, kültüre yeterli uyumu sağlayamadığı ve İngilizceyi etkili bir şekilde kullanamadığı durum-

8 Pine, ayrılıktaki her kaygının "ayrılma kaygısı" olmadığının altını çizer. Örneğin, analistinin tatile çıkacağı bilgisini aldıktan sonra kendisini kaygılı hisseden bir hasta, dışsallaştırdığı üstbenliğin ortadan kalkmasıyla kabaran bir dürtüye tepki veriyor olabilir. Veya hastanın bu kaygısı, kendiliğinin dağılacağı beklentisiyle ilişkili olabilir. Bu örnekteki kaygı her ne kadar ayrılıkla ortaya çıkmış olsa da gerçek bir "ayrılma kaygısı" değildir çünkü söz konusu ayrılık iyi ayrıştırılmış bir nesnedendir. Gerçek "ayrılık kaygısı" ayrıştırılmamış bir ötekiyle ilişki içinde olmayı gerektirir; dolayısıyla da "ayrı olma hissinden duyulan bir kaygıdır" (1997, s. 230). Buna "ayrı olma kaygısı" demek daha isabetli olacaktır.

larda daha muhtemel hâle gelmektedir. Vietnamlı-Amerikalı bir yazar olan Lan Cao (1997) bu tür bir rol değişimini dokunaklı bir dille anlatır:

> Korkunç gerçek basitçe şuydu: Hayatı tersten yaşıyorduk ve annemin olağan banliyö yaşantısını öğrenmeye çalıştığı dönemde ona yardım edecek kişi bendim. Ergenliğin yeni şeyler denemek veya öfke patlamaları yaşamak gibi lükslerinden vazgeçmek zorundaydım ki annemi olası zararlardan koruyabileyim, ona bir sığınak temin edebileyim. Dış dünyaya çıktığımızda da anneme hangi davranışların münasip olduğunu, hangilerinin olmadığını söylüyordum. Bu sorumluluğu alma konusunda tereddütlerim olmuştu ilk başta, ama başka seçeneğim yoktu. (s. 35)

Rollerin bu şekilde değiştirilmesi, çocuğun ailenin maddi, tıbbi ve yasal sırlarına zamanından bir miktar erken vakıf olmasıyla sonuçlanır. Bu, benliğine yük teşkil edebilir. Daha da önemlisi, ebeveynlerin kendisine bağımlı olması, çocuğun gelişimsel sürecinde olması gerektiği üzere ayrılığa ve özerkliğe doğru ilerlerken suçluluk duymasına neden olur.

Tetiklenen Suçluluk

İlgili bir fenomen de "tetiklenen suçluluk"tur. Bu, ebeveynler çocuğu yetiştirirken yaşadıkları zorlukları onun kafasına kaktığında çocukta uyanan "kötü olma" hissidir. Örneğin hamileliğinde ve doğumda yaşadığı zorlukları ("Biliyor musun, sen doğduğunda o kadar kanamam oldu ki az daha ölüyordum") çocuğa tekrar tekrar anlatan anneler, ona muazzam bir suçluluk yüklemiş olur (Asch, 1976). Benzer şekilde, kültürel açıdan altüst olmuş yaşamlarını evlatları için yaptıkları bir fedakârlık ("Senin daha iyi bir hayatın olabilsin diye bu ülkeye geldik") kisvesi altında göze sokan göçmen aileler de çocuğa büyük bir suçluluk hissettirir (Akhtar, 2011a). Espiritu (2009) "Çocuklar için yaptık" lafının Filipinli göçmenlerin dilinde pelesenk olduğunu belirtir. Gelgelelim bu, pek çok diğer grup için de geçerlidir; örneğin Orta Amerika ülkelerinden, Hindistan'dan, Pakistan'dan, Meksika'dan ve Afrika'dan gelen gruplar. Bu lafın bir de kötü ikizi vardır: "Sizin yüzünüzden bu ülkede kaldık." Bunun çocuğa verdiği mesaj, ebeveynlerinin her gün acı çektiği hâlde sırf çocuklarının iyiliği için buna katlandığıdır. Ebeveynlerin bu tür beyanları, çocuklarının sırtına çokça suçluluk bindirebilir.

Nazi soykırımından kurtulanların çocukları da üstlerine böyle bir suçluluk yüklenmesi riskiyle karşı karşıyadır. Olağanüstü acılardan geçmiş ebeveynleri genelde çocuğun yaşına özgü kimi şüphe ve kaygıları fark edemez (Brenner, 2004; Kestenberg, 1980). Gündelik dertlerinden şikâyet eden ço-

cuklara bu ebeveynler şöyle cevap verme eğilimindedir: "Sen dert görmemişsin!" Veya, "*Bu* mu dert? Sen bir de benim ne çektiğimi bilsen!" vesaire. Böylesi karşılıklar alan çocuk, kendi sorunlarını dile getirdiği için kötü hisseder ve suçluluğun etkisi altına girer.

Suçluluk uyandıran bu tür çarpıcı örneklerden daha sık olarak görülen bir diğer durum ise, ebeveynlerin çocuğa onlardan farklı, eşsiz olduğu için suçlu hissettirmesi, onun otantik isteklerine dair şevkini kırmasıdır. Bu tür dinamiklere dikkat çeken Frattaroli (2013) şöyle yazar:

> (...) böyle insanın ruhunu sıkıştıran türden bir suçluluk uyandıran narsisizmi yüksek ebeveynler, bırakın çocuklarının biricikliğini takdir etmeyi, ona tahammül bile edemezler. Kişinin kendini samimiyetle ifade ettiği her durum ölüm yahut dışlama cezasına layık bir kabahatmişçesine, çocuğun Gerçek Kendiliğinin emaresi olan her tür jesti ayıplar veya cezalandırır, böylelikle de ebeveyn ile çocuk arasındaki kutsal oyun alanını sistemli bir biçimde ihlal ederler. (s. 90)

Ödünç Suçluluk

Ebeveynlerin tetiklediği suçluluğun bir benzerine, daha iyi bir tabir aklımıza gelmediğinden, "ödünç suçluluk" diyebiliriz. Bu, büyümekte olan çocuğun, ebeveyninin kendisine yönelik hatalı davranışlarının suçunu üstlenerek onları temize çıkarmasıyla ilişkilidir. Fairbairn'in (1950) "ahlaki savunma" adını verdiği bu gelişmenin iki kaynağı vardır: (i) çocuğun, ebeveynlerin bağımsız saiklerinin farkına varmadan önceki benlik-merkezli algısı ve (ii) çocuğun bir şeylerin iyileşeceği umudunu kısmen de olsa koruma çabası. Başka bir deyişle, eğer çocuk kendisine ebeveyninin "kötü" olduğunu hissetme izni verirse, durum tahammül edilemez hâle gelecektir çünkü çocuğun gidecek başka yeri, sevgi arayacak başka kimsesi yoktur. Oysa "kötü" olanın kendisi olduğunu hissettiğinde, daha iyi davrandığı takdirde ebeveyninin ona nazik yaklaşacağını ve ona kötü muamele etmekten vazgeçeceğini ümit edebilir.

Emanet Suçluluk

Bu suçluluk türü, çocuğun "yansıtmacı özdeşleşim"e (Kernberg, 1975; Klein, 1935) yenik düşmesiyle ortaya çıkar. Başka bir deyişle, ebeveyn bir konuda suçluluk duyuyor ve bunu taşıyamıyordur. Suçluluk duygusunun güdümündeki kendilik temsillerini bölerek ayırır ve çocuğa yüklerler. Sonrasında onu üstü örtülü bir şekilde manipüle ederek kendisine atfedilen bu durumları yaşantıya dökmesini sağlarlar. Bunun bir örneğini, kendi babasına karşı düş-

mancıl duygular beslediği için kendini suçlu hisseden bir babada görebiliriz; ruhunun içinde taşıdığı bu yükü, ailenin kurallarını her ihlal edişinde oğlunu sert bir dille eleştirerek savuşturabilir. Bu "emanet etme" (Volkan, 1987) uygulamasını uzunca bir süre boyunca, özellikle de çocukluktaki kişiyi şekillendiren yıllarda tekrarladığında oğlu kendisinin hiçbir suçu olmadığı hâlde kronik bir biçimde suç güdümünde yaşar hâle gelir.

Yine burada da Holokost'tan kurtulmuş kişilerin çocukları bu tür suçluluğa karşı özellikle kırılgan vaziyettedir. Akrabalarının toplama kamplarında ölmesinden kendisini suçlu tutması muhtemel olan ebeveynler (bu düşünceleri ister isabetli olsun ister hatalı) suçluluklarını çocuklarına yansıtarak "emanet edebilirler". Çocuklar da bu durumda tuhaf bir suçluluk ve vicdan azabı duyar ama kabahatlerinin ne olduğunu bilmezler. Göç de yine bu tür gelişmelere elverişli bir topraktır. Bu fenomeni başka bir yerde nispeten detaylı ele almıştım:

> Göçmenlerin çocukları, ebeveynlerinin onlara emanet ettiği suçluluk duygusunun "kapsayanı" (Bion, 1967[a]) haline gelebilir. Kökenlerinde kişiye özgü, oldukça şahsi değişkenler yer alsa da, böylesi bir ebeveyn suçluluğu genellikle aile mensuplarını ve arkadaşları memlekette bırakmış, onlardan daha müreffeh bir yaşama kavuşmuş, kendilerini tam manasıyla sadık hissetmedikleri bir ülkede barınıyor olmanın bir sonucudur. Eğer terk edilen ülkede durum kötüyse ve siyasi dengesizlik hüküm sürüyorsa, suçluluk iyice artar. Ve eğer kişinin kendi memleketini terk ettiği için yaşadığı yas ve bununla ilişkili suçluluk uygun şekilde "zihinselleştirilip" (Fonagy & Target, 1997) mükerrer tedbirler vasıtasıyla yatıştırılmazsa, kültürel ussallaştırmalarla güzelce paketlenip sonraki kuşağa aktarılması muhtemeldir. (Akhtar, 2011a, s. 173)

Bu, doğru olmakla birlikte, "emanet suçluluk" kavramının göçmen çocuklarıyla sınırlı olduğu anlamına gelmez. *Herhangi bir* nedenle (örn. iş yerinde yolsuzluk, evlilikte aldatma) ağır bir suçluluk yükü taşıyan ebeveynler, bu vicdan azabının yükünü kaydırıp çocuklarına suçlu hissettirebilirler. Çocuklarda da en iyi "vekâleten kendi kendini cezalandırma" tabiriyle ifade edilebilecek bir fenomen dâhilinde, mazoşizme meyil baş gösterebilir.

Sağ Kalanın Suçluluğu

Bu tip suçluluk, arkadaşlarına ve aile mensuplarına inen öldürücü darbeden kaçmanın acısını ömür boyu çeken bireylerde görülür. Bunu ilk olarak Niederland (1968) Holokost'tan kurtulanlar bağlamında tarif etmiştir:

> Sağ kalan sendromunun patogenezini daha etraflıca anlayabilmek için, hem mağdurun her yere nüfuz eden suçluluk duygusuna daha yakından bakmanın önemine, hem de bastırma, karmaşık savunmalar ve inkârlar gibi suçluluğu gizleyen kimi unsurların yarattığı zorluklara karşı uyanık olması gereken analistin suçluluğa bir kulak hassasiyeti geliştirmesi gereksinimine tekrar tekrar dikkat çektim. Hastaların duygusal yakınlığa karşı duyduğu suçluluk güdümündeki korkuları, suçluluğu hafifletmeye yönelik sık sık tekrarlayan girişimleri, yine suçluluk güdümündeki mükerrer ölüm, şiddet, yıkım ve kayıp sevgi nesneleri içerikli rüyaları ve fantezileri, sadece mevzubahis nesnelere karşı belirgin çiftedeğerliliklerini göstermekle kalmaz, aynı zamanda sadist ve yutucu fantezileri yeniden düzenleyerek doğrudan oral olarak gerilemiş kişiliklere ve durumlara yol açar. (s. 314)

Bu ayrıca, savaşta ölen devrelerinden veya kazalarda ölen sevdiklerinden daha uzun yaşayanlarda da görülür. Ebeveynlerini çocukken kaybetmiş kişiler ve işlevsel açıdan oldukça büyük sorunları olan bir kardeşle büyümüş kişiler de "sağ kalanın suçluluğu" yaşama riski taşır. Bir çocuğun ölümü hemen her zaman ebeveynlerde bu tür bir suçluluk kalıntısı bırakır. Bu tür durumlarda suçluluğun ne denli güçlü olacağını belirlemesi muhtemel unsurlardan biri, bu makûs kaderden sağ kalanın aktif bir kararıyla mı yoksa tamamen şans eseri mi kaçıldığıdır (Mark Moore, kişisel iletişim, 3 Nisan 2008). Ebeveynlerinin koyduğu kurallara uymayıp eve geç döndüğünde ailesinin çıkan bir yangın sonucunda öldüğünü gören bir ergen, şoför koltuğundaki ebeveynin ölümüyle sonuçlanan bir kazadan sağlam çıkan bir ergene göre kendini daha suçlu hissedecektir.

Niederland'ın düşüncelerini geliştiren Modell (1965) suçluluk duygusunun "(...) kendindeki bir şeyin başkasındakinden fazla olduğunu fark etme" ile tetiklendiğini öne sürmüş ve şöyle devam etmiştir: "Bu tür bir suçluluğa her zaman, bazen bilinçdışında da kalsa, bir düşünce eşlik eder. Bu, eldeki şeyin aslında başka birinden bir şey alma pahasına edinildiği düşüncesidir" (s. 328). Bu tür bir suçluluk, diğer Oidipus öncesi veya Oidipal dönemdeki suçluluk kaynaklarıyla da birleşip iyice yoğunlaşabilir ama yine de kendi içinde ayrı bir dinamik var oluş sergilemeye devam eder. Afrika veya Asya'daki fakir ülkeleri ziyaret eden Batılı turistlerin hissettiği suçluluk Modell'in tarif ettiği türden bir suçluluğa denk düşmektedir. Bu suçluluğun temelinde başkalarından daha şanslı olmanın farkındalığı yatar; ama elbette, kardeşleri (annenin sevgisinden) mahrum bırakmaya yönelik bilinçdışı çocukluk arzuları ve daha şanssız olanlara duyulan küçümser duygular da bu suçluluğun ortaya çıkmasında rol oynar.

Suçluluğun muhtelif kökenlerini ortaya koyduğumuza göre, artık sonuçlarına geçebiliriz. "Suçluluğa ne sebep olur?" sorusunu tamamlayacak olan soru şudur: "Suçluluk neye sebep olur?"

SUÇLULUĞUN OLUMSUZ SONUÇLARI

Suçluluk –ve vicdan azabı– kişinin yaşamının seyrini ciddi oranda etkileyebilir. Eğer duyulan suçluluk ağırsa, benlik zayıfsa ve affedilme (suçluluk için) ya da onarma (vicdan azabı için) imkânı yoksa, etki çok daha büyük olur. Ayrıca, taşınabilir miktarlardaki suçluluk ve vicdan azabı, özellikle de bilinç düzeyindeyse, yapıcı sonuçlar ortaya çıkarmaya daha müsaittir. Öte yandan, bilinçdışı suçluluk savunmacı çarpıtmalara gebedir ki bunlar da uyumsuz davranış örüntülerine sebep olur. Klinik pratikte bu tür sonuçların kaynağında şunlar görülür: (i) suçun yansıtılması, (ii) zalimin dışsallaştırılması ve (iii) ıstırabın mazoşizm ve kendi kendini cezalandırma ile sonuçlanacak şekilde libidolaştırılması.

Suçun Yansıtılması

Suçluluk genellikle, suçun başkalarına atılmasıyla savuşturulur. Suçlu birey, hissettiği nedametin yükünü buluttan nem kaparak başkasına devreder. Başkalarında kusur bulmak, onu kendine yönelttiği eleştiri oklarından korur. Böylelikle paranoya, depresif kaygılara karşı kullanışlı bir savunma haline gelir. Suçluluk ile nefret arasındaki ilişkiyi açıklayan Jones (1929), şöyle incelikli bir gözlemde bulunur:

> Birinden nefret etmek, çekilen acının sebebinin o kişinin zalimliği veya kabalığı olduğu iması taşır; yani bu acı, kişinin kendisinden kaynaklanmıyordur veya katiyen kendi suçu değildir. Bilinçdışı suçluluğun yarattığı acının sorumluluğu böylelikle başka birine yüklenir. Bu kişinin de zalim biri olduğu varsayıldığından, kendisinden içtenlikle nefret edilir. Elbette bu, aktarım durumunda oldukça aşina olunan bir mekanizmadır. Arkasında her zaman suçluluğun yer aldığını biliriz ama bence analizi bir miktar daha derinleştirdiğimizde mutlaka suçluluğun da çok daha derin ve hayli bilinçdışı bir nefret katmanına bağlı durumda olduğunu görürüz; bu katman, benliğe uyumlu olmaması itibariyle üst katmandan hayli farklıdır. (s. 384)

Klinik açıdan, başkalarının davranışlarından sürekli şikâyet eden ama böylesi bir kötü muamelede kendi paylarını görmezden gelmekte ısrar eden hastalarda bunu görürüz. Çoğu "haksızlık koleksiyoncusu" (Bergler, 1961) başkalarını ısrarla hatalı veya kabahatli olarak resmetmelerinin altında kendi

saldırganlıklarına ilişkin suçluluk duygularının ağır yükünü taşır. Toplumsal açıdan, siyasi liderlerin kendi halklarının sorunları için "dış mihrakları" suçlamasının ve kendi paylarını görmezden gelmesinin sebebi de bu mekanizmadır. Usame bin Ladin-George Bush hicvi buna iyi bir örnektir. Usame bin Ladin, İslam dünyasındaki karmaşadan Batı'nın, özellikle de Kuzey Amerika'nın kültürel sömürgeciliğini ve politik hegemonyasını suçlu tutuyor, Müslüman ülkelerin yozlaşmış otokrat liderlerinin de bu krizde aynı ölçüde, hatta daha bile fazla rol oynadığını fark etmiyordu. Dışsallaştırma hususunda adeta uzman olan George Bush da Amerika'nın sorunlarını "yaşam tarzımızı" sevmediği için onu ortadan kaldırmaya çalışan "oralarda bir yerlerdeki" Müslümanlara yıkıyor[9], ABD hükûmeti olarak güttükleri politikalarla eğitim, sağlık hizmetleri ve istihdam alanlarında yol açtıkları bozulmaya ise göz yumuyorlardı. Bin Ladin Batı'yı, Bush ise Orta Doğu'yu suçluyordu. İkisi de dönüp kendi sönük karnesine bakmaya isteksizdi (ki zaten isteseler de bakamazlardı).

Zalimin Dışsallaştırılması

Bilinçdışı suçluluğun bir diğer patolojik sonucu, dışsallaştırılmasını takiben uyanan, olumsuz sonuçlara ilişkin yersiz korkulardır (Jones, 1929). Bu korku dağınık kalıp zihinde her tür felaket senaryosunu yaratabilir. Veya otorite figürlerine odaklanabilir. İşverenler, polisler ve güç mevkiindeki diğer insanlar haddinden fazla tehditkâr görünmeye başlar. Kişi korku ve kaçınma içinde yaşamaktadır ancak otorite figürlerine yönelik düşmancıl duygular (duyulan suçluluğun orijinal müsebbibi) genellikle bir yerden çıkar ve tıpkı bir ajan provokatör gibi davranıp kişinin cezalandırılmasıyla sonuçlanacak durumlar yaratmaya çalışırlar. Bu dinamiği Oidipal bağlam içerisinde tespit eden Jones (*a.g.e.*) bazı çıkarımlarda bulunur:

> Eğer kendini cezalandırma eğilimleri bir şekilde gelişkinse, hastanın dış dünyayı (yani baba ikamelerini) kışkırtıp kendisini cezalandırmaya sevk edeceğini görürüz. Ve bunun, suçluluk duygularını azaltmak için yapıldığı kolaylıkla fark edilir; hasta dışsal bir ceza yaratarak kendisini içsel cezanın ağırlığından hiç değilse kısmen korumuş olur. Karşımıza, yukarıdakine oldukça benzeyen üç katman çıkar: ilk olarak dışarıdan (örn. babadan) gelecek cezadan duyulan korku; sonra suçluluk ve kişiliği dışarıdan gelecek ce-

9 Böylesi bir İslam karşıtı zenofobi, kamuoyunun zihninde "iyi Müslüman, kötü Müslüman" diye bir ikilik yarattı. Mamdani'nin (2004) bu konuya derinlemesine nüfuz ettiği analizinde bu gelişmenin talihsiz sonuçlarını ve politik-ekonomik öncüllerini detaylarıyla bulabilirsiniz.

> zadan korumak için kendi kendini cezalandırma, dini tövbe yöntemi ve nihayet, kişiliği kendini cezalandırma temayüllerinin şiddetinden korumak amacıyla orijinalinin örtülü bir biçimi olan dışsal cezanın temin edilmesi. (s. 386)

Ceza kaynağının dışsallaştırılmasının bastırıcı kaygıları nasıl savuşturduğunu büyük gruplar ölçeğinde de görebiliriz. İnsanın her zaman ve her yerde mevcut olan "düşman ihtiyacı" (Volkan, 1988) –ki hem birey hem grup düzeyinde belirgindir– çoğu zaman tam da bu yolla ortaya çıkar. Başkalarını tehditkâr olarak yapılandıran birey, kendi zihninin kabul edilemez kısımlarına erişimi kapamış olur. Kavga halindeki eşler birbirlerini bencil, empatik olmayan, hatta sosyopat olarak nitelendirdiklerinde, evliliklerindeki mutsuzlukta kendilerinin nasıl bir rol oynadığına bakmaktan kaçınırlar. Sorunlarını coğrafi sınırların dışına konumlandıran bir ulus da kendi sınırları içindeki politikalarının halkının sıkıntısındaki payının tetkik edilmesine mâni olmuş olur.

Istırabın Libidolaştırılması

Klinik pratikte en sık rastlanan suçluluk dışavurumu muhtemelen budur. Suçluluk, cezalandırılma ihtiyacını ve bu ihtiyacı karşılayan mazoşizmi doğurur. Bu alan klinik açıdan büyük önem taşıdığından, "cezalandırılma ihtiyacı" ve "mazoşizm" kavramlarına biraz daha dikkatli bakmak fena olmayabilir.

Sigmund Freud'un "cezalandırılma ihtiyacı" diye bahsettiği kavrama dair düşünceleri dört adımda gelişmiştir: (i) "Bir Takıntılı Nevroz Vakası üzerine Açıklamalar"da (1909d) takıntılı nevrotiğin kendini kınamaya yönelik davranışlarının aslında kendini cezalandırmasının bir biçimi olduğunu belirtir; (ii) "Psiko-Analitik Çalışmada Karşılaşılan Bazı Karakter Tipleri"nde (1916d) "bir suçluluk duygusundan suçlu" dediği bir tip tarif eder; bu karakter yapılanmasında ceza almak ve bilinçdışı suçluluğu hafifletmek adına dehşet verici, sosyal açıdan kabul edilmesi mümkün olmayan, hatta cezai nitelikte eylemlerde bulunulur; (iii) *Benlik ve Altbenlik*'te (1923b) "olumsuz terapötik tepki" diye bir fenomenden bahseder; buna göre analizan doğru bir yoruma olumsuz yanıt verir ve böylelikle iyileşme konusunda yaşadığı zorluğu ortaya koymuş olur ve (iv) "Nevroz ve Psikoz"da (1924b) "cezalandırılma ihtiyacı"nın nasıl cinsel bir nitelik kazanabileceğinden bahsetmiştir. Üstbenlik tarafından cezalandırılmaya yönelik bir girişim, başlı başına içgüdüsel bir doyuma dönüşür.

Böylesi bir doyum, "mazoşizm" kavramının altına yerleştirilir. Krafft-Ebing'in (1892) Von Sacher Masoch'un romanlarındaki acı ve utancın erotik rolünü genellemek için ortaya attığı bir terim olan "mazoşizm", erotik doyum amacıyla karşı cinsten biri tarafından tahakküm ve kontrol altına alınma, incitilme ve küçük düşürülmeden müteşekkildir. Freud'un mazoşizmle ilgili çok geniş bir yelpazeye yayılan fikirleri (1905a, 1915c, 1919h, 1920g, 1924c) işte böyle dar bir tanımdan doğmuştur. Bu spekülasyonlar, Freud'un genel olarak içgüdü kuramının, özel olarak ise Oidipal durumun gelişiminin izinden gider. Her şeyden önce, Freud (1905a) sadizmi ve mazoşizmi cinsellik içgüdülerinin bir parçası olarak görmüş ve mutlak şekilde bir arada bulunduklarını beyan etmişti; dolayısıyla da tekil birer sadizm ve mazoşizmden ziyade bir sadomazoşizmden bahsetmek bulgusal açıdan daha doğruydu. İlk ikili içgüdü kuramında Freud (1905a, 1915c) sadizmi –başkalarına acı çektirmekten duyulan hazzı– birincil olarak, mazoşizmi ise (sadizmin kendiliğe yöneltilmiş hâli olması nedeniyle) ikincil olarak tanımlamıştı. İkinci ikili içgüdü kuramında ise Freud (1920g) mazoşizmin ölüm içgüdüsünün bir dışavurumu olduğunu öne sürmüştü; bu yine birincildi ve onun dışarı yöneltilmiş hâli olan sadizm ise ikincildi. Bu makalede ve diğerlerinde (örn. 1919h, 1924c) Freud mazoşizmi babadan dayak yeme fantezisiyle ilişkilendirmiş ve bunu hem cinsel doyum sağlayan hem de kişiyi yasak arzularından dolayı cezalandıran bir şey olarak görmüştü. Böylelikle mazoşizmin suçlulukla yakın ilişkisini ortaya koymuş ve mazoşizmi üçe ayırmıştı: (i) ölüm içgüdüsünün, yaşam içgüdüsünün libidosuyla ilişki halindeki somatik mayası olan *birincil mazoşizm*, ki acıdaki haz da bu libidodan geliyordu; (ii) erkeklerde bağlanma, dövülme ve küçük düşürülme gibi cinsel heyecan uyandıran fantezilerin[10] altında yatan tutuma işaret eden *erotik* veya *kadınsı mazoşizm* ve (iii) bilinçdışı bir suçluluk duygusundan doğan ve kişinin kronik bir şekilde kendi kendini değersizleştirmesine veya cezalandırmasına yol açan *ahlaki mazoşizm*. Freud'dan sonraki analitik araştırmacılar (örn. Bergler, 1961; Berliner, 1958; Brenner, 1959) "mazoşizm" teriminin anlamlarını detaylandırmış, netleştirmiş ve genişletmiştir. Bu bir yandan konuya dair anlayışı derinleştirmiş, bir yandan da "mazoşizm" tabirinin "çeşitli soyutlama düzeylerinden çıkarılan anlam ve çağrışımlardan oluşan kafa karıştırıcı bir anlam yelpazesi... taban tabana farklı fenomenler arasında bile altta yatan bir benzerlik olduğu gibi hatalı bir iddia öne sürebilecek türden bir yelpaze" (Maleson, 1984, s. 325) kazanmasına sebep olmuştur.

10 Freud'un "kadınsı" mazoşizm fikrini çıkardığı vakaların hepsinin erkek olması, teorisini kurarken katı bir önyargı içinde olduğunu açığa vuruyor.

Mazoşizmle ilgili psikanalitik fikirlerin evriminin olağan ürünlerinden biri, "mazoşist karakter" kavramıdır. Bu kavramın anlaşılmasına çok sayıda analist katkıda bulunmuşsa da şimdi sayacağımız isimlerin görüşleri ön plana çıkmıştır. Reich (1933) "mazoşist karakter"in çocukluktaki şiddetli hüsranlardan kaynaklandığını; bu dönemde ciddi miktarda saldırganlığın harekete geçtiğini, ancak hüsrana uğratan kişiler üzerinden boşaltılmayıp savunmacı bir şekilde kişinin kendisine yöneltildiğini; "mazoşist karakter" sahibi kişilerin pasif agresif, karşı tarafta suçluluk uyandıran ve sevgi taleplerinde baskıcı bir yapıya sahip olduğunu yazmıştır. Berliner (1958) mazoşizmin içgüdüsel temelini arka plana alıp nesne-ilişkisel değerini öne çıkarmıştır. Mazoşist kendine kötü davranır ve başkalarının da kendisine kötü davranmasını ister çünkü üstbenliği zalim ebeveynleri doğrultusunda şekillenmiştir; ıstırap sevgisi, anormal çocukluk çevresine verdiği bir uyum tepkisidir. Brenner (1958) ise, aksine, mazoşizmin Oidipal fantezilerle ilişkili yasak cinsel hazlara karşılık verilen ıstıraplı bir cezanın kabulünü temsil ettiğini düşünmüştür. Bergler (1961) mazoşizmi "çocuksu megalomaniyi sürdürmeye yönelik beyhude bir çaba" (s. 18) olarak görmüştür. Mazoşist, gelen reddi bilinçdışı düzeyde provoke eder ve ondan keyif alırken, bilinç düzeyinde haklı bir öfke ortaya koyar. Bu sayede reddedilmesindeki payını ve bundan duyduğu bilinçdışı hazzı inkâr etme imkânı bulur. Sergilediği yalancı saldırganlık patlamasının ardından kendine acımaya başlar ve yaralarını bilinçdışı bir hazla yalamaya koyulur. Narsisizm ile mazoşizmin bir arada görüldüğüne dikkat çeken Cooper (1988), "narsisist-mazoşist karakter" kavramını önermiştir (bu kişilik yapılanmasıyla ilgili daha detaylı bilgi için ihanet üzerine olan Beşinci Bölüm'e bakınız). Bu tür bir psikopatolojisi olan bireyler, içgüdüsel aşırılıkları için acı çekmek ister ve bu aşırılıklar için meşru zemini bu acılarında bulur.

SUÇLULUK VE VİCDAN AZABININ FAYDALI SONUÇLARI

Suçluluk ve vicdan azabı, kendi başlarına "iyi" veya "kötü" değildir. İşlerin "iyi" veya "kötü" yönde seyretmesini belirleyen, bu duyguların arkasındaki sebepler ve daha da önemlisi, onların ruhsal olarak nasıl ele alındığı, ardından da davranışsal olarak nasıl yönetildiğidir. Hiç şüphesiz, suçluluk ve vicdan azabıyla baş etmenin, yukarıda bahsi geçen yansıtma, dışsallaştırma ve mazoşist libidolaştırmadan daha sağlıklı yolları mevcuttur.

Kişinin kuralları çiğneme arzusundan duyduğu huzursuzluğun –Fenichel'in (1945, s. 136) tabiriyle "sinyal suçluluk"– ayırdına varmak için kendi-

ne izin vermesi, sakıncalı cazibelere kapılmasına engel olabilir. Kişinin aynı zamanda sosyal ihlallerde (örn. çalma, cinsel açıdan ahlaksız davranışlar, şiddet) bulunma itkisi de taşıdığını fark etmesi, başkalarını acımasızca eleştirme eğilimini zayıflatabilir. Suçluluğun ufuk çizgisinin hemen ardında kişinin kendi yozlaşmış ve ahlaksız kendiliğinin olduğunu görmek, ağırbaşlılığa vesile olabilir. Kendi gerçek ve/veya hayali "suçlarını" itiraf etmek, psikoterapiye ve psikanalize başvurmak da dahil kendini daha derinlemesine incelemeye uzanan yolda bir basamak görevi görebilir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Menninger Kliniği'nin eğitim ve araştırma programlarına fon sağlamak için milyonlarca dolar bağış toplamış olan William Menninger'in "suçluluğun yapıcı gücü" (alıntılayan Rosen, 2009, s. 372) diye bir şeyden sıkça bahsettiğini belirtmek öğretici olacaktır.

Vicdan azabı çekmenin de olumlu sonuçları olabilir. Kişinin kendisini sütten çıkmış ak kaşık gördüğü "manik savunma"yı (Klein, 1935) yarıp geçer, inkâr ve ussallaştırmaya yönelik ihtiyacı azaltır. Bu da gerçeklik sınamasını güçlendirir. Bunun ardından, incitilen, ihmal edilen veya ihanet edilen kişiden özür dilenebilir. Affedilme ihtimali böylelikle artmış olur. Kişinin kendi "kötü" davranışlarını kabul etmesi ve pişmanlık ifade etmesi, mağdurun özgüvenini artırır ve dolayısıyla mağdur ile fail arasındaki hasarlı ilişkiyi onarmak bakımından faydalıdır.[11] Bir sonraki basamakta onarım teklif etmek ayrıca, failin vicdan azabının yanısıra mağdurun incitilmiş ve ihlal edilmiş olma duygularını da hafifletir. Gelgelelim, hata kabul edilmeden ve özür dilenmeden sadece maddi bir onarımda bulunmak mağduru daha da küçük düşürüp ruhundaki yarayı iyice deşebilir.

Bu fikirlerin daha geniş çapta adalet sistemine uygulanması için daha detaylı bir tetkik gerekiyor. Onarıcı adaletin kısıtlı yanlarının farkında olan Harding (1999), mağdurun deneyiminin boyutunu anlaması ve kendi vicdan azabını, nedametini ifade etmek için uygun jestlerde bulunması için faile fırsat sunulmasının önemli olduğunu öne sürer. Chase (2000) ise Birleşik Devletler'de 1970'lerin ortalarında geliştirilen "mağdur-fail müzakere programı" kapsamında mahkemenin tarafsız bir aracının eşliğinde faillerle mağdurları bir araya getirdiğini aktarır. Görüşme esnasında faile, kurbanından özür dileme fırsatı sunulur. Bu, genellikle iki tarafı da rahatlatan bir eylemdir.

"Kötü" bir şeyi telafi edebilmek için "iyilik yapma" ilkesi, adalet siste-

11 Cinsel istismar literatüründe bu meseleye özel bir önem verilir; bazı aile terapistleri (örn. Madanes, 1990) failin diğer aile bireylerinin önünde gerçekten, hatta neredeyse törensel bir biçimde, özür dilemesini mecburi kılarlar.

minin rehabilitasyon boyutunu destekler. Yıllar boyunca sergilenen olumlu davranışlar (parmaklıkların ardında bile olsa) suçluluğu ve vicdan azabını silip süpürür. Ayrıca, hatanın kabul edilmesi, özür dilenmesi, onarımda bulunulması ve ıslah olmuş davranışlar, hasar gören iç nesneleri iyi kötü yeniden tesis edebilir. Çoğu zaman ise mesele bu noktaya kadar gelmez ve suçlu birey içindeki değersizlik duygusunu kendini kamu hizmetine ve hayırseverliğe adayarak "dengelemeyi" başarır.

TEKNİK ÇIKARIMLAR

Freud'un (1912e) psikanalitik tutumun bir parçasının da "kişinin dikkatini belirli bir şeye yöneltmemesi" (s. 111) olduğu yönündeki öğüdüne karşılık, kendisinden sonraki dönemlerde gerçekleşen teknik gelişmeler keskin bir dikkatin (Brenner, 2000; Gray, 1994) yanı sıra hesaplı ve kasti müdahale yöntemleri gerektiren bir terapötik "strateji"den (Levy, 1987) söz etmektedir. Suçluluk ve vicdan azabı meseleleriyle klinik durumda çalışma konusuna az sonra getireceğim bazı yorumlar, bu sonraki gelişmeler bağlamında olacak. Ne var ki, bana göre, "serbest dalgalanan duyarlılık" (Sandler & Sandler, 1998) ile stratejik yüzleştirmeler ve netleştirmeler birbirine tezat teşkil etmiyor. İyi bir psikanalitik çalışma, bu iki kutup arasında salınır. Bazen sessizce ve hafif dokunuşlarla ilerleyebilir, bazen ise güçlü ve direkt bir hâl alabilir.

Bu doğrultuda, suçluluk ve vicdan azabını teknik açıdan ele alırken şu altı unsuru göz önünde bulunduran çok uçlu bir strateji kullanmak gerektiğini düşünüyorum: (i) suçluluğun fark edilmesine engel olan savunmaların yorumlanması; (ii) suçluluktan duyulan mazoşist hazzın fark edilmesine engel olan savunmaların yorumlanması; (iii) özellikle de aktarım bağlamında, kronik olarak kendini suçlama davranışının bilinçdışı sadist yanlarının yorumlanması; (iv) suçluluğun kaynağındakilerin yeniden yapılandırılması; (v) suçluluğun savunma işlevinin yorumlanması (örn. çocukken ebeveynlerini kaybedenlerde tümgüçlülük eksikliğine karşı) ve (vi) bir miktar suçluluğu taşımaya ve onunla baş etmenin üretken yanlarını bulmaya yardımcı olunması. Bunların her birini şimdi kısaca açıklayacağım.

Suçluluğun Fark Edilmesine Engel Olan Savunmaların Yorumlanması

Klinik pratikte, kişinin kendini açıkça suçlaması sık rastlanan bir şey değildir. Oysa ki suçluluk ve vicdan azabının biçimsel türevleri yaygındır ve kendilerini çok farklı yollardan ortaya koyarlar. Mesela hasta mutluluğa ve başarıya katlanamaz. Veya sevildiğini göremez. Sürekli olarak başkalarını suç-

lar ve her seansı nasıl da haksızlığa uğradığına dair bazısı eski bazısı yeni nice anekdotla doldurur. Eğer hasta yalnızsa ve az sayıda sevgi nesnesi varsa, analisti bu tür suçlamalardan "korur" ve "haksızlık koleksiyonculuğunu" (Bergler, 1961) klinik dışı alanın sınırlarına hapseder. Eğer hastanın kalabalık bir kişilerarası yaşamı varsa, analist onun paranoid savunmalarına daha hızlı sürüklenir. Her iki durumda da hastanın katı üstbenliğinin güçlü yansıtması yorumlanmalıdır. Kendini sürekli olarak başkalarınca mağdur edilen biri olarak ortaya koyarak, hasta her şeyden önce kendisine yönelik nefretinin ve suçluluğunun kurbanı olduğu gerçeğinin farkına varmaktan kaçınmaktadır. Buna işaret edilmesi ve bir gündem maddesi olarak değerlendirmeye alınması gerekir. Bunu fark etmeye uzanan yoldaki kaygı ve bundan doğan müşkülpesentlikle empati kurulmalı, bilinçdışı suçluluğun maskesi parça parça indirilmelidir.

Suçluluktan Duyulan Mazoşist Hazzın Fark Edilmesine Engel Olan Savunmaların Yorumlanması

Mazoşizmde, acıdan haz elde edilir. Suçluluk ve vicdan azabı, mazoşizmin güçlü katalizörleri ve tetikleyicileridir. Analistler ve psikoterapistler, yırtıcı üstbenlikleri ve ağır mazoşist eğilimleri olan hastalarla sık sık karşılaşır. Bu hastalar kendilerine küfreder, lakaplar takar (örn. "şişko", "canavar") ve şu ya da bu biçimde, dur durak bilmeden kendilerini azarlarlar. Bu sayede, gerçekten farklı bir şey yapmaları gerekmeden vicdanlarına borçlarını ödemiş olurlar. Bunlar *mea culpa*lardır[12]. Bu tür hastalar, böyle beyanlardan bir çeşit gurur ve keyif duyduklarından çoğu zaman bihaberdir. Bu mazoşist hazzın onlara gösterilmesi gerekir ama böylesi bir yorumu da yine bir saldırı olarak görme riskleri her zaman mevcuttur. Her hâlükârda, çektikleri acının "ilave" bazı yanları olabileceğine nazikçe işaret etmek genellikle ilk adımı teşkil eder. Ardından, kötü muamele gördüklerini anlatırken yaşadıkları şevk ve heyecana yakın duygulara dikkat çekilebilir. Yine daha da sonra, içlerinde uyanan nahoş duyguları "sevme" ihtimalleri gündeme getirilebilir. Eğer tüm bunlardan bir çözüm elde edilmezse, analist ardı arkası kesilmeyen mazoşist hikâyeleri "dinlemeyi reddetmek" (Akhtar, 2011c) ve böylelikle mükerrer anlatımdan sağlanan içgüdüsel tahliyeyi (ve hazzı) engellemek zorunda kalabilir (bu bağlamda ayrıca bkz. Sharpe, 1940).

12 Lat. *benim hatam, benim suçum* – ç. n.

Kendini Suçlama Davranışındaki Bilinçdışı Sadizmin Yorumlanması

Sürekli kendilerine küfreden, lakaplar takan, kendilerini ümitsiz vaka ilan eden (ama bir yandan da fevkalade bir sadakatle tüm randevularına gelen) hastaların Procci'nin (1987) "karikatür yoluyla alay" adını verdiği mekanizmayı sergilediği söylenebilir. Bu mekanizmayı kullanan birey, sert bir ebeveynine aşırı derecede öykünür. Bu sayede birincil nesnesiyle bağını sürekli olarak muhafaza etmiş olur. Gelgelelim, zalim ebeveynin davranışlarını taklit etmenin getirdiği kısıtlı başarı, bu ebeveynin adaletsizliğini ve absürtlüğünü tüm dünyaya ifşa eder. İçgüdü karşıtı tutumlara gösterilen karikatürümsü sözde uyum nihayetinde ebeveynle alay eden bir noktaya varır ve böylelikle ona yönelik bastırılmış gerileme örtülü olarak tahliye edilir.

Aktarım-karşıaktarım alanının içinde, kişinin kendini böyle ısrarla azarlamasının ve "militan umutsuzluğun" (Poland, aktaran Mathias, 2008) analistin canlılığı, kullanışlılığı ve yaratıcılığı üzerinde yıpratıcı bir etkisi vardır. Hastanın çektiği acı asla görmezden gelinmemelidir. Ne var ki "olumlayıcı müdahalelerin" (Killingmo, 1989) yerli yerine oturtulmasıyla da birlikte, tedavi sürecinde er ya da geç hastanın mazoşizmini gündeme getirmek gerekecektir. Eğer ki bu, (analistin karşısındaki samimi bir vicdan azabı *ile* mazoşist sadizmdeki yoğunlaşmanın bileşimini yansıtan) kendini azarlama halini artırırsa, o zaman kati bir şekilde yorumla ele alınmalıdır.

Suçluluğun Savunma İşlevinin Yorumlanması

Kendine yönelik ithamların verdiği suçluluk vasıtasıyla sağlanan sadomazoşist tahliyenin yanı sıra, suçluluğun savunma işlevlerinin de ortaya çıkarılması gerekmektedir. Unutmayalım ki suçluluk ve vicdan azabı, başlı başına manik birer yöntem halini alıp olan bitenin veya kişinin kendi yaptığı şeyin verdiği üzüntüyü savuşturmak için kullanılabilir. Dahası, kendini sürekli olarak suçlu hissetmek, çatışmanın içine karışmış olsalar da gelişim dönemi itibarıyla görülmesi olağan olan kimi rekabetçi ve haris arzulara karşı bir kalkan görevi görebilir. Suçluluk ayrıca zayıflık korkusunu da maskeleyebilir. Örneğin kişinin çocukluk döneminde ölen ebeveyninin kaybından dolayı kendini sorumlu tutması ve vicdan azabı duyması, bunun aslında kendisinin iyi biri olmasına rağmen gerçekleştiğini ve bu senaryoda alternatif bir sonuç elde edilebilecek başka herhangi bir yol olmadığını fark etmenin yaratacağı dehşetten onu korur. Son olarak bir de suçluluk ve vicdan azabı kişinin iyilik haline ve güçlü haz kapasitesine karşı savunma işlevi gösterebilir; özellikle de eğer bu unsurlar erken dönemde bakımverenlerin heves ve onur kırıcı davranışların-

dan (ve daha sonra onların içselleştirilmesinden) dolayı benliğe yabancı hâle geldilerse.

Suçluluğun Kaynağındakilerin Yeniden Yapılandırılması

Bu hayli güç bir meseledir. Yeniden yapılandırmaya çok erken girişilmesi, hastanın sorunlarını aşırı basitleştirmenin yanı sıra hastanın yansıtma ve dışsallaştırma eğilimini harlama riski taşır. Bir yandan da erken dönemdeki travmanın doğrulanması (özellikle de büyük, devamlı ve ağırsa) asli önem taşır. Dolayısıyla analist bazen kalın fırça darbeleriyle bu tür doğrulamalar yaparken bazen de daha ince bir fırçayla çağrışımları an be an analiz etmelidir. Sürprizlerin yüzeye çıkabilmesi ve hastanın –ussallaştırılmış ama yarım bir otobiyografik anlatı olan– "kişisel miti"nin (Kris, 1956) kademe kademe çözülmesi için yer bırakılmalıdır. Hastanın kendi failliğine ve hatta iç nesnelerini oluşturma konusundaki seçiciliğine (Corradi-Fiumara, 2009) ilişkin vektörler ise tedavinin ileriki dönemlerinde daha incelikli bir yeniden yapılandırma sürecine dâhil edilmelidir.

Suçluluğu Taşımaya ve Onunla Baş Etmenin Üretken Yanlarını Bulmaya Yardım

Analist, hastanın azalmakta olan suçluluğunun ve mazoşizminin sonucunda ortaya çıkanın narsisizm ve sadizm değil, tevazu ve ilgi olmasına dikkat etmelidir. Analist;

> (...) hastaya yalnızca gitmesini istediği yönü değil, bu hareketin hastanın doğasında olduğuna olan güvenini de iletmelidir; yani iyileşmemiş hastanın istediği şey aslında iyileştiğinde eline ne geçeceğinin bir temsilidir, bu temsil ne kadar çarpık olursa olsun. (Friedman, 1969, s. 150)

Analist hastanın sağlıklı büyüme kapasitelerine inancını korursa bu tür bir hareket ortaya çıkabilir. Bu sav, ebeveynlerin gözünden görülen büyüme potansiyeli ile özdeşim kurmaya ilişkin bir çocukluk ihtiyacından bahseden Leowald'ın (1960) düşüncelerini yansıtır.

KAPANIŞ CÜMLELERİ

Bu bölümde öznel bir deneyim olan suçluluğu ele aldım ve onu utanç, vicdan azabı ve pişmanlık gibi yakın fenomenlerden ayrıştırdım. Suçluluğun kökenlerini bebeklik ve çocukluk dönemlerine; Oidipus bağlamının gerek içinde gerekse dışındaki saldırgan ve düşmancıl dürtülere kadar sürdüm. Klein'ın ça-

lışmalarının Oedipus öncesine ait vicdan azabına ve bunun sonucunda ortaya çıkan onarım dürtüsüne daha uygun düştüğünü, Freud'un çalışmalarının ise Oidipal suçluluk ve onun sonucundaki cezalandırılma ihtiyacını daha iyi açıkladığını göstermeye çalıştım. Bunlara ek olarak, ebeveynlerin acı ve fedakârlık beyanlarının, kendi çözümlenmemiş suçluluklarını çocukların ruhunda depolaması, çocukların gelişim dönemleri itibarıyla olağan olan özerklik çabalarını hoş görmemeleri ve kişiyi sevdiklerinden daha şanslı bir durumda bırakan tesadüfi kazalar gibi unsurların yaşam boyu devam eden suçluluğun tohumlarını ekebileceğini göstermeye çalıştım. Son olarak, suçluluğun üç patolojik (yansıtma, dışsallaştırma ve libidolaştırma), bir sağlıklı (özür ve onarım) sonucundan bahsettim.

Kapsamı ne kadar geniş tutmuş olsam da değinemediğim iki konu aldı: Toplumsal cinsiyetin ve kültürün suçluluk deneyimine etkisi. Her iki değişken de dikkate şayan ancak bu konularda yeni yeni filizlenmekte olan literatürü burada kısaca özetlemek mümkün değil. Şu kadarını söylemek yeterli olacaktır: (i) Bazı kültürlerin (örn. Japonya) ağırlıklı olarak utanç (Kitayama, 1997) bazılarının ise suçluluk güdümünde olduğu anlaşılmaktadır, (ii) Almanya, Avusturya, Japonya ve İsviçre'de yüksek, Hollanda, İtalya, Brezilya ve İspanya'da ise düşük intihar oranları gözlemlendiğine ilişkin eski tarihli bir bildirinin (Weiss, 1974) yanı sıra bu oranların Doğu Avrupa ülkelerinde en yüksek, Latin Amerika ülkelerinde ise en düşük olduğunu iddia eden daha yakın tarihli bir kaynak (Nock, Borges & Ono, 2012) doğrultusunda, suçluluk ve kendini cezalandırmaya[13] karşı kültürel bir kırılganlık olabilir mi sorusunu gündeme getiriyor, ve (iii) Freud'un (1923b, 1925j) kadınların ahlakını kötülemesine sert bir karşılık veren son araştırmalar (örn. Bernstein, 1983; Gilligan, 1982) kadın üstbenliği ile erkek üstbenliğini karşılaştırdıklarında ikisi arasında güç bakımından değil, doğaları bakımından fark bulmuştur. Suçluluğun klinik ve klinik olmayan boyutlarına dair anlayışımıza katkı sağlayan bu tür kültür tabanlı ve cinsiyete özgü bilgiler sahiden de harika ve daha da çoğalmasına ihtiyaç var.

13 Elbette intihardaki tek etken suçlulukla kendini cezalandırma değildir *ve* intihar örüntüleri ülkeden ülkeye değiştiğinden burada aktarılan oranlar tamamen güvenilir olmayabilir.

İKİNCİ KISIM

Acı Çektirmek

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kandırma

Hiddet ve nefretten doğan açıkça yıkıcı eylemler hem klinik bağlamda hem de kamusal düzlemde hayli göze batar ama insan ilişkilerine bunlardan daha beter zarar veren bir şey varsa, o da yalan söyleme, yanıltma ve kandırma gibi daha sessiz kötülüklerdir. Resmi toplantılarda sahte bir kibarlık takınmaktan tutun da siyasi rakipler arasındaki o sözde samimiyete; sosyal hayatı kolaylaştırmak adına hakikati biraz çarpıtmaktan, maddi kazanç elde etmek için apaçık yalan söylemeye; insanları baştan çıkarmak uğruna, artık nitelikli dolandırıcılık noktasına varıncaya kadar bin bir zahmetle kendini şişirmeye uzanan geniş bir yelpazeye yayılmış kandırma, kişilerarası bağların tutkalı olan güveni aşındırır. Biçimi her ne olursa olsun, kandırma travmadan doğar ve kişinin kendisi kadar başkalarına da acı verir. Kandırmanın muhtelif türlerinin (örn. sahtekârlık, kalpazanlık, ihanet) ortak bir paydası, ortada bir yalanın bulunmasıdır.

Bu katkımda ele alacağım temel mesele de bu olacak. Yalanların biçimsel özelliklerini ve insanları hakikati çarpıtmaya iten saikleri açıklayarak başlayacağım. Ardından, yalan söyleme kapasitesinin ortaya çıkması için gereken gelişimsel başarılara değineceğim. Sonra da sanat, eğlence, siyaset, propaganda, reklamcılık, kalpazanlık ve taklitçilik sularına kısa bir dalış yapacağım. Yeniden klinik sahaya döndüğümde ise psikoterapi ve psikanaliz pratiğinde yalanın anlamlarına yer vereceğim. Birkaç toparlayıcı cümle ile de bölümü sonlandıracağım.

GENEL ANLAMDA YALAN SÖYLEMEK ÜZERİNE

Amerika Birleşik Devletleri'nin eski başkan yardımcısı, Nobel Ödülü sahibi Al Gore'dan bir tabir ödünç alarak, yalanla ilgili bu bölüme bazı "uygunsuz gerçekler" ile başlamak istiyorum. İşte bu gerçekler:

- Herkes yalan söyler.
- Hep doğru söylediğini iddia eden kişi, yalan söylüyordur.
- Her tür durumda doğruyu söylemek, sakıncalıdır.
- Yalan söylemek, akıcı bir sosyal diyalog ve kişilerarası nezaket bakımından asli önem taşır.
- Topluma yararlı olan pek çok iş kolunda yalan çok farklı biçimlerde ve oranlarda mevcuttur.
- Yalan söylemek bazen hayat kurtarır.
- Hakikatle yalan arasında çokça gri bölge bulunduğundan, bu ikisini ayırmak her zaman kolay olmayabilir.
- İnsanların doğasındaki "hakikat yanlılığı" (Feldman, 2009) onları duyduklarına inanmaya sevk eder ve yalanları anlama kapasitelerine olumsuz etki edebilir.
- Yalanları hakikatten ayrıştırmanın hayati önem taşıdığı adli ortamlarda bile aldatıcı beyanları tespit etmenin yüzde yüz güvenilir bir yöntemi yoktur (Watson, 2009).
- Yalanlar farklı farklı biçimlerde olabilir ama ortak bazı özellikleri de vardır.

Bir yalanın muhtelif biçimsel özelliklerini kavrayabilmek için ilk olarak basit bir sözlük tanımından başlamak çok da yersiz kaçmayacaktır. *Webster's Ninth Collegiate Dictionary* (1987) yalanı "kandırma maksadı taşıyan ve hakikat taşımayan bir beyan" (s. 689) olarak tanımlamış. Bu ilk kısa tanımı takiben verilen açıklamalarda da "konuşmacının doğru olmadığı yönünde bir bilgi veya inanç taşıdığı bir iddiada bulunması" ve kasten "sahte veya yanıltıcı bir izlenim" (s. 689) yaratılması gibi tabirler yer alıyor. Bu parçaları, mahkemelerdeki meşhur "hakikati, tüm hakikati, sadece hakikati söyleme" talimatıyla birleştirince ortaya bir yalanın pek çok farklı biçimde söylenebileceği düşüncesi çıkıyor. Yalan söylemek, mahir oyuncuya nice hamle imkânı tanıyan çok yönlü bir spordur. Bazı bilindik yalan biçimleri şunlardır:

- Doğruyu söylememek. Bir soru yöneltildiğinde cevabını bildiği hâlde sessiz kalmak, yalan sınıfına girer.
- Kişinin doğru olduğunu bildiği bazı noktaları yanlış veya yanıltıcı bilgilerle değiştirmesi.
- Doğruyu söylemek ama "tüm hakikati" söylememek ve böylelikle bazı önemli kısımları dışarıda bırakarak anlatılanlardan çıkarılacak sonuçla oynamak.
- Doğruyu söylemek ama onu artık bir karikatür halini alana kadar allayıp pullayarak gerçekçi görüntüsüne gölge düşünmek. "Abartarak inkâr etme" mekanizması (Fenichel, 1945) bu kategoriye dâhildir.
- Yerleşik bir hakikati açıkça ve ısrarcı bir tavırla sorgulamak, hatta reddetmek. Karşıdaki kişiyi kendi algılarının doğruluğundan şüpheye düşürerek delirtmeye çalışmak anlamında kullanılan *gaslighting* kavramı (Barton & Whitehead, 1969) bu tür bir yalana örnek teşkil eder. Zalim ve istismarcı bir ebeveynin çocuğun algısını acımasızca sildiği "ruh cinayeti" (Shengold, 1989) vakaları ve Holokst'un inkâr edilmesi de bu yalanın sırasıyla bireysel veya kolektif alanlardan bazı diğer örnekleridir.
- Bir konuda hakikati kabul etmekle birlikte ona geriye dönük olarak o esnada etkili olmayan saikler yüklemek. Narsisist kişiliklerde görülen benliğin "anlamları kaydırma" (Horowitz, 1975) operasyonu bunun fevkalade bir örneğidir.

Tüm bunlar, yalanların farklı biçimlerde karşımıza çıkabileceğini gösteriyor.[1] Yüzsüzce ortaya atılan yanlış iddialardan gerçekliği belli belirsiz çarpıtmaya varıncaya kadar, yalanlar basit nozolojik tuzaklardan ustalıkta sıyrılırlar. Onları ayırt edebilmek için salt söylenenlere değil, aynı zamanda söylenmeyenlere, abartılanlara, küçümsenenlere ve revizyonist bir fırçayla boyananlara da odaklanmak gerekir. Ayrıca yalanın oluşturulup nakledildiği ruhsallıkiçi ve kişilerarası bağlamı da göz önünde bulundurmak lazımdır; ya-

1 Yalanla ilgili herhangi bir tartışma, hakikate ilişkin örtülü bazı varsayımlar barındırır. Eğer bu böyle olmasaydı ve hakikat diye bir şey olmasaydı (veya bilinmeseydi) o zaman bir şeyi nasıl yalan olarak görebilirdik? Başka bir deyişle, bir yalanı bilmek aynı zamanda onun peçesinin ardında yatan hakikati de bilmektir. Gerçi bu teorem, çağımızda psikanalize getirilen yorumbilgisi yaklaşımının ortaklaşa oluşturulan verilere, öznelerarasılığa ve "anlatısal hakikat"e (Spence, 1982) ağırlık veren tarzıyla pek uyuşmayabilir. Sass ve Woolfolk (1988) bu gerilimi etraflıca incelemiş, Hanly (1990, 1992) de psikanalizde "hakikat"i tesis etmek için gereken kriterleri (örn. tutarlılık, uygunluk) netleştirmiştir.

lan dediğimiz şey mutlak surette bir kendilik nesnesi senaryosu içerir, narsisist zeminlerin altında ne kadar derine gömülü olursa olsun. Ve bu da arkada yer alan motivasyon dinamiklerinin değerlendirilmesini gündeme getirir.

Her insan davranışı gibi, yalan söylemede de çok sayıda belirleyici unsur vardır (Waelder, 1936). Her yalanda içgüdüsel baskılar, narsisist ilgiler, üstbenlik kusurları ve benlikteki açıklar vardır. Her yalan, arzu taşıyan fantezilerle dolu bir mağaradır ve korkulan hayalî senaryoyu savuşturmayı amaçlar. Her yalanda kendilik nesnesi ilişkilerini değiştirmeye yönelik bir ruhsal manevra vardır; söz konusu nesne belli bir insan olabileceği gibi, dağınık bir insanlar ve kurumlar dünyası da olabilir. Her yalanın hem öznenin ruhunun içinde hem de kişilerarası çevresinde kökleri ve sonuçları bulunur. Her yalan bir şeyi yaratır, bir şeyi yok eder. Hakikate karşıt düşmesi itibarıyla her yalan, saldırganlığın, genital farkların ve ensest bariyerinin aynı anda her yerde mevcut oluşu, ayrılığı ve sonluluğu gibi büyük gerçekliklere şu veya bu ölçüde saldırır, hiç olmadı onları pas geçer.[2]

Şimdi, yalan söylemenin tabanına yayılmış çeşitli unsurların açıklamalarına yer verilecek. Gelgelelim, tekil bir yalan söyleme örneğinde bunlardan herhangi biri daha merkezî bir konuma kayabilir. Bu da motivasyon açısından farklı yalan türlerini ayrıştırmayı gerektirir; tabii ortak ruhsal atalara sahip olduklarını göz ardı etmeden. Sıralanacak olan altı kategori kendilerini hemen belli eder ancak birbirlerinden tamamen bağımsız değildir ve pek çok açıdan örtüşür.

- *Sosyal yalanlar*: Gündelik yaşamdaki zararsız mazeret ve bahaneleri içerir.
- *Narsisist yalanlar*: Utançtan kaçınmak için bazı şeylerin aktarılmamasından veya abartılmasından müteşekkildir.
- *Psikopatik yalanlar*: Maddi veya duyusal bir doyum elde etmek için kasti çarpıtmalardır.
- *Patolojik yalanlar:* Erken dönemden kaynaklanan temel bir gerçeklik nefreti doğrultusunda hakikati söyleme yetisinin eksikliğini gösterirler.
- *Hayat kurtaran yalanlar*: Tutsaklık veya işkence durumlarında söylenmesi gerekenlerdir.

2 Chasseguet-Smirgel'in (1984) sapkın karakterdeki gerilemeli anal homojenleşme kavramı ve Grunberger'in (1989) "saflık" denen sahte mefhumla ilgili metapsikolojik söylemi bu bağlamla özellikle ilişkilidir.

- *Mesleki yalanlar*: Bir casus veya ajan olmanın getirisi olan kandırmacalardır.

Psikanaliz alanı içerisinde bu konuya en çok kafa yoran, yalanın hem patolojik hem de yaratıcı boyutlarına bakması itibarıyla Bion (1970) olmuştur. Bion, hâlihazırda apaçık olan hakikatin bir düşünüre ihtiyacı olmadığını, oysa üretilmiş bir düşünce olan yalanın buna ihtiyaç duyduğunu belirtir. Ayrıca Bion'un (1957) psikotik olan ve olmayan kişilikler arasında –veya bunu daha net ifade edecek olursak, kişiliğin psikotik olan ve olmayan parçaları arasında– yaptığı ayrım, ilkinin gerçeklik nefretini merkez alır; yukarıda bahsi geçen "patolojik yalanlar" sınıfı da çoğunlukla gerçekliğe karşı bu tür düşmancıl yıkıcılığın ve onun bilgisinin dışavurumudur.

Lemma (2005) da yalan söylemeye dair psikanalitik anlayışımıza önemli bir katkıda bulunmuştur. Lemma'ya göre yalanla ilişkili üç ruhsal ve ilişkisel oluşum vardır: (i) *sadist nitelikli yalan söylemede* nesne, kendiliğin küçük düştüğü eski anıları tersine çevirme maksadına alet edilir; (ii) *kendini sakınarak yalan söylemede* ilgisiz olduğu düşünülen birini baştan çıkarmak için allanıp pullanmış bir kendilik tablosu sunulur ve (iii) yine kendini sakınarak yalan söylemenin farklı bir biçimi olan ve *kendini koruyarak yalan söyleme* diyebileceğimiz (gerçi Lemma bu tabiri kullanmaz) diğer bir türde de kişi tacizkâr bir nesneden korunma amacı güder.[3] Açıkça görüldüğü üzere, bu tür yalan söyleme davranışlarında kendilik nesnesi temsillerinin dinamik kümelenmeleri oldukça farklıdır.

> İlk senaryoda kendilik, nesneyi duygusal açıdan erişilmez veya keşfedilmez olarak deneyimler. İkinci senaryoda kendilik, nesneyi tacizkâr ve her şeye vâkıf olarak deneyimler. Sadist nitelikli yalan söylemenin aksine, kendini sakınarak [ve koruyarak] yalan söylemedeki birincil kaygı, iğdiş edilmeyle alakalı değildir. Daha ziyade, ilk senaryoda kaygı asli olarak birincil nesnenin sevgisinin ve ilgisinin kaybıyla veya bunlardan emin olamama durumuyla bağlantılıdır. İkinci senaryoda ise tacizkâr nesneye tepki olarak klostro-agorafobik kaygılar öne çıkar. (s. 744)

3 Farklı yalan türlerini tarif etmeye çalışırken şunu da gözden kaçırmamak gerekir ki durum bunu gerektirdiği hâlde yalan söyleyememek de bir psikopatoloji göstergesi olabilir. Bu tür bir "zorlantılı dürüstlük" (Rajnish Mago, kişisel iletişim, 19 Ağustos 2008) genelde kendini yüceltme, hakikat kavramının kendisine karşı ahlakçı bir coşku duyma, kişilerarası ilişkilerde sadomazoşist bir temayül ile birlikte görülür. Daha ağır vakalarda ise "dürüst" olmaya yönelik böylesi güçlü bir arzuya hayli yozlaşmış ve sapkın olabilecek bölünmüş bir kişilik parçası eşlik eder.

Bahsedilmesi gereken iki mesele daha var. Bunların ilki, yalan söylemeye başlandığındaki motivasyonla sonunda ortaya çıkan durumun örtüşmesiyle alakalıdır (örneğin, mahcubiyet duyup yalan söylemek ve bunun da aldatılmış bir karşı taraf ile sonuçlanması). Bazen bu bileşim bariz olur. Bazen ise baştaki motivasyon doğrultusunda olmayan sonuçlar belirir (örneğin, mahcubiyetten dolayı yalan söylemek ve bunun birini yanıltmış olmak itibarıyla korkunç bir suçluluk duygusuna yol açması). Başka bir deyişle, söylenen yalanın sonuçları bazen istenilen, bazen ise istenilmeyen yönde olur; her iki tür sonuç, kişinin kendisini de öteki kişiyi de içerebilir. Buna paralel bir konu da yalanın söylendiği kişinin psikolojisidir. O ve yalancı arasında bilinçdışı bir gizli ittifak olabilmekle birlikte, kandırılan kişi duruma kendi dinamiklerini taşır. Kandırılmaya fazlaca müsait olabilir, kendisine söylenen her şeye inanabilir ama bu, sonrasında kendisini aldatılmış ya da incinmiş hissetmeyeceği anlamına gelmez. İlginçtir ki bazı paranoid kişilikler –başkalarının naifliğini ne kadar küçümseseler de– aslında kendi içlerinde, her ne kadar örtülü bir biçimde de olsa, şaşırtıcı ölçüde kandırılmaya müsaitlerdir (Stanton, 1978).

İkinci mesele ise yalan söyleme ile "değilleme" (Freud, 1925h) arasındaki ayrım ile ilişkilidir. Değilleme, ruhsal hakikatin duygusal geçerliliğinin *bilinçdışında* tecrit edilmesi anlamına gelir; hakikate dair entelektüel farkındalık bile ters yüz edilmiş biçimiyle sınırlıdır. Bunun aksine, yalan söylemede bilinenin ve doğru olduğu hissedilenin *bilinçli olarak* tecrit edilmesi söz konusudur. Değilleme yapan biri "şu veya bu hiç aklıma gelmemişti" dediğinde doğru söylüyordur; sahiden de şu veya bu üzerine bilinçli olarak hiç düşünmemiştir. Oysa bir yalancı "şu veya bu hiç aklıma gelmemişti" dediğinde doğruyu söylemiyordur; aslında bunu bilinçli olarak düşünmüştür ve kendisi de bunun farkındadır. Değillemede, insan kendini kandırır. Yalan söylemede ise kandırılan başkalarıdır.

YALAN SÖYLEME KAPASİTESİNİN GELİŞİMSEL KÖKENLERİ

Yalan söyleme kapasitesi, doğuştan hazır gelmez.[4] Gelişim süresince evrilir, şekillenir, sağlamlaşır. Daha üç yaşındaki, hatta bazen iki yaşındaki çocukların yalan söyleyebildiğini gösteren bulgular vardır (Feldman, 2009). "Ben yapmadım" biçimindeki ilk yalanlar, zamanla daha karmaşık yapıdaki "ben

4 Öte yandan, yüksek primatların suçlanmaktan kaçınmak ve başkalarına karşı avantaj elde etmek için "yalan söyleyebildiği" yönünde bazı bulgular mevcuttur (Byrne & Whiten, 1992; Fouts, 1997; Maynard-Smith & Szathmáry, 1999). Yakın dönemde, Stone (2009) yalan söyleme üzerine evrimsel literatürün kapsamlı bir incelemesini yapmıştır.

yapmadım, o yaptı" yalanına evrilir. Kusurun inkârı böylelikle kendine sorumluluğun yer değiştirmesi gibi bir müttefik bulmuş olur. Freud'un (1909b, s. 129) aktardığı üzere Küçük Hans'ın aileye gelen yeni kardeşinden bahsederken kullandığı "abartılı sayısız yalanlar" ise biçimleri ve taşıdıkları motivasyon itibarıyla daha da karmaşıktır.

Çocukları yalan söylemeye teşvik eden unsurlara girmeden önce, çocuğun yalan söyleyebilir hâle gelmesi için gereken bazı kapasitelere yakından bakmak önem taşır. Fischer (2009) bin bir zahmetle bu alanın haritasını çıkarmıştır. Aynı anda hem birlik hem ayrılık hissi veren güvenli bağlanmayı *ve* kendilik ile başkaları arasındaki sınırlandırmayı, yalan söyleme kapasitesinin başlıca nirengi noktaları olarak görür. Bu bağlamda büyük önem taşıyan bir diğer unsur da çocuğun derinlikli düşünme işlevini edinmesidir; zira bu, ruhsal ve fiziksel gerçeklikleri eş tutma huyunu artık terk ettiği anlamına gelir. Buradan hareketle ortaya çıkan "rol yapma modu" (Fonagy & Target, 1997) farklı şemaları ve rolleri deneme, gerçeklikle bağlantıyı koparmadan hayali bir bakış açısından yeni şeyler deneyimleme imkânı tanır. "Rol yapma modu"ndaki bir çocuk (mesela Süpermencilik oynayan bir çocuk) yalan söylemiyordur; kendisinin Süpermen olmadığını zaten biliyordur, ayrıca başkalarının da bunu bildiğinin farkındadır. Her şeye rağmen, bu mış gibi yapma oyunundan ve çevresindekilerin bu oyuna hoşgörüyle ilgi göstermesinden keyif alır. Fischer (2009) Oidipal örgütlenmenin oluşmasıyla ilgili şu sonuca varır:

> (...) gelişkin bir yalan söyleme davranışının mutlak koşuludur. Çocuk ancak o zaman fantezi, gerçeklik, çatışma ve uzlaşıyı bir araya getirebilir, bir anlatı geliştirebilir, gerçek olan ile sahte olanı birbirinden ayırabilir, yasaklayıcı üstbenliğin baskısını hissedebilir ve bir başkasını yanıltmaya veya kandırmaya teşebbüs edebilir. (s. 27-28)

Blum (2009) hem mış gibi yapma ve oyun için, hem de olası sonuçları öngörebilmek için gereken simgesel, bilişsel ve dille ilgili kapasitelerin yaşamın ikinci yılındaki gelişiminin maksatlı yalan söyleme davranışının ortaya çıkışının habercisi olduğunu öne sürer. Blum'a göre, çocuklar üç yaş civarında yalan söylemeye başlarlar ve bunu da çoğunlukla suçlanmaktan kurtulmak amacıyla yaparlar. Gelişim ilerledikçe, yalanların arkasındaki motivasyon unsurları da çeşitlenir.

> Yalanlar sıklıkla narsisistik yaralanmadan kaçınma, onu onarma ve eski haline getirmeyle; özgüveni artırmayla, cezadan kaçınmayla veya bilinçdışı

> bir ceza arayışıyla ilişkilidir. Kendisine beceriler ve başarılar icat eden veya bunları abartan bir çocuk, idealleştirdiği yetişkinlerden olmak, büyütülmüş ideal kendiliğine dönüşmek istiyordur – yani, aile romansının kahramanı olma arzusundadır. Çocukların hüsnü kuruntuları, hayal kırıklıklarını, narsisist yaralanmaları ve travmaları mucizevi bir şekilde olmamış kılmaları ve inkâr, bölme ve rolleri tersine çevirme savunmalarından giderek daha fazla yararlanmaları, mış gibi yapma, kandırma, hilekârlık ve yalanlar için gereken zemini hazırlar. Ebeveyninin yalan söylediğini deneyimlemiş olan çocuk, kandırılması karşısında intikam arayışına girebilir. (s. 52)

Bu son kısmı ne kadar vurgulasak azdır. Çocuklarda "temel güven"in (Erikson, 1950) gelişimi yalnızca bebeklikteki istek döngüsünde tekrar tekrar doyurucu sonuçlar elde edilmesine değil, aynı zamanda ebeveynlerin dürüst olduğu deneyimine bağlıdır. Bu bakımdan şanslı olan çocuklar bile bazen durumu muammalı bulabilir. Örneğin, babaannesinin pişirdiği yemeklerin berbat olduğu gerçeğini dile getirdiğinde cezalandırılır ama beğenmediği bir hediyeye minnettar bir tepki verdiği için ödüllendirilir. Ebeveynler, çocuğa sosyal terbiye vereyim derken onun kafasını iyice karıştırabilir, ki çoğu zaman karıştırır da. Gelgelelim, hakikat hususundaki böyle ufak tefek yanlış uygulamalar çocuğu yalancı kılmaz. Yalan söyleme davranışının zeminini döşeyen, ebeveynin çocuğun güvenini sürekli olarak boşa çıkarması ve açıkça ikiyüzlü, dürüst olmayan davranışlar sergilemesidir. Bazen ise ebeveyn son derece ahlaklı, hatta ahlakçı bir görüntü sergiledikleri hâlde çocukta yalan söyleme alışkanlığı baş gösterir. Bu tür durumlarda genellikle bu ebeveynler çocuğun suça eğilimini bilinçdışı bir biçimde teşvik etmiş ve hatta ondan ikinci elden keyif almışlardır. Bu nesillerarası ikiyüzlülük çocukta Johnson ve Szurek'in (1952) "üstbenlik eksikliği" dediği şeyin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır.

Bu psikanalitik fikirlere ek olarak bir de yalan söyleyen çocuklarla yapılmış ampirik araştırmalar vardır. Bunlardan önemli bir tanesi, "kaçamak bakış oyunu" araştırmasıdır (Talwar & Lee, 2002). Bu araştırmada, çocuğa (örn. yasak bir nesneye bakarak) bir ihlalde bulunma ve sonra bu eylemiyle ilgili ufak bir yalan söyleme şansı tanınır. Üç yaşındakiler bunu yapabilirler ama onlarda "semantik sızıntı kontrolü" yoktur; yani, sözel beyanlarının tutarlı olmasını sağlayarak kaçamak bir bakış attıklarını açık etmemeyi beceremezler. Altı veya yedi yaş civarında ise çocukların yaklaşık yüzde 50'si sahte bir bihaberlik tutumu sergilemeyi başarır. İlkokul çağından ergenlik çağına kadar çocukların yalan söyleme davranışıyla ilgili araştırmaları gözden geçiren Edelsohn (2009), küçük çocukların cezadan kaçınma ve özgüvenlerini

desteklemek için, ergenlerin ise mahremiyetlerini korumanın yanı sıra özerkliklerini ve bireyleşmelerini artırmak için yalan söylediği sonucuna varmıştır. Dürüstlük de yalan da evde öğrenilir ve çocuğun sadece bilişsel ve ahlaki gelişiminin değil, aynı zamanda ebeveyniyle ilişkisinin dokusunun da yansımasıdır. İki taraf arasında sevginin egemen olması, dürüstlük kapasitesini güçlendirir. Nefretin egemen olması ise ibreyi yalana doğru kaydırır.

İLGİLİ PSİKİYATRİK SENDROMLAR

Antisosyal kişilik bozukluğu ile yalancılık ve kandırma arasında doğrudan bir bağlantı bulunmakla beraber, diğer ağır kişilik bozuklukları da (narsisist, paranoid, hipomanik, sınır, şizoid, "mış gibi" ve şizotipal) yalan söylemeye meyillidir (Stone, 2009). Bu dış gerçeklikteki olguları çarpıtma temayülü, bir çoklu belirlenme niteliği taşır.[5] "Manik savunmaların" (Klein, 1935) –idealizasyon, inkâr ve tümgüçlülük üçlüsünün– hüküm sürmesi, "gerçeklere" sadık kalmayı zorlaştırır. Anlatılar çarpıtılır, olan bitene dair bildirimler şu veya bu yönde abartılır. "Tamamen iyi" nesnelere yönelik amansız arayış, algıda ve kayıtlarda ödün verilmesine yol açar; gerçekliğin arzulanan deneyime (belli bir noktada veya sürekli olarak) uymayan kısımları reddedilir. Haliyle de bunlara dair hatıralar gerçekte olanla pek benzeşmez. Ağır karakter patolojisi olan bireyleri yalan söylemeye iten bir diğer unsur ise kendilerindeki zayıflıklara veya kusurlara tahammül edememeleridir. Utanç duymaktan son derece korktukları için kendini narsisistçe şişirmenin cazibesine boyun eğerler ve bu süreçte de, hayattaki başarıları ve konumları konusunda yalanlara başvururlar.

Yalan söyleme davranışının belli karakter patolojileri arasındaki nicel ve nitel farklarını göz önünde bulundurarak yukarıdaki tespitleri bir miktar şekillendirmek gerekiyor. Örneğin, antisosyal kişilik bozukluğu olan kişiler istikrarlı bir biçimde "sık sık yalan söyleme, sahte adlar kullanma ya da kişisel çıkarı ya da zevki için başkalarını dolandırma ile belirli sahtekârlık"

---

5 Freud (1895) "çoklu belirlenme" (*overdetermination*) tabirini ruhsal fenomenlerin birlikte hareket eden farklı unsurlar sonucu ortaya çıktığını anlatmak amacıyla kullanmıştır. Buna göre, yapıcı ve örseleyici güçler, geçmiş ve şimdiye ilişkin senaryolar ve farklı ruhsal etkenlerden gelen baskı birleşip nihai bir müşterek yola girer ve bu yol da mevzubahis fenomene çıkar. Freud'un sonraki rüya (1900a) ve sakar eylem (1916-17) çalışmaları bu düşünceye güçlü bir destek teşkil eder. Daha da ileriki yıllarda resmettiği üç parçalı ruhsal yapı (1923b), nevrotik belirtilerin yalnızca içgüdüsel dürtülerin atılımından ibaret olmadığı, aynı zamanda altbenlik, benlik ve üstbenlik arasında bir uzlaşı teşkil ettiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ardından, Eidelberg (1954) ve Hartmann (1958) dış gerçekliği de bir etiyolojik unsur olarak eklemiş; nevrotik belirtilerin yanı sıra tüm ruhsal fenomenlerin altbenlik, benlik, üstbenlik ve dış gerçekliğin talepleri arasındaki uzlaşının yansıması olduğunu belirtmiştir.

(*DSM-V*, 2013, s. 659) sergiler. Narsisist kişilik bozukluğu olan kişiler de etik ve ahlak bağlamında bazı kusurlar ortaya koyar. "İltifat görmek için değerlerini değiştirmeye hazır olmaları" ve "orantısız ahlaki görecilikleri" (Akhtar, 1992a, s. 69) genellikle düpedüz yalan söyleme ve kandırma ile birlikte kendini gösterir. Gelgelelim, onların bu tür davranışları antisosyal bireylere kıyasla daha az yaygındır, o soğukkanlı manipülatif niteliği daha az taşır ve daha az dürtüseldir. Yalan söyleme davranışına şizoid ve paranoid kişiliklerde de rastlarız. Bunların ilkinde, yalana ağırlıklı olarak sosyal kaçınma (örn. mahalle toplaşmasına gitmeme) amacıyla başvurulur. Diğerinde ise daha karmaşık bir tablo vardır. Özerk benlik işlevlerindeki saldırganlık güdümlü yozlaşma, yanlı, dar ve katı bir bilişsel tarz ile sonuçlanır. Gerçekliğin kişinin kendi peşin hükümleriyle örtüşmeyen yanlarını görmezden gelme "ihtiyacı" büyüktür ve gerçeklerin saptırılmasında pay sahibidir. Dahası, paranoid bireyin ahlaki açıdan kendini hep haklı görme hâli de genellikle çıkarcı bir yalancılıkla (Tobak, 1989) bir arada bulunur ki bu çevresindekileri şaşırtabilir.

Yalan söyleme ve ağır kişilik bozuklukları arasındaki bu açık bağlantıların yanında bir de kimi "gizli yaşamlar" vardır. Burada, dışarıdan tutarlı görünen bir kişilik örgütlenmesinin yanında çözülmüş bir fantezi, duygulanım ve davranış dilimi yer alır. Çözülme bu bağlamda illa bir amnezi bariyeri ile kişiliğin kalanından ayrılan kişileşmiş bir kendilik parçası anlamına gelmemekle birlikte, bazen böyle de olabilir. Burada bahsi geçen "dilim bozuklukları" daha ziyade, bölme mekanizmalarının katı ve başarılı operasyonu sonucu ortaya çıkarlar (Akhtar & Byrne, 1983; Kernberg, 1975). Mutlu bir evliliği olan, saygın bir siyasetçinin fahişelerle şehir dışında gizli gizli buluşması veya eşine ve çocuklarına tapan zengin bankacının başka bir ülkede gizli bir ikinci ailesinin olması, bu tür psikopatolojiye örnek teşkil eder. Freud'un (1924b) sapkın oluşumlarla ilgili açıklamaları da benzer bir yere denk düşer. Freud'a göre altbenliğin ve dış gerçekliğin talepleri benliği, sıklıkla acı verecek şekilde, zıt yönlere çekiştirir ve bazen de;

> (...) benliğin kendi biçimini bozarak, kendi bütünlüğünün gasp edilmesine izin vererek ve hatta kendisinin bir parçasını veya bölmesini yaratarak herhangi bir yönde bir kopma yaşanmasının önüne geçmesi mümkündür. Bu doğrultuda, insanların tutarsızlıkları, tuhaflıkları ve saçmalıkları, cinsel sapkınlıklarına benzer bir görüntü sergiler. (s. 152-153)

Özellikle de söz konusu ünlüler veya örnek vatandaşlar olduğu durumlarda gazete manşetleri için büyük nimet olan bu gizli yaşamlar bir yana,

psikiyatri kliniklerinde rastlanan yalanla ilişkili sendrom farklıdır. Bu sendrom, yapay bozukluk ve hasta taklidi yapma spektrumunu kapsar. Munchausen sendromu olarak da bilinen (Asher, 1951)[6] yapay bozukluk, fiziksel veya ruhsal bir hastalığı varmış gibi yapmaktan müteşekkildir. Bu rahatsızlığı taşıyan hastalar her tür belirtiyi taklit edebilir, yaratabilir veya abartabilir; öyle ki bu, bedenlerine güvensiz nesneler veya maddeler alma raddesine kadar varabilir. Kan kaybetmiş olmaya ilişkin sahte deliller yaratabilir, şu veya bu illetten mustarip olduklarını gösteren asılsız belgeler sunabilir. Sıklıkla hastaneye yatırılmayı isterler ve amaçları duygusal bakım almaktır. Kelimenin birincil anlamıyla aldatıcı olmakla birlikte, bu bireylerin davranışları hasta taklidi yapmaktan önemli bir fark gösterir. Hasta taklidi yapmada, ortaya konan sahte sıkıntının ardında maddi bir kazanç (örn. maddi tazminat, işle ilgili sorumluluklardan kaçınma) hedefi vardır. Yapay bozuklukta ise hastaymış gibi yapılmasının amacı duygusal bakım ve ilgi görmektir (Sadock & Sadock, 2007). Yapay bozukluk, hasta taklidi yapma ve "sahici" hastalık hastası inançlar arasındaki sınırlar her zaman çok net çizilemeyebilir. Otohipnotik telkine yatkınlık bazen öyle yüksektir ki, birey hasta rolü oynama arzusuna ilişkin her tür bilgiyi baskılamayı başarır (Davis & Weiss, 1974).

KÜLTÜRÜN GENELİNDE YALAN VE KANDIRMA

Winnicott (1960) "sahte kendilik" kavramını tarif ederken, tepkisel davranışların ve hatta otantik olmayan davranışların bir yere kadar kaçınılmaz olduğunu, başkalarıyla yaşamak için gerekli bile sayılabileceğini kabul etmişti. Kişilerarası ilişkilerin kumaşının yırtılmasına engel olan nezaket, edep ve "beyaz yalanlar" bu doğrultuda kültürümüzün ayrılmaz bir parçasıdır.[7] Bu tür

---

6 Sendromun adı, Baron Hieronymus Carl Friedrich Münchhausen'e atfedilen hayalî ve absürt maceraların, seyahatlerin anlatıldığı bir kitaptan alınmıştır. David ve Weiss (1974) bu adın aslında nasıl ortaya çıktığıyla ilgili harikulade bir açıklamada bulunur: "Almanya'nın Hanover şehrindeki gerçek Baron Munchausen (1720-1791) 1737'den 1739'a kadar süvari olarak görev yaptığı Alman-Türk seferlerinde yaşadıklarını abartılı hikâyeler biçiminde anlatmasıyla nam salmıştı.1785'te Rudolph Eric Raspe, *Singular Travels, Campaigns and Adventures of Baron Munchausen* [Baron Munchausen'in Eşsiz Seyahatleri, Seferleri ve Maceraları] adında bir kitap yayınladı. Oysa bu, Raspe'ın hayal gücünün ürünü olan uydurma bir kitaptı. Raspe'ın ancak çok kısa bir süreliğine tanıdığı Baron'un hikâyelerini fazlaca detaylandırması, Baron'u akıl almaz bir yalancı gibi göstermişti. İşte hem çarpıcı hem de gerçekdışı olan bu abartılı hikâyeler nedeniyle, Asher hastane hastane dolaşan bu hastalar için 'Munchausen' ismini seçmiştir. Gerçi, kitaptaki orijinal karakter cerrahi bir operasyona hiç razı gelmemiştir." (s. 280)

7 Bu cümle ne kadar doğru da olsa, sahte sosyal tavırların ve hakikatin itaatkârca göz ardı edilmesinin boyutundaki kültürel farkları barındırmıyor. Freeman (2009) bu bağlamda Kuzey Amerika ile Japon kültürlerini kıyaslamıştır.

zararsız kandırmalar "sosyal söylemin çarklarını yağlar" (Feldman, 2009, s. 49). Onların önemini genellikle fark etmeyiz.

Derken karşımıza reklam dünyası çıkar. Burada yanıltıcı fısıltılar çok daha baştan çıkarıcı bir hâle bürünür. Moda dergilerindeki reklamların üstünde ince ince oynanmış olabilmektedir. Bir iç çamaşırı sergileyen veya bir tasarımcının satın almamızı istediği bir parfümü güya sıkmış olan güzel bir mankenin bel kıvrımı, makası akıllıca kullanarak çok daha belirgin hâle getirilir. Birkaç fırça dokunuşuyla göğüs dekoltesi daha cezbedici bir görüntü kazanır. Hatta programı yaratıcı kullanarak bacakları uzatmak bile mümkündür. Emlak broşürlerinde de pahalı mülklerin benzer şekilde allanıp pullandığını görürüz. "Sıradanlık" (örn. ortalıkta açık bırakılmış gazeteler, ayakkabılar, çoraplar, ıslak bir şemsiye, yarım ketçap şişesi) ve yaşanmışlık gösteren ne varsa çıkarılıp atılır. Evin içi pırıl pırıl, özünde "saflaştırılmış haz benliğinin" (Freud, 1915c) ikametgâhı gibi gösterilir; sanki içinde yaşayanlar ona hiç dokunmamıştır bile. Bu yalan bizi mest eder.[8]

Yalan söyleme ve kandırma aynı zamanda iletişimde ve gazetecilikte de salgın halindedir. Televizyondaki "reality" şovların sahteliğiyle (güya çok zor koşullarda olanların çekim saatleri dışında lüks otellerde kalmasıyla) ve tatil yerlerinde bolca bulunan ucuz gazetelerin sansasyon merakıyla (örneğin "New Mexico'da tek gözlü uzaylı görüldü" veya "Kadın kedi doğurdu" gibi haberlerle) kısıtlı kalmayan kandırma manevralarına saygın gazetecilikte de rastlanır. Bu konuyu araştıran Feldman (2009) şu bildirimde bulunmuştur:

> *New York Times* "saygın bir gazete" olmakla övünür, güvenilir imajını korumak için bazı haberleri üstünden onlarca yıl geçmiş olsa bile tekzip ettiği olur. Dolayısıyla *Times* muhabiri Jayson Blair'ın haberleri bazen tamamen uydurarak bazen ise onlarca ulusal haberden intihal yaparak yayınladığı ortaya çıktığında bu epey sarsıcı olmuştu. Hiç gitmediği yerlerden haber geçmeyi teklif ediyor, hiç görüşmediği insanlardan alıntılar yapıyor, olan bitene dair yanlış bilgiler aktarıyor ve detayları kafadan atıyordu. *USA Today*'in haberine göre, Pulitzer'e aday gösterilen Jack Kelley, daha sonra 2004 yılında açığa çıktığı üzere kendisine bu adaylığı kazandıran haberin bazı kısımları da dâhil pek çok haberde uydurma bilgiler kullanmıştı *USA Today* ilk sayfadan verdiği bu haberde şu itirafta bulunuyordu: "Kelley kendi imzasını taşıyan en az sekiz büyük haberin ciddi bir bölümünde uydurma bilgiler kullanmış, gazete adına yaptığı konuşmalarda yalan söylemiş ve çalışmalarını soruşturanları yanlış yönlendirmek için hilelere başvurmuştur." (s. 197-198)

8 Bu tür reklamların uyandırdığı idealleştirilmiş "belki bir gün... fantezisi"nin, nostaljik sanat ve şiirdeki "keşke... fantezisi"nde bir karşılığı vardır; bunlardan ilki geleceği idealize eder, diğeri ise yitip giden zamanların ve mekânların kusurlarını silerek geçmişi yüceltir (Akhtar, 1996).

Bu tür ifşaatlar karşısında dehşete düşmemiz, pokerdeki soğukkanlı blöflere hayretle yaklaşmamıza (Moore, 2009) ve sinemada dolandırıcıların, sahtekârların hikâyelerini izlemekten keyif almamıza engel olmaz. Hatta bu tür filmlerin sayısı hiç de az değildir ve bazıları oldukça popülerdir; örneğin *The Music Man* (1962), *The Sting* (1973; *Belalılar*), *Dirty Rotten Scoundrels* (1988; *Kirli, Çürük ve Adi*), *The Grifters* (1990; *Yasak İlişkiler*), *House of Cards* (1993), *Ocean's Eleven* (2001; *Ocean's 11*) ve *Catch me If You Can* (2002; *Sıkıysa Yakala*). Kendisinin ahlaklı olduğunu düşündüğü kısmını bölüp ayıran seyirci, bir yandan hikâyenin sinsi baş kahramanının ince maharetleriyle vekâleten bir özdeşim kurarken, daha derin bir seviyede de kandırılan kişinin mazoşist hazzına iştirak eder.[9]

Dolandırıcılarla gerçek hayatta karşılaştığımızda ise risk yükselir. Ponzi oyunları oynayarak (kötü şöhretli Bernie Madoff örneğindeki gibi) veya "yalancı kredileri" (Zibel, 2008) –başvuru sahibinin gelirine veya mal varlığına bakılmaksızın verilen ev kredileri– kullanarak bizi maddi açıdan bitirebilirler. Veya bize sahte olduğunu sonradan anlayacağımız sanat eserleri veya antika eşyalar satabilirler. Sanat dünyasında başarılı taklitlere ne denli yüksek fiyatlar biçilebildiğini görünce, buradaki yalan söyleme davranışının ardındaki maddi motivasyon zaten hemen anlaşılır. Bu iş kolunda emek verenlerin listesi sahiden de uzundur. Kandırma sanatını icra ederek muazzam paralar kazanan iki sahteciyi örnek verebiliriz: Çok sayıda sahte Vermeer çizmiş olan Hollandalı sanat taciri Hans van Meegeren (1889-1947) ve hayatı boyunca 100'den fazla sanatçının 2000'den fazla resmini taklit etmiş olan İngiliz dolandırıcı Tom Keating (1917-1984). Gelin görün ki, bu iki usta sahtekârın kazandığı para, dünyanın dört bir yanındaki meslektaşlarının elde ettiği toplam gelirin ancak ufacık bir parçasını oluşturur. Sahte ürünlerin para akışı sağladığı tek alan sanat da değildir üstelik. Ünlülerin imzaladığı nesnelerin, nadir el yazmalarının, eski fotoğrafların, mektupların, pulların, bozuk paraların koleksiyonunu yapanlar, bu alanlarda sahteciliğin ne kadar yaygın olduğunu gayet iyi bilir. Sahtekârın tekine büyük paralar kaptırmış kişilere dair nice hikâye duymuşlardır.

Gelgelelim, dolandırıcılığın ardındaki tek saik maddi kazanç değildir. Burada duygusal unsurların da bir rolü var gibi görünmektedir. Bunlardan öne çıkan bazıları şöyle sıralanabilir:

---

9 Bu bağlamda, bu kitabın beşinci bölümünde bilinçdışı kandırılma ihtiyacı ve kandırılmaya müsaitlik üzerine yaptığım açıklamalara bakabilirsiniz.

- "Başarılı" bir sahtekârlık, kişiye başkalarını kandırmanın verdiği o çarpık hazzı yaşatır. Kendisine kıyasla herkes daha aptal ve ahmak görünüyordur artık. Masumiyete karşı galip gelmiş olmak, gizliden gizliye icra edilen neşeli bir alaycılığı beraberinde getirir. Dolandırıcılarla görüşen Blum (2009) "narsisist cazibelerinin ve karizmalarının ardındaki sadizme" (s. 61) dikkat çeker. Başkalarını kandırmak, dolandırıcının çoğu zaman içinde bulunan kronik aşağılık ve yetersizlik duygularını geri çevirme vaadi taşır.
- Sahte ürünler alıp satmanın olmazsa olmaz bir boyutu, olağan ahlaka karşı isyandır. Bir de üstüne, kanunu çiğnemeyi gerektirir. Dolayısıyla, sahte ürünlerin yapımı ve satımı, otorite figürleri ile duygusal çatışmaların patlak vermesine sebep olabilir. Bir sahtekârın saygısızlığı ve cüretkârlığı, kurulu düzenin suratına atılmış bir tokattır aslında. Her daim mevcut olan yakalanma riski de bu başkaldırı heyecanını iyice alevlendirir.
- Sahtecilik aynı zamanda doğaüstü güçlere sahip olma arzularını tatmin eder. Mesela evimizin bodrumunda kendi dolar banknotumuzu üretmek, çocukken kurduğumuz bir anda "zengin" olma hayallerini karşılar. Cleaveland'ın merkezinde bir stüdyoda bir Cézanne veya Picasso tablosunu birkaç gün içinde çizebilmek, zamanı ve mekânı geri çevirebilmenin yanı sıra istenilen yaratıcı dehaya sahip olabilmek anlamı taşır. Bu kadar kolaydır işte, bir hokus pokus yeter.

Dolandırıcının hassasiyetlerine dair bu değerlendirmeler bizi denklemin öbür tarafına, yani sahtekârlığa şahitlik edenlerin verdiği duygusal tepkilere getirir. Sahtekârlık kurbanı olduğumuzda öfke ve utanç karşımı bir şeyler hissederiz. İhanete uğradığımız için kırgınızdır ama bir yandan da kandırılmaya bu kadar müsait olmaktan utanırız. İlginçtir ki, sahtekârlığa doğrudan kurban gitmeyip salt seyircilik etmiş olsak bile, verdiğimiz tepkiler basit değildir.

Basra Körfezi'nde üretilen dandik Barbie bebekleri, Filipinler'de hazırlanan Fransız parfümlerini, QVC'de[10] satılan sahte inci kolyeleri, sokaklarda satılan çakma Rolex saatleri, Guatemala'da yapılan Coach çantaları ve Bangladeş'teki merdivenaltı atölyelerde üretilen marka giysileri görünce uyanan küçümseyici hisse hepimiz aşinayızdır. Bunlarla alay ederiz. Bu küçümseme,

10 Amerika'da bir alışveriş kanalı – ç. n.

sahtekârlığı genel olarak reddettiğimizin göstergesidir. Kendi kişilik yapımızdaki otantik olmayan yanları sahiplenmememize yardımcı olur. Sanki bu sahte ürünleri küçümseyerek, gündelik yaşantımızda tamamen hakiki davrandığımızı söylüyor gibiyizdir. Dolayısıyla, görünüşe göre, taklit ürünlerden hoşlanmayışımız daha ziyade kendi çıkarlarımıza hizmet eder. Bu da aslında kendi içinde bir sahtelik barındırır.

Daha utanç verici olan ise sahte ve taklit ürünlerin kendimizin pek de asilce sayılamayacak gizli itkilerine vekâleten bir doyum sağlaması olasılığıdır. Bir şeyi başarmak için gösterilmesi gereken çabaya ve bir konuda ustalaşmak için beklemek zorunda olmanın çaresizliğine karşı duyduğumuz çocuksu tahammülsüzlük, hiçbir emek veya pratik gerektirmeyen hızlı sonuçlar elde etmeye yönelik bastırılmış arzularımızı körükleyen sahtekâr kişi üzerinden kendine gizli bir geçit bulmuş olur. Sahtekâr kişi bize, istemeye istemeye vazgeçtiğimiz tümgüçlülüğün aslında karşılanabilir olduğunu söyler. Öğrenme, pratik ve çok çalışma gibi nizami sınırlardan geçmeyen bir yol serer önümüze. Ve biz de onun bu cazip teklifine memnuniyetle kapılırız. Daha kabaca ifade edecek olursak, sahtekâr ile aramızdaki gizli anlaşma şöyle bir şeydir: "Eğer Teksas'taki bir adam Van Gogh çizebiliyorsa, belki biz de büyük ve hatta imkânsız başarılara imza atabiliriz. Eğer o kuralları çiğneyip başkalarını kandırabiliyorsa, belki biz de bize yasak olan şeyler hususunda benzer bir yol izleyebiliriz." Sahte bir ürünle karşılaştığımızda zar zor bastırdığımız bir heyecan ile karışık leziz mi leziz bir suçlu korku dalgası hissetmemize şaşmamalı. Bir gün elinize sahte bir yüz dolar geçerse, ne demek istediğimi gayet iyi anlarsınız.

Daha nitelikli bir sahteye uyduruk sahteden daha fazla hayranlık duyduğumuz gözlemi de bize insan doğasına dair derin bir bilgi sunar. Ne kadar kanıyorsak, sahtekârın ürününden o denli zevk alırız. Neden böyledir peki? İyi bir sahtenin verdiği haz, salt estetik midir? Başka bir deyişle, Rodin'in *Düşünen Adam* heykelinin veya Pisa Kulesi'nin daha başarılı taklitlerini sırf güzel görünüyorlar, orijinaline çok yakınlar diye mi beğeniriz? Yoksa daha düzgün yapılmış olan sahte ürünün üstüne daha çok kafa yorulmuş, daha fazla emek verilmiştir; haliyle de orijinalinin yaratıcısına daha fazla saygı gösterilmiştir diye mi? Her iki sorunun da cevabı güçlü bir "Evet!" Yüzeyden bakıldığında, başarılı bir taklit ürüne verdiğimiz olumlu tepkiler estetik nedenlere bağlıdır. Orijinalini oldukça andıran bir taklit, orijinaline duyduğumuz hayranlığın bir benzerini yaratır. Bu duyum hoşumuza gider. Daha derinde ise başarılı bir sahte, sihirli güçlere sahip olma arzularımızla çabanın değerini

bilmemiz arasında dengeli bir uzlaşı sağlar. Aynı zamanda, ebeveynlerimizden hem daha akıllı çıkma hem de onları kendimizden üstün bir seviyede tutmaya yönelik çocukluktan kalma isteğimize de karşılık verir. Ve sonuçta hepimizin zihninde bu isteğin kalıntıları olduğundan, düzgün yapılmış bir sahteye "bayılırız".

Siyasi danışmanların retoriğiyle ilişkilendirilen çok daha fena sonuçlar mevcuttur. (New York Eyaleti'nin eski valisi) Mario Cumo'nun kampanyanın şiirle, yönetimin ise nesirle yürütüldüğüne dair o nükteli ifadesi, narsisit ve paranoid liderlerin teşvik edici söylevleri karşısında soluk kalır. Bunlarda kullanılmadık taktik kalmaz. Çarpıtmalar, abartılar, süsleyip püslemeler ve hatta düpedüz yalanlarla doludurlar. Bu durum çağımızın ahlaki göreceliğinin yansıması da değildir üstelik; kandırma, Nuh Nebi'den bu yana siyasette önemli ve çoğu zaman da yıkıcı bir rol oynamıştır. Antik Yunan'da barış hediyesi olarak sunulan meşhur Truva Atı, on dokuzuncu yüzyıl Fransa'sındaki Dreyfus olayı, 1930'larda Nazilerin geniş çaplı Yahudi karşıtı propagandası, Birleşik Devletler'de 1950'lerdeki McCarthy döneminde yaşanan ideolojik cadı avları gibi örnekler bu tür hilekârlıkların iç ve dış politikada nasıl etkili olduğunu gösterir. Bu bağlamda, Alterman'ın (2004) ABD başkanlarının Kongre'ye, medyaya ve halka söylediği yalanlarla ilgili kapsamlı araştırması kayda değerdir. Alterman'ın bu kitabı, demokratik yönetimin en üst düzeyinde hakikati gözetme sözünün ve ahlaki değerlerin siyaseten daha rahat koşullar uğruna nasıl da feda edilebildiğini anlatan acıklı bir hikâyedir. Bill Clinton'ın iddiaları yüzsüzce inkâr etmesi ("Bu kadınla, Bayan Lewinsky ile seks yapmadım") iç gıcıklayıcıydı belki ama Lydon Johnson'ın ikinci Tonkin Körfezi olayındaki yanıltıcı teminatları, Richard Nixon'ın Watergate'i örtbas etmeye çalışması, Ronald Reagan'ın İran-Kontra antlaşmasıyla ilgili söylediği yalanlar, baba George Bush'un sahte vaatleri ("Dudaklarımı okuyun: Artık vergi yok") ve oğul Bush'un Irak'a saldırmak için uydurduğu gerekçeler çok daha ciddi sonuçlara yol açmıştır. Hatta bu sonuncusu yüzünden, bırakın Amerikan ekonomisi ve ulusun dünya çapındaki prestiji üzerindeki yıkıcı etkisini, yüz binlerce insan ölmüştür.

KLİNİK SULARA DÖNÜŞ

Aldatıcı hastalarla, özellikle de belirgin antisosyal özellikler taşıyanlarla karşılaşmak, insanı psikanalizin ve hatta psikanalitik psikoterapinin uygulanabilirliğinin sınırlarıyla acı verici bir biçimde yüzleştirir (Stone, 2007). Burada akla Freud'un (1905b) psikanalitik tedavinin sert yönlerine katlanabilmek

için "büyük oranda güvenilir bir karakter" (s. 263) sahibi olmak gerektiğine ilişkin sözleri geliyor. Dürüstçe kendini açmadan veya en azından böyle bir niyet taşımadan, terapötik işbirliği yapmacık kalacaktır. Dolayısıyla da büyük psikopatlar, psikanalitik yönelimli terapilere uygun değildir. Daha hafif antisosyal temayülleri olanlar ise bazı durumlarda böyle bir tedaviden fayda görebilir; özellikle de, yanında yüzleştirici ve bilişsel-davranışçı müdahaleler kullanıldığında (Cloninger, 2005; Kernberg, 1984, 1992; Stone, 2007).

Bu tarz bir çalışmaya daha hastanın değerlendirildiği ilk seanstan başlamak gerekir. Tedavinin temel koşullarına karşı açık bir saygısızlıkla (örn. gerçek adını söylemeyi veya iletişim bilgilerini vermeyi reddetme) ve yalan söyleme davranışıyla karşılaşıldığı takdirde hemen yüzleşme yapılmalıdır. Bu yüzleştirmenin ardından makul açıklamalar yapılması (örn. hasta tanık koruma programında olduğu için kimliğini gizlemek zorundadır) veya uyanan kaygı ve utancın sonucunda daha önceki yanlış ifadenin düzeltilmesi halinde terapinin geleceği için daha umutlu olmak mümkündür. Öte yandan, eğer ki hasta bu yüzleştirmeye daha fazla yalan söyleyerek, mantıksız ussallaştırmalar yapmaya çalışarak, tartışmacı veya kavgacı bir tutum benimseyerek karşılık verirse, tedavinin seyri konusunda temkinli olmak gerekir (Akhtar, 1992a). Bu tür durumlarda tedaviye başlamak bile mümkün olmayabilir. "Yeterince çabalaması halinde her hastayı yolun sonuna kadar götürebileceğine inanan terapistlerin giriştiği tümgüçlülüktür" (Yeomans, Selzer & Clarkin, 1992, s. 9). Suçlular ve psikopatlarla çalışma konusunda hayli deneyimli olan Stone (2009) yalan söyleyen hastanın tedavinin parametrelerine boyun eğmeyi reddetmesi halinde tedaviden çıkarılması gerektiğini açıkça ifade eder.

Daha az psikopatisi olan bireylerin yanıltıcı davranışlarının fark edilmesi sürecin çok daha ileriki kısımlarına kalabilir. Yalanlar, hakikatin çarpıtılması ve bilginin kasten saklanması tedaviye bir tür narsisist direnç olarak girip kişinin utanç yüklü yanlarını terapistten saklamasına hizmet eden bir hamle görevi görebilir. Kendini korumaya yönelik bu tür saikler, girişken otantikliği (Gediman, 1985) reddederek ve kişinin gerçekte olduğu haliyle sevilmeyeceği korkusunu askıda tutarak iğdiş edilme kaygısını savuşturma noktasına kadar varabilir. Öte yandan, yalan söylemenin erken nesne ilişkileriyle alakalı daha büyük tahliye işlevleri de olabilir. Bu durumda yalan, başlı başına bir aktarım ilişkiselliği biçimini alır. Analitik alan da bu koşullarda "birebir, dürüst bir iletişim kurmanın imkânsız olduğu hissedilen nesne ile içselleştirilen ilişkinin eyleme dökülmesinin etkisini terapistin olduğu gibi hissettiği, önceden planlanmış ve kısıtlanmış bir alan" haline gelir (Lemma, 2005, s. 752).

Bu noktada Kernberg'in (1992) *psikopatik aktarım* kavramı gündeme gelir. Kernberg'e göre, bu tür bir aktarımın pençesine düşmüş olan bir hasta terapiste sürekli yalan söyler, kullanışlı bilgileri baskılar ve kendi yozlaşmış temayüllerini yansıtması sonucunda terapistin dürüst davranmadığına, ona güvenilemeyeceğine kanaat getirir. Bazen de hasta "aldatıcı veya dürüst olmayan davranışlar veya hiç değilse, yalancılık olarak yorumlanabilecek bazı tutarsız davranışlar sergilemesi için terapisti bilinçdışı bir biçimde kışkırtmaya" (s. 223) çalışır. Kernberg, bu tür vaziyetlerdeki doğru yaklaşımın hastayı nazikçe ama doğrudan yüzleştirmek, barındırdığı aktarım ilişkisini detaylıca incelemek ve başka meselelere geçmeden önce yorumlarla bunu çözmek olduğunu savunur. "Psikopatik aktarım" tipik olarak "paranoid aktarım"a dönüşür, sonra da depresif onarım duygularına ve kişinin kendisine sahici bir ilgi duymasına yol açar.

Kernberg'in çalışmalarının kapsamını genişleten Lafarge (1995), örgütleyici temaları kandırma ve gayri-otantiklik olan hastalara özgü üç aktarımdan söz eder: (1) hastanın bir şeyler uydurarak analisti kandırmaktan faal bir keyif aldığı *yanıltıcı aktarım*; (2) hastanın, kendisine yalan söylediğine ve ihanet edeceğine inandığı analistle yoğun bir ilişki içine girdiği *psikopatik-paranoid aktarım*; ve (3) hastanın analistten koptuğunu, kendi deneyiminde robotlaştığını hissettiği *psikopatik-gerçekdışı aktarım*. Lafarge açıklamalarına, bu hastalarda iki tür bölme görüldüğünü öne sürerek devam eder. Bunların ilki, kendilik ve nesne temsillerinin libidinal ve saldırgan eksenlerde bölümlere ayrılmasıdır. İkincisi ise gerçeklik deneyiminde bir bölünmedir; bazı kendilik ve nesne temsilleri abartılı ve ıstıraplı ölçüde gerçek olarak deneyimlenirken, bazılarının cansız ve anlam bakımından içi boş olduğu hissedilir. Lafarge, iki psikopatik oluşumun tek bir kötü kendilik ve nesne ilişkisinin ayrıştırılmış yarıları olduğunu savunur. Bu birimin her iki yarısı da karmaşık fakat yoksun kalmış nesne ilişkilerinin sunduğu bütün deneyime karşı savunma amaçlı kullanılır. Dahası, her bir ayrıştırılmış sistem, ardı ardına gelen gelişim düzeylerinden belirleyiciler ve işlevler edinen ebeveyn-çocuk ilişkisinin merkezî bir fantezisini bünyesine katar.

Yanıltıcı aktarım, nispeten daha yüksek bir seviyede yer alır. Bu aktarım, özellikle de bunu daha sık gösteren erkek hastalarda, anneninkinden doğru düzgün ayrıştırılamayan kusurlu bir beden temsilini değiştirmek amacıyla babanın büyüklenmeci temsili ile kurulan özdeşimden doğar. Yanıltıcı aktarım, psikopatik aktarımlar için psikoyapısal bir şemsiye görevi görebilir; Oidipal suçluluk ve iğdiş edilme kaygısı yanıltıcı temayülleri faz-

la riskli kıldığında psikopatik aktarımlar geriletici savunmalar olarak ortaya çıkabilir.

O'Shaughnessy'nin (1990) üstüne epeyce düşünerek zarafetle kaleme aldığı her halinden belli olan "Can a liar be psychoanalyzed?" ("Bir yalancının psikanalizi mümkün müdür?") başlıklı makalesinden de burada mutlaka bahsetmek gerekir. Yalancı kişi ile psikanaliz arasındaki asli karşıtlığa dikkat çeken O'Shaughnessy, Lafarge'ın (1995) yukarıda bahsi geçen makalesinde yer alanlarla hayli benzerlik gösteren iki vakayı detaylıca anlatır. İki vaka da erkektir. İkisi de ilk başta yalan söylemekten heyecan duymuş ama sonra paranoidleşmiştir. İkisinde de temel güvenin yerinde "temel şüpheler" (s. 190) vardır ve ikisinin de "derinlerinden koparılmış olduğu" hissi hakimdir (s. 191). Lafarge gibi, O'Shaughnessy de yanıltıcı kişideki idealleştirme eğilimini görmüştür: "Yalan söylemekle ilgili bu yalan, karakterinin bozulmasının merkezinde yer alır" (s. 193). O'Shaughnessy "yetersiz bir birincil nesne, hastanın içindeki güçlü bir yıkıcı içgüdü ve genel sapkın örtü üçlüsü" (s. 193) diye bir nitelikten bahsetmiş şu sonuca varmıştır:

> Eğer yalanın temel seviyesi, yani yalancının yalan söyleyen nesneyle özdeşleşim kurarak yalan söylediği anlaşılabilirse ve bir yandan da hastanın düşmancıl yalan söyleme davranışı, hakikate dair benimsediği farklı bakış açısı ve analistiyle iletişim kurarken yalana başvurmaktan duyduğu sapkın heyecan somut bir biçimde analiz edilebilirse, en azından şundan eminim ki sahici bir analitik süreç başlatılabilir. (s. 194)

O'Shaughnessy'nin vardığı bu sonuç, Kernberg'in (1992) ve Lafarge'ın (1995) önermeleriyle de paralellik gösterir. Malzemelerindeki bir diğer ortak nokta da sundukları vakaların psikanalitik literatürde bildirilen yalancı örneklerin ağırlıklı olarak erkek olmasını yansıtmasıdır. Bu belki kısmen, antisosyal özelliklerin erkeklerde daha yaygın olmasıyla ilişkilidir (Cloninger, Reich & Guze, 1975; DSM-IV, 1990). Daha ilginci ise, yalanla ilgili bu makalelerin büyük kısmının kadın analistlerce kaleme alınmış olmasıdır (Chasseguet-Smirgel, 1984; Deutsch, 1922; Greenacre, 1958; Lafarge, 1995; Lemma, 2005; Olden, 1941).[11] Bunun nedenleri de net değildir. Kadın analistler, analizanların söylediği yalanları daha iyi yakalıyor olabilir mi? Veya bu kandırmaya meyilli adamlar özellikle kadın analistlere mi başvuruyor? Chasseguet-Smirgel'in (1984) bir gözlemi bu ikinci hipotezi destekler niteliktedir: Buna

11 Erkek analistlerin tek tük katkıları da (Abraham, 1925; Blum, 1983; Kernberg, 1992) paradoksal bir biçimde bu alandaki kadın yazar egemenliğini destekler niteliktedir.

göre, erkek yalancılığı, annesel baştan çıkarmadan ve onun sonucunda Oidipal durumu tam manasıyla deneyimleyememeden kaynaklanır. Belki de yanıltıcı erkekler, pas geçip ruhsallık içinde öldürdükleri babalarına karşı bilinçdışı suçluluk duygularından ve pasif homoseksüel dürtülerinden kaçınmak için kadın analistleri tercih ediyordur.

Sırları olan hastalar ayrı bir zorluk teşkil eder. Sır, "yaşamın deneyimsel sürekliliğini sekteye uğratmakla kalmayıp, bir de kendi varlığını muhafaza edebilmek için savunmacı süreçleri devreye sokan, ruhsallık içindeki bir çıkmaz sokaktır" (Akhtar, 1985, s. 82). Psikanalistler hastalarının başka insanlardan saklamak istediği şeyleri onlardan düzenli olarak dinlemeye ve bu hastaların içindeki çocuğun sırlarına yavaş yavaş vakıf olmaya (Gross, 1951; Sulzberger, 1953) alışık olduğundan, maksatlı bir şekilde kendilerinden kümeler halinde bilgi saklayan hastalarla karşılaşmak onları huzursuz eder. Bu tür durumlarda karşıaktarımda hiddet ve ihlal baş göstermesi riski hayli yüksektir. Katı ve hızlı bir kural koymak mümkün değilse de şu ilkeler doğrultusunda hareket etmek faydalı olabilir: Sırlar kişiliğin bölünmüş kısımlarını ifşa ettiğinde ve sır saklamak (sataşma, dışlama ve sadizm gibi) içgüdüsel tahliye işlevi gördüğünde, yüzleştiren ve yorumlayan bir yaklaşım daha iyi olabilir. Sırlar ağırlıklı olarak (örneğin utanca karşı) savunma amacıyla tutuluyorsa ve sır tutma davranışının simgesel bir önemi varsa, savunmaların yorumlanmasını merkez alan geleneksel, yavaş, adım adım yaklaşım daha faydalı olacaktır. Kernberg'in (1984, 1992; Kernberg, Selzer, Koenigsberg, Carr, Applebaum, 1989) ve Margolis'in (1966, 1974) katkıları sırasıyla birinci ve ikinci hususta oldukça yol göstericidir.

Özellikle ağır karakter patolojisi olan hastalara yoğunlaşan Kernberg, Selzer, Koenigsberg, Carr ve Applebaum'un (1989) yaklaşımı doğrudan ve yüzleştirici olmanın yanı sıra istikrarlı bir biçimde yorum merkezlidir. Bu isimler, başarması uzun zaman alabilmekle birlikte, hastanın yalan söylemesinin aktarım açısından anlamını derinlemesine araştırmanın, hayatı tehdit teşkil eden eyleme dökmeler hariç tüm malzemelerden daha öncelikli olduğunu savunur. Aşağıdaki kısımda yazarın önerdiği klinik çalışma tarzı yer almaktadır:

- Kendiliğe karşı düşmanca bir tutumun göstergesi olarak yalan söyleme: "Olan bitenle ilgili hikâyenizi sürekli olarak değiştiriyorsunuz. Bu da benim size yardım etmemi imkânsız hâle getiriyor ve haliyle size engel teşkil ediyor."

- Terapiste saldırı amaçlı yalan söyleme: "Bunun uydurma bir hikâye olduğu konusunda uzlaşmış olmamıza rağmen hâlâ bana aynı şeyi anlatmaya devam ediyorsunuz. Dolayısıyla, bana sanki sizin saygınıza layık değilmişim gibi davranıyorsunuz."
- Misilleme korkusunun dışavurumu olarak yalan söyleme: "Sanki kendinizi korumanızın tek yolu olan bitenle ilgili bir hikâye kurgulamakmış gibi davranıyorsunuz. Bu da bana, sizi gerçekten tanımam halinde bundan bir hayır çıkmayacağına inandığınızı düşündürüyor." (s. 167)

Nispeten daha sağlıklı hastalarla çalışan Margolis (1966, 1974) ise çocuklukta nevroz oluşumunun bir parçasının da bazı duygu ve düşünceleri ebeveynlerden gizlemek olduğunu söyler. Daha sonra benlik bunları (ve benzer ruhsal fenomenleri) üstbenlikten ve hatta kendisinin bazı kısımlarından saklamaya başlar. Katı sırdaşlık koşuluna ve hastanın analiz dışındaki yaşamına müdahil olmama ilkesine riayet etmek, klinik durumun içinde büyüyecek olan güven için gereken zemini oluşturur. Aktarım temelli eleştiri korkuları an be an yorumlandıkça, üstbenlikte bir miktar yumuşama görülür ve sırların açığa çıkması olasılığı ufukta belirir. Perhiz ilkesine bağlı ve teknik açıdan tarafsız bir analistin yürüttüğü savunma analizi süreci, önce bilinçli sırlarını analistine, sonra bilinçdışı sırlarını kendi benliğine ve üstbenliğine açması için hastayı teşvik eder. Aslına bakarsanız, nevrozların psikanalitik tedavisinde çocuklukta olanlar tam tersine çevrilir.

İstediği kadar incelikli veya ıstırap verici raddede yavaş olsun, yorumlayıcı yaklaşıma yapılan vurgu analistin "tutma" (Winnicott, 1960) işlevlerini ve hastanın aldatıcı davranışlarında ve cüretkârlığındaki (çevresinin aldatılmanın yükünü taşıyıp yine de ona bakım vermeye devam edeceği yönündeki) bilinçdışı umudu ayrıştırma kapasitesinin önemini gölgede bırakmamalıdır (Winnicott, 1956a).[12] Bir yalancıya gerçekten yardımcı olabilmek, ancak ve ancak tutan ve yorumlayan yaklaşımların böyle ihtiyatlı ve incelikli bir şekilde bir araya getirilmesi ve bunun uzun süre boyunca istikrarla sürdürülebilmesi halinde mümkündür.

12 Abraham'ın (1925) bir kronik dolandırıcının yaşamına dair psikanalitik bakış açısıyla yazdığı ve beklenmedik bir şekilde iyi sonuçlardan bahsettiği açıklamaları, bu tür psikopatolojiyle bağlantılı sabrın telafi edici olma potansiyeli taşıyan rolünü vurgular.

KAPANIŞ CÜMLELERİ

Bu geniş çaplı soruşturmada yalanların biçimsel niteliklerini tanımladım, fenomenolojik alt tiplerini sıraladım ve bilinen hakikati çarpıtmanın arkasındaki psikodinamik saiklere yer verdim. Sanat sahtekârlığını didaktik bir iskele olarak kullanarak yalancıyı kurbanına sıkı sıkıya bağlayan diyalektik oluşumları açıkladım. Gelgelelim, bu tür bir "iki kişilik" açıklama, yalan söyleme fenomenine yapılan "tek kişilik" katkıları görmeme engel olmadı. Genel olarak, yalan söylemenin çoklu belirlenen, çoklu işlevi olan, nesne ilişkili ve her zaman her yerde mevcut bulunan doğasının üstünde durdum. Bir yandan da müşterek dürüst olma ve ruhsal hakikati arama çabasının –tabii böylesi bir gaye ne kadar tamamen başarılı olabilirse– gerek ruh sağlığı gerekse psikoterapi ve psikanaliz için asli önem taşıdığını vurguladım.[13] Bu düşünce doğrultusunda, ilk görüşmede terapistlerine yanlış bilgiler veren hastalarla, psikopatik aktarımların gelişimiyle ve tedavi sürecini ister istemez karmaşıklaştıran sır tutma meselesiyle ilgili kısa yorumlarda bulundum.

Yalan söylemenin bir yandan büyüleyen, keyif veren ve hatta eğlendiren, diğer yandan ise sadomazoşist, zararlı ve oldukça yıkıcı olabilen etkilerinden bahsederken, hakikati çarpıtmanın bazen başkalarını koruma amaçlı, sevgiden kaynaklanan bir eylem olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Bu önemli noktaya parmak basan Parens (2009) bu iddiasını desteklemek için şu dokunaklı vinyeti sunar:

> 1940 senesinin mayıs ayında Alman ordusunun işgalinden kaçmakta olan Yahudi bir anne ve on bir yaşındaki oğlu Belçika'dan kalkan ve Güney Fransa'ya doğru yol alan bir trende Dunkirk civarındalar. Birden korkutucu derecede yakından patlama sesleri geliyor. Oğlunu koruma içgüdüsüyle, ne kadar on bir yaşında olsa da gözünde hâlâ "çocuğu" olduğundan, anne birden "Korkma, bu sadece gökgürültüsü" diyor. Oğlu, annesinin bu koru-

13 Hakikate, dürüstlüğe ve hakikat arayışına yapılan bu vurgu, psikanalistlerin idealleştirilmesine yol açmasın ama. Zihin meselelerinde ne kadar bilgi sahibi olsalar da psikanalistler de sonuçta sıradan insanlardır. Tıpkı herkes gibi onların da karakterlerinde kusurlar vardır, kırılganlıkları vardır. Yalan söylemenin cazibesine karşı bağışıklık sahibi olduklarını söylemek pek de mümkün değildir. Psikanaliz tarihinde yeni yüzeye çıkmış olan Sigmund Freud'un 13 Ağustos 1898'de İsviçre Maloja'da baldızı Minna Bernays ile kaldığı otele kayıt yaptırırken defteri "Dr Sigm Freud u Frau" (Almancada *Dr. Sigmund Freud ve karısı*) diye imzalaması (Blumenthal, 2006) bu önermeyi destekler niteliktedir. Diğer başlıca örnekler arasında şunları sayabiliriz: Wilheml Stekel'in Freud'un evindeki ilk toplantılarda yaptığı sunumlarda kullandığı klinik malzemenin uydurma olması (Bos & Groenendijk, 2006), Masud Khan'ın kendisini coşkuyla "prens" ilan etmesi (Akhtar, 2007b; Hopkins, 2006) ve Heinz Kohut'un (1979) "Bay Z'nin iki analizi" bildirisi ki aslında Bay Z'nin muhtemelen Kohut'un kendisi olması ve ikinci analiz diye bir şeyin gerçekleşmemesi itibarıyla "berbat bir aldatmaca" (Giovacchini, 2000, s. 78) idi (ayrıca bkz. Strozier, 2004).

> macı yaklaşımını takdir ederek gülümsüyor. On dakika sonra tren duruyor ve hemen inmeleri söyleniyor; iner inmez kum tepeciklerinin arkasında siper alıyorlar ve birkaç saniye sonra savaş uçakları trene makineli tüfekle ateş açıyor. Trende biraz hasar oluşuyor. Talimat geldiğinde yeniden trene biniyorlar. Sessiz bir anlaşmayla, annenin oğlunu çok fazla korkudan korumaya yönelik annesel çabası hakkında tek kelime edilmiyor. (s. 151)

Dolayısıyla yalan söylemek bir nezaket göstergesi olabilir; tıpkı dürüstlüğün bazen sadizmle ittifak kurması gibi. Hazır bu konuya girmişken, yalan söyleme ve kandırma üzerine düşüncelerimi Hindistan'ın kadim (M.Ö. 1031 civarı) halk öykülerinin yer aldığı *Pançatantra* kitabından bir kıssa ile tamamlamak istiyorum. Hikâye şöyle: Bir gün bir oduncu ormanda yürürken, demir bir kafesin içinde hapis kalmış bir aslana rastlar. Aslan bu durumdan anlaşılır bir biçimde mutsuzdur ve oduncuyu görünce ondan kafesin kapısını açıp kendisini serbest bırakmasını ister. Oduncu ise bunu yapmaya pek hevesli değildir çünkü bu canavarın serbest kalır kalmaz onu yiyeceğinden korkuyordur. Gelgelelim bu endişesini dile getirdiğinde aslan empatik bir yaklaşım göstererek asla böyle bir şey yapmayacağına onu temin eder. Kendisine son derece minnettar olacağını ve hayatını kurtaran birine saldırmayı hayal bile edemediğini söyler. Aslanın samimiyetine inanan oduncu kafesi açar, aslan dışarı çıkar. Birkaç saniye sonra aslan oduncuya onu yemek istediğini söyler. Dehşete kapılan oduncu, aslana bunun aksi yönde söz verdiğini anımsatır. Aslan da söz verirken doğruyu söylediğini ama oduncunun onu salmadan önce oyalandığı sürede karnının acıktığını söyler. Artık yapacak bir şey olmadığını, oduncuyu yemek zorunda olduğunu anlatır. Bu tartışma devam ederken, tesadüf bu ya, oradan geçmekte olan bir çakal onları görüp yanlarına gelir. Kavga halindeki ikiliye meselenin ne olduğunu sorar ve önce oduncudan sonra da aslandan dinler. İki tarafın anlattıkları arasında bariz bir uyumsuzluk vardır; çakal kara kara düşünmeye başlar. Bir müddet düşündükten sonra ikisine de inanmadığını söyler. Hatta ikisine de yalancı der. Aslan gibi büyük ve haşmetli bir hayvanın böyle ufak bir kafese sığma ihtimalini bile akla yatkın bulmuyordur. Böyle saçma sapan bir hikâye uydurdukları için hem oduncuyla hem de aslanla alay eder. Buna sinirlenen aslan da çakalı haksız çıkarmak için gidip tekrar kafese girer. Işık hızıyla kafesin kapısını kapayan çakal, oduncunun hayatını kurtarır.

Böyle zengin bir fabl karşısında pek çok soru doğuyor.

- Aslan, oduncuya saldırmayacağını söylerken doğruyu mu söylüyordu?
- Aslan, oduncunun oyalanmasının onu acıktırdığını söylerken doğruyu mu söylüyordu?
- Oduncunun aslana güvenmesi, onun (belki bilinçdışı bir mazoşizm doğrultusunda) kandırılmaya patolojik düzeyde yatkın olduğuna mı işarettir?
- Çakal, aslanı ve oduncuyu yalancı olmakla suçlarken dürüst mü davranmaktadır?
- Aslanın çakala inanıp kafese geri girmesi onun (belki oduncuyu kandırmış olmanın verdiği bilinçdışı suçlulukla) kandırılmaya patolojik düzeyde yatkın olduğuna mı işarettir?
- Oduncu çakalın yalan söylediğinin farkında mıydı? Öyleyse ve sesini çıkarmadıysa, kendisi de yalan söylemiş olmuyor mu?

Bu tür sorular –ve eminim daha epey çeşitlendirilebilir– hakikat ile yalan arasındaki gri bölgeleri, belli bir savın değerlendirildiği bakış açısının önemini, bu alanda muhakemelerde bulunurken kaçınılmaz olan ahlaki ikilemleri ve en nihayetinde, yalanların ve yalan söylemenin nesne ilişkisel ve öznelliklerarası bağlamını gözler önüne serer. Dolayısıyla da bu sorular önemlidir. Öte yandan, sağladıkları zengin doku ahlaki şüpheciliğin hizmetinde kullanılmamalıdır. Bu alanın karmaşık olması, nesnel hakikat diye bir şey yoktur anlamına gelmez. Hatta tam tersine, vardır. Bu sözcükleri okuyor olduğunuz gerçeği (onlara ister katılın ister katılmayın) bu hakikatlerden biridir ve bunu inkâr etmek yalan söylemek olur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İhanet

İngilizcede ihanet anlamına gelen *betrayal* sözcüğü, her ikisi de "hain" anlamına gelen eski Fransızcadaki *traïr* ve Latince *tradere* sözcüklerinden türemiştir. Hatta *Webster's* sözlüğünde ihanet için verilen tanımlardan bir, "hainlik ederek düşmana teslim etmek"tir (Mish, 1998, s. 109). Diğer tanımlar arasında ise "özellikle ihtiyaç anında yanlış yönlendirme, yarı yolda veya yüzüstü bırakma; istemsizce ifşa ederek [ve] açıklayarak güveni ihlal etme" (*a.g.e.*, s. 109) yer alır. Bu açıklamalar bize şunu gösteriyor: (a) ihanet, birinin sizin güvenilirliğinize ve ulaşılabilirliğinize duyduğu güveni sarsmayı gerektirir; (b) ihanet kasti veya istemsiz gerçekleşebilir. Bunlar kadar açık olmamakla birlikte üçüncü bir özellik daha var ki o da (c) ihanet, incitir. İhanetin Hintçe karşılığı olan *vishwas-ghaat* (birebir çevirisi: yaralı güven) bu fenomenin özünü en iyi şekilde yansıtır.

Sözlüğün sınırlarından çıkacak olursak, ihanete iki özellik daha eklemeyi öneriyorum: (d) bu fenomen aktif ve pasif biçimler alabilir (örn. başkalarına ihanet etmek veya ihanete uğramış hissetmek) ve (e) sırasıyla bu biçimlerle ilişkili duygulanımlar bilinçli veya bilinçdışı bir sadistik haz ile keskin bir "zihinsel acı"dır (Akhtar, 2000; Freud, 1926d; Weiss, 1934).[1] Bir diğer özellik daha: (f) ihanet etmek ve ihanete uğramak, ilk başta göründüğünün aksine etiyolojik, dinamik ve fenomenolojik açıdan birbirinden ayrı değildir. Başkalarına ihanet etme dürtüsü ve ihanete uğrama ihtiyacı mutlak şekilde bir

1 Başkalarına istemsizce ihanet etmek, vicdan azabına yol açar; başkalarının ihanetine uğrandığında bunun istemsiz olduğunu fark etmek ise zihinsel acıyı hafifletir.

arada yer alır. Bunların ilki, narsisist karakterlerde daha belirgindir; ikincisi ise mazoşist karakterlerde. Gelgelelim, her ikisinde de tam tersi bir arzu da mevcuttur. Narsisist bireyler başkalarına ihanet ederken, kendilerine de bilinçdışı ihanetler ayarlarlar. Mazoşist bireyler de bir yandan kendi uğrayacakları ihaneti tasarlarken diğer yandan başkalarına ihanet ederler. Her ne kadar daha farklı bir psikopatoloji sahasına karşılık olarak ortaya atılmışsa da Cooper'ın (1988) "narsisist-mazoşist karakter" önerisini bu iddiamda kısmen de olsa kendime müttefik kabul ediyorum.

Psikanaliz literatüründe[2] hak ettiği ilgiyi görmemiş olan ihanet isimli bu Janus suratlı[3] sendrom, bu bölümdeki katkımın odak noktasını oluşturuyor. İki detaylı vaka özetinin yardımıyla, başkalarına ihanet etmeye duyulan o amansız ihtiyacı ve bilinçdışı olmakla birlikte benzer şekilde güçlü saiklere dayanan ihanete uğrama ihtiyacını açıklayacağım. Bu vaka öykülerinin izinden giderek, ihanet teması hayatlarında önemli rol oynayan ve aktarımları buna göre şekillenip renklenen hastaların tedavisine dair bazı yorumlar getireceğim. Sonunda da bu malzemelerin hepsini birleştirip, daha fazla eğilinmesi gereken alanları işaret ederek kapatacağım.

İHANET ETME ZORLANTISI

Büsbütün güvenilmez olan insanlarla hem klinik ortamlarda hem de genel anlamda hayatta karşılaşırız. Bir yerde beklemeyi, belli bir saatte gelmeyi, bir şey getirmeyi veya bir şey yapmayı her zaman vaat ederler ama bu vaatlerini yerine getirmemek onlar için artık bir alışkanlık olmuştur. Bu davranışlarından zarar gören diğer insanlar, yavaş yavaş onlara güvenmeme ve onlardan bıkmaya başlar. Davranışsal açıdan homojen olmakla birlikte, bu güvenilmezliğin aslında üç psikodinamik çeşidi vardır:

a. *Dağınık benlik hasarı:* Bunlar, başkalarının isteklerine sırf "hayır" demeye cesaret edemedikleri için boyun eğen bahtsız kişilerdir; zaten sonra

---

2 "İhanet" sözcüğü Freud'un yazılarının tamamında sadece on sekiz defa geçer (Guttman, Jones & Parrish, 1980, s. 272-273). Bu kullanımların beşi gündelik dil bağlamındadır ve pek bir bilimsel önem taşımaz. Dokuzu, dil sürçmeleri (Freud, 1901b), mahkemede verilen ifadedeki sakarlıklar (Freud, 1906c) veya bir sırrı bastırma girişiminin başarısız olmasıyla otaya çıkan bedensel huzursuzluk (Freud, 1905c) üzerinden "ruhsal açıdan kendi kendine ihanet" kapsamındadır. Kalan dört kullanım ise ihanete uğrama korkusunu kontrol etme amaçlı zorlantılı törenlerle (örneğin, kağıt parçalarını saklamakla) (Freud, 1896b), savaşta yenilen bir ulusun kitlesel paranoyasının kolektif bir "ihanet hezeyanı" yaratmasıyla (Freud, 1950a) ve arkadaşlarının sürekli olarak ihanetine uğrayan bazı kişilerin mazoşist eğilimleriyle (Freud, 1920g) ilişkilidir.

3 Birbirine arkadan yapışık iki yüzünden biri sağa, biri sola bakan Roma tanrısı. Burada konunun iki yüzü, iki boyutu olması anlamında kullanılmış – ç. n.

da gerçekten yapamayacakları bir şeyin yükü altında ezilmiş hissederler ve onlara güvenenleri hayal kırıklığına uğratırlar.

b. *Aşırı vaatkâr ebeveynlerle özdeşim*: Bu yetişkinleri ebeveynleri çocukken tekrar tekrar yanlış yönlendirmiştir; asla gerçekleşmeyen palavracı beyanlarda bulunmuşlardır. Umutları her defasında bu şekilde yıkılan, derin bir travma yaşayan bu çocuklar büyüdüklerinde "saldırganla özdeşleşim" (A. Freud, 1946) kurarak kendilerinden hiç şüphe etmeyen diğer insanlara benzer acılar yaşatırlar. Eylemleri genellikle örtülüdür ve kendileri de onların bilinçli olarak farkında değildir. Başkalarına, iyi niyetlerine rağmen ihanet eder ve hatta bazen kendileri de şaşırır, hayal kırıklığına uğrarlar.

c. *Haset duyulanlara karşı sadistik zafer*: İnsanlara bilinçli bir sadistik neşe ile ihanet eden bireylerde genellikle "habis narsisizm" (Kernberg, 1984) görülür; yani patolojik oranda kendiyle meşguliyet, zalimlik ve antisosyal davranışın bir karşımı. Bu kişiler çocukken ağır bir ihanet travması yaşamıştır ve çoğu zaman kendilerini ailenin en haksız muamele gören çocuğu olarak görürler. Diğer kardeşlerine imrenirler ve onların ayrıcalıklı konumlarından dolayı onlara yoğun bir haset ve nefretle yaklaşırlar. İhanetleri, kardeşlerine yönelik yıkıcı itkilerinin eyleme dökülmesidir ama temeline baktığımızda, düşmancıl tutumlarının asıl muhatabı ebeveynleridir. Üstbenlik işlevselliği genellikle sekteye uğramıştır ve dışarıdan görülen baştan çıkarıcılıklarının altında kötü niyet alametleri gizlidir. Şimdi aktarılacak vaka, başkalarına ihanet etmeye ilişkin bu tarz bir zorlantıyı örneklendiriyor:

Klinik Vinyet: 16

Uzun boylu, iri kemikli, kaba saba hareketleri olan altmış yaşındaki Paul Ruby, psikoterapiye gönülsüzce başvurmuştu ve kesintili biçimde devam ediyordu. Haftada iki seans yapma önerimi kabul etmişti ama nihayetinde yedi yıl sürecek olan çalışmamız devam ederken sık sık uzun aralar veriyordu. Paul, boşanmanın ardından aşırı içmeye ve işle ilgili randevularını kaçırmaya başlayınca kızı onu yardım almaya zorlamıştı. Hatırı sayılır bir savcı olan Paul, hızlı bir çapkındı ve boşanmasına da yine evlilik dışı bir ilişkisi neden olmuştu. Bu ilişki, Paul yalnız kalınca sonlanmıştı; kız arkadaşının derin ilişkilenme taleplerine tahammül ediyordu.

Zaman içinde öğrendiğim üzere, evlilik dışı iki ilişkisi daha olmuştu ve bir dizi tek gecelik maceraları vardı. Paul bunların bazılarından utanıyor gibiydi, bazılarını ise bir tür zafer edasıyla anlatıyordu. İhanet hepsinde mevcuttu ama ilginç bir biçimde ne kadar bilinçli, ona o kadar enerji veriyordu sanki. Ve dikkat ederseniz, burada karısına ihanet etmesini kastetmiyorum

– bu zaten doğal sayılıyordu. Söz konusu ihanetler, baştan çıkardığı kadınlara karşı gerçekleşmişti. Bu tema yaşam öyküsünde tekrar tekrar gündeme gelse de onu –ve beni– özellikle etkileyen iki olay vardı. Bu olaylar, her ne kadar farklı üstünlük noktalarına ve farklı ruhsal sonuçlara sahip olsalar da dürtüsel ihanet etme ihtiyacına örnek teşkil ediyordu.

Bunların ilki, "Ellen McGuire'ın hikâyesi" idi (muhtelif kaçamaklarını, bir roman bölümüymüş gibi isimlendirirdi)[4]. Olağanüstü güzellikteki bu kadınla çocukluktan tanışıyorlardı. O, Paul'unkine kıyasla daha sofistike ve elit bir aileye mensuptu ama ikisi de Pittsburg ismindeki müreffeh bir mahallede birlikte büyümüşlerdi. Paul hem çocukken hem de daha sonra gençlik yıllarında, kadının ukala tavırlarından, güzelliğinden ve zarif giysilerinden hep çekinmişti. Derken, onlarca yıl sonra, başarılı bir avukat olup bol para kazanmaya başladığında, tesadüfen Ellen ile karşılaşmıştı ama kendi sözleriyle, kadının "pek bir olayı kalmamıştı". Gerçi hâlâ güzeldi. Paul bir yıl kadar kadının "üstünde çalışmış", onunla arkadaş olmuş, onu hediyelere boğmuş, düzgün denebilecek bir işe girmesine yardım etmişti. Çok geçmeden, sevgili olmuşlardı. Paul'un bu noktada paradan yana en ufak bir sıkıntısı yoktu. Güzel bir ev kiralamış ve anahtarları ona teslim etmişti. Aşk kaçamaklarının merkezi olan bu ev, bir süre sonra Ellen'ın evi haline gelmişti. Ve Ellen'ı çokça defa "düzdükten, güzelce ve uzun uzun düzdükten" sonra bir gün Paul eve gelip kira sözleşmesini iptal ettiğini ve evi bir hafta içinde boşaltması gerektiğini söylemişti. Ellen dehşete düşmüş, kendisi ise başından beri bunu nasıl planladığını ve tek amacının tüm o çocukluk ve gençlik yıllarında ona duyduğu çekingenliği aşmak olduğunu büyük bir keyifle anlatmaya koyulmuştu. Burada asıl tüyler ürperten nokta ise Paul'un bunu bana aktarırken doğru düzgün bir pişmanlık sergilememesiydi. Aksine, Ellen'a karşı kazandığı bu zaferi bir cesaret, azim ve erkeklik göstergesi sayıyordu. Sarsıcı ihanetinin Ellen'a verdiği acı, hikâyesinin merkezinde yer almıyordu.

Öte yandan, "Yemenli kadının hikâyesi"ni anlatırken büyük bir utanç ve hatta bir nebze de vicdan azabı hissetmişti. Bu kadına ihanetinin ilki kadar planlı olmadığını, daha "kazara" gerçekleştiğini (yani daha bilinçdışı bir **güdümü** olduğunu) anlayabiliyordum. Paul, ikisi arasında olanları anlatmakta çok zorlandı. Duraksayarak da olsa, şunlardan bahsetti: Güya bir iş için Londra'ya seyahat etmişti ama asıl amacı bir süredir kesintili olarak flörtleştiği bir kadınla buluşmaktı. Kendine özgü o zarafetiyle, bir haftalığına üst sınıf bir daire kiralamıştı; içinde her tür lüks mevcuttu – odabaşı, şoför, temizlik hizmetleri vesaire. Sevgilisi olmaya aday İngiliz kadının bu havalı mekâna ilk defa gelmesinden hemen önceki öğleden sonra, kapıyı fakir bir Arap kadın çalmıştı. Daireyi temizlemeye gelmişti aslında ama Paul marifetlerini konuşturmuş ve onu yirmi ila yirmi beş dakika içinde kollarına

4 Bu ilişkilere "hikâyeler" demesine ek olarak, Paul çoğu kadından adını ve soyadını birlikte kullanarak bahsediyordu. Bu fenomenle bir diğer narsisist hastada daha karşılaşmıştım. Bunun kadınları karikatürleştirmek için farkında olmadan kullandığı fetişist bir taktik olduğuna inanıyorum.

alıvermişti. Odabaşından gelen, Paul'un "misafirinin" aşağıda beklemekte olduğunu haber veren telefonla bölünmüşlerdi. Yemenli kadın toz almaya ve temizliğe dönmüştü. Paul'un İngiliz sevgilisi neredeyse daireye girer girmez, Paul bir şişe şampanya açmıştı. İki kadeh almak için mutfağa gittiğinde temizlikçi kadının incinmiş ve suçlayıcı gözleriyle karşılaşmıştı. Paul'un iddiasına göre, ki ona inanıyordum, kendisi o bakışı hiç unutamamıştı ve her aklına geldiğinde içi vicdan azabı ve utançla doluyordu.

Bu iki senaryoda Paul'un davranışları farklıydı belki –ilkinde maksatlı ve neredeyse sosyopatça, ikincisinde ise zihinselleştirilmemiş ve zorlantısal– ama baştan çıkarmanın ardından gelen ihanet dizilimi ikisinde de belirgindi. (Ve Paul'un "repertuarında" bu tür daha nice hikâye vardı; farklı olan tek bir tane vardı, onda da genç bir aşığı tarafından ihanete *uğraması* söz konusuydu.) Peki ama Paul neden böyle davranıyordu ve bu davranışlarının (özellikle de ilk zamanlar) sık sık tedaviyi bırakmasıyla ve çocukluğuyla ne gibi bir ilişkisi vardı?

Bunları onunla birlikte araştırırken fark ettim ki Paul de hayatı boyunca ciddi ihanetlerle karşılaşmıştı. Ailenin ilk doğanıydı ve ebeveyninin "tartışmasız sevgilisi" idi (Freud, 1917b, s. 156). Henüz iki yaşındayken, apar topar şehrin dışında yaşayan halasının yanına gönderilmişti. Onu lise bitene kadar halası büyütmüş ve ebeveynini yılda bir veya iki kere görmüştü; bu sürgünün nedeninin ebeveyninin çokça ilgilenmesini gerektirecek kadar hasta bir bebek olan kız kardeşinin doğumu olduğunu düşünüyordu.

Tahminlerime göre, bu erken ihanet Paul'u çok fena örselemişti. Ardından, Paul on yaşındayken babasının bir ilişkisi olduğunun öğrenilmesi ve halasının oğlu özel okula gönderilirken Paul'un devlet okuluna yazdırılması da ciddi ihanetler olarak deneyimlenmişti. Çok para kazanma, kimseye bağımlı olmama ve ödeşme hırsıyla büyümüştü. Hafifmeşrepliği, çocukluğundaki narsisist yaralanmaları geri çevirme amaçlıydı. Benden sık sık – tam da çalışmalarımıza dair iyimser düşüncelere kapılmaya başladığım zaman– kendini çekmesi de bu fazlaca tanıdık baştan çıkarma-ihanet örüntüsünün vücut bulmuş haliydi.

Paul'un aktarımındaki önemli bir nokta, bana olan bağımlılığından keyif aldığıma dair hisleriydi. Onun için ne kadar önemli olduğumla böbürlendiğimden şüpheleniyordu. Bu onu hayli kızdırıyordu: "Neden istikrarlı bir şekilde size amade olayım ki? Neden köpek gibi belli saatlerde geleyim? Benden bu denli bir sadakat ve itaat görecek ne yaptınız?" Özenle ve kademeli olarak, tüm bunları ayrıştırıp Paul'un (kendi destek temelli arzularını tersine çevirerek) benim için güvenilir bir ebeveyn olmak istediği ama ardından bu güvenilirliğin alıcısı olduğum için bana haset duyduğu kanaatine vardık. Ona (gözünde daha şanslı olan) küçük kız kardeşi gibi görünmeye başladığımda tedaviyi kesintiye uğratmak zorunda kalıyordu zira duyduğu haset tahammül edilir gibi değildi. Birkaç seans gelmedikten sonra, yine düzenli geleceği vaatleri eşliğinde kapıda beliriveriyordu.

Bu döngüler tekrarlandıkça, çocukken ebeveynini ziyaret edip sonra onlardan tekrar tekrar ayrılmak zorunda kaldığında hissettiği acıyı yeniden

> inşa ettik. Pasifi aktife çeviren Paul, ihanet etmeye (ihanete uğramaya değil) "bağımlı" hâle gelmişti. Bu ilişkisel senaryoyla iç içe geçmiş olan kırgınlıkları, acıyı ve güçlü öfkeyi derinlemesine çalışınca, yaşamının darmadağın vaziyeti ve bugüne kadar çok sayıda kadını incitmiş olması ile ilgili samimi bir üzüntü ortaya çıktı. Paul'un kız kardeşiyle ilişkisi de düzeldi. Her ne kadar onu kendisini yerinden etmiş olduğu için "affetmeyi" tam manasıyla başaramasa da, bunun onun suçu olmadığını görebilmeye başladı. Ona karşı yoğun öfkesi, kendisini gönderdikleri için ebeveynine duyduğu hiddetin yer değiştirmiş haliydi. Ayrıca Ellen ile sahnelediği baştan çıkarma-ihanet tiyatrosunu, kız kardeşine ve annesine yönelik duygularının alaşımıyla ilişkilendirmeyi başardık. Tedavi sona yaklaşırken, Paul artık bir kadınla sevgi dolu bir ilişki sürdürebilir haldeydi. Aldatma ve ihanet etme itkilerinden tamamen azade olduğu söylenemezdi ama onları baskılama yoluyla idare edebiliyor; bazen başka kadınlarla seviştiğini hayal ederek mastrübasyon yapıyor, bazen de kendi açgözlülüğüyle ve potansiyel zalimliğiyle alay ediyordu. Analiz onu "tedavi etmemişti" ama hayatını güdülerin daha az kontrolünde, daha az sadomazoşist ve daha az karmaşık kılmıştı. Bana göre bu, Freud'un (1933a) psikanalizin sonunda "Eskiden altbenliğin olduğu yerlerde artık benlik olmalı" derken kastettiği şeye örnek teşkil ediyordu. (s. 80)

Bu vaka, patolojik narsisizmin nesne ilişkileri kapasitesindeki yıkıcı etkilerini gözler önüne serer. Uzun vadeli bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde;

> Büyüklenmeci kendilik, isteklerin, geçici idealleştirmelerin, açgözlülükle bünyesine katmanın ve bozmanın, hayal kırıklığının ve değersizleştirmenin sonucunda tedariklerin ortadan kaybolmasının oluşturduğu mükerrer bir döngünün tuhaf bir şekilde zamansız dünyasında her zaman yalnız olmuştur, öyle de olmaya devam etmektedir. (Kernberg, 1980, s. 138)

Rosenfeld'in (1964, 1971) narsisist nesne ilişkilerinin alameti farikasının tümgüçlülüğün yanı sıra kendilik ile nesne arasındaki ayrımın herhangi bir şekilde fark edilmesine karşı hareket eden savunmalar olduğu gözlemi de bu konuyla alakalıdır. Narsisistin tümgüçlülüğü, başkalarını acımasızca kullanmasından (bu hususta ayrıca bkz. Coen, 1992) ve bu doğrultuda onlara herhangi bir açıdan bağımlı olduğunu inkâr etmesinden belli olur. Sonuçta böyle bir bağımlılığı kabul etmesi, sevgiye, ayrılık acısına ve başkalarının sahip olduklarından duyulabilecek hasede davetiye çıkarıyordur. Kendiliğin öfkeli ve yıkıcı yanları idealleştirildiğinde ise daha habis bir durum ortaya çıkar. Bu koşulda, birey kendisine sunulan her tür sevgiyi yok etmeye çalışır ki başkalarına üstünlüğü koruyabilsin. Kendinin tümgüçlü yıkıcı yanlarıyla tam

olarak bütünleşmesi ile birlikte, aklı başında, sevgi dolu ve bağımlı kendiliğini öldürmüş olur. Bazen içinde bu şekilde hapis olduğunu fark edip efkârlamır ve bu durumu değiştirmek adına kimsenin elinden bir şey gelmeyeceğini hisseder. Bir kez daha ihanete uğrama riskinden hepten kaçman narsisist kendisini soyutlar ve böylelikle kendi muhtaç kendiliğine ihanet etmiş olur. Benimle görüşmeye başlamadan önce Paul Ruby'de de durum buydu.

İHANET EDİLME İHTİYACI

Paul'un tam tersi konumda ise tekrar tekrar ihanete uğrayan kişiler yer alır. Patronları işyerindeki değerli katkılarını fark etmez. Arkadaşları partilerine gelmez. Eşleri onlara duydukları sevgiyi nadiren görür ve çocukları fedakârlıklarını asla takdir etmez. Bergler'in (1949) terminolojisiyle ifade edecek olursak, bu tür bireyler yalnızca birer "haksızlık koleksiyoncusu"dur. Ruhu yaralanmış, hayata küsmüş bu kişiler kederlerini ıstıraplı bir şaşkınlıkla aktarırlar; sanki daha iyi muamele görmeyi umdukları hâlde terslenmiş, reddedilmişlerdir.

Bu tür bireylerin asli meselesinin mazoşizm olduğu açıktır.[5] Bazı mazoşist kişilerde (dayak yemenin, cinsel istismara uğramanın vesaire değil de) ihanete uğramanın merkezî önem teşkil eder hâle *nasıl* ve *neden* geldiği ise o kadar açık değildir. *Nasıl* olduğu sorusunun cevabı şu: Mazoşist kişi, kandırılmaya ne kadar gizil olsa da belirgin ölçüde yatkındır. Kendisine söylenen her şeye inanır ve toz pembe beklentileriyle çelişen her şeyi göz ardı eder. Isaacs, Alexander ve Haggard (1963) bu naifliğin kökenlerini incelikle tasvir eder:

> Bir ebeveyn çocuğun inancını ve kurulmakta olan güvenini kötüye kullandığında bir hayal kırıklığı meydana gelir, ki bu da ruha inen büyük bir darbedir. Eğer çocuğun benliği yeterince güçlüyse, bu durumu ebeveyninin ve başkalarının güvenilirliğine ilişkin sınırların ve kısıtlamaların göstergesi olarak alıp bu şekilde sindirecektir. Benliğinin nispeten zayıf olması durumunda ise yaşanan hayal kırıklığı ideal ebeveynin yitimine işaret görülebilir ve dolayısıyla da yas, yalnızlık ve depresyon anlamı taşıyabilir. Bu tür durumlarda –bir yanılsamanın yitiminden duyulan öfke, öfkeden duyulan suçluluk– güvensizlik bastırılabilir ve çocuk güvenilir olan ve olmayan kişiler arasında bir ayrım yapmaya hazırlıksız kalabilir. Haliyle de kandırılma-

5 "Mazoşizm" tabiri farklı şekillerde kullanılmış (kapsamlı bir özet için bkz. Maleson, 1984) olmakla birlikte, Brenner'in (1969) tanımı hâlâ yol göstericidir: Mazoşizm "cinsel haz uğruna fiziksel ya da zihinsel acı, rahatsızlık ya da sefalet demek olan hazsızlık arayışıdır ve çoğunlukla arayış ya da haz ya da her ikisi de bilinçli değil de bilinçdışıdır." (s. 197).

> ya müsait biri olur çünkü ancak kimseyi ayrıştırmadan herkese güvenmeyi başarabiliyordur. Kandırılma eğilimi, sürekli bir aldatılma ihtiyacıyla alakalıdır. Defalarca aldatılmış olduğu gerçeği, ebeveynin aslında başka insanlardan daha az güvenilir olmadığı teminatını vermek gibi ek bir işlev de gösterebilir. (s. 464)

Bu tür mekanizmalar vasıtasıyla, mazoşist kendisini başarısızlığa, kırılmaya ve ihanete uğramış hissetmeye hazır hâle getirir. Bu bakımdan, mazoşist aslında paranoid kişilikleri andırır; onlar da bir yandan başkalarının naifliğini küçümserken diğer yandan ayaklı gazetelerden duyduklarına inanmaya özel bir yatkınlık taşırlar (Stanton, 1978). Sonraki soru –yani ihanete uğramanın *neden* "moral mazoşizm"in (Freud, 1924c) fenotipik dışavurumu olduğu sorusu– yalnızca muhtelif bilinçdışı suçluluk kaynaklarına (Akhtar, 2013c; Asch, 1976; Modell, 1965; Niederland, 1968) değil, aynı zamanda çocukluktaki *gerçek* kayıplar biçimindeki fiziksel olarak hissedilen ihanetlere uzanır. İleri dönemdeki gelişim sürecinde bu deneyimler libidolaştırılır ve içine mazoşist haz bulaştırılır.

Klinik Vinyet: 17

> Ufak tefek, gözlüklü, orta yaşlı, bebek yüzlü bir dahiliyeci olan Joel Lobner'ın ofisime gelme nedeni boşanmayı düşünüyor olması ve bu kararından "iyice emin olmak" istemesiydi. İlk seansta, ikinci eşi Nancy'nin kendisini hiç takdir etmediğine dair hislerini etraflıca anlattı. Nancy'e çok çeşitli yardımları dokunmuş, hatta flört ettikleri dönemde onu ciddi bir maddi sıkıntıdan bile kurtarmıştı. Duruma inanamayan acı bir sesle, Nancy'nin ona böyle nankörlük ettiğini hissettikçe nasıl canının yandığını defalarca anlatıyordu. Ondan boşanmaya karar vermişti ama yalnız kalmaktan, sevecek ve evlenecek kimseyi bulamamaktan, bu kararından pişman olmaktan korkuyordu. İşte bu yüzden bana başvurmuştu: Vermek üzere olduğu kararla ilgili çiftedeğerliliğini çözmek için.
>
> Sonraki seanslar, Nancy'nin ona yönelik nankör tutumlarının, amirane duruşunun, kıskançlık patlamalarının "kanıtlarım" önüme sermesiyle geçti. Joel onu bu hakaretlerinden ötürü defalarca affetmiş, ona yeniden güvenmiş ama her defasında ihanete uğramıştı. Ne zaman gevşeyip spontan davranmaya başlasa, Nancy bir kıskançlık krizi çıkarıyor ve onun zihinsel huzurunu kaçırıyordu. Joel bu olanların bir kısmını iki arkadaşıyla da paylaşmıştı. Arkadaşları, bu denli ıstıraplı bir evliliği sürdürdüğü için "mazoşist" olduğunu söylüyordu. Bir an önce boşanmasını salık veriyorlardı.
>
> Detaylar yavaş yavaş belirmeye başladı. Meğer Joel, evlenmeden çok önce de Nancy'nin narsisist karakter yapısına ve her şeyi kendine hak gör-

mesine dair bolca kanıt sahibiymiş. Henüz çıkıyor oldukları dönemde birlikte ilk defa tatile çıkmışlar ve Joel bu tatil masraflarının tamamını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda batı yakasındaki bu tatlı kasabada birlikte gittikleri on ila on beş yemeğin de hepsini ödemiş. Nancy tatil boyunca hiçbir şeyi paylaşmayı teklif etmemiş ve hatta bir teşekkür bile etmemiş. Joel bunu hafif bir rahatsızlıkla fark ettiğini ama bir şekilde ussallaştırdığını anımsıyordu; Nancy'nin sadece şımartılmak istediğini, kararları Joel'ın vermesine müsaade ettiğini, onun adamlık taslamasına yardımcı olduğunu ve bu tarz şeyler düşünmüştü. Oysa şimdi, dönüp geriye baktığında, Nancy'nin bu davranışlarında her şeyi kendine hak saymasını görüyordu ve kendisine denk bir yetişkin olarak ona duyduğu güvene ihanet ettiğini düşünüyordu.

Nancy, Joel'ın ikinci eşiydi. Joel daha önce de evlenmişti ve ilk eşi Rosie tarafından da çok ağır ihanete uğradığını hissediyordu. Rosie, sosyal statüsünü yanlış aksettirmiş, eğitimiyle ilgili yalan söylemiş ve geçmişteki romantik ve cinsel deneyimlerine ilişkin gerçeği yansıtmayan bir izlenim yaratmıştı. Hatta Rosie başkasından hamile olduğunu Joel'a düğünden dört gün önce söylemişti. Joel çok incinmişti ve her şeyi kabullenen uysal ilişki tarzının tek istisnasını sergileyerek Rosie'ye karşı fiziksel şiddet sergilemişti. Oysa iki gün sonra, Rosie kürtaj yaptırmayı teklif edince, onu hemen affetmişti ve evlenmişlerdi. Sosyal konumuyla ilgili yalanlarının detayları daha ileriki dönemlerde ortaya çıkmıştı ve Joel her defasında ihanetin o sert, delici acısını yaşamıştı. Buna rağmen, onu hep affetmişti ve ardından yıllarca tekdüze bir ev yaşamı sürmüşlerdi. Bu dönemde Joel'ın evlilik dışı iki ilişkisi olmuştu (yani bu defa o Rosie'ye ihanet etmişti); ikincisi, eline yüzüne bulaşmış ve evliliğinin dağılmasıyla sonuçlanmıştı.

Joel sonraki yaklaşık altı yıl boyunca bekâr kalmış; çok sayıda kısa süreli, bir de derin ve sürdürülebilir olduğunu düşündüğü ilişkisi olmuştu. Bu kadını hem gerçekten sevebildiğine hem de onunla çok iyi seks yapabildiğine inanıyordu. Mest olmuş durumdaydı. Oysa Angie isimli bu kadının ne kadar narsisist olduğunu görmezden geliyordu. Aslında Angie'nin evine ilk gittiğinde duvarların hep kendi fotoğraflarıyla kaplı olduğunu fark ettiğini (tam tamına yirmi bir fotoğraf) süklüm püklüm itiraf etti. Kör kütük âşık olan Joel, bunu "görmezden gelmişti". Ayrıca Angie'nin ağır etnosantrizmini, etnik ve ırksal azınlıklara önyargılı yaklaşımını da göz ardı etmişti. Joel, Angie'nin onu sürekli inciten inatçı yapısını "affetmişti". Ne zaman bir planda karar kılsalar, Angie başka bir fikirle geliyor veya ona haber vermeden kararlaştırdıklarına ters düşecek bir şeyler yapıyordu. Joel kendini ihanete uğramış, kırgın hissediyordu ama bir yandan da Angie'nin güzelliği başını döndürdüğünden ve muhteşem seks yaşamları onu adeta sarhoş ettiğinden, tüm bunlara gözünü kapıyordu. Derken bir gün, büyük bir ihanete uğradığını hissetmiş ve anlık bir öfke patlamasıyla Angie'den apar topar ayrılmıştı. Mutfakta bazı tadilatlar yaptırıyordu, Angie'yi de işin içine katmıştı. Oysa Angie bir yerden sonra işe o kadar karışmaya başlamıştı ki

(ustayla ona haber vermeden konuşup değişiklikler yapıyordu) sonunda ona uzak durmasını söylemişti. Angie karışmayacağına söz vermiş ama sonra yine aynı şeyi yapıp ustayı arayıp kimi talimatlarda bulunmuştu. Bunu Joel'a sormadan yapmış, Joel haberi ustadan almıştı. Öfkeden deliye dönünce de ilişkiyi bitirmişti.

Joel'un yaşamındaki her üç kadın da (eski eşi, iki evlilik arasındaki kız arkadaşı ve mevcut eşi) ona şu veya bu şekilde ihanet etmiş gibi görünüyordu. Üçünde de fallik-narsisist karakter tablosu vardı: gururlu, dediğim dedik, benmerkezci. Çalışmamız sürecinde asıl belirgin hâle gelen ise, hem Joel'un da onlara (mesela arada bir yaşadığı tek gecelik ilişkilerle, iki evlilik dışı ilişkisiyle veya işine kendini fazlaca kaptırmasıyla) ihanet etmiş, hem de bu kadınların kendisine uygun olmadığını tekrar tekrar görmezden gelmiş olmasıydı. Veya daha doğru ifade edecek olursak, narsisizmlerini ve her şeyi kendilerine hak görme, yalan söyleme, onu paspas gibi çiğneme potansiyellerini görmezden gelmişti. Joel *sahiden de* bir mazoşistti.

Joel'un arka plandaki çocukluğuna baktığımızda, çok sayıda kaybın ve ikamet değişikliğinin ön plana çıktığını görürüz. Daha beş yaşındayken, üç farklı eyalette yaşamıştı bile. On birinci yaşı itibarıyla, dört önemli bağlanma figürünü toprağa vermişti (çok sevdiği teyzesi o dört yaşındayken, annesi o altı yaşındayken, dayısı o dokuz yaşındayken ve –annesinin ölümünden sonra onun bakımını üstlenmiş olan– anneannesi ise o on bir yaşındayken ölmüştü). Annesinin ölüm sebebi, mükerrer hastane yatışı gerektiren, ilk olarak Joel daha iki yaşındayken ortaya çıkmış sürüncemeli bir hastalıktı. Ona her defasında farklı bir bakıcı göz kulak olmuştu. Çocukken yüzleşmek zorunda kaldığı bunca ölüm, bu kırılmaların etkisini iyice artırmıştı.

Joel'un babasının uzak bir şehre taşınıp Joel'u da oraya aldıracağına söz verip durması ama bunun hiçbir zaman somutlaşmaması da vaziyeti daha beter etmişti. Joel'un umutları her defasında yeniden yıkılıyordu. Tek kardeşi olan ağabeyine derinden bağlıydı. Oysa o, ondan sürekli bir şeyler çalıyor, onunla alay ediyor, onu dövüyor ve Joel'un onunla sır olarak saklaması koşuluyla paylaştığı bilgileri herkese anlatarak güvenine ihanet ediyordu. Sanki bu yetmezmiş gibi, Joel bir de hayranlık beslediği ve güvendiği yaşça büyük bir kuzeninin cinsel istismarına maruz kalmıştı; kronik bir yasın yükünü taşıyan bir ailede bu annesiz çocuğu koruyacak kimse yoktu. Hatta Joel'un büyükbabası bile (ki ondan destek ve yönlendirme alıyordu) Joel on sekiz yaşındayken ölmeden önce defalarca ona cinsel organını göstermişti.

Neticede Joel büyürken ihanet ona istikrarla eşlik etmişti. Ve güvenilmez bakıcılarıyla özdeşleşimden ciddi anlamda uzaklaştığından, Joel pek çok kişi için son derece sadık ve güvenilir bir arkadaş olmuştu. Bu arkadaşlıkların bazılarının elli yıl önceye dayanmasından gurur duyuyordu. Gelin görün ki, bahsi geçen arkadaşlarının hepsi erkekti; kadınlarla ise bambaşka bir durum söz konusuydu. Limentani'nin (1989) "vajina adam"ı[6] gibi,

6 Limentani bu terimi, içinde kadın olma yönünde güçlü bir arzu bulunan ve kadınsı olan her şeye derin bir haset besleyen bir kişi için kullanmıştır. Bu kişide aynı zamanda vajina sahibi olmaya iliş-

Joel'da da fallik-narsisist kadınlar bulma eğilimi vardı; normalde depresif olan yaşam tarzına ve gizil biçimde kadınsı olan karakterine heyecan katıyorlardı. Aşağılık hissinden doğan kendilik temsillerini üstüne rahatlıkla yansıtabildiği Rosie, Joel'un narsisizmini destekliyordu. Nancy ve Angie ise profesyonel şöhretleri sayesinde onun özgüvenini artırıyorlardı. Kendi taşıdığı bu narsisist gündeme paralel olarak, Joel'un mazoşist bir hedefi de vardı. Hem bu tamamen kendiyle meşgul kadınlara affetme ve cömertlik kisvesi altında yapışıyor, hem de ihanetlerinden ötürü sırtından defalarca bıçaklanmış hissediyordu.

Benimle tedavi sürecinde, Joel bir yandan gerçekten ihanete uğramış olduğunu, şimdiki eşinin (ve önceki eşlerinin) hainlik ve nankörlük ettiğini bana onaylatmaya çalıştı, diğer yandan ise tekrar tekrar kadını savundu, affetti ve Joel'un onu terk etmesi halinde çok acı çekeceğine inandı. Çaresizce benden empati göstermemi bekliyordu ama empatiyi kabul etmekte zorlanıyordu. Mazoşist duruşuna alışmış gibiydi ve ne ona meydan okunmasına tahammülü vardı ne de ıstırabını eşinin ihtiyaçlarını görmezden gelmesini (bir anlamda, ona ihanet etmesini) meşrulaştırmak için kullandığını ifşa etme çabalarıma. Yedi gün 24 saat çalışma alışkanlığı itibarıyla eşine ihanet etmekte olduğunun hiç ama hiç farkında değil gibiydi; evliliğinin beş yıllık süreci boyunca bir defa olsun tatile çıkmamışlardı. Bu sadomazoşist dengede takılı kalmış olan Joel, aniden tedaviyi sonlandırmaya karar verdi; bana bolca teşekkür edip boşanıp boşanmayacağının zamanla belli olacağını söyledi. Birkaç yıl sonra bu kararsızlığından (daha doğrusu, mazoşist kalma "kararından") pişman olabileceğini ve zamanı kendisine ihanet etmekle suçlayabileceğini göz ardı ediyordu sanki. İnanılmaz ama, en sevdiği romanlardan biri olan Louis Begley'nin *The Man Who Was Late*'i de [Geç Kalan Adam] (1992) seviliyor olmayı kaldıramayan ve sonunda orta yaşında intihar eden bir adamın hazin hikâyesini anlatır. Joel beni geride üzgün, endişeli ve ihanete uğradığımı hisseder bir hâlde bırakmıştı.

Bu vaka –ve tedavinin başarısızlığı– bizi mazoşizmin hazzını ve gücünü değerlendirmeye sevk ediyor. Bu meseleleri kapsamlı bir şekilde gözden geçirmek bu bölümün maksadını aşacak olsa da onlara bir miktar yer verilmesi gerektiği de muhakkak. Brenner'e (1959) göre mazoşizm, suçluluk güdümündeki Oidipal cinsel dürtüler için acı gerçeğin kabul edilmiş olmasının

---

kin gizli bir fantezi de mevcuttur. Zeki, etkileyici ve arkadaş canlısı olan "vajina adam" açgözlü bir şekilde okumakta, her şeyi özenle incelemekte ve doyumsuz bir şekilde birilerinin (özellikle de kadınların) kendisine arkadaşlık etmesine ihtiyaç duymaktadır. Kadınsıdır ama kadınsılığı kadınlara gösterdiği dikkatin arkasına gizlenmiştir. Bu dikkatli yaklaşımı sayesinde, cinsel performansı da ortalamanın üstündedir. Limentani'ye göre bu tarz birini, çocuğuna aynı zamanda kendi fallusu gibi davranan nispeten erkeksi bir anne yetiştirmiş olmalıdır. "Vajina adam" yapılanması, böyle bir anne ile özdeşleşme sonucunda ortaya çıkar. Homoseksüelliğe karşı bir savunma görevi görür. Ayrıca, öteki cinsiyete ait olma fantezisi, iğdiş edilme korkusundan kaçınmaya yardımcı olur.

bir yansımasıdır. Bu, çoğu zaman doğrudur da. Gelgelelim, Bergler (1949) ile Cooper'ın (1988) görüşleri burada sunulan vakaya daha uygun olan düşer. Bergler, çocuksu tümgüçlülüğün korunmasının kaygının azaltılması bakımından ve benlik doyumunu sağlayan bir kaynak olarak asli önem teşkil ettiğini öne sürmüştür. Çocuk aşırı düzeyde bir engellenmeyle karşılaştığında, tümgüçlülüğü tehlikeye girer. Çocuk küçük düştüğünü hisseder ve bunun sonucunda da öfkeden kudurur. Yetişkin faillerle "ödeşemeyecek" kadar biçare olunca da bu saldırganlığını kendi üstünden boşaltır. Ne var ki tümgüçlülük görüntüsünü muhafaza etmek amacıyla onu libidolaştırır ve hazsızlıktan haz çıkarmayı öğrenir. Doğuştan gelen bir temayül, haz-içinde-hazsızlık örüntüsünü mümkün kılmıştır.[7] Bu olaylar daha sonra yetişkinlikteki ruhsal mazoşizm örüntülerine evrilir. Bergler, bu bağlamda üç adımlı dizisel bir süreç tarif eder: (a) mazoşist, hayal kırıklığının ve küçük düşmüş olma hissinin fitilini davranışlarıyla bilinci dışında ateşler ve bundan yine bilinçsizce haz duyar; (b) kendi provokasyonunun bilgisinin yerine başka bir şey koyarak hakarete haklı bir öfkeyle karşılık verir ve (c) böylesi bir "yalancı saldırganlık" daha fazla yenilgiye yol açınca, bilinçli olarak kendine acıma uğraşına kapılır. Bilinçdışında, bu mazoşist hazda zevk almaktadır.

Bergler'in fikirleri üzerine değerlendirmelerde bulunan Cooper (*a.g.e.*) çocukluktaki acı veren deneyimlerin anlamını savunmacı biçimde değiştirme kapasitesinin başlıca amacının, otokontrol yanılsamasını muhafaza etmek olduğuna dikkat çeker. Şöyle yazmıştır Cooper:

> Erken narsisist küçük düşme deneyiminin dışsal veya içsel nedenlerden ötürü aşırı olduğu durumlarda, bu tamir mekanizmaları işlevlerini yerine getiremez. Nesne, aşırı derecede zalim ve reddedici algılanır; kendiliğin ise doyum arayışında kendi hakkını samimi bir şekilde savunabileceği düşünülmez; hayal kırıklığından elde edilen doyum, samimi olmakla birlikte erişim dâhilinde bulunmayan ve yabancı kalınan libidinal, girişken benlik-işlevsel doyumlara kıyasla öncelik kazanır. Hayal kırıklığına uğratılmış veya reddedilmiş olmak, narsisist girişkenliğin *tercih edilen* biçimi haline gelir; öyle ki narsisist ve mazoşist çarpıtmalar karaktere egemen olmaya başlar. (s. 128, italikler orijinal metindeki haliyle)

7 Ölüm içgüdüsünün libido ile bağlanması bu tür bir "birincil mazoşizme" (Freud, 1924c) zemin hazırlar. Çoğu analistin bu tür formülleştirmelerle ilgili çekinceleri olsa da, şairler bu görüşe gönül vermiştir. Bunun yakın dönemden bir örneğini, Urdu şair Nasir Kazmi'nin (1972) *Ghum ke sehnay mein bhi qudrat ne mazaa rakhha hai* (birebir çevirisi, "Doğa, acıdan haz çıkarma potansiyelini yarattı") dizesinde görebiliriz.

Cooper, bu tür durumlarda aranan hazzın genital-cinsel olmadığının altını çizer; bu, Oidipus öncesi bir hazdır ve özgüvenle, öztutarlılıkla ilişkilidir. Narsisizm ile mazoşizmin bir arada yer alması, Cooper'ın kavramsallaştırmasında merkezî önem taşır. Cooper, şöyle beyanlarda bulunmuştur:

> Herhangi bir tekil durumda, klinik tablo daha narsisist veya daha mazoşist görünebilir... Oysa sadece kısa bir analiz sürecinden sonra bile görülecektir ki hissetme kapasitesindeki körelme, sesi kısılmış haz, tümgüçlülük ile küçük düşme arasında gidip gelen aşırı duyarlı bir özgüven, ilişkilerinden veya işlerinden tatmin olmayı veya bu tatmini sürdürmeyi becerememe, daimi bir haset hissi, onlara bakım vermesi gereken kişilerin yanlış yaptığı veya onları mahrum bıraktığı yönündeki sarsılmaz kanaat ve sonsuz bir kışkırtma kapasitesi, her iki türde de mevcut olan özelliklerdir. (s. 129)

Cooper'ın ifade yeteneği karşısında insan mahcup oluyor. Bir yandan da bu açıklamaları, bu tür hastaları tedavi etmeyle ilişkili sorunları değerlendirmek için dört dörtlük bir başlangıç noktası görevi görebilir.

TEDAVİDE GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURULMASI GEREKENLER

Tekniğin inceliklerini ve stratejilerini açıklamaya koyulmadan önce, iki ikazda bulunmak gerekiyor. *İlk olarak*, ihanet eden ve ihanete uğrayan hastalarla ilgili burada getirdiğim öneriler; empatik olumlama, aktarım yorumu, yeniden yapılandırma ve karşıaktarıma karşı tetikte olma[8] gibi olağan çalışmaların yerini alması gibi bir maksat taşımıyor. Benzer şekilde, bu öneriler perhiz, tarafsızlık ve anonimlikten oluşan "yol işaretleri üçlüsü" (Pine, 1997, s.13) ile de bir çelişki arz etmiyor. Burada aktaracaklarım, bu tür hastalarla çalışırken riayet edilmesi gereken kurallar değil. Hatta hasta psikolojik açıdan ne kadar gelişkin ve "analiz edilebilir" ise, bu ilkelere dikkat etmeye o denli az gereksinim duyulur. *İkincisi,* her ne kadar narsisist-ihanet eden hastalar ile mazoşist-ihanete uğrayan hastaların tedavisi için ayrı ayrı önerilerde bulunsam da işin aslı bu tür psikopatolojilerin melez biçimleri mevcut ve hastanın işlevselliğindeki narsisist ve mazoşist yanlara dönüşümlü olarak dikkat

8 Klinik çalışmamız, "eşit mesafede askıda duran bir dikkat" (Freud, 1912e, s. 111) ile "arzusuz ve belleksiz" (Bion, 1967b, s. 272) yaklaştığımız sıcak bir ilişkinin, teknikteki teori güdümlü maksatlılık, yorum hiyerarşisi (Loewenstein, 1951) ve "strateji" (Levy, 1987) ile özel bir şekilde karıştırılmasından oluşur. Analizanın malzemesine yaklaşımımızda "serbest dalgalanan tepkisellik" (Sandler & Sandler, 1998) ile "hastanın ilettiklerinde neyin öne çıktığına bakarak" seçici olarak "yer yer savunmaya, yer yer neye karşı savunulduğuna dikkat vermeyi" (Brenner, 2000, s. 548) birlikte kullanırız. İhanete uğramış ve ihanet eden hastaların tedavisine ilişkin rehber önerilerim psikanalitik teknikteki odaklanmış dikkat ve stratejik yorum ruhunu taşır.

vermek önemli olabilir; bu da, aynı hastada her iki teknik müdahale türünü birden kullanmayı gerektirir.

Bu iki ikazın ardından, şimdi narsist-ihanet eden hastaların tedavisine dair değerlendirmelere geçebiliriz. Şimdi sayacağım müdahale dizisi, her ne kadar yazıya dökünce aşırı şematik görünse de bu durumda geçerlidir. Analizanın olayları kendi gördüğü şekilde anlatabilmesi için bol bol alan tanındıktan ve terapi işbirliği geliştikten sonra, analistin hastayı şunlarla yüzleştirmesi gerekir: (a) ısrarlı bir şekilde başkalarını baştan çıkarma ve onlara ihanet etme özelliği; (b) bir yandan sevgi ve güvenlik ararken diğer yandan bu deneyimleri ilişki içinde olduğu insanlardan esirgemesi; (c) içeride sahnelenen intikamcı oyundaki birer kukladan ibaret olan diğer insanlara yönelik düşmancıl ve yıkıcı amaçların inkârı; (d) bir kurbana empati duyulduğunda veya aktarım deneyiminde benzer duygusal-bilişsel hareketler yaşandığında, bu anların aktif bir şekilde tahliye edilerek savuşturulması. Analistin ayrıca hastanın; (e) başkalarına ihanet etmekten duyduğu hazzın farkına varmasına, böylelikle o hazzı benliğe yabancı kılmaya çalışmasına; (f) yitirilmiş sevgi fırsatlarının yasını tutmasına ve (g) başkalarına zulmünden duyduğu ve henüz yüzeye çıkmış olan vicdan azabını taşımasına yardımcı olması gerekir.

Bu tür bir çalışma aracılığıyla, karşıaktarımı ahlakileştirme ve hastanın özgüvenine zarar verme ikiz tehlikesinden kaçınılacaktır. Bu da, ifşa etmeye yönelik yorumları empatik-yeniden inşa edici olanlarla (hastanın davranışının travmatik kökenine sürekli olarak işaret edenlerle) birlikte kullanmayı gerektirir. Başkalarına ihanet etmenin gördüğü savunma işlevi (örn. pasifi aktife çevirmesi, bağımlılık özlemlerini savuşturması) ve bu tür savunmalara duyulan ihtiyaç da vurgulanmalıdır.

Başkalarına ihanet eden narsisist hastaların tedavisi nasıl zorsa, aynı ihanete uğrama hikâyesini farklı kılıklarda pişirip pişirip getiren mazoşist hastalarla çalışmak da aynı şekilde zordur. Bu tür bir çalışma için muazzam bir dikkat gerekir. Malzeme hemen "yoruma hazır" görünse bile, analist süreci katiyen aceleye getirmemelidir. Amati-Mehler ile Argentieri'nin (1989) şu tespitleri, aslında farklı bir bağlamda yapılmış olmakla beraber burada da geçerlidir:

> Hastanın anlaşılmanın güvenliğini, aktarımın dikkatle ve geniş çaplı olarak derinlemesine çalışmasının faydalarını ve aktarım oyunundaki aksamaların anlaşılmasının ve üzerine düşünülmesinin ona sağladığı ilişkisel yapıyı yeterince uzun bir süre boyunca ve terapi işbirliğinin farklı selamet seviyelerinde deneyimlemesi gerekir. (s. 303)

Hastanın mazoşist eğilimindeki bu tür bir aksama, ne kadar geç bile kalmış olsa, nihayetinde asli bir öneme sahiptir. Analistin; (a) hastanın bildirdiği bütün başarısızlıklarda bir çeşit "başarı" olduğunu anlaması; (b) "(...) enkaz[ın] ıstıraplı bir yenilgiden veya cezadan fazlasını yansıtabil[eceğini...] Örneğin, arkaik ahlaki amaçların çocuksu libidinal amaçlara üstün geldiğini temsil [edebileceğini]" (Schafer, 1988, s. 83) veya bunun can yakan bir "istikrarsız nesneye" (Blum, 1981) tutunarak yalnızlıktan ve ayrılık hissinden kaçınmak için kullanılıyor olabileceğini fark etmesi; (c) özellikle de iyi bir şeyler olmak üzereyken ve mutluluk az ileride bizi bekliyor gibi göründüğünd[9] "analitik durumda başarısızlık yaratmaya, başarısızlığı deneyimlemeye veya başarısızlık meselesine takılmaya nasıl, ne zaman ve neden çabaladığını analizana göstermelidir" (Schafer, 1988, s. 89); (d) hastanın hayatındaki güvenilir insanların, yani (analist de dahil olmak üzere) ona ihanet etmeyen kişilerin, varlığını nasıl ve ne sıklıkla görmezden geldiğini ya da küçümsediğini görmesine yardım etmesi; (e) hastanın analistin güvenilirliğine ve paradoksal bir bakış açısıyla, analitik randevulara riayet etmesi itibarıyla kendi güvenilirliğine duyduğu hasedi açığa çıkarıp yorumlaması (Kernberg, 1992); ve (f) hiddetli ve düşmancıl karşıaktarım duygularının yanı sıra bu ağır duygulanımlara karşı savunmaları da yönetmesi, kontrol etmesi ve onlardan ders çıkarması (Asch, 1988; Maltsberger & Buie, 1974) gerekir.

Buraya bir ikaz notu düşmeye ihtiyaç var.[10] İhanet edenin sadizmine ve ihanete uğrayanın mazoşizmine odaklanırken, bunlardan ilkinin kendisini içten bir sevgi ve şefkatten sürekli olarak mahrum bıraktığını (yani, mazoşistçe davrandığını), ikincisinin ise çektiği acılardan bahsedip dururken aslında başkalarından ahlaken üstün olduğunu ve onları hor gören tutumunu ortaya koyduğunu (yani, sadistçe davrandığını) gözden kaçırmamak gerekiyor. Freud'u (1905a) sadizmin ve mazoşizmin mutlak suretle bir arada bulunduğuna dair beyanını anımsadığı takdirde analistin hastalarının çağrışımlarına

---

9 Elbette bu, Freud'un (1923b) "olumsuz terapötik tepki" diye isimlendirdiği durumun özünü oluşturuyor. Freud'a göre bu tepkinin sorumlusu, çocuklukta arzulanan ensest ve cinayet bağlamındaki Oidipus nitelikli sınır ihlallerinden duyulan bilinçdışı suçluluk duygusuydu. Kendisinden sonra gelen analistler ise buna anneden ayrılma kaygısı (Asch, 1976; Gruenrt, 1979), terapistin teskin ve yardım etme yetisine duyulan haset (Kernberg, 1984) ve mazoşist bir ebeveynle özdeşim (Akhtar, 2009) gibi yeni dinamikler eklemiştir.

10 Buradaki ihanet etme ve ihanete uğrama tartışması hasta odaklı tutuldu. Analistin hastaya karşı ihanetlerine ise yer verilmedi. Bu ihanetlerin daha büyük olanları (örn. cinsel sınır ihlalleri) yaygın olarak bilinir ve üstüne de çokça yazılmıştır (Casement, 2006; Calenza, 2006; Gabbard & Lester, 1995). Oysa analistin daha örtülü ihanetleri genellikle fark edilmez ve –analist tarafından– "teknik hata" kisvesi altında göz ardı edilir (konuyla ilgili anlamlı bir tartışma için bkz. Charles, 1997).

ve aktarımlarına daha karmaşık, daha çok boyutlu bir yaklaşım geliştirmesi kolaylaşacaktır.

KAPANIŞ CÜMLELERİ

Bu bölümde, ihanetin bazı fenomenolojik ve metapsikolojik yanlarını açıkladım. İki vaka özetinden yararlanarak, başkalarına ihanet etmenin ve başkalarının ihanetine uğramış hissetmenin gerek gerçekte yaşanan gerekse aktarımda deneyimlenen halini göstermeye çalıştım.[11] Bazı durumlarda biri açık biri örtük olsa bile, bu narsisist ve mazoşist senaryoların çoğu zaman birlikte görüldüğünü vurguladım. Bu vakaları tartıştıktan sonra, ihanet eden narsisist ile ihanete uğramış mazoşist hastaların tedavileri için bazı rehber ilkeler ortaya koydum. Bir yandan da verdiğim tavsiyelerin birer kaide olmadığını ve her vakaya uygulanamayabileceğini okura hatırlattım. Ayrıca, bu önerilerimin analitik tedaviyi yürütürken kullandığımız olağan yöntemlerin yerini alması gibi bir niyetim de yok.

Kapsamı geniş tutmuş olsam da hâlâ yanıt bekleyen bazı sorular var. Bunların ilki şu: Hem ihanet eden kategorisindeki hem de ihanete uğrayan kategorisindeki kişilerin çocuklukta bir travma geçmişi varsa, bu fenotip farkının açıklaması nedir? Başka bir deyişle, neden çocuklukta ihanete uğrayanların bazıları ihanet eden narsisistlere, bazıları ise ihanete uğramaya çalışan mazoşistlere dönüşüyor? Bu "nevroz tercihi" (Freud, 1913c) muhtemelen doğuştan gelen yapıyla ilgili; özünde daha saldırgan bir yapısı olan çocuk, narsisist yolda "karar kılıyor", daha az saldırgan olan (veya bunu çok dışavurmayan) çocuk ise mazoşizme boyun eğiyor. Belki ihanet gerçekleştiğinde çocuğun kaç yaşında olduğu, benliğinin ne derece olgun olduğu ve ortaya çıkan çaresizliğin sorumlusu olan bu ihanetin niteliği (örn. ebeveyn sözünü mü tutmadı yoksa öldü mü) burada rol sahibidir. Bu olasılıkları bir araya getirdiğimizde, şu spekülasyonlar ortaya çıkıyor: İhanete uğramış çocuklardan, doğuştan gelen yapısı itibarıyla daha az saldırgan olan, daha erken yaşta ve mükerrer biçimde örselenmiş, büyürken kendisine ihanet eden kişilere yapışmaktan başka seçenek bulamamış olanlar muhtemelen mazoşist çıkacaktır. Yapısal olarak daha saldırgan, nispeten daha geç bir yaşta ve daha az sıklıkla örselenmiş, ebeveynleri haricinde kendilerine bakım verebilecek başka kişilere

11 Burada anlatılan iki vaka özetinde kadınlara ihanet eden veya onlar tarafından ihanete uğradığını hisseden erkekler vardı belki ama bu demek değil ki kadınlar da aynısını yapamaz veya hissedemez. Ek olarak, ihanet; para, akademik işbirliği, ulusal güvenlik vb. "erotik olmayan" alanlarda da yaşanabilir.

yönelme şansı olan çocuklar ise muhtemelen narsisist bireylere dönüşecektir. Gelgelelim, bu hipotezleri daha güvenle ortaya koyabilmek için öncelikle daha fazla veriye ve düşünceye ihtiyaç var.

Araştırmaların yoğunlaşması gereken bir diğer alan da bazı narsisist ve mazoşist hastalar analitik tedaviden fayda görürken diğerlerinde bir ilerleme kat edilememesinin nedeni. Hasta temelli değişkenler (örn. dürüstlük, psikolojik düşünme becerisi, madde kötüye kullanımının olmaması, işle ilgili etkinlik ve haz kaynakları) sürecin seyrini büyük ölçüde etkiler. Bir diğer olası değişken de hasta ile analist arasındaki "uyum"un niteliğidir; gerektiği kadar incelenmeyen bu alan, daha yakından bakılmayı hak ediyor. Aynısı, çocukken karşılaştıkları ağır bir ihanet nedeniyle örselenmiş kişilerde ortaya çıkan nihai psikopatolojik tabloda ihanet eden-ihanete uğrayan kutuplarından hangisinin ağırlık kazanacağı hususunda toplumsal cinsiyetin ve kültürün oynadığı muhtemel roller için de geçerli.

Bu tür sorular hâlâ yanıt bekleyedursun, net olan bir şey var. İhanet hem özel bir travma biçimidir hem de tüm ruhsal travmaların bileşenidir. Cinsel istismar, fiziksel kötü muamele, alaya ve zorbalığa maruz kalma... Hepsinde bir ihanet unsuru vardır. Hepsinde birinin güveni kırılır ve inancına, umuduna gölge düşer. Bunun sonucunda da bu bölümde yer alan dinamik ve teknik gözlemler örselenmiş her birey için –az veya çok ölçüde– geçerli olabilir ama asıl olarak bakımverenlerin ihanetine uğramış, onlar tarafından incitilmiş kişilerde belirgindir.

ALTINCI BÖLÜM

İntikam

İnsan medeniyetinin tarihi, insanın yine insana karşı yıkıcılığının örnekleriyle doludur. Bu patlamaların bazıları dürtüsel, tutkulu ve geçicidir. Bazıları ise hesaplanmış, maksatlı ve uzun solukludur. Bazıları bireyleri ilgilendirir, bazıları kitleleri. Bazıları yalnızca fantezide gerçekleşir ve işler rast gidersе, meydan okuyan şiirlere, sert kurgulara, kışkırtıcı tiyatro oyunlarına dönüşür. Bazıları boğaz keser, aileleri yıkar, kan döker. Boyutları ne olursa olsun, yıkıcı eylemlerin hepsi failin zihninde öyle ya da böyle meşruluk taşır. Kişinin şiddetinin üstü türlü türlü bahane ve ussallaştırma ile kaplanır; bu şiddet, ister çocuklarda görülen türden alelade bir misilleme olsun ister paranoid köktendincilerdeki o müthiş "mesihsel sadizm" (Akhtar, 2007c). Çocukların meseleleri ebeveynlerin, ilkokul öğretmenlerinin ve iyi huylu memurların alanına girer. Köktendincilerinki ise sosyopolitik uygulamalara tavsiyelerde bulunabilecek disiplinlerarası düşünce kuruluşlarının meşguliyetidir.

Bu iki uçla klinik ortamda karşılaşmayız. Klinik ortamda daha ziyade, eski ve yeni nesnelere yöneltilen "orta düzey" yıkıcı amaç ve fantezilere, onların aktarımda yeniden yaratılışına şahit oluruz. Narsisist, paranoid ve sosyopat bireylerle çalışan her terapist bu gözlemi doğrulayacaktır. Bu doğrultuda, intikam temasının psikanalistlerin pek az ilgisini çekebilmiş olması şaşırtıcıdır. 88 binin üzerinde girdi barındıran, 113 yıllık psikanaliz tarihini kapsayan PEP Web'de, başlığında "intikam" sözcüğü geçen yalnızca otuz makale çıkıyor. Belli ki burada bir ihmalkârlık var.

Bu gözden geçirmenin amacı, intikam konusundaki –psikanalitik olsun olmasın– dağınık yazıları bir araya getirmek ve bu kaostan fenomenolojik ve psikodinamik bir düzen çıkarmak. Edebiyatla da kısa bir temas kuran bu bölümün kapanışında burada bahsi geçen meselelerin nüanslarını açmaya çabalarken yapılan gözlemlerin klinik anlamları tartışılıyor.

FENOMENOLOJİK ÖZELLİKLER

İngilizcede intikam anlamına gelen *revenge* kelimesi, Eski Fransızcada "intikam almak" anlamına gelen *vengier* kelimesinden türetilmiştir. Kelimenin sözlük tanımında şu tür maddeler karşımıza çıkar: (i) aynı şekilde veya derecede karşılık vererek acısını çıkarmak; (ii) bir hakarete karşılık olarak zarar vermek; (iii) doyum elde etme fırsatı (*Webster's*, 1987, s. 1009). Bu tanım doğrultusunda, intikamın düşünsel, duygusal ve davranışsal boyutları olduğu söylenebilir. Kuşkusuz burada intikama, biri tarafından ağır bir şekilde zarar görmüş olmaya ve bu kişiye zarar vererek rahatlamaya dair (bilinçli ya da bilinçdışı) bir fantezinin eşlik ettiği anlaşılmaktadır. Duygusal düzlemde, intikamın yanında "zihinsel acı"dan doğan duygular (Akhtar, 2000; Freud, 1926d; Ramzy & Wallerstein, 1958; Weiss, 1934), hırçınlık, yoğun öfke ve savunmacı coşkunluk ile birlikte görülür; intikama susamış kişi genellikle öforiktir. Davranış düzleminde ise intikamın genel göstergeleri arasında alaycılıktan, kötülemekten ve yakışıksız sözlerden tutun da tokat atmaya, vurmaya, yumruk atmaya, bir şeyler fırlatmaya, bıçaklamaya, sakatlamaya, vurmaya ve öldürmeye varıncaya kadar çeşitli derecelerdeki sözlü ve fiziksel saldırılar sayılabilir. Gelgelelim, intikamın davranıştaki dışavurumları bu tür büyük eylemlerle sınırlı değildir. İntikamla ilişkili fenomenler, pek çok açıdan karmaşıktır.

Birincisi: İntikam eylemleri her zaman kişiye zarar verdiği düşünülen kişiye veya kuruma yönelik olmayabilir. Çoğu zaman, incinmiş olmanın yarattığı hiddet, hasarın müsebbibini temsil eden veya zayıf, kırılgan olması itibarıyla saldırıya müsait olan nesneleri hedef alır. Yaklaşık 100 yıl önce, Rank (1913) nevrotik intikam eylemlerinin genellikle "yanlış" kişilere yöneltildiğine dikkat çekmişti. Terör eylemlerindeki intikam fantezileri, yıkıcı itkinin gerçek hedefinin kurbanlar olmadığını özellikle ortaya koyar (Akhtar, 2003); masum siviller kendilerine yönelik bir öfkeden dolayı değil, devletlerin arasındaki vahşi bir oyunda gözden çıkarılabilecek piyonlar olarak görüldükleri için öldürülür, sakat bırakılırlar.

İkincisi: İntikam duygularının ve davranışlarının yönündeki değişimlerden kendilik de etkilenebilir. İleri düzeyde mazoşist hastalarda kronik ola-

rak görülen kendini gizleme, kendini mahrum bırakma, kendini aşağılama, kendine zarar verme, kendini sabote etme gibi davranışlar, bilinçdışı olmakla birlikte güçlü bir intikam niteliği taşır. Freud (1917e, 1921c) bu unsuru uzun zaman önce depresyonun semptomatolojisinde tespit etmişti. Şöyle yazmıştı:

> Bu vakaların öne çıkan özelliklerinden biri, benliğin kişinin kendisini acımasızca aşağılamasına eşlik eden amansız bir özeleştiri ve yine kendine yönelik suçlamalardır. Analizlerde görülmüştür ki bu aşağılayıcı davranışlar ve suçlamalar en nihayetinde nesneye yöneliktir ve benliğin ondan aldığı intikamı temsil eder. (1921c, s. 109)

Sanki hasta ve mutsuzluğu, ebeveyninin kişinin çocukluğunda yaptığı hataların teşhir edildiği bir yürüyen ilan panosudur. Süregelen acısı ve ıstırabı ebeveyne "Bakın bana ne kadar zarar verdiniz! Başkalarına kıyasla işe yaramazın tekiyim. Gerizekâlıyım. Büyüyemiyorum ve bu sizin suçunuz!" (Kramer, 1987, s. 217) diye haykırırken, tüm dünya onları izler. Procci'nin (1987) "boyun eğme yoluyla alay"[1] kavramında kişi ebeveyninin kendisiyle ilgili yıkıcı niyetlerini abartılı bir şekilde eyleme döker. Bu kavram buraya uygun düşer; tıpkı Ferenczi'nin (1929) istenmeyen çocuğun karamsarlaşmasına ve yaşam enerjisinin tükenmesine dair kasvetli açıklamaları gibi. Ama Ferenczi'nin açıklamalarından daha da kasvetli bir şey varsa o da kişinin depresif bir umutsuzluktan ziyade sadizm ve alaycılık sonucunda canına kıydığı "hınç intiharları"dır (Zilboorg, 1936). Maltsberger ve Buie (1980) bu fenomenle ilgili daha güncel ve berrak bir tarif sunar:

> Sözümona intiharlarda çoğu zaman tabutun çevresinde toplanacak kişilerin hissedeceği suçluluğa ve üzüntüye dair bir hayal vardır; bu hayalî tören büyük bir tatmin sağlar. Bu sahnenin zihinde etraflıca canlandırılması da başlı başına bir haz kaynağı olmakla birlikte, hasta bazen de intihar eyleminin ardından kendisinin görünmez bir gözlemci olarak cenazede bulunabileceği ve cesedini görenlerin yaşadığı kedere bakıp keyif alabileceği yanılsamasına bilinçli olarak kapılır. Bu tür bir yanılsama bazen öyle güçlü olur ki, taşıdığı duygusal değer bakımından gerçekliğe üstün gelir ve eylemin temelini oluşturur. (s. 61)

Üçüncüsü: Doğrudan intikam almaya yönelik eylemlerin bile pek çok biçimi vardır. Bazıları (örn. alaycılık, fiziksel şiddet) aktiftir, bazıları ise (örn. bakışlarını kaçırmak, yemek yemeyi reddetmek) pasif. Bazılarında saldırganlık

1 Procci'nin orijinal kavramı "karikatür yoluyla alay"dır ve aynı adı taşıyan makalesinde boyun eğişin alay barındırdığından bahseder. Akhtar terimi "boyun eğme yoluyla alay" olarak kullanıyor – ç. n.

vardır, bazıları cinselliği araç olarak kullanır. Altta yatan bir intikam temasıyla ilişkilendirilen davranışların hayli geniş yelpazesinden birkaç örnek sıralayacak olursak: hüsnütabiri "erkeklerden alman intikam" (Fenichel, 1945, s. 174) olan cinsel soğukluk (*frigidity*), ensestiyöz eyleme dökme (Gordon, 1955), patolojik hırsızlık (Castelnuevo-Tedesco, 1974), birincil sahnenin tersine çevrildiği durumlar (Arlow, 1980), mağaza hırsızlığı (Ornstein, Gropper & Bogner, 1983), seri katillik (Stone, 1989) ve cinsel ihanet (Akhtar, 2013a). Bazen kişinin cinsel nesne seçimi de ailesindeki kültürel kısıtlamalara isyanının ve intikamının göstergesi olabilir (Freud, 1920g). Hayvanların ısırmasından duyulan nevrotik kaygıda da kişinin ebeveynlerine yönelik başlangıçtaki düşmancıllığından dolayı kendisinden alınan bir intikamın izleri bulunabilir (Freud, 1926d).

Son olarak, karakter örgütlenmesinin düzeyi ile intikam fantezisinin doğası arasında bir ilişki vardır. Kimliğin iyice yerleştiği ve savunmaların bastırma merkezli olduğu "daha yüksek düzeydeki karakter örgütlenmesi"nde (Kernberg, 1970) intikam fantezileri –tabii eğer böyle bir fantezi varsa– Oidipus meseleleriyle ilgilidir. Çocukken ebeveynlerin cinselliğine şahit olmuş olmak, bu tür fantezilerin ateşini harlar ve gerçek davranışa örtülü, gizlenmiş bir şekilde sızmalarını kolaylaştırır. Alamet-i farikası kimlik çözülmesi ve bölme mekanizmalarının egemenliği olan daha "orta" ve "düşük" düzeydeki karakter örgütlenmelerinde (*a.g.e.*) ise meseleler daha keskin görünür. Bu koşulda, intikam genellikle aleni ve soğukkanlıdır; bilinçli sadist haz ile de yan yanadır. Rosenfeld'in (1971) yıkıcı kapasitelerini idealleştiren narsisist kişiliklerle ilgili tarif ettikleri ile Kernberg'in (1984) habis narsisizm sendromuna dair tümgüçlülük, paranoid özellikler ve antisosyal eğilimleri bir araya getiren açıklamaları, buradaki konumuzla da oldukça bağlantılıdır. Şiddet içerikli intikam fantezileri ve eylemleri bu tür bireylerde yaygındır; temellerinde ise çocukluktaki hüsranlar ve gerçek travma yer alır. Bu kişilerin intikamcılığı, ebeveynlerinin ihanetini ve istismarını geri çevirmenin bir parçasıdır.

PSİKODİNAMİK BOYUTLAR

Freud'un intikamla ilgili ilk yorumu travma bağlamındaydı: Sessizce acı çekilmesi halinde travmanın daha da patojenikleştiğine inanıyordu. İntikam almak, alınan yaranın atlatılması ihtimalini taşır; gerçi yaşananlar üzerinde konuşmak da faydalıdır. İşte Freud'un bu konudaki sözleri:

> Karşılığı salt sözcüklerle bile olsa verilen bir yaralanma, kabullenilmek zorunda kalınanlara kıyasla çok daha farklı hatırlanacaktır. Dilde de bu ay-

> rım zihinsel ve fiziksel sonuçlarıyla birlikte karşılık bulur: Sessizce çekilen bir acıya tam da kendine özgü nitelikle çile (*Krankung*, birebir anlamı "hasta etmek") denir. Yaralı kişinin travmaya tepkisi yalnızca –intikam gibi– *yeterli* bir tepki olması halinde tam bir katarsis etkisi yaratır. Oysa dil, eylemin yerine geçebilir; dilin yardımıyla, bir duygulanım neredeyse aynı ölçüde etkin bir şekilde "boşaltılabilir." (1950a, s. 8, italikler orijinal metindeki haliyle)

Freud daha sonra Küçük Hans'ın (1909b) ve Kurt Adam'ın (1918b) dinamiklerini tartışırken açıklamalarına intikam fikri de dâhil olmuştur. Bu kişilerin hayvanlar tarafından (sırasıyla gerçekte ve rüyalarda) ısırılma ve yutulma korkularını, ebeveynlerine yönelik özellikle de onların cinsel yaşamları bağlamındaki düşmancıl fantezilerinin yarattığı bir bumerang etkisi olarak değerlendirmiştir. Neredeyse yirmi yıl sonra kaleme aldığı *Inhibitions, Symptoms and Anxiety* [Ketlenmeler, Belirtiler ve Kaygı] başlıklı makalesinde bu düşüncesini iyice sağlamlaştırmıştır.

> "Kurt Adam" ve ona kıyasla bir bakıma daha az karmaşık olan "Küçük Hans" vakaları, bir dizi ilave meseleyi gündeme getiriyor... Her iki fobide de bastırılan içgüdüsel dürtünün babaya karşı düşmancıl bir nitelik taşıdığına şüphe yok. Hatta itkinin tam zıddına çevrilmek suretiyle bastırıldığını söylemek de mümkün. Öznenin babaya karşı saldırganlığının yerine, babada özneye karşı (intikam şeklinde) bir saldırganlık baş göstermişti. Her hâlükârda bu saldırganlık libidonun sadist evresine dayandığından, onu oral evreye indirmek için az bir düşüş yeterlidir. "Küçük Hans'ın" ısırılma korkusunda bu evrenin zayıf da olsa emaresi vardır; "Kurt Adam'ın" yutulmaktan duyduğu dehşette ise açıkça görülmektedir. (1926d, s. 106)

Bir çocuğun ebeveyninin cinselliğini keşfedince ihanete uğramış hissetmesinin ve bunun sonucunda uyanan intikam alma arzusunun Freud'un yazılarında en net görüldüğü yer, 1910 tarihli "A Special Type of Choice of Object Made by Men" [Erkeklerin Yaptığı Özel bir Nesne Seçimi Türü] makalesidir. Erkek çocuğun Oidipus durumunu açıklayan Freud, şöyle der:

> Cinsel birleşme lütfunu kendisine değil, babasına bahşettiği için annesini affetmez ve bunu sadakatsizce bir davranış olarak görür. Eğer bu dürtüler hemen geçmezse, tahliye olmaları için geriye bir tek süreçlerini düşlemlerde işletmek kalır. Bu düşlemlerin konusu, annenin olabildiğince çeşitli durumlardaki cinsel faaliyetleridir ve bunun sonucunda ortaya çıkan gerilim, özellikle hızlı bir şekilde kişinin mastürbasyonla rahatlamasıyla sonuçlanır. İntikama yönelik [cinsel] güdü ve açlık gibi iki gücün sürekli bir arada ha-

> reket etmesinin neticesinde, annesinin sadakatsizliğine dair düşlemler açık ara en çok tercih edilenlerdir. (1910h, s. 171)

Freud'un aile romansları (1909c) ve bir kadın eşcinselliği vakası (1920c) ile ilgili makalelerinde, intikamın çocuğun ebeveyninin cinselliği karşısında küçük düşmüş ve yaralanmış hissetmesinden kaynaklandığı tekrarlanmıştır. Gelgelelim, hem takıntılı kişinin hem de melankoliğin kendilerine yönelik suçlayıcı tavırlarının, öznenin kendi benliğinden intikam almasına yönelik eylemler olarak görüldüğü "Mourning and Melancholia"da [Yas ve Melankoli] (1917e) ise yeni bir bakış açısı hakimdir.

> Melankolide kişinin kendi kendine, şüphesiz ki keyif de duyarak, acı çektirmesi, tıpkı takıntılı nevrozda buna karşılık gelen fenomende olduğu üzere, bir nesneyle ilişkili olan ve öznenin kendisine çevrilmiş sadizm ve nefret akımlarının doyurulmasını simgeler. Her iki bozuklukta da hastalar, dolambaçlı bir yol olan kendi kendini cezalandırma üzerinden, orijinal nesneden intikam almayı ve hastalıklarıyla sevdiklerine eziyet çektirmeyi genellikle başarırlar; bu hastalığa zaten o kişiye olan düşmancıl duygularını ifade etmek için başvurmuşlardır. (s. 251)

Freud, bu görüşlerini *Group Psychology and the Analysis of the Ego*'da [Grup Psikolojisi ve Benliğin Analizi] (1921c, s. 109) tekrarlamış olmakla birlikte, *Civilization and Its Discontents*'te [Uygarlığın Huzursuzluğu] (1930a, s. 130) bu kendine yönelik suçlamaların ağırlığının ve altta yatan intikam deseninin deneyimsel unsurlara ancak kısmen (ya Oidipus evresindeki narsisistik yaralanma ya da çiftedeğerli görülen ama ihtiyaç duyulan nesnenin yitimi aracılığıyla) bağlı olduğunu kabul etmiştir; ayrıca, doğuştan gelen yapısal unsurlar da üstbenliğin gaddarlığında ve kişinin karakterindeki genel hiddet ve intikam temayülünde rol oynar.

Freud'un ardından çok sayıda psikanalist intikamla ilişkili fenomenlere dair anlayışımızı zenginleştirmiştir. Abraham (1920) "intikam tipi dişi iğdiş edilme karmaşası" diye bir kavram tarifler. Dönemin fallus-merkezci bakış açısı doğrultusunda, bu kavramın "daha şanslı durumdaki" erkeği iğdiş ederek ona yönelik saldırılara yol açacağı öne sürülmüştür. Buna göre, erkeği kadına cinsel haz vermiş olma tatmininden mahrum bırakmak için, kadın orgazm yetisini yitirebilir. Veya kadında saldırgan nitelikli özel bir aşırı cinsellik gelişebilir; buna da sıklıkla sömürücü fahişe olma fantezileri eşlik eder. Fenichel (1945) daha sonra, çocuksu oral gebelik temalarında da kadının erkeğin penisini yediği düşüncesi olduğunu, intikam tipi dişi iğdiş edilme karmaşasının

yeme ketlenmeleriyle de sonuçlanabileceğini eklemiştir. Psikanalizin dürtü teorisine benzer şekilde sadık kalan Klein da (1933, 1940) ölüm içgüdüsünün dışsallaştırılmasından ve ardından yaratılan "kötü nesneler"den bahseder; bunlardan korkulabilir, dolayısıyla meşru bir şekilde onlara saldırılabilir de. Her ne kadar doğrudan "intikam" tabirini kullanmıyor olsa da (bkz. Hinshelwood, 1991), Klein'ın "paranoid konum" tarifi çocuksu zulmedilme kaygılarını ve "kötü nesneler"e karşı misilleme düşlemlerini merkez alır.

Bu dürtü temelli modelden uzaklaşacak olursak, Winnicott (1956a) hırsızlık yapmayı ve başkalarına karşı çirkin hareketlerde bulunmayı, çocukluktaki gerçek bir mahrumiyete bağlamıştır. Birebir "intikam" sözcüğünü kullanmamış olsa da (Abram, 2007), "antisosyal eğilim" dediği konuyla ilgili fikirleri kesinlikle intikama da denk düşer. Winnicott, şahsına münhasır tarzıyla, çevreyi bir tepki vermeye mecbur kıldığı ölçüde "antisosyal eğilim"in bir umut ifadesi olduğunu öne sürmüştür. Winnicott'a (1956a) göre antisosyal eğilimde hep iki akım vardır:

> Bu akımlardan biri, genellikle hırsızlık yapma ve diğer yıkıcı davranışlarda temsil edilir. Bir akıma göre, çocuk bir yerde bir şey arıyordur, bulamayınca, umutlu olması halinde başka bir yerde aramaya devam eder. Diğer akıma göre ise çocuk, dürtüsel davranışın yarattığı gerilimi taşıyabilecek miktarda bir çevresel istikrar arayışındadır. Bu, kaybedilen çevresel tedariğin, güvenilirliği itibarıyla kişiye hareket etme, davranma ve heyecanlanma özgürlüğü tanıyan insani bir tutumun arayışıdır. (s. 310)

İntikamın dürtü temelli ve mahrumiyet temelli etiyolojik modelleri arasındaki gerilim, ibrenin zamanla ikincisine dönmesi ile son bulmuştur (tıpkı, psikanalitik teorinin genelinde de olduğu gibi). Hatta dürtü jargonuyla konuşan isimler bile (örn. Arlow, 1980; Sociarides, 1966) çocukluk travması bağlamında böyle bir geçiş yaşamışlardır. Pek çok diğer isim de (örn. Boris, 1986; Castelnuovo-Tadesco, 1974; Daniels, 1969; Horney, 1948; Kohut, 1972; Steiner, 1996) empatik bir tutumla, intikamcılığın kökenini açıklamada mahrumiyet ve/veya küçük düşme hipotezini tercih etmiştir.

"The Value of Vindictiveness" [İntikamcılığın Değeri] başlıklı takdire şayan bir makalesinde Horney (1948), can sıkıcı bir olaya karşı uyanan rasyonel öfkenin tahliye edildikten kısa süre sonra yatıştığını, ancak nevrotik karakterlerde intikamcılığın bir yaşam tarzına dönüşebileceğini belirtir. Bu koşulda da kişinin amacı başkalarını küçük düşürmek, sömürmek, hüsrana uğratmak olur. Kullanılan yöntemler değişebilir; bunlar arasında başkalarında

suçluluk ve aşağılık duyguları uyandırmak, vefasızlık, kayıtsızlık ve başkalarının değer verilen niteliklerine ve kapasitelerine aktif saldırılar yer alabilir. Horney, üç tür intikamcılık tanımlamıştır: (i) kişinin dürüstlüğüne ve açıksözlülüğüne bağlanan özel bir gurur türü ile ilişkili açıkça saldırgan intikamcılık; (ii) gizli kapaklı işlev gösteren ve başkalarının adalete, eşitliğe meylini sömüren, kendini saklayan intikamcılık; (iii) "dinlemeyerek, ihtiyaçlarını görmezden gelerek, arzularını unutarak, onlara sanki kendisini rahatsız eden davetsiz misafirlermiş gibi davranarak, onları övmekten veya sevgisini göstermekten sakınarak ve fiziksel ya da sosyal açıdan kendini geri çekerek" (s. 4) başkalarına yönelik düşmancıl tutumunu ifade eden kopuk intikamcılık. Horney, taşıdığı yıkıcı maksatlara rağmen intikamcılığın bazı olumlu işlevlerinin de olduğunu söyler. Bunlar arasında, başkalarının gerçek ve/veya hayalî düşmancıllığına karşı koruyucu gücü, kendine zarar vermeyi önleyiciliği ve incinen gururu yeniden tesis etme vaadi sayılabilir. Kinci bir zafer ihtiyacının, Horney'nin formülleştirmesine göre, pek çok kaynağı vardır; başlıca değişken ise maruz kalınan düşüncesizliği veya açık bir zulüm taşıyan küçük düşürücü tavırları geri çevirme baskısıdır. Ayrıca, intikam eylemleri insana canlılık katar, büyük bir heyecan yaşatır ve bu da içerideki aşağılık ve utanç duygularına zıt düşer.

Searles da (1956) intikamın savunma işlevlerinin altını çizmiştir. Intikamcılığın bastırılan duygulara, özellikle de kayıp, ayrılık ve yasla ilgili olanlara karşı bir savunma görevi görebileceğine dikkat çekmiştir. Searles'a göre, intikamcı kişi, kendisine karşı kayıtsız olan nesne ile kurduğu bağdan vazgeçememektedir; o nesneden intikam alma çabası, tutumunda bir değişiklik yaratma umudunu da muhafaza eder.

Socarides (1966), kindeki bilinçli amacın misilleme ve ceza olduğunu; bilinçdışında ise, benliğin erken çocuklukta aldığı ve yetişkinlikte canlandırdığı felaket boyutundaki hasarın üstünü örtmek amacı taşıdığını belirtmiştir. İntikam ayrıca, suçluluğa karşı bir savunma görevi de görebilir; böylelikle kişinin kendisine karşı saldırganlığı dış dünyaya çevrilir. Socarides, intikamcı kişi için "diş biler, affetmez, nedamet bilmez, acımasızdır, kalpsizdir, teskin edilmesi mümkün değildir, katıdır [ve] kafasında tek bir amaçla, intikam için yaşar" gözleminde bulunmuştur (s. 405). Burada da özel bir "sözde cesur" tutum var zira intikamcı kişi düşmanlarına zarar vermek için her tür uç noktaya gitmeye hazırdır. Böylesine amansız bir saldırganlık, erken döneme ait, büyük oranda oral bir hüsranın ürünüdür. "Sevme kapasitesi temelden sarsılmış olan intikamcı kişi, gelecekteki mahrumiyet durumlarını taşıyamaz ve

çevresindeki bireylere sanki onlar mahrum bırakan memenin, hayal kırıklığı yaratan annenin, orada olmayan babanın, kayıp penisin temsilcileriymiş gibi muamele eder." (*a.g.e.*, s. 410). Haset de burada büyük bir rol oynar ve bu tür bir hasedin üstbenlik figürlerine yansıtılması, gizliden gizliye idealleştirilen güçlü ötekilerden nefret edilmesine yol açar.

Daniels'a (1969) göre, nefret edilen nesnelere karşı kazanılacak zafer bu tür biri için öyle önemlidir ki, etik değerleri çiğneyerek kestirme yollara başvurabilir ve bu "davası" uğruna her tür silahı kullanmayı mubah görebilir. İlk o saldırır ve bu şekilde önden davrandığı durumlarda paranoyası ile yoğun kontrol duygusunu ifşa etmiş olur. Ve kurbanları şikâyet ettiğinde, onları aşırı hassas ve zayıf olmakla suçlar. Daniels, hasedin de hayatında önemli bir rol oynaması itibarıyla intikamcı kişinin düşmancıl tutumunun kimlikleri aşikâr "işkencecileri" ile sınırlı kalmadığını belirtir.

> Onu gerçekten "çiğneyen" kişilere ek olarak, intikamcı karakter –maddi, entelektüel veya psikolojik açıdan– kendi sahip olduğundan daha fazlasına sahip olan kişileri de kesinlikle tehditkâr olarak algılar. İçini acı bir haset kaplar. Böylesi insanların kendi seviyesine indirilmesi, ufaltılması gerekiyordur; yoksa gururu incinir ve hâlihazırda kıyısında olduğu depresyonun derinliklerine doğru sürüklenmeye başlar. Daha da fenası, kendisinin mutsuzluğunun ve ıstıraplı yalnızlığının yavaş yavaş farkına varır. Haset duyduğu kişiyle ilişki kurmalı ve onu da mutsuz etmelidir; o zaman bu kadar yalnız olmayacaktır. (s. 187-188)

Kohut (1972), narsisist hiddet fenomenini büyük bir incelikle tarif etmiştir:

> Narsisist hiddet çok farklı biçimlerde meydana gelir ama hepsinin ortak noktası, insani saldırganlıklar dünyasında onlara özel bir konum veren özgün psikolojik tatlarıdır. İntikam alma, yanlışı düzeltme, şu veya bu şekilde verilen hasarı geri çevirme ihtiyacı ve tüm bunları gerçekleştirmeye çalışan, narsisist yara almış kişilere hiç soluk aldırmayan o derin, amansız zorlantı – işte narsisist hiddetin her biçiminin alameti farikası olan ve onu diğer saldırganlık türlerinden ayıran özellikler bunlardır. (s. 379)

Kohut, bu tür bir hiddetin ancak arkaik büyüklenmeci bir kendiliğin kendini muhafaza etme ve gerçeklik algısını düzenleme arayışı içinde olması halinde harekete geçtiğini not düşer. Narsisist hiddeti uyandıran "düşman", ayrı bir birey ve özerk bir inisiyatif kaynağı olarak değil, narsisistçe algılanan gerçekliğin silinmesi ve bozulması gereken bir kusuru olarak görülür.

Castelnuovo-Tadesco (1974) her şeyi kendine hak görme, hırsızlık ve iyi bir mantıksal zemine yerleştirilmiş sadomazoşizm üçlüsünü Monte Kristo karmaşası olarak isimlendirir. Alexandre Dumas'mn (1802-1870) romana adım da veren baş kahramanını ve benzer bir psikopatoloji sergileyen iki klinik vakayı değerlendiren Castlenuovo-Tadesco, şu önermede bulunmuştur:

> Yakından bakıldığında, hırsızlık eyleminin bir dizi anlamını ve işlevini ayrıştırmak mümkündür; bunların hepsi, kabaca ifade edecek olursak, onarıcıdır. Birincisi, öznel açıdan hırsızlık olarak deneyimlenen ve hastanın kurban pozisyonunda olduğu bir kaybı geri çevirmeye yarar. İkincisi, intikam almak, ödeşmek, defteri kapamak için bir fırsat olarak görülür. Genele baktığımda, bana öyle geliyor ki, bir şeyler çalma dürtüsü ile intikam alma dürtüsü aslında birbirine oldukça yakın. Bu bir yandan da dezavantajlı durumu lehine çevirmenin, inisiyatif almanın ve pasif bir deneyimi gizlice aktifleştirmenin yoludur. Ayrıca, korkutucu ve tehlikeli bir nesneyi kontrol altına almaya, uzun zaman önce yitirilmiş olmasına rağmen pek aziz tutulan tümgüçlülük hissini yeniden tesis ederek bu nesneyi zararsız kılmaya da aracılık eder. (s. 175)

Açgözlülük ile intikam arasındaki bağlantıya Boris'in (1986) bir makalesinde de rastlarız. Onun kavramsallaştırdığı haliyle açgözlülük, iştahın öfkelenmesi ve artık gerçek nesneye sırtını dayamamasıdır. Açgözlülük, idealleştirilmiş bir nesne arar; haliyle de avutulması mümkün değildir. Süreçteki bir sonraki adım, hıncın gelişmesi veya ötekinin etkisinin hasetle hükümsüz kılınması ve böylelikle, intikam arayışının ortaya çıkmasıdır. Bu noktada amaç, diğer kişide açgözlülük ve haset uyandırmaktır.

Steiner (1996) bu dinamiğin tam tersini açıklamıştır. İntikam almanın çok tehlikeli geldiği durumlarda hoşnutsuzluğun kaynağının kontrol altına alınarak bir tür sadomazoşist inziva yuvasına dönüştürüldüğünü belirtmiştir. Steiner ayrıca, intikam arzusunun başlangıçta haklı bir davayı yansıttığını ama çok geçmeden genellikle birbiriyle ilişkisiz kökenlere sahip çeşitli yıkıcı saiklere kapıldığını öne sürer. Ayrıca, intikam arayışı bölünen iyi nesneyi korumaya yarar; kötü nesne bulunup yok edilene kadar, iyi nesne idealleştirilmiş hâlde tutulabilir.

Yukarıda atıfta bulunulan isimlerin çoğunun aksine, Arlow (1980) intikam arayışının Oidipal kökenlerine dönmüştür. Birincil sahneye maruz kalmak, özellikle de canlı bir biçimde ve sıkça yaşandıysa, narsisist çileye ve kişide sevilmediği, sevilemeyeceği kanısına yol açabilir. Travma, "ihanet eden" ebeveynlerden, her ikisinden de veya sadece birinden, intikam alma arzusunu

doğurur. Böylesi bir arzunun yaygın bir dışavurumu, ebeveyni ve ebeveyn ikamelerini eleştirme, küçümseme eğilimidir. İntikamın daha sofistike eyleme dökmelerle veya birincil sahnenin tersine çevrilmesiyle alındığı senaryolar ise çok daha çarpıcıdır.

> Bazı durumlarda, kişi birincil sahnenin bir tekrarını yaratır; kendisi şahit rolündedir ve çoğu zaman, sevişen çifti böler, sıkıntıya sokar. Gelgelelim, nispeten az dikkat çekilen bir durum vardır ki o da, birincil sahnenin intikamcı tekrarlarıdır. Bu tür durumlarda birey, başkalarını kendi cinsel faaliyetlerinin şahidi yapar. Bu davranışın bilinçdışındaki maksadı, orijinal travma yaşandığında çocuğun hissettiği küçük düşmüşlüğü, dışlanmışlığı ve ihaneti, ihanet eden ebeveyne de yaşatmaktır; ne var ki bu tekrarda, ebeveyn rolü – eş, çocuk, sevgili gibi– bir başkasına verilebilir. (Arlow, 1980, s. 523)

İntikam üzerine çok boyutlu betimleyici ve psikanalitik yazından bahsettiğimize göre şimdi sıra, bu alanda yer alan fenomenlerin bileşik bir profilini çıkarmaya geldi.

BİR SENTEZ GİRİŞİMİ

Bu gözden geçirmenin sonucunda netleştiği üzere, geniş bir tayfa yayılan nice fenomen "intikam" diye bir çatının altında toplanmış durumda. Bu hem bastırılmış, gizlenmiş ve simgesel olarak temsil edilen bilinçdışı fantezilerin birbirinden son derece farklı bağlamlarında hem de başkalarına yönelik açıkça yıkıcı ve vahşi eylemlerde kendini belli ediyor. "İntikam" kelimesinin dış gerçeklikteki birinin incitici veya ihlal niteliği taşıyan eylemine karşılık olarak yapılan tekil bir misilleme için kullanılması da kafa karışıklığı yaratmakta. İyi temellendirilmiş, mantıklı, kısıtlı misilleme girişimleri de araya kaynıyor. İşin aslı, bu tür bir "yeterince iyi intikam", intikamcılıktan çok farklıdır. "Yeterince iyi intikam" şu kriterleri karşılar: (i) tek seferliktir, (ii) fantezideki kısmı, eylemdekinden fazladır; (iii) kendine zarar verme ve mazoşizm birer parçasıdır ve (iv) sosyal açıdan üretken biçimlere bürünür (örn. "düşmanı" haksız çıkarmak için önemli bir kitap yazmak) veya kurban ile fail arasında anlamlı bir diyalog başlatma (ya da önceden başlamış diyaloğu sürdürme) potansiyeli taşır.[2]

2 Laura Blumenfeld'in (2002) kitabı *Revenge* [İntikam] kendisinin New York'ta hahamlık yapan babasını vurup yaralayan bir Filistin militanı ile yaptığı görüşmeyi anlatır. Amaçlarından biri, bu tetikçinin, babasının da insan olduğunu fark etmesini sağlayıp sağlayamayacağını görmektir; sonuçta, terörizmin olayı insanları öldürmekten ziyade siyasi bir mesaj vermek amacıyla onları insan kimliğinden sıyırmaktır. Aslında maksadı, kurbanın insanlığını göstererek teröristi "cezalandırmak"tır. Bu sıradışı intikam yöntemi, Filistinli adamın Blumenfeld'in babasından özür dilemesine ve babasının da onu affetmesine vesile olur.

Öte yandan intikamcılık, kronik, sınırsız, insanı tüketen ve çoğu zaman, gerçek veya hayalî düşmana ağır hasar tehdidi yarattığı kadar kişinin kendisine de zarar veren bir yapıdadır. İntikamcılığa kapılmış kişiler, faillerine karşı aylarca ve hatta ömür boyu gücenmiş kalabilir. Süreğen nefrete meyillidirler ve gerçek veya hayalî bir fail arayışlarında her tür sınırı ihlal edebilirler. Batı edebiyatında bu karakterlerden bolca bulunur. *Venedik Taciri*'ndeki (Shakespeare, 1696) geciken borca karşılık olarak borcun mükellefinin bedeninden "yarım kilo et" isteyen Shylock karakterinin dediğim dedik ısrarı ve *Uğultulu Tepeler*'de (Brontë, 1847) Heathcliff'in kendisine ihanet ettiğini hissettiği kadınlara karşı sivri dilini hiç esirgememesi, iki belirgin örnektir. Melville'in *Moby Dick*'indeki (1851) Kaptan Ahab ise bu ikisini de aşan bir karakterdir. Bacaklarını koparan balinadan intikam alma arzusuyla, nihayetinde kendisini yok edecek olan bu tür bir "şeytani" intikam arayışına girer.

İki misilleme biçimi (yani "yeterince iyi intikam" ve intikamcılık) burada söz konusu olan sosyo-klinik fenomenlerden oluşan geniş bir tayfın iki zıt kutbunda yer alır (bkz. Tablo 3).

İntikam tayfı psikodinamik açıdan da geniştir. İntikamla ilişkili fenomenler –tıpkı diğer tüm ruhsal fenomenler gibi– çoklu belirlenir. Çocuklukta yaşanan ağır hüsranlar büyük bir rol oynamakla beraber, intikam ve intikamcılığın dinamikleri bundan ibaret değildir. Her üç kaynağın da değişkenleri bünyesinde toplar: kusur, tahliye ve savunma. Ayrıca, bu değişkenlerin rolü ve açıktaki davranışa ne ölçüde katkıda bulundukları kişiden kişiye değişir. *Kusur açısından bakıldığında*, gerçekten intikamcı bir birey, kurbanına karşı empati noksanlığı sergiler. "Düşmana" acı çektirmeyi delicesine ister ama bir yandan da onun acısıyla empati kuramaz. İntikamcı girişimlere çoğu zaman eşlik eden "dar görüşlülük" (Brenman, 1985) ayrıca kısmen de "zihinselleştirme" (Fonagy & Target, 1997) yetersizliklerine bağlıdır; gerçi bilişsel işlevlerdeki savunma amaçlı kısıtlama da pay sahibidir. *Tahliye açısından bakıldığında*, intikam, neredeyse hedefe ketlenmiş bir şekilde, ilkel sadizmi açığa çıkarır. Oral ve anal evrelerden gelen dürtü içerikleri, iğneleyici bir alaycılıkla ve düşmanın yaşamına bulaşmayla kendini sık sık belli eder. Birincil sahneyle yaşanan küçük düşürücü deneyimin ve diğer, daha ağır travmaların sonucunda hissedilen düşmanlık, intikam eylemiyle tahliye olur. Cinsel eylemler de (örn. tecavüz, ensest) intikam yöntemi olarak kullanılabilmekle beraber, asıl hedeflenen ve keyif alınan şey, yıkıcı niyetlerin gerçekleştirilmesidir. *Savunma açısından bakıldığında*, benliğin küçük düşürücü pasifliği muzaffer bir faaliyete dönüştürme, travmayla içi boşaltmış narsisizmi yeniden tesis et-

me ve "araya sıkıştırılmış" –yani kendiliğin içine şiddet kullanarak sokulmuş– habisliği (Bollas, 1999) söküp çıkarma çabasına intikam denir. İntikam, –çoğunlukla gerçekçi olmayan– umudu taşıyıp kişinin yaşadığı travmayı geçici olarak da olsa sildiği müddetçe, iyi iç nesneyi korur ve üzüntüye, mateme karşı savunma görevi görür.

TABLO 3
İntikam Tayfı

Değişkenler	Yeterince iyi intikam	İntikamcı
Nesne	Dış	İç
Duygu	Hiddet	Nefret
Sıklık	Bir defalık	Kronik
Kapsam	Sınırlı	Sınırsız
Biliş	Bağlamsal	Daralır
Etik değerler	Yerinde kalır	Taviz verilir
Narsisizm	Geri kazanılır	Geri kazanılır
Haz	Evet	Evet
Mazoşizm	Hayır	Evet
Yüceltme	Belki	Hayır
Sonuç	Yapıcı	Yıkıcı
Zaman	İyileştirir	Bir fark yaratmaz

TEKNİK ÇIKARIMLAR

İntikam teması, yoğun tedavilerde süreç içinde karşımıza sıkça çıkar. Psikanalize veya uzun süreli psikanalitik psikoterapiye başvuran bireylerin, genellikle belirgin bir çocukluk travması vardır ve bu onları, kendilerini incitenlerden (genellikle ebeveynleridir bu ama başkası da olabilir), onların ikamelerinden veya genel olarak dünyadan intikam aramaya sevk eder. Söylemeye gerek bile yoktur herhalde ama bu tür senaryolar er ya da geç aktarım-karşıaktarım ekseninde de yaratılır. Klinik çalışma böylelikle hayli kanlı bir hâl alabilir. Şimdi sıralanacak rehber ilkeler, bu zorlu etabı geçerken yardımcı olabilir.

İlk olarak, hastanın kin tuttuğu konuları dışarıya çıkarmasına ve onları, her defasında sanki ilk kez gün ışığı görüyormuş gibi tekrar tekrar anlatmasına uzunca bir süre boyunca izin verilmelidir. Balint (1968), derin bir travması olan bireylerin tedavisinde analitik süreç "ne kadar doğru bile olsalar yorumlarla aceleye getirilmemelidir zira bunlar yersiz birer müdahale gibi, hastanın şikayetini meşru kılan unsurları değersizleştirme çabası gibi algılanabilir ve terapötik süreci hızlandıracağına yavaşlatabilir" (s. 182) uyarısında bulunur. Hastanın hikâyesindeki çelişkileri ve tutarsızlıkları işaret et-

mek, idealleştirmelerinin savunmacı yapısını gündeme getirmek ve öfke patlamasının potansiyel mazoşist yanlarını analiz etmek gibi işler, çok sonraya bırakılmalıdır.

İkincisi, bu ilk evrelerde analistin faaliyeti empati ifadeleri, hafifçe keşfe yönelik yorumlar ve Killingmo'nun (1989) bahsettiği "olumlayıcı müdahaleler" ile sınırlı kalmalıdır. Bu tür müdahalelerin psikolojik özünü oluşturan dört unsur vardır: (i) varoluş unsuru, (ii) ilişkilenme unsuru, (iii) değer unsuru ve (iv) geçerlilik unsuru. Dolayısıyla, olumlayıcı müdahaleler, hastanın deneyiminin inandırıcılığını, bağlam dâhilindeki geçerliliğini ve tarihsel anlamlılığını teslim eden yorumlardır. Bunların amacı anlamları açığa çıkarmak değil, anlamın varlığını tesis etmektir. Pragmatik bir düzeyde, nesnelleştiren (örn. "bu insanın sizi çok kırdığım hissediyorsunuz, haliyle de ona çok kızgınsınız"), meşrulaştıran (örn. "bozulmanıza şaşmamalı, sonuçta bu insan size o kadar haksızlık etti ki...") ve bağlama oturtan (örn. "bu kişinin davranışını özellikle ayrıştırıcı buldunuz çünkü daha önce de size önyargılı yaklaşanlar olmuştu") unsurlardan oluşurlar.

Üçüncüsü, hastanın intikam fantezileri ve onlarla ilişkili düşmancıl duyguları bilince yakınsa, bir müddet sonra olumlayıcı bir tutumdan ifşa edici ve yorumlayıcı müdahalelere geçiş yapılabilir. Analistin artık, doğrudan, intikam fantezilerinin kapsamını, oynanan bu kinci tiyatrodaki karakterleri, suçluluk duygusunun olup olmadığını ve hastanın yana yakıla peşine düştüğü intikamın neden henüz alınmadığına dair hayalî ve gerçek nedenleri ve/veya kısmen de olsa nasıl eyleme döküldüğünü keşfetmesi gerekmektedir. Elbette böylesi bir çalışmanın küçük lokmalar halinde yürütülmesi ve bu keşif yolunu tıkayan savunmaları, dirençleri analiz etmeye her daim dikkat edilmesi gerekir. Yukarıda tarif edilen eksenlerdeki yorumbilgisel bağları kurmak, hastanın daha sağlıklı "ödeşme" biçimlerini değerlendirmeye almasına ve ayrıca sorumluluğa, vicdan azabına ve hatta bir miktar da affetmeye vesile olacaktır.

Dördüncüsü, eğer intikam fantezileri kişinin kendisine yöneltilmişse ve klinik tablo ağırlıklı olarak mazoşistse, analistin hastaya mazoşizmin merkezkaç kuvvetinin nasıl çalıştığını çağrışımlarının an be an mikroanalizini yaparak göstermesi gerekir. Elbette hasta, analistin yorumlarını da kendini cezalandırmak için kullanabilir ("Yani hepsi benim suçum mu?"). Buna dikkat edilmeli ve gerçekleşmesi halinde işaret edilmelidir. Bununla yakından ilişkili bir diğer durum da hastanın "olumsuz terapötik tepki" (Freud, 1923b; daha kapsamlı bir tanım için bkz. Akhtar, 2009) geliştirme eğilimidir; yani, semp-

tom tablosunun, hastalığıyla ilgili isabetli bir yorumun karşısında düzeleceğine kötüleşmesidir. Bu tür şeyler yaşandığı takdirde, analistin bu noktadaki hangi değişkenin (örn. bilinçdışı suçluluk, analistin iyiliğine hasetle saldırma, mazoşist hazza tutunma) daha aktif, daha akla yatkın ve dolayısıyla da daha yorumlanabilir olduğunu tartması gerekir. Burada analistin "nabza göre şerbet verme" (Loewenstein, 1951; Poland, 1975) becerisinin önemini ne kadar vurgulasak azdır.

Beşincisi, her iki tür hastada da (hem açıkça sadist ve gizlice mazoşist olanda, hem de açıkça mazoşist ve gizlice sadist olanda) bir miktar sınır koyma mecburiyeti doğabilir. Bu bağlamda, Hoffer'ın (1985) analistin, hastanın veya hastanın yaşamındaki zayıf ve kırılgan birinin zarar görmesi riski doğduğunda analitik tarafsızlıktan uzaklaşmanın kabul edilebileceği görüşünü hatırlamakta fayda var. Gelgelelim, zarar görme kavramı yalnızca fiziksel zararla kısıtlı tutulmamalı; şiddet içeren yansıtmalar, direngen temelsiz suçlamalar, bağırıp çağırma ve hatta analisti utandırmak için sürekli olarak ölüm ve yaşam metaforlarına başvurma (örn. "ben boğuluyorum, siz ise kıyıda dikilmiş bakıyorsunuz") gibi şeyler bir noktada "yasaklanmalıdır". Analist, bunun çok eskiye dayanan bir gelenek olduğunu kendine hatırlatmalıdır: Freud'un (aktaran Alexander & French, 1946) fobiklere korkulan nesne ile yüzleşmelerini buyurması, Ferenczi'deki (1921) "aktif teknik", Kolansky ve Eisner'in (1974) bahsettiği Oidipus öncesi doyumların "bozulması", Amati-Mehler ile Argentieri'deki (1989) patolojik umudun kırılması ve Akhtar'ın (2013b) öne sürdüğü "bazı tür malzemeleri dinlemeyi reddetme". Analitik sabır, bekleme ve tahammülün analistçe idealleştirilsin veya hasta tarafından sömürülsün diye orada olmadığını analist fark etmelidir. Sınır koymak çoğu zaman, eyleme dökülen malzemeyi düşünceye itmek ve böylelikle onu araştırılabilecek, yorumlanabilecek hâle getirmek için gerekli bir adımdır.

Altıncısı, yorumlayıcı çözümlemeye teşebbüs ederken, analist –hele ki direngen bir sadomazoşizmi olan hastalarla çalışıyorsa– hastanın benliğinin seçenek yaratmasına yardımcı olmalıdır. Yapılması gereken seçimler arasında ne ölçüde ve ne tür bir intikam alınması gerektiği, bu intikamın kimleri kapsayacağı veya kapsamayacağı ve en önemlisi, intikam almanın şart olup olmadığı yer alır. Bu sonuncusu, "intikamın iyimserliği" altında gizlenen depresif kaygıların analizine vesile olabilir, ki bu da bir miktar yardımcı benlik desteği ve hastanın erişimi dâhilinde olan ama yeterince kullanmadığı sevgi ve desteği nazikçe hatırlatmayı gerektirir. Böylelikle yas süreci daha katlanılır kılınabilir.

Yedincisi, yukarıda bahsedilenler affetmeye giden yolu açsa da ve bunun yaşanması "iyi" olsa da analist yine de kendine ve hastaya dair manik idealler taşımamalıdır. Bazı hasarların affedilemeyebileceğini kabul etmelidir; özellikle de fail hatasını kabul etmediyse ve özür dilemediyse. Bu tür durumlarda analitik çalışmanın odak noktası, hastanın karşı tarafı affetmediği için kendisini affedememesinin gerekçeleri olmalı ve hastanın çocukluk travmasının sindirilmemiş kalıntılarıyla baş etmek için daha üretken yöntemler bulmasına yardım edilmelidir.

Son olarak, ağır sadomazoşist hastaların tedavisinde karşıaktarım biçimlerinin yönetimi oldukça önemli bir boyut taşır. Bu özellikle de hastaların aktarım ilişkisinde er ya da geç ortaya çıkan (açıkça sadist veya mazoşist olması bir fark yaratmayan) intikam arzusu itibarıyla böyledir. İşte bu noktada analistle alay edilir, analist değersizleştirilir, görmezden gelinir, ona aktif veya pasif biçimde karşı çıkılır. Hasta, analisti incitmek amacıyla gerçek yaşamında eyleme dökmelerde bulunabilir veya doğrudan analistin zihnine, kişiliğine, tekniğine saldırabilir (Kernberg, 1985, 1992). Tüm bunlar, analistin üstüne ağır bir yük yükler ve çok sayıda karşıaktarım riski yaratır. Bu risklerin ilki, analistin mazoşistçe teslim olmasıdır. Bu, analistin, kendisinin hastanın kötü iç nesnelerinden farklı olduğunu, hiçbir koşulda anlayışlı tutumunu yitirmeyeceğini ve asla misillemeye yapmayacağını göstermeye yönelik çaresizce bir girişimden doğar. Analistin, hastanın psikopatolojisi için gerekli bir uzlaşı olarak ussallaştırdığı böylesi zoraki bir "saldırganla özdeşleşimden uzaklaşma" (Gabbard, 1997) adımı aslında anti-terapötiktir zira olumsuz aktarımın analizini geciktirir ve hatta atlar. Ayrıca hastaya başıboş düşmancıllığı ve yıkıcılığından ötürü herhangi bir yaptırımla karşılaşmayabileceği mesajını verir ki bu da nihayetinde hastanın derin tümgüçlülük arzusunu körükler.

İkinci bir karşıaktarım tuzağı da hastanın analiste yansıttığı şiddetli kötü nesne yansıtmalarının uyandırdığı saldırganlığı analistin kapsayamamasıdır. Bu tür bir durumda, analist kontrolü kaybetmeye başladığını, sesini yükselttiğini, alaycı bir tavra büründüğünü, "kurallara" anlamsızca katı bir bağlılık geliştirdiğini, eften püften konularla ilgili ateşli tartışmalara girdiğini fark edecektir. Bunlar pek de faydalı değildir çünkü hasta bu tür davranışları dünyanın kötü bir yer olduğunun, kimsenin onu anlamadığının ve terapötik müdahalelerin kendisi üzerine düşünme davetinden ziyade kendisinin dış ve iç gerçekliğe ilişkin görüşlerine yapılan sadistçe saldırılar olduğunun kanıtı olarak algılayacak ve böyle de kullanacaktır.

Üçüncü bir risk, analistin didaktik ve hatta ahlakçı bir hâle bürünmesidir. Hastanın mantığını, ussallığını muhatap almaya yönelmesidir. Burada Kohut'un (1972) hatırlatmasına kulak vermekte fayda var: "Narsisist öfkenin dönüşümü yalnızca doğrudan –yani öfkeli dürtüler üzerindeki kontrolü artırmak için hastanın benliğini muhatap alarak– sağlanmaz; öfkeyi narsisizm matrisinin kademeli dönüşümüne ikincil olarak, dolaylı bir biçimde de ortaya çıkarılabilir." (s. 388).

Tüm bu riskler, hastanın yansıttığı düşmancıllığının kapsanamamasından kaynaklanır. İdeal koşullarda, böyle tuzaklardan kaçınmak mümkündür. Oysa intikama susamış hastalarla gün be gün yürütülen klinik çalışmalarda bu tür eyleme dökmeler kaçınılmaz hâle gelir. Bunun gibi durumlar tezahür ettiğinde analistin görevi, bunun gibi etkileşimlere dair bir post-hoc analiz (ve otoanaliz) yapmak ve yol açtıkları hasarı onarmaktır (Akhtar, 2007d; Wolf, 1988).

KAPANIŞ CÜMLELERİ

Bu bölümde, intikamın fenomenolojik, dinamik, edebi ve klinik yanlarından oluşan kapsamlı bir soruşturma yürüttüm. Yelpazem genişti, teorik duruşumuz da çok yönlüydü. Söylemlerimin tamamında "psikanalizin dört psikolojisi"ne (Pine, 1988) dikkat ettim: Dürtü, benlik, nesne ilişkileri ve kendilik. İntikam ve intikamcılıkla ilişkili çeşitli fenomenlere dair anlayışım ve onlarla baş etmek için sunduğum teknik öneriler de benzer şekilde geniş tabanlıydı. Gelgelelim, şu ana kadar dışarıda bıraktığım iki alan var: Cinsiyet ve genel anlamda kültürün, insanın ruhsal yaşamındaki intikam deseni üzerindeki etkisi.

İlk olarak, cinsiyet değişkenini ele alalım. İki cinsiyet arasında intikam fantezilerinin sıklığı, biçimi ve kapsamı bakımından farklar var mı? Bu sorunun yanıtı son derece muğlak gibi. Elbette edebiyatta ve sinemada intikam arayışındaki baş kahramanlar genellikle erkek ama nedeni belli değil. Acaba bu, basitçe, kurguda ve sinemada temadan bağımsız olarak ana karakterlerin ekseriyetle erkek olmasının mı bir yansıması? Yoksa kadın öfkesiyle ve intikamcılığıyla karşılaşmaktan, onu tarif etmekten kaygıyla kaçınma gibi bir boyutu mu var? Bu bağlamda akla Shakespeare'in "reddedilmiş bir kadının gazabının yanında cehennem sönük kalır" lafı geliyor. Buna uygun şekilde, Euripides'in *Medea*'sı kendisini başka bir kadın için terk eden kocasından intikam almak amacıyla iki oğlunu öldürür. Tabii bir de Dickens'ın (1861) *Büyük Umutlar*'ında bir adamın kendisini reddetmesinin ardından, himayesi altına aldığı Estella'yı tüm er-

keklerin kalbini kıracak bir kadın olacak şekilde yetiştiren ve böylelikle erkeklerden intikamını almaya çalışan Bayan Havisham var. Dolayısıyla, kadınlarda da hınçlı veya intikamcı duygular namına pek bir eksiklik söz konusu değil. Öte yandan, erkekler genelde saldırganlıklarını daha açıkça sergilediğinde, intikamla ilgili şiddetli eylemler onlarda daha yaygın olabilir. Kadınlarda ise bu öfke daha gizli, daha içe dönük bir hâlde bulunabilir, sessizce içerlemiş bir paranoid-mazoşist tablo ortaya çıkarabilir. Erken dönemdeki betimleyici psikiyatri literatürü (Bleuler, 1908; Kraepelin, 1905, 1921) bu görüşü bir miktar destekler niteliktedir ama geçtiğimiz yüzyılda meydana gelen toplumsal değişimlerin, özellikle de feminist hareketten kaynaklananların, bu tür kavramsallaştırmaları nasıl etkilediği henüz netliğe kavuşmamıştır.

Bu da gündeme kültür konusunu getiriyor. Bana öyle geliyor ki, burada intikam almakla ilgili çok karmaşık duygular söz konusu. Yeni Ahit'in çokça hürmet gören "Tanrı diyor ki intikam benimdir, ben karşılık vereceğim" (Romalılar 12:19) bölümü ve ondan önce, Eski Ahit'teki (Yasa Kitabı 19:21; Mısır'dan Çıkış 21:24) göze karşılık göz, dişe karşılık diş alınmasını salık veren sert *Lex Talionis* (Talion yasası) intikamın meşru olduğunu ve hatta tanrısal bir yanının bulunduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu tür ahlaki kabuller, evrimsel bir miras olarak devraldığımız misliyle karşılık verme refleksini harekete geçirir.[3] İntikam arzusu böylelikle normalleştirilir, hatta yüceltilir. Kurgudaki ve popüler sinemadaki intikamcı kahramana saygı ve hayranlık duyarız. Melville'in (1851) *Moby Dick* hikâyesindeki Kaptan Ahab ve Dumas'nın (1844) romana adını da veren *Monte Kristo Kontu* dünyanın dört bir yanındaki okurlarda çokça sempati ve hayranlık uyandırır. Ve aynı şey, intikamcı sinema karakterleri için de geçerlidir; Clint Eastwood'un 1970'lerdeki *Dirty Harry* (*Kirli Adam*) serilerinden tutun da Bollywood sinemasının *Angry Young Man*[4] filmlerine varıncaya dek (Akhtar & Choksi, 2005). Seyirciler bunları bir solukta yalayıp yutar. Görünüşe göre, bu kitaplar ve selüloid filmler yaygın ödeşme, hesaplaşma fantezilerinin kendini dışavurabileceği birer kanaldır. İntikamın her kültürde "cezbedici" bulunduğu ve kabul gördüğü gibi bir izlenim ortaya çıkmaktadır.

---

3 Caydırıcı işlevi itibarıyla evrimsel teorisyenler (Barash & Lipton, 2011; Pinker, 2011) intikamı evrilmiş insan doğamızın bir parçası olarak değerlendirirler. "Böyle bir noktadan bakıldığında, intikam ve cezanın işbirliğinin ortaya çıkması ve sürdürülebilmesi için gerekli olduğu görülür. İşbirliği içindeki taraflardan birinin diğerini sömürmesine engel olur." (J. Anderson Thomson, Jr., kişisel iletişim, 8 Haziran 2013)

4 Ünlü oyuncu Amitabh Bachchan'ın 1970'lerde çektiği filmlerde ortaya çıkan ve hayli popülerlik kazanan "öfkeli genç adam" tiplemesinin eksenindeki filmlere istinaden kullanılan bir tabir – ç. n.

Bir yandan da çocukların böyle "kısasa kısas" tarzı bir düşünce yapısına sahip olması istenmez. İntikamcılık, kınanır. İntikam arayışı çocukça bir davranış olarak değerlendirilir ve bağışlama ideali dindar, asil insanlara yakıştırılır (bkz. Gandhi, Martin Luther King, Jr. ve Nelson Mandela'nın yaşamları). Baştan çıkarıcı intikam hikâyelerine paralel olarak bir de, bilhassa da Hristiyanlık geleneğinde, dokunaklı bağışlama anlatıları mevcuttur.

İnsan böyle çeşitli bakış açılarını bir araya getirince, toplumda intikam konusunda çiftedeğerli tutumlar olduğu sonucuna varıyor. Bilinç düzeyinde, alınan hasara düşmanı affederek yanıt verme çabası hâkim. Bilinçdışında ise intikam alarak travmayı telafi etmeye çalışılır. Hâl böyle olunca, edebiyat ya da film gibi güvenli bir alanda "meşru" bir intikamı ikinci elden deneyimlemek de kültürümüzün yaşadığı bu çatışma karşısında vardığımız bir uzlaşıdır. Affetmenin ve intikam almaya çalışmanın ne kadar doğru olduğuyla ilgili bir miktar gerilim ise hâlâ mevcut. Moss (1986) bu ikisinin Oidipus karmaşasındaki örseleyici figürlerle uzlaşmaya yönelik rakip birer çaba olduğunu söyler. Bilinçli Sistem, bu stratejilerden birinin lehine meyledebilir ama Bilinçdışı Sistem'de her ikisi de el değmemiş hâlde durur. Burada onları intikam ve affetme senaryolarına ayrı ayrı müdahil olan kendilik nesnesi çiftleri temsil eder. Moss'a göre, bu simetri kurgusu "medeniyetin geneline yayılmış olan, intikam arayışını ve bağışlamayı travmanın etkilerini ortadan kaldırmak için kullanma temayülünün temelinde yatar" (s. 209). Buradan çıkarılacak sonuç bellidir: Ödeşme arzusu, insanın kalbini asla tamamen terk etmez.[5] Ve bu, kötü bir şey olmayabilir. Başka bir yazıda şöyle bir gözlemde bulunmuştum:

> Aslında bazı intikamlar kurban için iyidir. Kurbanın o ana kadar pasif kalan benliğini aktif bir konuma geçirir. Bu da bir tür kontrol hissi yaratır ve özgüveni artırır. İntikam (ister gerçekte olsun ister fantezide) kurbanın sadizmin tadına bakmasını sağladığından, kendilik-nesne ilişkisindeki libido-saldırganlık dengesini de değiştirir. Kurban artık masum değildir; fail de artık oradaki tek zalim değildir. Şimdi ikisi de incinmiş ve birbirlerini incitmiş durumdadır. Bu da düşman ile empati kurmak için gereken zemini hazırlar ve nefreti hafifletir (Akhtar, 2002, s. 179).

5 İntikam arzusunun daima mevcudiyetini koruyacağı düşüncesi herkesin aklına yatmıyor. *Inglorious Basterds* (2009, yönetmen Quintin Tarantino; *Soysuzlar Çetesi*) filmine Yahudilerin verdiği tepki bunun bir örneği. Filmde, Yahudilerin Nazilere şiddet uyguladığı hayalî bir senaryo işleniyor ve böylelikle Yahudilerin hiç intikam fantezileri yokmuş görüntüsüne meydan okunuyordu. Öte yandan, filminde özgürleşen bir siyahi kölenin kendisine eziyet eden beyazlardan intikam almasını konu alan *Django Unchained* (2012) filmini Afrikalı-Amerikalılar nispeten daha soğukkanlı karşıladılar. İki tepki arasındaki bu farkın oluşumunda rol oynayan sosyo-tarihsel nedenler ise henüz net değil.

Tüm bunlar doğrultusunda, bu söylemi Nietzche'nin "Küçük bir intikam, hiç intikam almamaktan daha insancadır" (1905, s. 71) yorumuyla ve Heine'in (aktaran Freud, 1930a, s. 110) "Doğrudur, insan düşmanlarını affetmelidir – ama ancak onlar asıldıktan sonra" şeklindeki nükteli ifadesiyle kapatmanın iyi bir seçim olacağına inanıyorum.

TÜRKÇE BASKIYA EK

Pandora'nm Kutusunu Açmak ya da Açmamak

GÜLGÜN ALPTEKİN

Yunan mitolojisinden çok ilgi çekmiş ve bugüne dek gelebilmiş bir hikâyedir Pandora'nın Kutusu. Günlük dilde "Pandora'nın kutusunu açmak" gibi bir deyim; denetlenmesi imkânsız denge bozucu duygular, davranışlar ortaya çıkarma veya 'kötülükleri ortaya çıkaracak' ifşaatlarda bulunma gibi durumlarda kullanılmaktadır.

Pandora'nın Kutusu hikâyesinin birçok versiyonu vardır. Hepsinde ortak olan nokta Zeus'un Prometheus'u cezalandırmak istemesidir çünkü Prometheus Tanrıların Tanrısı Zeus'a karşı gelmiş ve Tanrısal ateşi insanlara geri ulaştırmak için Olympos dağından çalmıştır. Zeus tüm güzellikleri bir araya toplayarak Pandora adındaki ilk kadını yaratmıştır. Sonrasında da Prometheus'un kardeşi Epimetheus'un Pandora'ya âşık olmasını sağlamıştır. En yaygın olan hikâye şöyle devam eder:

Prometheus'un tüm uyarılarına rağmen Pandora Epimetheus'un sarayına ayak bastığında tüm uyarıları bir anda silmeyi başaran güzelliğiyle kralı kendine hemen hayran bırakır. Sarayda yaşadığı günler boyunca kendisine Zeus tarafından verilen ve kesinlikle açılmaması emredilen sandık onun hep ilgisini çeker. Sonunda merakına yenilen Pandora, tüm yasakları unutarak sandığı açtığında yaptığı hatanın ne kadar büyük olduğu geç de olsa fark eder. İnsanlığa zarar verecek olan hastalık, acılar, kederler, kötülüklerin tamamı sandıktan çıkar ve insanlığa musallat olur. Pandora son anda sandığı kapatmayı başarır ve insanlığın elinde sadece tek güzel şey kalır: Umut. O günden sonra insanlar tüm kötülüklere, umut ederek karşı durmayı başarmışlardır.

Peki bu hikâye niye bu kadar ilgi çekti ve bugüne kadar geldi? Niye bugün "Pandora'nın kutusunu açmak" diye bir deyim var? Niye Pandora'nın kutusu, gizli, örtülü kalan şeyleri açığa çıkarma anlamında kullanılan bir metafor olarak dile yerleşti? Kuşkusuz bunun pek çok boyutu vardır. Ben bir yönünün üzerinde duracağım: İnsana dair kötücül duygular kapalı kalıp hiç çıkmamalı mı? Yoksa çıkmalı mı? Belki bu tarih boyunca insanın temel meselelerinden biri oldu ve o yüzden bu hikâye bugüne dek etkisini sürdürdü. Psikanaliz bilinçdışı kavramıyla insan zihnine yepyeni bilimsel bir bakış getirdi. İnsana dair tüm duyguların ele alınabileceğini ve bu duyguların dönüştürülüp salt kötülük yapan veya yaşatan hallerden üretken yapıcı formlara dönüştürülebileceğini ortaya koydu.

Salman Akhtar bu değerli kitabında içimizdeki temel kötü şeyleri altı başlıkta çok derinlikli bir şekilde açıklamış. Akhtar'a göre bunların ilk üçü, yani korku, açgözlülük ve suçluluk, bireylerin kendi içinde acı çekmesine yol açar ama kişilerarası sonuçları da hiç yoktur denemez. Diğer üçü ise, yani kandırma, ihanet ve intikam, başkalarının da acı çekmesiyle sonuçlanır ama bunlarda da, kişinin kendi içinde öznel bir sıkıntı yaratması muhtemeldir. Kendimize ve başkalarına acı veren kötücül duygularımız karşısında psikanalizin yegâne umut olduğunu da bu kitapta gözler önüne sermiştir Akhtar.

Acının Kaynakları kitabını okurken aklıma ilk gelen Pandora'nın kutusu ve bundan sık sık bahseden bir hastam oldu. Bayan F analizinin başlangıcında "Pandora'nın kutusu açılacak diye çok korkuyorum" derdi. Sanki "kutunun içinden bütün kötülükler çıkacak ve ben bu kötü şeylerle ne yapacağım," diye sorardı.

Akhtar, *Acının Kaynakları* başlıklı kitabında konuya dair psikanalitik perspektifi hem birey hem grup düzleminde incelerken aynı zamanda fenomenolojik, gelişimsel ve sosyokültürel bakış açılarına da yer vermiş. Ben ise bu altı başlığı, yani insanın içinde bulunan kötücül duyguları bir hastamın psikanaliz süreci üzerinden tartışacağım. Aktarım-karşıaktarım etkileşiminde bu duyguların nasıl açığa çıktığını, nasıl işlendiğini ve analiz sürecinde nasıl dönüşümler geçirdiğini aktarmaya çalışacağım. Başarılı bir sonlanma dönemi üzerinden, açılmasından çok korkulan Pandora'nın kutusunun artık, dış dünyaya açılan yeni kapılar ve pencerelerden başka ferah bölümlere geçilebilen yeni bir eve nasıl dönüştüğünün hikâyesini sunacağım.

PSİKANALİZİN BAŞLANGIÇ DÖNEMİNDE AKTARIM VE KARŞIAKTARIM ETKİLEŞİMİNDE KÖTÜCÜL DUYGULARIN ELE ALINMASININ ÖNEMİ

Pandora'nın kutusunun açılmasından çok korkan Bayan F'ye analizinin ilk başlarında söylediğim başlıca iki şey vardı: Birincisi bu çalışmanın onun hızında olacağı, ikincisi ise açığa çıkacak şeylere yalnız başına tahammül etmeyeceği, benim de ona eşlik edeceğim. Bayan F bunları duydu ve anladı. Böylece bütün bu duygular en başından itibaren ikimizin arasına gelmiş oldu. Bu kitabın ilk bölümü olan korku bizim analiz sürecimizin de açılışını yaptı.

Akhtar, Gibson ve Walk'un (1960) "görsel uçurum" deneyinden bahseder. Bu deneyde, bir odanın camdan zemininin üstü yarıya kadar dama deseniyle kaplanmıştır. Dolayısıyla odanın zemininin ilk yarısı, olağan bir görüntü sergilemektedir. Oysa kaplama bir noktada bitince, zeminin kalanının aniden derinleştiği izlenimi oluşur ve bu da şeffaf camın sağladığı derinlik algısıyla tehlikeli bir görüntü yaratır. İşte bu şeffaf camın başladığı nokta, "görsel uçurum"dur. Şimdi, desenli bölüme yeni yeni yürüme çağındaki bir bebek yerleştirilir ve annesinden onu odanın karşı ucundan izlemesi istenir. Bebek yavaşça annesine doğru ilerlemeye başlar ama "görsel uçurum" ile karşılaşınca aniden durur. Anne kayıtsız kalırsa, çocuk ilerlemez. Ama eğer anne gülümser, kollarını açar, çocuğu kendisine doğru gelmeye sözel olarak teşvik ederse, çocuk emekleyerek veya yürüyerek şeffaf camın üstünden geçer. Annenin sevgi dolu desteği, korkuyu hafifletir. Psikanalistin bir işlevi de özellikle başlangıç döneminde tıpkı çocukluğun başlangıcındaki gibi bu deneyde tanımlanan annenin işlevine benzer. Yani ben de onun korkularına karşılık bu çalışmanın onun hızında olacağı ve açığa çıkacak şeylere yalnız başına tahammül etmeyeceğini söyleyerek eşlikçi bir anne gibi olmuş oldum. Sonrasında onun iç dünyasının uçurumlarına birlikte dalabilmiş olduk.

Terapiye başladığında 31 yaşında ve evli olan Bayan F reklamcıydı. Terapiye kocasıyla yaşadığı yoğun çatışmalar sebebiyle gelmişti. Özür dileyenleri hemen affedip aslında affedememe, her zaman güçlü olmak isteme, güçsüz insanlara tahammül edememe huylarından kurtulmak istiyordu. Gürültülü seslerden rahatsız oluyordu. Sevdiklerinin ölümünden korkuyordu. Yakınlarının tutarsız davranışlarına çok sinirleniyor, sonra da suçluluk duyuyordu. Bazen kendini çok rekabetçi buluyor ve hep en iyi olması gerekiyordu. Sık sık kendini aldatılmış hissediyor ve intikam duygularıyla doluyordu. Adeta Bayan F'in terapiye başvurma nedenleri olarak saydıkları Akhtar'ın "acının kaynakları" olarak nitelendirdiği altı başlığı da kapsıyor gibiydi.

Bayan F'nin analizinin ilk seansında anlattığı rüya şöyleydi: "Pencereden dışarı bakıyorum. Görüntü çok tuhaf. Her taraf gri ve boğucu. Tuhaf yaratıklar görüyorum. Kocam bir sandalyede oturuyor. Şeytan gibi görünüyor. Ondan korkuyorum ve ona sarılıyorum. Sarılmamın amacı kendimi korumak. Eğer ona sarılırsam bana zarar vermez diye düşünüyorum." Seansın sonunda ben ona şöyle dedim: "Rüyanızda her taraf gri. Biz burada birlikte sizin için çok boğucu olan pek de iyi göremediğiniz bu gri alanları birlikte çalışacağız. Zihninizdeki yaratıkları, şeytanları ve tam tersi ideal olanları birlikte araştıracağız." Zaman içinde Bayan F ona yaptığım yüzleştirmelerle yakınlarına karşı çelişkili davranışlarını ve duygularını kabul edip taşıyabilmeye başladı. Aynı şekilde yakınlarının tutarsız davranışlarını daha az korkusuz, daha objektif değerlendirmeye başladı.

İlk zamanlarda ikimizin ilişkisinde çok dikkatli ve kibardı. Benim onu beğenmemi ve takdir etmemi arzu ederdi çünkü ben onu takdir edip beğenmezsem onu aptal bulabilirdim. Bu da Bayan F'ye çok kötü hissettirirdi. "Size karşı bir şey hissetmek istemem, siz benim analistimsiniz, bu bizim analizimizi bozar diye korkarım" derdi. Altıncı ayda ilk kez beni rüyasında gördü. Rüyasında ben analist, o da hasta rolündeydik. Ancak gerçek durumdan farklı olarak arkadaş gibiydik ve birlikte sohbet ediyorduk. Daha sonraları da benzer rüyalar gördü. Rüyalardan sonra sık sık şöyle derdi: "Ama benim sizi içselleştirmemem lazım çünkü siz benim analistimsiniz, arkadaşım değilsiniz. Eğer ben sizinle arkadaş olmak istersem bu bizim analizimiz için zararlı olur. Eğer sizi seversem ve sizin de beni sevmenizi beklersem bu analize devam edemeyebilirim. O zaman sevginizi kaybetmek ya da bana kızabileceğiniz korkusuyla her şeyi rahat anlatamayabilirim."

ANALİZİN İLERLEYEN DÖNEMLERİ

Pandora'nın kutusu Bayan F'nin hızında ve benim eşliğimde yavaş yavaş açıldı. Açıldıkça aile öyküsündeki güçlükleri daha çok anladı ve bugünkü hayatına etkilerini görebildi. Süreç içerisinde bu duyguları taşımaya başlayabildi. Bayan F, tüm ebeveyn figürlerinin birbirleriyle çatıştığı geniş bir ailede büyümüştü. Evdeki erişkinlerin saldırganlık ve cinsellik üzerinde yeterli kontrolleri yoktu. Avukat annesi ve muhasebeci babası daha öğrenciyken birbirlerine âşık olmuşlar, paraları olmadığı için anneanne, dede, anne ve baba aynı evde oturmuşlardı. Bayan F'nin kendisinden sonra üçer yıl arayla iki kız kardeşi olmuştu. Anneanne ve anne çok çatışır, anne ve baba da çok kavga ederlermiş. İlginç olan bu kavgalarda anneanne babanın tarafını tutar, anne çıldırır-

mış. Ev kalabalık olduğu için çocuklar uzun süre anneanne ile dedesinin odasında yatmışlar. Babanın çapkınlıkları da çok konuşulur ve kavgalar çıkarmış. Yani cinsellik ve saldırganlığa dair çocuklarına dair bir sakınmaları olmamış. Zaten evde herkes kendi derdiyle meşgulmüş. Annesi disiplin koymaya çalıştığı zaman anneannesi engel olurmuş. Bayan F yüzünden anne ve anneanne hep kavga ederlermiş. Anneannenin uygun bulmadığı bir şeyi bazen dede onaylarmış. Anneanneyi ve dedeyi hep çok sevmiş ve onlarla eğlenmiş. Annesine hep öfkeli ve mesafeli olmuş. Babasına da ergenliğine dek hayranmış. Lisede hep âşık olduğu birileri olmuş. Babası kıskanırmış ve dışarı çıkmasını yasaklarmış. Annesi ise okuması ve özgürleşmesi için destek olmuş.

Akhtar (2014), çocukluk korkularına dair, çocukluğun kırılganlıkları bakımverenlerin olumsuz, hatta netameli etkilerinin olabileceğini belirtmiştir. Lichtenberg'e (1991) göre, bağlanma deneyimlerine duyulan ihtiyaç, onların kendilerine çoğu zaman acı ve hayal kırıklığı veren ebeveynleri gölge gibi izlemesine, arayıp bulmasına ve onlarla itaatkâr biçimde ilişkilenmesine yol açar.

Bizim toplumuzda özellikle geçmişte sıkça rastlanan geniş aile dinamikleri tek başına uzun bir yazıyı hak ediyor. Bunlara burada çok fazla değinemeyeceğim. Bayan F gibi bir sürü çatışmalı ebeveynin varlığında yaşanan bir hayatta olumsuz veriler kaçınılmaz olmuştur. Geniş aile dinamiğinin Bayan F'nin korkuları üzerinde çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bu kadar çok çatışmalı ve tutarsız eşlikçi, çocuğa tehlike duyumunu öğretemez. Görünürde bazen çok korkusuz bazen de çok korkak olan Bayan F, olumlu ve olumsuz deneyimleri, ebeveynlerinin verilerinde bütünleştirip içselleştiremediği için davranışları ve duyguları değişik zamanlarda bağımlı kaldığı kısmi nesnelere göre değişik görünümler gösteriyordu. Daha sonra da yakınlık anlarına duyduğu ihtiyaç, çoğu zaman acı ve hayal kırıklığı veren ebeveynleri gibi nesneleri gölge gibi izlemesine, arayıp bulmasına sebep oluyordu. Genellikle ihtiyaçlarını karşıladığı birden çok nesnesi olmuştu ve adeta bir çift nesne örüntüsü oluşturmuştu. Analizin ilerleyen dönemlerinde bu alandaki içgörüsü ve benimle –ilk kez tutarlığı olan bir ebeveyn figürü temsili– kurduğu ilişkinin etkisiyle, farklı deneyimleri tek bir nesnede bütünleştirebilmeye başladı.

Fenichel (1945) insanın korktuğu her ne ise, bilinçdışında arzuladığı da odur, der. İlerleyen zamanlarda hazır olduğunu hissettiğimde Bayan F'ye sık sık "korkunuz arzunuz olabilir mi?" diye sordum. Fenichel'e göre, eşlikçi yalnızca koruyucu ebeveyni temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda bilinçdışında nefret edilen ebeveyndir de. Varlığı, hastanın zihnini bilinçdışı fantezilerden gerçekliğe çekmeye, yani yanı başında güven içinde yürüyen kişiyi öldür-

mediğine onu temin etmeye de yarar. Kernberg'e göre (1967), nesne kaybıyla ilişkili kaygılar korkaklığın ana kayasını oluşturur. Benim formumdaki annenin eşlikçiliğinde Bayan F, nefretinin beni öldürmediğini, beni kaybetmediğini deneyimlemeyi sürdürdü.

Akhtar'ın ikinci başlığı açgözlülük konusunda da geniş ailede büyümenin çok önemli bir dinamik olduğunu düşünüyorum. Emen bebeğin her nesneye sahip olmak isteyen (ki ağzına sokabilsin) ilkel açgözlülüğü medeniyet ve yetiştirme tarzıyla tamamen aşılabilmiş değil, diye düşünen Freud (1901), bu konuda bence çok güzel bir açılış yapmış. Freud sonrası literatürde açgözlülük, büyük oranda, erken oral saplanma ile yakından ilişkilendirildi. Klein (1957) ise açgözlülükteki herhangi bir artışın, mahrumiyet duygularını ve dolayısıyla saldırgan itkiyi güçlendirebileceğini bildirmiştir. Klein (1952), içsel saldırgan parçanın güçlü olduğu çocuklarda zulmedilme kaygısı, mahrumiyet duygusu ve açgözlülüğün kolaylıkla uyandırılabileceğini ve bunun da çocuğun yoksunluğa tahammül etmekte ve kaygıyla baş etmekte zorlanmasında rol oynayacağını – bu doğrultuda, yıkıcı dürtülerin libidinal dürtülerle etkileşimindeki gücü, açgözlülüğün yoğunluğunun yapısal temelini oluşturabileceğini vurgulamıştır (s. 62).

İçgüdüsel dürtülerin operasyonunu ve nesne ilişkilerinin evrimini ustaca bağdaştıran Klein'ın asıl vurgu yaptığı nokta gerçek mahrumiyetle dürtülerin içsel yoğunluğu arasındaki karmaşık etkileşimdi. Klein (1959), açgözlülükten idealleştirmeye uzanan yol açılır; "tamamen iyi" nesneleri (kusursuz eş, ideal işveren, son derece vefalı çocuk) bulma amacıyla başlayan o huzursuz arayış, ömürlük bir alışkanlık haline gelir, diye düşünür. Bayan F çok sayıda ve birbirine düşman olan ebeveyn figürleri arasında hem mahrumiyet içinde kalmış, hem de bazen çok aşırı doyurulmuştu. Boris'e (1986) göre, "annenin iki memesinin olması itibarıyla, emme esnasında bebek diğer meme ne kadar doyurucu gözükürse gözüksün onunla temas edemez. İşte açgözlülüğün altında da bu diğer memenin "kaybını" taşıyamamak yatar. Başka bir deyişle, açgözlülük bebeğin her iki memeyi de aynı anda emmek istediği, gelişmemiş bir ruh halini yansıtır. Gerçekliğin kabul edilmesi ve iki memenin de bir bakıma, dönüşümlü olarak erişim dâhilinde olduğunun görülmesiyle birlikte açgözlülük iştaha dönüşebilir. İştah, gelişim sürecinde ilk defa gerçek deneyime (arzulanana değil) bir rol vermiş olur. Bu durumda, bir sürü ve tutarsız memenin olduğu bir evde, bebeğin açgözlülükten iştaha geçebilmesi kolay olmayacaktır çünkü gerçekliğin kabul edilmesi ancak sağlam ve tutarlı nesneler eşliğinde mümkün olabilir. Klein'a (1959) göre de gerçekliğin kabul edil-

mesiyle nefretten feragat edildiği takdirde hem haset hem açgözlülük azalır. Bu adım da ancak başkalarından gelen sevgi kabul edilip içselleştirilebilirse atılabilir. Bayan F'nin ilk seansta dile getirdiği yakınmalarından birisi "hep en iyisi olma" zorunluluğuydu. En iyisi olamadığında öfke ve nefretle doluyordu. Örneğin kocasının eski sevgilisiyle zihni çok meşguldü. Eski sevgilinin ilgisiz olduğunu duyunca kocasıyla aşırı ilgilenme zorlantısına girmişti. Fakat zaman içinde seksten iğrenmeye başlamıştı. Bu sefer de kocasını bebek gibi sevmeye başlamış ve onu kaybetme korkusu geliştirmişti. Tıpkı Klein'ın (1959), dediği gibi çocukluğundan bu yana açgözlülükten idealleştirmeye uzanan yolun içinde kalmıştı. Tamamen iyi nesneleri (kusursuz eş, ideal işveren, son derece vefalı çocuk) bulma amacıyla başlayan o huzursuz arayış, ömürlük bir alışkanlık haline gelmişti. Bunun son örneği olan kocası ise ölmesinden çok korktuğu tatlı ve sevimli bir bebek haline gelmişti onun için. Aslında ilk seanslardan itibaren benim formumdaki yeni ve gerçek bir nesne eşliğinde gerçekleri kabul etmeye başlamıştı. Örneğin ilk analiz seansında, kocasını sevimli bir bebek gibi gördüğünü anlatırken ben "rüyanızda kocanızı çok korktuğunuz bir şeytan olarak gördüğünüzü söylemiştiniz" dediğimde güldü. Bunu merak etmeye başladı. Yukarıda belirttiğim gibi genel olarak nefreti de azalıyordu, aktarım ilişkisinde nefretinin beni öldürmediğini deneyimlemeyi sürdürüyordu.

Derken araya benimle ilgili gerçeklik girdi. Analizin ikinci yılında hamile kadım. Benim memem gerçek bir bebeği beslemeye hizmet edecekti bundan sonra. Boris'in (1986) de tanımladığı gibi gerçekliğin kabul edilmesi ve iki memenin de bir bakıma, dönüşümlü olarak erişim dâhilinde olduğunun görülmesiyle birlikte açgözlülük iştaha dönüşebilecekken, Bayan F benim hamile olduğumu fark etti. Tabii ki sadece açgözlülük değil, korku, suçluluk vs. bu kitabın temel konuları olan duygular tekrar canlandı. Bu sefer benim karnım Pandora'nın kutusu olmuştu. Karnımın içi hastanın yansıtmalarına imkân verecek bir sürü acı verici duygularla dolu olabilirdi.

Analistin hamileliği konusu da kuşkusuz başlı başına ayrı bir makaleyi hak ediyor. Ben bu duyguların nasıl alevlendiğini çok kısaca göstermeye çalışacağım. Sonradan baktığımızda ikimiz için de büyük bir zenginlik olan bu dönem, kuşkusuz Bayan F'nin semptomlarını alevlendirdi ve adeta Pandora'nın kutusu açıldı. Bayan F her ne kadar çok temkinli yaklaşmaya çalışsa da benim eşliğimde bu yoğun duygulara dalabildi.

Karnımı ilk fark ettiğinde nasıl olup da daha önce anlamadığına çok şaşırdı. O sırada ben beş aylık hamileydim. Genellikle hamilelikleri hep geç

fark ettiğini, bir arkadaşının hamile olduğunu kendisine söyleyene dek fark etmediğini anlattı. Aynı zamanda annesinin hamileliğini hatırlamadığını anlattı. Kız kardeşi o 3 yaşındayken doğmuştu. Oysa 2-3 yaşlarından pek çok şeyi hatırlayabiliyordu. Bunun üzerine, annesi ve kız kardeşleriyle ilişkilerini onlarla rekabetlerini araştırmaya başladı. Bu süreçte bana, benim hamileliğim ile ilgili hiçbir şey hissetmediğini, sadece bebeğin cinsiyetini merak ettiğini söylüyordu. Çünkü karnımın şeklinden bir cinsiyet tahmini yapıyordu. Hamile olduğumu fark ettikten bir süre sonra ne zaman doğum için ara vereceğimi ve ne kadar süre çalışmayacağımı sordu. Ben ona temmuz ve ağustos aylarında görüşemeyeceğimizi söylediğimde bu iki ay aranın onun için çok iyi olacağını söyledi. Reklam işinde de bu ayların çok yoğun olduğunu, pek çok toplantısının olacağını, zaten ben olsam da bazı seanslara bu yoğunluk yüzünden gelemeyeceğini söyledi. Ara vermeden önceki son seansımızda Bayan F çok ağladı. Bu ayrılık ile ilgili çok üzgündü. Benimle birlikte her şeyi konuşmaya çok alıştığını, benim yokluğumda çaresiz hissedeceğini söyledi. Çok üzgündü çünkü benim yokluğumda bana ihtiyaç duyduğunda ben onunla olmayacaktım. Benim için de çok yoğun ve duygusal bir seans oldu. Ben de kendimi üzgün ve çaresiz hissettim ama aynı zamanda onun yakınlığını da çok hissettim. Benim hamilelik sürecim analiz için de üretken oldu. Sürekli olarak kocasıyla ilgili sıkıntılarını konuşmayı bir yana bırakabildi. Her ne kadar bana yakın hissetmekten, ihtiyaç duymaktan korksa da kendi deyimiyle beni içselleştirmekten korksa da adım adım beni kendi dünyasına aldı. En son seans da bunun çok yoğun bir örneği oldu.

İki aylık aradan sonraki ilk seansımızda bebeğimin cinsiyetini öğrendiğini söyledi. Benim bir tanıdığımın tanıdığına sormuştu. Aslında benimle ilgili bir şey araştırmaz, merak etse de kimseyle konuşmazdı ama cinsiyeti doğru tahmin etmeyi önemsemişti. Tahmininin doğru olduğunu öğrenince de çok sevinmişti. Kendini sezgileri sebebiyle çok takdir etmişti. Fakat sonraları iki ay boyunca ne benim hakkımda ne de bebeğim hakkımda düşünmemişti. Bu dönemde bir gün bir arkadaşıyla birlikte benim ofisimin olduğu sokakta yürüyorlardı. Arkadaşı "senin analistinin ofisi de bu sokakta değil miydi?" diye sormuştu. Arkadaşının sorusundan sonra hiç dikkat etmeden benim ofisimin önünden yürüyüp geçtiğini fark etmişti. Bunun benim yokluğuma bir reaksiyon olabileceğini düşünmüştü. Fakat bilinçli olarak benim yokluğumla ilgili bir şey hissedemiyordu. Onun için bu ayrılığın ve bununla ilgili öfkesinin ele alınmasının ne kadar güç bir şey olduğunu düşündüm. Bu yüzden beni yeryüzünden silmişti. Ancak bu iki aylık arada rüyaları olduğunu söyledi. Bir rüya-

da kendisi, kız kardeşi ve ben, üçümüz birlikteydik. Kız kardeşi benimle çok samimi ve arkadaşçaydı. Bayan F de kız kardeşini kıskanıyordu. İkinci anlattığı rüyada ise, kendisi, annesi, ben ve benim bebeğim biraradaymışız. Annesi bana bebeğin çok tatlı olduğunu söylüyordu. Önce kendisi sonra annesi bebeği seviyorlardı. Annesi bebekle oynamaya, öpmeye başlamıştı. Bundan çok rahatsızlık duymuştu. Ben onun analisti olduğum için böyle yakın bir ilişkinin uygunsuz olacağını hissetmiş ve annesine kızmıştı: "Anne abartma, o benim analistim, ciddi olmalıyız" demiş. Aynı zamanda rüya sırasında şöyle düşünüyormuş: "Gülgün Hanım artık benim bebeği kıskandığımı düşünemez çünkü onu sevdiğimi görmüş oldu". Bu rüyaları anlattıktan sonra Bayan F güldü ve "demek ki rüyalara göre bebeğinizi kıskanmışım" dedi.

Böylece benim hamileliğimden sonra annesiyle ve kız kardeşleriyle ilişkisini araştırmaya başladı. Benim bebeğim annesi ve kız kardeşleriyle çatışmalarını canlandırmış oldu. Çoğunlukla onlara çok kızgın oluyordu. Örneğin kız kardeşi bir telefon konuşmasında basit problemleri çok abartmış ve onu çıldırtmıştı. Üstelik annesi de kız kardeşi üzülüyor diye dert yanıyordu. Seanslarda ağlayarak bunların haksızlık olduğunu anlatıyordu. Onun çok ciddi problemleri vardı ve onu kimse önemsemiyordu. Bu dönemin sonunda annesi ve kız kardeşlerine duyduğu kıskançlığı ve öfkeyi tanımlayabildi. Bunlarla birlikte benim kendi bebeğim için onu terk etmiş olmamla ilgili öfkeli değildi. Beni ofisimin önünden geçerken unuttuğu gibi benimle ilgili yaşadığı ayrılığı ve bunun öfkesini de inkâr ediyordu. Ama dolaylı olarak pek çok reaksiyon veriyordu. Örneğin benim yokluğumda güzelliği ile ilgili aşırı bir uğraşı başlamıştı. Yüzünün asimetrik olduğunu ve bunu gidermek için çene operasyonu yaptırmayı düşünmüştü. Ayrıca dişlerini yaptırtmak için diş doktoruna gitmişti. Ne var ki çok yüklü bir fiyatla karşılaşınca yaptırtmamıştı. Ben ona tüm bu uğraşlarının benden ayrılığa verdiği reaksiyonlar olduğunu ve tüm bunları anlayana dek herhangi bir operasyon yaptırmasına izin vermediğimi söyledim. Bayan F benim yorumumu ve müdahalemi anladı ve kabul etti.

Waska (2003), açgözlülüğün analizde kazanılan içgörüleri yok ettiğine dikkat çeker. Daha fazlasına duyulan açlık, yoğun oral saldırganlıkla birleşince iyi nesnelerin (analist dâhil) içselleştirilmesini ve biriktirilmesini zorlaştırır. Benim bebeğim için onu terk ettiğim günlerde ofisimin önünden geçtiği hâlde fark etmemesi bu durumu çok iyi açıklıyordu. Ayrıca bu dönemde çene operasyonu olmayı düşünmesi de regresyon içinde oral saldırganlığının ne kadar yükseldiğini göstermekteydi. Tüm bu yoğun duyguların onda ne kadar yoğun suçluluk duygusu uyandırdığını da görebiliyordum. Akhtar, bu kita-

bında suçluluk için kullanılan savunmalardan birinin de mazoşistçe kendini yaralamak olduğunu belirtmiştir. Regresyona rağmen benim formumdaki iyi nesne bir taraftan yok edilmesine rağmen tamamen yok olmamıştı ki bu oral saldırganlığı gerçekliğe dökmedi. Zaten benim yokluğumda benim, bebeğim, kendisinin ve yakınlarının olduğu rüyalar görebilmesi de iyi nesneyi muhafaza edebilmesinin kanıtıdır. Seanslarda getirdiği malzeme ve rüyalarında da korku, açgözlülük haset, suçluluk temalarını ele alabildiğini görüyoruz. Akhtar bu eserinde tecrübeleri doğrultusunda, açgözlülüklerinin bilinçli bir biçimde farkında olan ve hatta taşıdıkları bu illete yönelik bir miktar özdüşünümsel mizah kullanabilen hastalarda tedavinin seyrinin çok daha iyi olduğunu belirtmiştir. Bayan F'nin de rüyalarından sonra "demek ki kıskanmışım" deyip gülmesi bu duruma çok iyi bir örnektir.

Analistin hamileliği bu kitabın başlıklarından biri olan ihaneti de doğrudan akla getirir. Hasta kendisini ihanete uğramış, kandırılmış hissedebilir. Hele Bayan F gibi çocukluğunda pek çok kez ihanete uğradığını hissetmiş bir çocuk bunu çok daha yoğun yaşayabilir. Öncelikle evin bir numaralı çocuğuydu ama yaklaşık üçer yıl arayla iki kız kardeşi olmuştu. Geniş ailede ebeveyn figürlerinin savaşlarına şahit olmuştu. Biri onun tarafındayken başka bir savaşta başka tarafa geçebilirdi. Ayrıca babasının çapkınlık olaylarında kendisi de ihanete uğramış hissetmişti. Analiz sürecinde de benim tarafımdan ihanete uğramış oldu. Bergler (1949) ve Cooper (1988), ihanete karşı tümgüçlülük ile küçük düşme arasında gidip gelen aşırı duyarlı bir özgüvenden bahsederler. Çocuk aşırı düzeyde bir engellenmeyle karşılaştığında tüm güçlülüğü tehlikeye girer; küçük düştüğünü hisseder ve öfkeden kudurur. Yetişkin faillerle ödeşemeyecek kadar çaresiz olunca da bu saldırganlığını kendi üstünden boşaltır (Bergler, 1949). İhanetim karşısında, bebeğin cinsiyetini doğru tahmin edip sezgilerinin güçlü olduğuyla gururlanması gibi tümgüçlülük durumu ile çenesine operasyon yaptırmak düşüncesi gibi saldırganlığını kendi üstünden boşaltması arasında salınıp durmuştu. İki ay aradan sonra ilk seansımızda beni ilk gördüğü anda içinden "aaa aynı!" demiş içinden ve sevinmişti. Bunu sedire yattığı anda söyledi. Bayan F için tüm regresyonlarına rağmen, ben ihanet eden, kandıran ebeveyn gibi olsam da bir taraftan yine ebeveynlerinden farklı olarak güvenilir nesne imajını barındırabiliyordum.

Akhtar (2014), ihanet bölümünde, başkalarına ihanet etme dürtüsü ve ihanete uğrama ihtiyacının mutlak şekilde bir arada yer aldığını tartışmıştır. Aradan sonraki seanslarda eşinden ayrılma düşünceleri de temel konularından biri oldu. İhanet ediyormuş gibi hissedip kocası için özel ve pahalı şeyler

alıyordu. Sonra da ihanete uğramış hissedip kandırılmış hissediyordu. Bizim aramızdaki aktarımda terk etme-terk edilme, ihanet etme-ihanete uğrama konularını analiz edebildiğimizde buradaki güçlüklerini daha iyi görebildi. Aynı zamanda ona analizde anlamlarını araştırmadan hayatıyla ilgili hiçbir acil karar almamasını söyledim.

BİR GÜN AYRILMA FİKRİNİN İLK KEZ OLUŞMASI

Analizinin dördüncü yılında yaptığımız bir seanstan bahsederek başlayacağım. Seansına gelirken bir saat trafikte kalıp seansı kaçırmıştı. Ertesi seans arabanın içinde trafikte beklerken bir seans hayal ettiğini anlattı. Bana şöyle diyormuş "Hatırlıyorum da eski eşim psikanalizden çok rahatsızlık duymuştu. Ben hiç psikanalizi ve sizi sorgulamadım. Hemen haftada üç kez gelmeyi kabul ettim. Belki de ben sizin ilk analiz hastalarınızdan biriydim." Bu hayalî seansında ben ona şöyle diyormuşum: "Evet bu bir olasılık. Benim ilk hastam olabilirsin. Ama ilerlemeni görüyorsun." O da bana "evet pek çok şey değişti ama henüz düzelmeyen şeyler var" diyormuş. Bayan F hayalî seansını anlattıktan sonra şöyle devam etti: "Yani arabada seans yaptım. Neden bunu yaptım? Bu sadece sizin başarınız değil, benim de başarım demek mi istedim acaba? Bilemiyorum neden arabada böyle bir diyalog hayal ettim." Ben de ona "Ne güzel! Şimdi ikimiz de buradayız. Birlikte merak edebiliriz" dedim. Bayan F devam etti: "Belki de Gülgün Hanım bugüne dek kaç hasta analiz etti?, diye soruyorum kendime. Size sorsam yanıtlamazsınız. Benim tek kriterim Gülgün Hanım'ın benim analizimdeki başarısı. Belki de ilk analizlerinden biri ama başarılı diyorum. Belki tüm bunlar sizi daha çok tanıma arzum ve sizi merak etmemle alakalıdır. Belki ben bizim ilişkimizde önemli bir taraf olmak istiyorum. Biz iki kadın! Bu iyi işi ikimiz birlikte yaptık. Ben geliştim, ilerledim. Belki siz de geliştiniz aynı zamanda. Böylece paramı ziyan etmemiş oldum, hayalî analiz yaptım. Siz hep derdiniz, seansına gelmesen de analiz devam eder diye. Bunu şimdi çok iyi anlamış oldum. Dün seansıma gelemedim ama analizim devam etti. Eskiden geciktiğimde veya yetişemediğimde sinirlenirdim. Paramı ziyan etmişim gibi gelirdi. Saldırganlığım analizimde bir aşama oldu, ilerlememe hizmet etti. Birkaç gün önce sizin sokağınızda başka bir binaya gelirken yanlışlıkla taksiyi sizin binanın önünde durdurdum. Ben bunu defalarca yaptım. Acaba analizim tamamlandıktan sonra da yanlışlıkla hep sizin binanın önünde mi ineceğim? Belki analizim tamamlandıktan sonra siz olmadan kendi başıma analiz yapacağım. Belki bir gün sizin sokağınızda başka bir binaya geldiğimde sizin binanız önünde inmemeyi öğreneceğim.

Doğum için ara verdiğiniz zaman da sizin binanızın önünden geçip de fark etmediğimi ve sizi hiç düşünmediğimi hatırladım. Fakat ara vermeden önceki son seansımızda size ihtiyaç duyacağım için çok ağladığımı hatırladım. Artık kendimi çok iyi hissediyorum. Analizimi tamamlamaya çok yaklaşmış hissediyorum. Eskiden seanslarıma gelmek için yoğun bir ihtiyaç hissederdim. Hayatımda bir zorluk yaşadığım zaman analizde size bunları anlatma ihtiyacı duyardım. Şimdi zorluk yaşadığım zaman size gelip anlatma aciliyeti hissetmiyorum. Fakat yine de bir gün bir seansın sonunda sizinle vedalaşacağımı düşünemiyorum. Nasıl hissedeceğimi hayal edemiyorum."

Ertesi seans bir rüya anlattı. Rüyasında bir mağazada yeni kıyafetler deniyordu. Bu sırada ona bir kadın görevli yardım ediyordu. Denediği gömleğin düğmeleri yandaydı fakat görevli kadın bunu bilmiyordu. Kadına çok kızıp şöyle diyordu: "bu sizin göreviniz, gömleklerin düğmelerinin hep önde olmayabileceğini bilmiyorsunuz." Çağrışımlarında "kadının sizi temsil edebileceğini düşündüm" dedi. Ben de ona şöyle dedim: "Rüyan, arabadaki senaryon... bunların hepsi benim formumdaki annenin iyi ve kötü taraflarını bütünleştirme çabaların. Görüyor musun ilişkimiz ne kadar çok dönüştü. Başlangıçta benimle ve ilişkimizle ilgili bir şey hissetmekte ve konuşmaktan kaçınıyordun. Artık bütün duygularını anlatabiliyorsun ve biz tüm duygularını birlikte çalışabiliyoruz." Birden bayan F bana şöyle dedi: "Analizim boyunca ilk defa size karşı çok yoğun bir duygu hissettim... Siz 'bizim ilişkimiz' dediğiniz zaman. Ben hep bu ilişkiye çok alıştığım için analizimi sonlandırmanın hep çok zor olacağını düşünmüştüm. Fakat ilk defa şimdi bir gün sizden, Gülgün Hanım'dan ayrılacağımı düşündüm. İlk defa size karşı çok yoğun duygular hissettim. Size, bir kişi olarak... Sadece benim analistim olarak değil. Siz benim içim çok önemlisiniz." Bu benim için de yoğun duygusal bir andı. Bir sonraki seansta devam etti: "Benim işimi yaparken bir tarzım var. Psikanaliz ilkeleri olan bir çalışma. Fakat biliyorum ki bana sadece psikanaliz yardım etmedi. Siz yardım ettiniz. Sizin psikanaliz yaparkenki tarzınız, sizin kişiliğiniz bana yardımcı oldu" dedi. Sonraki seansta da kendisindeki değişiklikler hakkında konuşurken eski davranışlarıyla bugünkü davranışlarını karşılaştırıp kendisinden çok memnun olduğunu anlattı. Sonra ağlamaya başladı. "Size çok teşekkür ederim. Bana çok yardım ettiniz. Siz olmadan benim bu noktaya ulaşmam mümkün değildi" dedi. Bir sonraki seansta yaşlı ve çok başarılı bir kadın reklamcı ile ilişki kurmak istediğini anlattı. Ona hayran olduğunu ve onun deneyimlerini dinlemek istediğini anlattı. Onunla haftada bir kahve içmek istediğini, onun işiyle ve hayatıyla ilgili şeyler öğrenmek istediğini söyledi.

Bu seanslardan sonra zihnimde Bayan F'nin analizinin sonlanmasını değerlendirmeye başladım. Bayan F terapiye kocasıyla yaşadığı yoğun çatışmalar sebebiyle gelmişti. Bayan F'nin tüm ebeveyn figürlerinin birbirleriyle çatıştığı geniş ailede büyümesi, evdeki erişkinlerin saldırganlık ve cinsellik üzerinde yeterli kontrolleri olmaması, onun nesne ve kendilik sürekliliği sağlamasında, nesnelerin iyi ve kötü taraflarını bütünleştirmesinde, ayrılma bireyleşmeyi gerçekleştirmesinde zorluklar oluşturmuştu. "Kendisi" olamıyordu. Ya sevgi nesnelerine bağımlı olmak zorundaydı ya da en seksi, en güzel, rakiplerin içinde bir numaralı kadın olmak zorundaydı. Aksi takdirde bir kaybedendi. Erkeklerde güvenli anne sevgisi arıyordu. Dördüncü yılın sonunda semptomatik düzelme ve yapısal değişiklikler sağlanmıştı. Bu seanslar hastanın ilerlemesi ile ilgili düşüncelerimi doğruladı. İlk seans nesne sürekliliğinin sağlamlaşmasının güzel bir örneğiydi. Başlangıçta ben sinirlendiği kötü bir nesne gibiydim. O artık benim/annenin kötü imgesiyle başa çıkıyordu. Kötü anne imgesiyle ilişki sürdürmeyi başarıyordu. Onun bu içsel diyaloğunda özellikle benim girişimimden sonra, ben yavaş yavaş iyi nesneye dönüşüyordum. Benim formumdaki kötü anne tasarımından iyi anne tasarımına doğru hoş bir akış vardı. Daha sonra benim formumdaki yeni bütünleşmiş anneyle özdeşleşmesini görebiliyorduk. Yeni ve güçlü kadın kimliğiyle ayrılma ve bireyleşmeyi gerçekleştirmeye hazırlanıyordu. Fakat henüz ayrılığın depresif acısıyla ve yas tutmayla başa çıkmaya hazır değildi. Bu hastanın analizi çok yoğun bir aktarım çalışmasına dayanıyordu. Başlangıçta bana karşı herhangi bir şey –sevgi veya öfke– hissetmekten çok korkarken zaman içinde tüm yoğun duyguları benimle ilişkisinde yaşamıştı. Bu seanslar, Akhtar'ın (2014), kitabında açıkladığı aşırı ihtiyaç, açgözlülük ve bilinçdışı suçluluktan oluşan kısır döngünün çözülmesini çok iyi anlatıyordu.

Bu seanslardan sonra hastanın gerilemeleri ve ilerlemeleri oldu. Fakat bu gerilemeler analitik kazanımlarına zarar vermedi. Bilakis tekrar çalışmayla sağlamlaşmasına yol açtı. Artık Akhtar'ın (1992) "insan kendi bütünlüğünü tehlikeye atmadan nesnelerinden ne kadar uzaklaşabilir?" sorusu ikimizin de gündemiydi. Sonlanma düşüncesinin arabadaki hayalî seansla başlamış olması da ilginçti. Ne kendi bütünlüğünü ne benim bütünlüğümü tehlikeye atmamıştı. Bu Freud'un (1919) tekinsiz tanımını aklıma getirdi. Ayrılık fikri bir taraftan o kadar korkutucu, hatta tekinsizdi ki, bir hayalî seansla dile gelebilmişti. Tekinsiz bir etki genellikle, hayal gücü ile gerçekliği ayıran çizginin silindiği durumlarda, yani örneğin o güne dek hayalî saydığımız bir şey artık gerçeklikte önümüzde belirdiğinde veya bir simge, simgelediği şeyin işlevleri-

ni üstlendiğinde kolayca ortaya çıkar. Bayan F için benden ayrılma o kadar dehşet vericiydi ki henüz onun için adeta geçeklikle hayal arasında bir durumdu, bu yüzden de hayalî bir seansla dile gelebildi. Bu seanslar kuşkusuz analiz sürecindeki ilerlemeyi gösteriyordu. Fakat aynı zamanda acının kaynağındakilerin nasıl bizi ele geçireceği bir döneme giriyor olduğumuzun da sinyallerini veriyordu.

SONLANMAYA YAKLAŞIRKEN AKTARIM VE KARŞIAKTARIM ETKİLEŞİMİNDE DÖNÜŞÜMLER

Üç ay sonra bir rüya anlattı: 2 yıldır doyumlu bir ilişki yaşadığı erkek arkadaşının çok hoş bir mekânda yaptığı evlenme teklifinin ardından gördüğü rüya şöyleydi: "Siz de X yalısında kalıyormuşsunuz. Cümbür cemaat kalıyormuşsunuz. Artık ailenizle mi arkadaşlarınızla mı bilmiyorum. Bahçesinde sizinle sohbet ediyoruz. Çok keyifle o gün neler yapacağınızı anlatıyorsunuz. Çarşıya gideceğim, sinemaya, kitapçıya gideceğim, Kadıköy'e uğrayacağım diye anlatıyorsunuz. Fark ediyorum ki planlarınızdan sanki emekli olmuşsunuz gibi bahsediyorsunuz. Sonra Kadıköy'e birlikte gidiyoruz. Sohbete devam ediyoruz. Kadıköy'de ayrılmadan önce birbirimize paketler, torbalar veriyoruz. Bir de büyük bir tepsi içinde çok lezzetli yemekler var. 'Eğer hepsini götürmeyecekseniz, yemeklerin birazını alayım' diyorum. Çok güzel yemekler alıyorum ve birbirimize hoşçakal diyoruz." Çağrışımları şöyleydi: "İlk reaksiyonum 'Oh! Yine Gülgün Hanım'ı rüyamda gördüm' oldu. Daha önce sizi annem veya arkadaşım gibi yaptığım rüyalarım olmuştu. Neden şimdi Gülgün Hanım'ı anne yaptım rüyada diye düşünürken birden bunun diğer rüyalardan farklı olduğunu hissettim. Siz bir yere gidiyorsunuz, gezi planlarınızı anlatıyorsunuz. Emekli olmuşsunuz gibi hissediyorum. Bana güzel yemekler veriyorsunuz. Sizin yokluğunuzda beni besleyecek yiyecekler. Birlikte gittiğimiz yer Kadıköy... Çocukluğumun geçtiği yer. Kadıköy'ü ziyaret etmek anlamlı sanırım. Sanki sizden ayrılmaya hazırlanıyormuşum gibi hissettim. Sizden alabileceğim her şeyi aldım. Yokluğunuz için yedek besini de aldım. Dolayısıyla artık sinemaya, tatile vs. gidebilirsiniz." İlerleyen seanslarda zihni ölümle, sevdiklerinin kaybıyla meşgul oldu. Ben de bu uğraşın bizim gelecekteki ayrılığımızla ilgili olabileceğini söyledim. Ayrılık fikri benden yiyecekler aldığı rüyayla birlikte gelmişti. Bayan F. "belki de Gülgün Hanım'dan ayrılıyorum ama hiç olmazsa evleneceğim ve çocuklarım torunlarım olacak diye teselli buluyorumdur. Bu sefer ya onları kaybedersem ne olacak diye düşünüyorumdur. Ama ayrılmadan önce halletmemiz gereken bir mesele kaldı. Gü-

rültülü seslerden hâlâ rahatsız oluyorum" dedi. Bunu araştırırken ben ona "ayrılığın kafandaki imajı nedir, terminasyondan sonra ne olacak?" diye sordum. Şöyle devam etti: "Zamanla anladım ki bütün hastalar analistlerini anneleri, babaları gibi görebilirler. Sadece ben değilmişim. Dolayısıyla analiz hastanın analistini anne babası gibi görmemeye başladığında sonlanabilir. Aksi takdirde hastalar yeniden analistlerini ziyaret etmek için bahaneler bulabilir veya sorunlarını abartabilirler. Henüz büyükannemin boşluğunu dolduramadım. Eğer analiz sonlandıktan sonra sizin boşluğunuzu da dolduramazsam sizi aramak için bahaneler bulabilirim. Gerçekten yardımınıza ihtiyaç duysam ilerde tekrar size gelebilirim. Kendime ve size güveniyorum. Sizin de ilkeleriniz olduğunu biliyorum. Gelecekte size ihtiyaç duysam önce duygularımı araştıracağıma eminim. Zihnimde sizin imajınız var. Duygularımı sizin gözlerinizden araştırabilirim. Dolayısıyla sizi özlediğim için mi, size ihtiyaç duyduğum için mi, boşluğunuzu hissettiğim için mi tekrar gelmek istiyorum analiz edebilirim. Bu analizle ilgili kısmı... Kişisel olana gelince; Gülgün Hanım sadece bir analist değil, koltuğuna oturan ve işini yapan biri değil sadece. O benim kişi olarak da tanıdığım ve sevdiğim biri. Başlangıçta sizi sadece analist olarak görmek istedim, bir insan olarak değil. Zamanla hissettim ki 'evet biz bir iş yapıyoruz ama bu aynı zamanda bir ilişki. Sizi yanıtlarınızdan, yorumlarınızdan, gülmenizden bir kişi olarak tanımaya başladım. Sizin hoş bir insan olduğunuzu hissettim ve sizi sevdim. Analiz bittikten sonra sizi özleyeceğim. Yakında ikinci kez evleniyorum. Davetli listesinde sizin isminiz yok. Siz beni herkesten daha iyi tanıyorsunuz. Erkek arkadaşımla ilişkimi de herkesten daha iyi biliyorsunuz. Bu kriterlere göre normalde şahidim olmalıydınız. Sizinle olan ilişkimiz çok özel. Daha önce hiç yaşamadığım ve bundan sonra hiç yaşamayacağım bir ilişki. İnsanlar kendilerine bile dürüst olamıyorlar. Bu odada görmek istemediğim pek çok şeyi itiraf ettim. Bu oda çok dürüst bir oda. Burada bağırdım, ağladım, güldüm. Bir sürü saçma şey söyledim. Beni en çıplak gören kişi sizsiniz."

Bir sonraki seans yarım saat geçmişti ve telefon etti. "Gülgün Hanım ben sizi unuttum bugün" dedi. Bir sonraki seans tüm bunları çalışmaya devam ederken sık sık gürültülü seslerden rahatsızlığından kurtulması gerektiğini, benden başka bir terapiste gidemeyeceğini anlattı. Oysa dün çok gelmek istediğini çünkü kendisini nasıl kahraman gibi hissettiğini bana anlatmayı çok istediğini söyledi. Trafik durdu diye kendisini taksiden indirmek isteyen şoföre itiraz edince şoför kabalaşmıştı. O da karakola şikâyet etmiş ve gereği yapılmıştı. Polisler onu bu davranışı için tebrik ettiklerinde "benim annem

avukat, ben avukat kızıyım" derken çok mutlu olmuştu. Unuttuğu seansının öncesinde zihni birlikte iş yaptığı bir iş adamıyla ve hipnozla tedavi yapan ünlü erkek bir doktorla meşgul olmuştu. Seansın sonunda şöyle dedim: "Dün belki beni unutmak istedin, tıpkı çocukken anneni unutmak istediğin gibi. Dün zihnin iki erkekle meşgul oldu: Biri işte fethetmek istediğin, diğeri hipnozla tedavi yapan biri. Zihninde onları ziyaret ettin ve babanın aşkını konfirme etmiş oldun. Bana-annene çok yakın, birmiş, aynıymış gibi hissetsen de anneyle ilgili hep bir şeyler eksik. Mesela ben gürültüden rahatsız olmana yardımcı olamadım."

Bu seansları takiben ayrılığa daha hazır olduğunu hissettim. Fakat geriye bir şey kalmıştı. Benden sanki "evet psikanaliz gürültülü seslerden rahatsızlığın tek tedavi yoludur" dememi bekliyordu. İlk eşinden boşanırken duyduğu panik duygusu için de psikanalizin bu paniğe en iyi gelecek tedavi olduğunu duymak istemişti. İlginç olan, bir yanda hastanın ilerlemelerinden söz ederken diğer yanda kendimi çaresiz hissediyordum. Bütün ilerlemesine rağmen bir patoloji çekirdeği duruyordu. Israrı beni-anneyi yetersiz, çaresiz yapma ihtiyacını düşündürttü. Kendimi yeterli, başarılı analist hissederken birden yetersizlik ve çaresizlik duygularına kapılmıştım. Bu durum sonlanma döneminde aktarım ve karşıaktarımın şiddetlenmesinin bir örneğidir. Çaresizliğe ilişkin karşıaktarım duygularımı araştırmam takip eden seanslarda çok yardımcı oldu. Fark ettim ki ben de hasta da ayrılıktan kaçınıyorduk. Bu konuyu çalıştığımızda, hasta gürültü konusundaki ısrarının ayrılma korkusuyla ilgili olduğunu anladı. Fakat yine de sonlanma gününü konuşmaktan kaçınıyorduk. Hasta her ayrılıktan konuştuğunda duygulanıyordum. Neredeyse beş yıldır birlikte olduğum ilk psikanaliz hastalarımın birinden ayrılıyor olmanın yasını tutuyordum. Ben onun hayatında pek çok gelişmeye tanık olmuştum. O da benim hayatımda pek çok gelişmeye tanık olmuştu. Karşıaktarım duygularıma bakarak hastanın ayrılık için biraz daha zamana ihtiyacı olduğunu hissediyordum. O günlerde benim kol saatim bozuldu ve odaya saat koydum. Hasta saatin sesinden rahatsız oldu. "Seslerle ilgili kendimi deli gibi hissetmek istemiyorum" dedi. "Zamanın geçtiğini, fazla vaktin kalmadığını mı hatırlatmak istiyorsunuz?" diye şaka yaptı. Ertesi gün benim kol saatim tamir olmuştu. Ama ben odadaki saati çıkarmayı bir hafta unuttum. Neden saati odada sürekli unuttuğumu düşündüm. Belki hastanın şakasındaki gibi kendime ve ona zamanın yaklaştığını hatırlatıyordum. Belki de analizi sonlandırmadan önce onun son şikâyetini test ediyordum. Bir sonraki hafta da "of saatin sesinden rahatsız oluyorum" dedi. Sonra iş arkadaşlarıyla çatış-

tığını, ayrılmaktan ne kadar korktuğunu anlattı. Ben fark ettim ki sonlanma sürecini uzatmak ve bu konudaki belirsizlik hastayı olumsuz etkiliyordu. Aynı zamanda son günlerde kendimin de ayrılığa daha hazır olduğumu hissediyordum. O anın doğru an olduğunu hissettim ve "uzun süredir analizi sonlandırmaktan bahsediyoruz ama zamanı henüz konuşmadık. Şimdi terminasyon gününü belirlemeye ne dersin?" dedim. "Tamam" dedi ve altı ay sonra sonlandırmayı kararlaştırdık. Çok mutlu oldu ve "bu benim için tarihi bir an... Kendimi kolejden mezun olmuş gibi hissetim, kendimle gurur duyuyorum" dedi. Benim için de çok önemli bir andı. Seanstan sonra saatin işinin bittiğini düşündüm ve bu sefer saati odadan çıkarmayı unutmadım.

Korkunun ve korkuyla ilişkili olguların klinik durumda nasıl yönetilebileceğini tartışan Akhtar (2014), bu duygunun karşıaktarıma epey bir dikkat vermeyi gerektirdiğini ve analistin benliğine hayli yük teşkil edebileceğini açıklamıştır. Sahiden de böyle çalışmalardaki tüm müdahaleler analistin (elbette, yorumlama becerilerine ek olarak) sabırlı, incelikli ve hoşgörülü davranmasını gerektirir. Akhtar'a göre korkudan etkilenmiş ve analistte korku uyandırabilecek kişilerle çalışırken analiste düşen temel görevler şunlardır: (i) korkuyu sezmek, ne denli tehlikeli olduğunu değerlendirmek ve sınırları koymak; (ii) hastanın korkusunu taşımak ve kapsamak; (iii) kendi korkusunu yönetmek ve ondan bir şeyler öğrenmek. Bu üç alana odaklanmayı tercih etmiş olmak, tüm psikanalizlerin temel malzemesini teşkil eden alışıldık yorumlama ve yeniden yapılandırma çalışmalarını bazen bir kenara bırakmak anlamına da geliyor. Ben analizin ilerleyen dönemlerinde alışıldık yöntemlerden farklı bir tutuma yer vermiştim. Çene operasyonu olmayı düşündüğünde buna izin vermediğimi, kocasından ayrılmayı konuştuğunda hayatıyla ilgili önemli bir kararı analiz etmeden almaması gerektiğini çok net bir biçimde söylemiştim. Analistin en önemli görevlerinden biri, hastanın hissedebildiği ve söze dökebildiği korkuların yanı sıra hasta için dile dahi getirilemez olanları da taşımak ve kapsamaktır (Akhtar 2014). Bu tür "beta elementler"in (Bion, 1967) ayırdına varan analist; düşlemlemeleri, hastanın yansıtmacı özdeşleşmeleri ile uyum sağlaması ve hasta ile empati kaynaklı "deneme özdeşleşmeleri" (Fliess, 1942) aracılığıyla hastanın korkularını sezer ama onların maskesini düşürmek için acele etmez. Bunun yerine, kendisini bu duygulanımlar için bir tür emanetçiye dönüştürür. Çağdaş ilişkisel psikanalize göre korku, her karşıaktarım tepkisi gibi, analistin kendisini, hastasını ve aralarındaki etkileşimi anlamasına imkân sağlayan öznelliklerarası bir yanıttır. Dahası, hastanın da analistin de kendini güvende hissetmeye ihtiyacı olduğun-

dan, "analitik çalışmalarında tehlike-güvenlik dengesini kurmak ve ayarlarını yapmak" için bir nebze karşılıklı gerileme gereklidir (Kafka, 1998).

Gürültülü seslerden, özellikle yemek yerken ve konuşurken çıkan ağız şapırtısından rahatsız olması konusu bu dönemi kaplamıştı. Hastanın çok yoğun korkusu bu şekilde ikimizin arasındaydı. Ben de Fliess'in (1942) bahsettiği gibi, onun taşıyamadığı duygulanımları için emanetçiye dönüşmüştüm. Kafka'nın belirttiği gibi de tehlike-güvenlik dengesini kurmak ve ayarlarını yapmak için ben de hastayla birlikte gerilemiştim. Evet bu dönemin sonunda hastanın gürültülü seslerden rahatsızlığını tamamen anlamış ve iyileştirmiş olmadık ama o an için tahammül edilemeyen, işleyemediğimiz çok derin bir korkuyu ben ondan emanet almış oldum. Hastayla birlikte gerileme yaşamış ve bir hafta gürültü yapan saati odada unutmuştum. Yoğun korku ve kaygılar bu dönemin sonunda başarı, gurur, şükran gibi duygulara dönüştü.

SONLANMAYA İŞARET EDEN RÜYALAR

Cavenar ve Nash (1976), analizin sonlanmasına işaret olan rüyalar hakkında yazdılar ve bu rüyalardan örnekler verdiler. Bu rüyaların olması için, sonlanmanın tüm kriterleri karşılanmalıdır. Yapısal değişiklikler gerçekleşmeli, aktarım nevrozu çözülmeli, karşıaktarım güçlükleri hallolmalıdır. Onlara göre, eğer bu alanlarda hallolmamış işler varsa bu işaret rüyası görülmez. Terminasyonu işaret eden rüyanın varlığının semptomların alevlenmesiyle ters orantılı olduğunu düşünmüşlerdir. Eğer çatışmalar yeterince çalışılabildiyse analizan kendine böyle bir rüya görmek için izin verebilir. Bayan F'nin benden yemekler alarak benden ayrıldığı rüyası sonlanmaya işaret eden bir rüya olarak değerlendirilebilir. Oremland (1973), başarılı analizlerin sonlanma dönemlerinde spesifik bir rüya tanımlamıştır. Rüya anlamı modifiye olmuş haliyle hastanın birincil semptomlarını temsil etmelidir. Analist şekil değiştirmemiş hâlde semptomlarla direkt ilgili olarak görülür. Bayan F'nin sonlanmaya işaret eden rüyası onun birincil semptomunun modifiye olmuş halinin temsilini içeriyordu. Oral simbiyotik ihtiyaçları ve çatışmaları modifiye olmuştu ve bu modifiye olmuş oral senaryoyu analistinden ayrılmak için kullanabiliyordu. Tüm oral çatışmalarına rağmen Oidipal yapı sağlamlaşmıştı. Bir erkek ile doyumlu bir ilişkiyi yaşayabiliyor, bunu da benim formumdaki anneyle paylaşabiliyordu. Sonrasında ise beni gönül rahatlığıyla emekli edebiliyordu. Artık anneden ayrışmış, kendi cinselliği olan bir kadın olarak beni emekli ederken benden güzel yemekler alıyordu. Pandora'nın kutusundakiler güzel yemeklere dönüşebilmişti.

Rosenfeld (1971) ve Bick (1968), korkunun temelinde annenin erken çocuksu kaygıları kapsamada zayıf kalmasının ve anneyle yetersiz özdeşleşimin önemini vurgulamışlardır. Bu rüyada artık korkuları kapsanabilen Bayan F'nin benim formumdaki yeni anneyle özdeşleşmesiyle kendisinin de korkularını kapsayabileceğinin işaretleri vardır. Bu rüya aynı zamanda Boris'in (1986) tanımladığı açgözlülüğün iştaha dönüşmesini de çok iyi göstermektedir. Modell (1965), çocukların ruhsal özerklik ve bağımsızlık yolunda ilerlemeye başladığında narsisist ve muhtaç ebeveynlerinin onlara aşıladığı "kabahat işliyormuş" hissine "ayrılma suçluluğu" adını vermiştir. Bu rüyada beni emekli edip gezmeye göndermesi ayrılma suçluluğunun da modifiye edilmesi olarak değerlendirilebilir.

Sonlanmaya işaret rüyası olarak değerlendirdiğim bu rüyanın başka bir önemi ise sonrasında da Pandora'nın kutusunun tekrar açılıp, tekrar gözden geçirilmesine vesile olmasıdır. Taksi şoförünü karakola şikâyet ettiğinde kendisini Jan Dark gibi hissetmesi naif bir davranış olarak değerlendirilebilir. Isaacs, Alexander ve Haggard (1963), naifliğin kökenlerini incelerken ebeveynlerin çocuğun inancını ve kurulmakta olan güvenini kötüye kullandığında oluşacak hayal kırıklığına değinirler. Benliğinin zayıf olması durumunda yaşanan hayal kırıklığı ideal ebeveynlerin yitimine yol açabilir. Bu tür durumlarda güvensizlik bastırılabilir ve çocuk güvenilir olan ve olmayan kişiler arasında bir ayrım yapmaya hazırlıksız kalabilir. Ayrıca defalarca aldatılmış olunduğu gerçeği, ebeveynlerin aslında başka insanlardan daha az güvenilir olmadığı teminatını vermek gibi ek bir işlev de gösterebilir. Bayan F, hayatı boyunca ebeveynleri tarafından pek çok kez ihanete uğradığını hissetmişti. Daha sonra da pek çok kez güvenilir olan ve olmayan insanlar arasında ayrım yapmakta hatalar yapmıştı. Bu deneyim ile ona pek çok kez hayal kırıklığı yaşatmış anneden yitirdiği ideal anneyi kazanmasına dönüşümü görüyoruz. Annenin ideal bir değerini (avukatlık) gururla almış ve taşır olmuştu. Geçmişte annesine olan öfkesi hiç buna izin vermemişti. Kandırılmadığını ispatlamış, kendisini kandırmaya kalkanı da cezalandırmıştı. Zafer duygusuyla birlikte intikamını da almıştı. Horney (1948), taşıdığı yıkıcı maksatlara rağmen intikamcılığın bazı olumlu işlevleri de olduğunu söyler. Bunlar arasında, başkalarının gerçek ve/veya hayalî düşmanlığına karşı koruyucu güç, kendine zarar vermeyi önleyicilik ve incinen gururu yeniden tesis etme vaadi sayılabilir. Zafer ihtiyacının, önemli bir kaynağı maruz kalman düşüncesizliği veya açık bir zulüm taşıyan küçük düşürücü tavırları geri çevirme baskısıdır. Ayrıca, intikam eylemleri insana canlılık katar, büyük bir heyecan yaşa-

tır ve bu da içerideki aşağılık ve utanç duygularına zıt düşer. Bayan F'nin geçmişte başlıca intikam biçimi her zaman her alanda en iyisi olmaktı. Burada içselleştirdiği ideal anne ile özdeşleşerek hem kendi içinden gelen hem de annesini örnek aldığı şekilde davranarak intikamını da almış oluyordu. Kuşkusuz tüm bu deneyimler tekrar onu korkutmuş ve seansını unutmuştu. Devam eden seanslar ise bu deneyimlerin pekişmesi şansını sunmuş oldu.

ANALİZİN SONLANMA DÖNEMİ

Sonlanma dönemi analitik kazanımların değerlendirilmesi, ayrılık ve yasın pek çok anlamıyla yaşanması açısından hem önemli bir araştırma testi hem de yegâne fırsattır (Shane & Shane, 1984). Keiser'e göre (1974), terminasyon hastanın yaşamıyla gözlemlenen psikanalitik veriler uyumlu olduğu koşullarda kendiliğinden gelişen doğal bir analitik gelişme olarak düşünülebilir. Bayan F'nin yaşamındaki olumlu koşullarla birlikte adeta analitik süreçte kendiliğinden gerçekleşen doğal bir gelişme oldu. Analitik süreçte yapısal değişikliklerle hastanın yaşamındaki değişiklikler paralel olmazsa karar vermek çok güçtür. Bu durumda analist hastanın sonlandırma arzusunun olgun bir muhakemeyi mi yansıttığı yoksa bir direncin ifadesi mi olduğunu değerlendirme gereğiyle karşılaşır. Analist aynı zamanda kendi bilinçdışını da yeterince değerlendirebilmeli ki "hastanın erken sonlandırma isteğinden mi etkileniyor yoksa ayrılık kaygısından kaçınmak için ya da analitik ilişkinin doyumunu bırakmamak için gereğinden fazla mı uzatıyor?" gibi soruların yanıtını bulabilsin (Robbins, 1975). Sonlanma dönemi gerçek bir ayrılık durumuyla her iki tarafın da iç dünyasında hareketlere yol açacağından bu kararın verilebilmesi çok önemlidir. Pandora'nın kutusu son kez açılacaktır. İçinden korku, açgözlülük, suçluluk duygusu, ihanet, kandırma, intikam vs. çıkacaktır. Örneğin Robbins (1975), sonlanma kararı ile ilgili analist cephesinden düşünürken analistin açgözlülüğünü de dile getirmiştir. Loewald (1978), her sonlanmanın ebeveyni öldürmüşcesine etkiler oluşturabileceği, dolayısıyla analizanda güçlü bir saldırganlık ve suçluluk ortaya çıkarabileceğini belirtmiştir. Aslında doğru zamana karar vermek konusu analistin de bilinçdışı suçluluk duygularını tetikleyebilir. Acaba bu ikili birbirini kandırıyor olabilir mi? Akhtar tüm bu duyguların nasıl da suçluluk duygusuyla karmaşık bir şekilde etkileştiğini tartışmıştır. Bu yüzden sonlanma ilgili pek çok yazar bu dönemin iki ayrı aşamada ele alınması gerektiğini bildirmişlerdir (Ticho 1972; Keiser 1974). Birincisi analizin sonlanabilir olduğunda anlaşmak. İkincisi uygun güne karar vermek. Bu aşamalar birbirinden ayrı ele alınmalı ve her ikisiyle ilgi-

li konular yeterince değerlendirilmelidir. Hastayla benim sonlanma konusunda hemfikir olmam çok iyiydi. İlk aşama olan, analizin sonlanabilir olabileceği konusu, yazının başında parçalarını aktardığım beş seansın ardından ikimizin de zihninde oluştu. Bu hasta için ben bir de ara aşama ekleyebilirim. Benim ona yiyecekler verdiğim ve ayrıldığımız rüyayla başlayan üç seans bir ara aşama gibi oldu. Bu aşamayla ayrılmaya daha hazır olduk. Bu aşamada önceki bölümde yazdığım gibi aktarım ve karşıaktarım etkileşimleri üzerinden yoğun dönüşümler oldu. Ara aşama ilk aşamadan üç ay sonraydı. İkinci aşama olan terminasyon gününü kararlaştırmak da ara aşamadan 3 ay sonraydı. İkimiz de sonlanma gününde hemfikirdik ve o andan 6 ay sonra analizi sonlandırmaya karar verdik. Bu üç dönemde de, acının kaynağındakiler de tekrar tekrar ele alınmış oldu.

Acının kaynaklarını özellikle tekrar tekrar canlandıran ve çalışılmasını sağlayan, adeta Pandora'nın kutusunu ikimizin birden elimizde tuttuğumuz sonlanma dönemini de genel olarak kısaca incelemek isterim.

Pek çok yazar analizi bitirme kararına ilişkin ortak kriterler bildirmişlerdir. Hemen hepsinin hemfikir olduğu kriterler şunlardır: i) semptomatik düzelme; ii) yapısal değişiklikler; iii) otonomi artışı; iv) kendini gözlemleme ve analiz etme yetisi; v) aktarım nevrozunun çözümlenmesi; vi) analistin gerçekçi olarak algılanması; vii) yas tutma ve ayrılığı çalışabilme kapasitesi (Ticho, 1972; Keiser, 1974; Firestein, 1974).

Bayan F, sonlanma ile ilgili ilk çağrışımlarını benimle içsel diyaloğunu anlattığı seansta dile getirdi. Bu diyalog hem semptomatik düzelme hem de yapısal değişiklikler olarak onun analitik kazanımlarını göstermektedir. Nesne sürekliliği sağlanmış, ayrılma bireyleşme gerçekleşmişti. Yeni bütünleşmiş anne figürüyle özdeşleşme yapmış, yeni bir kadın kimliği oluşmuş, ego becerileri gelişmiş, gerçeği değerlendirme yetisi artmış, saldırganlık kontrolü gerçekleşmiş, yüceltmesi artmış, kaygı toleransı, doyumu erteleme toleransı artmıştı. Bu dönemde başlangıç şikâyetlerinin hemen hepsi kaybolmuştu. Doyumlu bir cinsel yaşamı vardı. Aynı erkekte seks ve şefkati bütünleştirebilmişti. Zihni sevdiklerinin ölümüyle meşgul değildi. Sinir krizleri geçirmiyordu. Dünyanın en seksi ve en güzel kadını olması gerekmiyordu. Rekabet hayatının merkezi değildi ve artık "bir kaybeden" değildi. Geriye kalan gürültülü seslerden rahatsız olmasıydı. Benimle içsel diyaloğundaki çağrışımları otonomi artışını ve kendini gözlemleme, analiz etme yetisinin geliştiğini de gösteriyordu. Ben önce kötü anneyi sonra iyi anneyi temsil ettim. Bu iki anne tasarımının aktarımda birleşmesi ona sonlanma süreci çalışmasına

devam etmesi konusunda yardımcı oldu. Onun kendi geniş ailesinde şahit olduğu travmatik yaşam hikâyesi bütünleştirme yapabilmesinde başarısız olmasına sebep olmuştu. O da iki nesneli çözümü bulmuştu. Bergman (1988), benliğin bütünleştirici işlevinin analiz sürecinde gerçekleştirilmesi gereken çok önemli bir işlev olduğunu bildirmiştir. Sevgi için seçilen nesne çocukluğun anlamlı sevgi nesnelerini temsil etmelidir. Aksi takdirde birden çok sevgi nesnesine ihtiyaç duyulabilir. Analiz boyunca pek çok âşık olmaya şahit olabiliriz. Hastalar bir çocukluk sevgi nesnesi, nesne seçiminde tam bağlantılı olmayınca başka bir nesne arayışına yönelebilirler. Bayan F'nin iki anne ve iki baba nesnesi vardı. Genellikle de farklı işlevleri olan insanları oluyordu. Ne iyi ki çok yoğun bir aktarım çalışmasıyla tek bir analistle devam etmeyi başardı. Örneğin doğum arasından sonra ilk seansta beni ilk gördüğündeki ilk reaksiyonu "Ah yaşasın! Aynı, değişmemiş" olmuş ve çok mutlu hissetmişti. Benim aynılığım ve sağlamlığım aktarım çalışması yanında tek bir analiste devam etmesine yardımcı oldu. Ama bu gelişimi analiz sonlandıktan sonra da devam edecek miydi? Uzun yıllar bir nesnede doyum bulamadığında başka bir nesneye yönelmişti. İki anne nesnesinden hayal kırıklığı yaşayınca anne sevgisi almak için bu sefer de baba figürlerine yönelmişti. Farklı ihtiyaçları için kısmi nesne ilişkileri kurmuştu. Analiz süresince içgörü ve kendini analiz etme yetisi kazanmış olan Bayan F, sonlanmadan söz etse de bunun henüz çok korkutucu olduğunun farkındaydı. Takip eden dönemde aktarım nevrozu arttı ve sonra sonlanmanın daha yakın olduğu bir döneme erişti fakat bu azalsa da hâlâ korkutucuydu. Benden yemekler aldığı rüyayla başlayan seansla aktarım ve karşıaktarım duygularının çok yoğun olduğu bir döneme girildi. Benim formumdaki bütünleşmiş anneyle çok derin bir ilişki içerisindeydi. Ayrılabiliyordu. Fakat birden zihni ölüm ve yalnız kalmakla meşgul oldu. Sonra yine "en güzel" olarak babayı cezbetti ki yetersiz olan annenin hayal kırıklığıyla başa çıkabilsin. Aktarım nevrozunu çalışmaya devam ettik. Analiz boyunca aktarım nevrozu azalmıştı ama sonlanmaya giderken her adım benim karşıaktarım duygularımı şiddetlendirdiği gibi onun aktarım nevrozunu arttırıyordu.

Aktarım nevrozunun çözülmesi tartışmalı bir konudur. Pek çok yazar çözüldüğüne inanmamaktadır. Analiz sonrası araştırmalar aktarımın yıllar sonra da devam ettiğini göstermiştir (Schubert, 2000). Analiz tamamlanmasından sonraki takip çalışmasında Pfeffer (1963), hastaların bu çalışmaya sanki analizdeymiş gibi yaklaştıklarını, araştırmacı analiste de kendi analistleri gibi davrandıklarını gözlemiştir. Ayrıca hastaların analize başlarkenki

semptomlarının tekrar ortaya çıktığını veya rezidüel semptomların alevlendiğini gözlemlemiştir. Haskel ve arkadaşlarınca (1976) yapılan başka bir çalışma da hastaların izlem çalışmalarında aktarım ilişkisine girmeye yoğun bir şekilde hazır olduklarını doğrulamıştır.

Bergman (1988) "ihtiyaç duyduğumuz aktarım nevrozunu tamamıyla çözmek değil, aktarım nevrozunun analizanın sonraki hayatında üretken içsel yapılara dönüşebileceğinden emin olmaktır" demiştir. Shane'e göre (1988), aktarım nevrozunun sürmesi başarılı bir sonlanmaya ve analitik kazanımların sürdürülmesine engel değil, analizin kazanımlarımn sağlamlığı ve stabilitesi için bir araç olabilir. Başarıyla analizden geçmiş bir kişi savunmalar kullanmaksızın bir zamanlar aktarım nevrozuyla baş ettiği derinliklere gerileyebilir. Egosu bu gerilemeye izin verebilir. Analizden geçmiş kişi bu gerileme içinde kaygı ve depresyon yaşamadan kendini gözlemleme şansı bulabilir. Böylece kendi hakkında daha ileri bir öğrenmeye ulaşır. Ayrıca Bergman (1988), Oidipus kompleksiyle benzetme yaparak "Oidipus kompleksi yeni kanallara yöneldiğinde, sublime edildiğinde, üretken olduğunda bundan tatmin oluruz. Aynı şeyi aktarım nevrozu için de düşünebiliriz" demiştir.

Annei Reich'e (1950) göre, bazen analist hastanın hayatındaki ilk güvenilir nesnedir ve böyle durumda hastanın kendi ebeveynleri kadar ruhsal önem taşır. Hemen hemen tüm analizlerde bunun bir miktar böyle olduğunu düşünürsek tam manasıyla aktarım nevrozunun çözülmesinden bahsedemeyiz (Bergman, 1988). Analizin devamlılığı için çok önemli olan hastanın pozitif aktarımı, sonlanma döneminde analist ve hasta hâlâ çalışıyorken birden yok olmayacaktır veya analitik durumdan alınan bilinçdışı doyum sonlanma döneminde birden durmayacaktır (Orens, 1955). Bergman (1988), soruna farklı bir metapsikolojik perspektiften bakmıştır. Her analizanın analize başlarken hem birincil süreç beklentileri hem de gerçekçi ikincil süreç beklentileri olur. Aktarım derinleştikçe aktarım nevrozu güçlenir ve birincil süreç çok önemli hâle gelir. Fakat sonlandırma kararı erken veya hatalı değilse, bu ikincil sürecin kararıdır. Bununla birlikte tüm analiz boyunca çok güçlü olan birincil süreç terminasyonda zayıflar ve analizan analistin yerine hemen bir nesne bulmaya kalkmaz. Sonuç analiz tamamlandıktan sonra yer değiştirmenin tipine bağlıdır. Basit bir yer değiştirme yeterli değildir. Geçmişin tekrarına yol açar. Eğer yer değiştirme analiz boyunca kazanılan ruhsallıkiçi reorganizasyona bağlıysa yeni bir tip post-psikanalitik ilişki için umutlanabiliriz. Bu reorganizasyon analizan yeni bir sevgi nesnesi bulursa veya daha önceden var olan ilişkisini yeniden organize ederse gerçekleşir.

Ben, Bayan F'nin yaşamındaki ilk güvenilir nesne oldum. Sonra ilk bütünleşmiş nesne oldum ki benim yedeğimi bulmaya kalkmadı. Dolayısıyla, ilk kez benimle çift ilişki örüntüsünü bıraktı. Bu iki konu (benim ilk güvenilir nesne olmam ve hayatında hep çift ilişki örüntüsü yapması) aktarım nevrozunun çözülmesini güçleştirebilirdi. Yoğun bir sonlanma öncesi dönem, hastanın çekirdek çocuksu organizasyonunun aktarım nevrozuna odaklanarak tekrar tekrar çalışılmasına yardımcı oldu. Hastanın bana bir engel gibi sunduğu belki de aynı zamanda aktarım nevrozunun çözülmesiydi.

Tekrar tekrar gürültülü seslerden rahatsız olma yakınması için başka bir terapiste gitmek istemediğini söylemişti. Böylece pek çok kez beni tek bütünleşmiş bir nesne olarak korumak istediğini söylemişti. Herhangi bir yedeğimi istemiyordu. Kubie'ye göre (1968), aktarım nevrozu ancak analist sürekli aktarımı analiz ederse, her zaman aynı kalırsa ve sürekli karşıaktarımını gözlemlerse çözülebilir.

Ben önceki bölümde analist ve analizanın tehlike-güvenlik dengesini kurmak ve ayarlarım yapmak için karşılıklı gerileme (Kafka, 1998) dönemimizi vurgulamıştım. Kubie'nin (1968), aktarım nevrozunun çözülmesi için saydığı gereklilikleri sağlayabildiğimizi düşünüyorum. Akhtar (2009), yoğun korku ve kaygının kaynaklarını açıklarken; bunların söz öncesi biçimlerde de var olabileceğini veya daha sonraki gelişim dönemlerinden retrospektif fantezi içeriği edinebileceğini söylemiştir. Gürültülü sesler, özellikle ağız şapırtısından rahatsız olmak söz öncesi biçimlerde var olan çok arkaik bir kaygıyı dile getiriyordu. Muhtemel ki, ebeveynlerinin saldırganlık ve cinsellik üzerinde kontrollerinin olmadığı bir evde yetişirken bu arkaik kaygıya sonraki gelişim dönemlerinden de fantezi içerikleri eklenmişti. Ben onunla birlikte gerileyerek bir hafta odanın içinde adeta bu korkuyla paralize olmuş bir şekilde kaldım. Hâlâ odada olduğunu bilmeme rağmen bir hafta botunca saati çıkarmayı unutmuştum. Bir hafta bu gerilemeyi yaşayıp onunla birlikte deneyimlemem, sonradan çıkış yolunu bulmamıza yardımcı oldu. Bu aynı zamanda aktarım nevrozunun çözülmesi için de önemli bir adımdı.

Aktarım nevrozunun çözülmesinde analistin yer değiştirmesi (Bergman, 1988), bana çok önemli gözükmektedir. Yeni eşi, Bayan F için yeni bir nesne ilişkisiydi. Bu ilişki onun çocuksu nesneleriyle ilişkisine benzemiyordu. Analiz boyunca gerçekleşen ruhsallıkiçi reorganizasyonla temellenen böyle sağlıklı bir yer değiştirme analiz sonlandıktan sonra da onun aktarım nevrozunun çözülmesiyle ulaşılan bu düzeyi korumasında yardımcı olacaktır.

Aktarım nevrozunun çözülmesine paralel başka bir tartışmalı konu da

analistin gerçek bir kişi olarak algılanmasıdır. Analisti gerçek bir kişi olarak algılamak aktarım nevrozunun çözülmesi için gerekli olduğu gibi başarılı bir yas ve ayrılık çalışması için de gereklidir. Analitik ilişkide hasta için her zaman aktarım doyumu vardır (Orens, 1955). Aktarımın analiz tamamlandıktan sonra da sürdüğünü varsayarsak hastanın analisti gerçek bir kişi olarak algılaması zor olacaktır. Bayan F'nin analizi, analistin gerçek kişi olarak imgesi ile aktarım nesnesi olarak imgesi arasında salınmanın güzel bir örneğini verdi. Onun için gerçek bir kimse olmam ayrılık fikriyle birlikte geldi. Aynı zamanda analistin gerçek bir kimse olarak kaybıyla ilgili pek çok örnek verdi. Onun ayrılık ve yas çalışması benim başlıca işlevlerimi içselleştirip kendine göre dönüştürmesiyle, benimle yaptığı seçici özdeşleşmeyle gerçekleşmiştir.

Psikanaliz, başlı başına bir yas çalışması olarak tanımlanabilir. Ulaşılması gereken önemli bir amaç yas tutma yetisinin kazanılmasıdır. Analitik süreç boyunca gerçekçi olamayan beklentiler bırakılır, yanılsamalardan vazgeçilir. Bu kayıplar hayal kırıklığı ve bitmez tükenmez yas yaşatır. Analizi sonlandırmanın bir kriteri hastanın depresif duygulara ve hayal kırıklığına katlanabilmesidir (Schubert, 2000). En önemli terapötik görev hastanın ayrılık kaygısıyla özdeşleşebilmek ve onunla birlikte çalışmaktır. Bu aktarımın yorumlanması kadar önemlidir. Hastanın ayrılıkla başa çıkabilme kapasitesi hüznü ve acıyı ifade edebilmesiyle ve eyleme dökmeyi bırakmasıyla belli olur. Depresyona katlanabilme kapasitesi ruhsal acının nasıl karşılandığı ve deneyimlendiğinin işaretidir. Bu da sağlıklı gelişimin bir gereği olarak görülür.

Sonlanmanın kendisi, ayrılık ve kayıp manasıyla bir travma getirir. Bu da regresyonu harekete geçirir, çocuksu fantezileri, çatışmaları, değişik gelişimsel düzeylerden savunmaları harekete geçirir. Hasta; kontrol ve çaresizlik, aktivite ve pasiflik, bağımlılık ve bağımsızlık arasında çatışmalara sürüklenir. Bu çatışmalara maruz kalmak yoğun kaygıya yol açabilir. Hastayı negatif, oynak, zıt duygulanımlara ve davranışlara sürükleyebilir (Schubert, 2000). Tıpkı bana çok yoğun olumlu duygular yaşaması ardından rüyasında kızması veya rüyasında zengin paylaşımlar yaşamasından sonra bir sonraki seansı unutması gibi. Ya da her şey iyi dediğimiz bir anda "gürültülü seslerden rahatsızlığım geçmeden bu analiz bitemez" diye tutturması gibi.

Sonlanma döneminin ne kadar uzun sürdüğü önemli olmaksızın her analiz bir gün kesin şekilde biter (Bergman, 1988). Firestein (1978), analizin sonlanma dönemini çok anlamlı bir ilişkinin sonlanmasına odaklanmak olarak tanımlar. Çok zengin karşılıklı etkileşimleri olan ilişki artık ruhsallıkiçi bir ilişki olmak zorundadır. Bu sonlanma deneyiminin hayatta bir benzeri

yoktur. Analizanlar sık sık bunu ölüme benzetirler (Bergman, 1988). Sonlanma sürecinin başlangıcı asıl ayrılma anından daha yoğun üzüntülü duygulara yol açabilir. Hasta ayrı, yalnız, tek başına olma durumunu değerlendirir. Buna analist tarafından terk edilme duygusu eşlik edebilir. Analitik çalışmada elde edilen büyük başarılara rağmen bu reaksiyonlar çok güçlü olabilir. Hasta son seanstan sonra hayatın nasıl olacağını, kendini bundan sonra nasıl ele alacağını araştırır. Quinodoz'a göre (1991), psikanalizde değişme süreci başlıca bağımlılık, ayrılık ve nesne kaybı ile bağlantılı kaygıyla başa çıkma kapasitesinin kazanılmasıdır. Qinodoz fikirlerini Winnicott'un (1958) çocuğun olgunlaşma sürecini yalnız kalma kapasitesinin gelişimine bağlayan tanımında temellendirir. Çocuğun annenin varlığında ondan ayrılma yetisine ulaşmak gibi paradoksal bir görevi vardır. Aynı şey sonlanma döneminde geçerlidir. Hasta analistinden ayrılma deneyimini analistiyle beraberken başlatır. Bunun nasıl işleyeceği analistin karşıaktarım reaksiyonlarını sürece karıştırmadan hastanın gelecek ayrılıktan kaynaklanan kaygısını ele alma yetisine bağlıdır.

Bayan F, çocukluğunda birçok travmatik ayrılık yaşamıştı. Bu yüzden ayrılma, bireyleşmeyi gerçekleştirememişti. Ayrılık onun için ölüm demekti. Analizi boyunca ayrılma ve bireyleşmeyi gerçekleştirdi. Tam yeni kazanımlarının gururunu yaşıyorken yeni bir ayrılıkla karşılaştı. Onun hayatındaki ilk güvenilir nesne olan analistinden ayrılması gerçeğiyle yüzleşmesi için zamana ihtiyacı olduğunu düşündüm. Bu yüzden uzun bir sonlanmaya hazırlık dönemi oldu (altı ay). Dolayısıyla ayrılmaya hazır olduğunu söylediğinden tam bir yıl sonra analizi sonlandı. Yoğun Oidipus-öncesi örüntüleri olan hastalar sonlanma için nevrotik hastalardan daha uzun bir zamana ihtiyaç duyabilirler. Ayrılma güçlükleri, çaresizlik duyguları nevrotik bir hastadan daha yoğun karşıaktarım duygularının tetiklenmesine yol açabilir.

Yoğun sonlanma öncesi döneminde karşıaktarım duygularımı araştırırken hastanın çaresizlik duygularını aldığımı fark ettim. Karşıaktarım duyguları hem en önemli yardımcı hem de tehlike olabilir. Bu çok deneyimli olmayan, analizanlarından ilk kez ayrılıklar yaşayan genç analistler için çok önemlidir.

"Analizin Sonunda Kayıp Deneyimi: Analistin Sonlanmaya Reaksiyonu" adlı çalışmasında Viorst (1982) pek çok analistin deneyimlerinden örnekler verir. Deneyimlerinden, kaç yıldır analiz yaptıklarından, kaç tane analiz sonlanması yaşadıklarından bağımsız olarak analistler hastalarını kayba karşı yoğun duygular tanımlamışlardır. Buxbaum'a göre (1950), sonlanma sürecinin en önemli parçası karşıaktarımın çözümlenmesidir. Bir kişinin ka-

yıplarını tanıma, çözme ve hazmetme ihtiyacı terminasyon döneminde analist için çok önemli bir teknik konudur. Kaybın çeşitli yönleriyle uğraşırken analist hastasında olduğu gibi kendinde de süreci ilerletici yanıtlar fark eder (Viorst, 1982). Bir hafta boyunca saati unutmak kendi kaybımı tanımak, çözmek ve hazmetmek için yardımcı oldu. Bir kere daha ayrılığı çalışmama sebep oldu. Karşaktarım duygularımın yardımıyla iç saatim hastayla birlikte sonlanma günü için doğru zamanı buldu. O anda ikimiz de üzgün değildik. Benim için bunun tarihi bir an olduğunu, bir mezuniyet gibi olduğunu gibi hissetim. Analizan "kendimle gurur duyuyorum" dedi. Benim için de çok önemli bir andı. Shane ve Shane (1984) hastanın yoğun gurur duymasının öneminden bahsetmişlerdir. Bu da analizin tamamlandığının bir işaretidir. Analistin kendisiyle gurur duyması yoğun ayrılık ve yas işleminin hemen hemen tamamlandığına işaret edebilir.

Akhtar'ın bu değerli eseri, insana acı veren duyguların da analiz sürecinde dönüşüp katlanılabilir veya üretken formlara dönüşebileceğini gösterir. Tarihi saptadığımız noktada, ikimiz de verimli bir son 6 ay geçireceğimizden emindik. Sonlanma günü saptandıktan sonra tahmin ettiğim gibi yoğun bir şekilde semptomların alevlenmesi veya ayrılık kaygısı yaşanmadı.

Bu dönemden çok kısa iki örnek vermek isterim:

Bayan F, bu dönemde bana davetiye verme arzusu duyduğunu söyledi. Ben de seansın sonunda son ana dek onun analisti olarak kalmak istediğimi ve alamayacağımı söyledim. Ertesi seans eskiden olduğu gibi benim karşımda aptal durumuna düşmüş gibi hissetse de bunu kolay atlatabildiğini anlatmıştı. Bu etkileşim, aktarım nevrozunun en son gözden geçirilmesi olmuştu. İşin ilginci, ben de davetiyesini merak ettiğimi hissettim. Karşıaktarım duygularıma bakarak ben de bu durumun üstesinden geldim. Issacharoff (1979) ve Epstein (1979) analistin bilinçdışı açgözlülüğü üzerine çalışmışlardır. Sözel açıdan büyüleyici hastaların analistin açgözlülüğünü çarpıcı şekilde harekete geçirdiğini öne sürmüşlerdir. Her iki yazar da aşırı yorumlama riskine karşı uyarıda bulunurlar. Ben burada bilinçdışı açgözlülüğümü fark edip, bu arzumun önünde durabildim. Kaygımdan kaynaklanan bir yorum da yapmadım. Ayrıca analizin başından beri çoğu zaman sözel olarak büyüleyici olan Bayan F'ye baştan çıkıp klişe yorumlar yapmamamın bu analiz sürecinde önemli bir katkı olduğunu düşünüyorum.

Analizin son günlerinden bir örnek daha vermek istiyorum. Bir rüya anlattı. "Evdeyim. Odaları dolaşıyorum. Fark ediyorum ki daha önce görmediğim yeni bir oda var. Sürpriz oluyor. Odada dolap varmış. Dolabı açıyorum

içinden kapı çıkıyor. Kapıyı açıyorum, çok güzel bir oda. Çok mutlu oluyorum. Giysi odası yaparım diye planlar yapıyorum. Odada bir kapı daha var. O kapı da dışarıya açılıyor." Ekstein (1965), analitik sürece bir çeşit mikrokozmos olarak bakar. Analitik süreç hastayı özgürleştirir ve burada öğrendiklerini hayata –makrokozmosa– uyarlamasına imkân verir. Ekstein (1965) bu durum için drama analojisi yapar. Ona göre, terminasyon dönemindeki epilog bir sonraki görev için prolog olacaktır. Ekstein sonlanmaya geleceğe bir açılım ve gelişme ve yaratıcılık açısından yoğun potansiyeli olan bir dönem olarak bakar. Bayan F'nin bu rüyası da onun geleceğe açılımının yaratıcı ve özgür bir şekilde olacağını müjdelemektedir.

SONUÇ

Bu yazıda Salman Akhtar'ın *Acının Kaynakları* başlığı altında tanımladığı altı temel duyguyu bir hastamın analiz süreci üzerinden tartıştım. Korku, açgözlülük, suçluluk, kandırma, ihanet ve intikam gündelik hayatımızda hem kendimizde hem de karşımızdaki insanlarda açığa çıkmasından çok hoşlanmadığımız duygulardır. Bu duygular hakkında konuşulmasından çok hoşlanmayız. Oysa bunlar insanı insan yapan duygulardır. Ele alınması kolay olmadığı için bazen çok yoğun yaşandıklarında insanı insanlıktan da çıkarabilirler. İnsana dair her şeyi çok güzel ele alan mitoloji, Pandora'nın kutusu hikâyesiyle bu durumu bize çok güzel anlatmaktadır. Bütün kötücül duygular bir kutuya hapsedilmiştir. Pandora'ya bunu açmaması tembih edilse de o dayanamayıp açmıştır ve kötücül duygular dünyaya çıkmıştır. Pandora'nın kutusu gibi insana acı veren, kötülük veren duyguları iç dünyamızda hapsetmemiz mümkün değildir. Psikanaliz süreci aslında başlı başına Pandora'nın kutusunun açılması deneyimi gibi düşünülebilir. Tek farkı bunun yavaş yavaş, hastanın tahammül edebileceği hızda ve bu duyguları tanıyan, kabul eden ve kapsayabilen bir analistin eşliğinde açılıyor olmasıdır. Mitolojiye göre, Pandora'nın kutusu açılıp dünyaya yayıldıktan sonra geride kutuda tek bir şey kalır. O da tüm bunlarla başa çıkmak için gerekli umuttur. Psikanaliz sürecinde en önemli yardımcımız umut etmektir. Bu uzun süreçte zaman zaman analist ve analizanın bir şeylerin değişmeyeceği, çalışmanın iyi gitmediği şeklinde umutsuzlukları olabilir. Ama iki tarafın bu çalışmaya olan inancı süreci devam ettirir. Analizin tüm dönemlerinde aktarım ve karşıaktarım etkileşiminde bu duygular tekrar tekrar kanlı canlı yaşanır ve yeni dönüşümlere hizmet ederler. Ben bu analiz sürecini daha net aktarabilmek için dönemlere ayırarak tartıştım. Bahsettiğim hastamın terapinin ilk seansına "Pandora'nın ku-

tusunun açılmasından çok korkuyorum" diye başlaması çok ilginçti. Kuşkusuz tüm hastalarımızın analiz sürecinde bu duygular çalışılır; analizin doğası gereği bu duygular aktarım-karşıaktarım etkileşiminde alevlenirler. Bazı hastalarda bu durum analiz sürecine çok daha şiddetli sarsıntılar yaşatabilir. Örneğin Oidipus-öncesi nitelikli çatışmaları şiddetli olan hastalarda ve yoğun çocukluk travmaları yaşamış hastalarda yoğun alevlenme dönemlerinin yaşanabileceğini öngörebiliriz.

Ben bu yazıda tüm bu süreci tartışırken başlıca üç konunun üzerinde durdum. İlk olarak, bizim toplumumuza özgü olan, çok sayıda ebeveyn ile geniş aile içinde büyümenin acının kaynağındaki duyguları etkileyen çok yönlü bir dinamik olduğunu aktarmaya çalıştım. İkincisi çok özel bir dönem olarak analistin hamileliğinin acının kaynağındaki duyguları nasıl alevlendirdiğini ve bu dönemin her iki taraf içinde nasıl zenginleştirici bir deneyim olduğunu tartıştım. Son olarak da psikanalizin olmazsa olmazı sonlanma dönemimi ayrıntılı bir biçimde ele aldım. Çok yoğun bir ilişkiye dalmış ikilinin birbirlerine veda ederken yaşadıkları sancılı ve yoğun dönemin acının kaynağındakileri adeta birebir tekrar ortaya döken ve sonunda kalıcı dönüşümlere yol açan doğasını göstermeye çalıştım.

KAYNAKÇA

Akhtar, S. (1992). Tethers, orbits, and invisible fences: clinical, developmental, sociocultural, and technical aspects of optimal distance. S. Kramer & S. Akhtar (der.), *When the Body Speaks: Psychological Meanings in Kinetic Clues* içinde (21-57). Northvale, NJ: Jason Aronson.

Akhtar, S. (2009). *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis*. Londra: Karnac.

Bergler, E. (1949). *The Basic Neurosis*. New York: Harper & Brothers.

Bergmann, M.S. (1988). On the Fate of the Intrapsychic Image of the Psychoanalyst after Termination of the Analysis. *The Psychoanalytic Study of the Child St.*, 43: 137-153.

Blum, H. P. 1979 The curative and creative aspects of insight. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 27 (Ek), 41-69.

Bick, E. (1968). The experience of the skin in early object relations. *International Journal of Psychoanalysis*, 49: 484-486.

Bion, W. R. (1962). A theory of thinking. *International Journal of Psychoanalysis*, 43: 306-310.

Boris, H. N. (1986). The "other" breast - greed, envy, spite and revenge. *Contemporary Psychoanalysis*, 22: 45-59.

Buxbaum, E. 1950 Technique of terminating analysis. *International Journal of Psychoanalysis*, 31: 184-190.

Cavenar J.O.& Nash, J.L. (1976). The Dream as a Signal for Termination. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 24: 425-436.

Cooper, A. M. (1988). The narcissistic-masochistic character. R. A. Glick & D. I. Meyers (der.), *Masochism: Current Psychoanalytic Perspectives* içinde (117-138). Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Epstein, L. (1979). Countertransference with borderline patients. L. Epstein & A. H. Feiner (Der), *Countertransference* içinde (375-406). New York: Jason Aronson.

Ekstein, R. (1965). Working Through and Termination of Analysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 13: 57-78.

Fenichel, O. (1945). *Psychoanalytic Theory of Neurosis.* New York: W. W. Norton.

Firestein, S. K. (1974). Termination of Psychoanalysis of Adults: A Review of the Literature. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 22: 873-894.

Fleming, J. & Weiss, S. (1980) On the teaching and learning of termination in psychoanalysis. *The Annual of Psychoanalysis.* 8: 37-55.

Fliess, R. (1942). The metapsychology of the analyst. *Psychoanalytic Quarterly,* 11: 211-227.

Freud, S. (1901). The Psychopathology of Everyday Life. *S. E.,* 6: 1-310. Londra: Hogarth.

Freud, S. (1919h). The Uncanny. *S. E.,* 17: 217-252. Londra: Hogarth.

Gibson, E. J., & Walk, R. D. (1960). The "visual cliff." *Scientific American,* 202: 67-71.

Haskell, N. F., Blacker, K. H., Oremlend, J. D. (1976) The fate of the transference neurosis after termination of a successful analysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 24: 471-498.

Horney, K. (1948). The value of vindictiveness. *American Journal of Psychoanalysis,* 8: 3-12.

Isaacs, K. S., Alexander, J. M., & Haggard, E. A. (1963). Faith, trust, and gullibility. *International Journal of Psychoanalysis,* 44: 461-469.

Issacharoff, A. (1979). Barriers to knowing. *Countertransference* içinde, L. Epstein & A. H. Feiner (der.), (27-44). New York: Jason Aronson.

Kafka, H. (1998). Fear in the countertransference and the mutuality of safety. *International Forum of Psychoanalysis,* 7: 97-103.

Kernberg, O. F. (1967). Borderline personality organization. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 15: 641-685.

Klein, M. (1952). Some theoretical conclusions regarding the emotioanl life of the infant. *Envy and Gratitude and Other Works* içinde 1946-1963 (61-93). New York: Free Press, 1975.

Klein, M. (1957). Envy and gratitude. *Envy and Gratitude and Other Works, 1946-1963,* içinde, (176-235). New York: Free Press, 1975.

Klein, M. (1959). Our adult world and its roots in infancy. *Envy and Gratitude and Other Works, 1946-1963,* içinde (247-263). New York: Free Press, 1975.

Kubie, L. 1968 Unsolved problems in the resolution of the transference. *Psychoanalytic Quarterly,* 37: 331-352.

Lichtenberg, J. D. (1991). Fear, phobia, and panic. *Psychoanalytic Inquiry,* 11: 395-415.

Loewald, H. W. (1978) *The waning of the oedipus complex In Papers on Psychoanalysis.* New Haven: Yale Univ. Press, 1980.

Modell, A. (1965). On aspects of the superego's development. *International Journal of Psychoanalysis,* 46: 323-331.

Oremland, J.D. (1973). A Specific Dream During the Termination Phase of Successful Psychoanalyses. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 21: 285-302.

Orens, M.H. (1955). Setting a Termination Date - an Impetus to Analysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association J,* 3: 651-665.

Pfeffer, A. Z. 1963 The meaning of the analyst after analysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 11: 229-244.

Quinodoz, J.-M. (1991). *The Taming of Solitude: Separation Anxiety in Psychoanalysis.* Londra: The New Library of Psychoanalysis, 1993.

Reich, A. (1950). On the Termination of Analysis. *International Journal of Psychoanalysis,* 31: 179-183.

Robbins, W.S. (1975). Termination: Problems and Techniques. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 23: 166-176.

Rosenfeld, H. (1971). Theory of life and death instincts: aggressive aspects of narcissism. *International Journal of Psychoanalysis,* 45: 332-337.

Schubert, J. (2000). Give sorrow words: Mourning at termination of psychoanalysis. *The Scandinavian Psychoanalytic Review,* 23: 105-117.

Shane, M. veShane, E. (1984). The End Phase of Analysis: Indicators, Functions, and Tasks of Termination. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 32: 739-772.

Ticho, E.A. (1972). Termination of Psychoanalysis: Treatment Goals, Life Goals. *Psychoanalytic Quarterly,* 41: 315-333.

Viorst, J. (1982). Experiences of Loss at the End of Analysis: The Analyst's Response to Termination. *Psychoanalytic Inquiry,* 2: 399-418.

Waska, R. (2003). Greed, idealization, and the paranoid-schizoid experience of instability. *The Scandinavian Psychoanalytic Review,* 26: 41-50.

Winnicott, D. (1958). The capacity to be alone. *The Maturational Processes and the Facilitating Environment* içinde. Londra: Karnac Books, 1990.

Bu Kitapta Yer Alan Makalelerin Orijinalleri

BİRİNCİ BÖLÜM: S. Akhtar (Ed.), *Fear: A Dark Shadow Across Life Span* (s. 3-34). Londra: Karnac, 2014.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM'ün bazı kısımları Salman Akhtar'ın "Guilt: An Introductory Overview" başlıklı makalesinden alınmıştır. Bu makale şurada yayınlanmıştı: S. Akhtar (Ed.), *Guilt: Origins, Manifestations, and Management* (s. 1-13). Lanham, MD: Jason Aronson, 2013.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM'ün bazı kısımları Salman Akhtar'ın "Lies, Liars, and Lying: An Introductory Overview" başlıklı makalesinden alınmıştır. Bu makale şurada yayınlanmıştı: S. Akhtar ve H. Parens (Ed.), *Lying, Cheating, and Carrying On: Developmental, Clinical, and Sociocultural Aspects of Dishonesty and Deceit* (s. 1-15). Lanham, MD: Jason Aronson, 2009.

BEŞİNCİ BÖLÜM: S. Akhtar (Ed.), *Betrayal: Developmental, Literary, and Clinical Realms* (s. 117-134). Londra: Karnac, 2013.

Tüm bu metinler burada yazarın ve ilgili yayıncının açık izniyle tekrar yayınlanmaktadır.

Kaynakça

Abraham, K. (1913a). Restrictions and transformations of scoptophilia in psycho-neurotics; with remarks on analogous phenomena in folkpsychology. *Selected Papers on Psychoanalysis* içinde (169-234). New York: Brunner/Mazel.

Abraham, K. (1913b). A constitutional basis of locomotor anxiety. *Selected Papers on Psychoanalysis* içinde (235-249). New York: Brunner/Mazel.

Abraham, K. (1920). Manifestations of the female castration complex. *Selected Papers on Psychoanalysis* içinde (338-369). Londra: Hogarth.

Abraham, K. (1924). The influence of oral eroticism on character formation. *Selected Papers of Karl Abraham, M.D.* içinde (393-406). New York: Brunner/Mazel.

Abraham, K. (1925). The history of an impostor in the light of psychoanalytical knowledge. *Clinical Papers and Essays on Psychoanalysis* içinde (291-305). New York: Brunner/Mazel, 1955.

Abram, J. (2007). *The Language of Winnicott: A Dictionary of Winnicott's Use of Words* (2.Basım). Londra: Karnac.

Abrams, S. (1990). Psychoanalytic process: the developmental and the integrative. *Psychoanalytic Quarterly,* 59: 650-677.

Akhtar, S. (1984). The syndrome of identity diffusion. *American Journal of Psychiatry,* 141: 1381-1385.

Akhtar, S. (1985). The other woman: phenomenological, psychodynamic, and therapeutic considerations. D. Goldberg (der.), *Contemporary Marriage* içinde (215-240). Homeswood, IL: Dow Jones-Irwin.

Akhtar, S. (1992a). *Broken Structures: Severe Personality Disorders and Their Treatment.* Northvale, NJ: Jason Aronson.

Akhtar, S. (1992b). Tethers, orbits, and invisible fences: clinical, developmental, sociocultural, and technical aspects of optimal distance. S. Kramer & S. Akhtar (Der.), *When the Body Speaks: Psychological Meanings in Kinetic Clues* içinde (21-57). Northvale, NJ: Jason Aronson.

Akhtar, S. (1994). Object constancy and adult psychopathology. *International Journal of Psychoanalysis,* 75: 441-455.

Akhtar, S. (1996). "Someday ..." and "if only ..." fantasies: pathological optimism and inordinate nostalgia as related forms of idealization. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 44: 723-753.

Akhtar, S. (1999a). The distinction between needs and wishes: implications for psychoanalytic theory and technique. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 47: 113-151.

Akhtar, S. (1999b).*Immigration and Identity: Turmoil, Treatment, and Transformation.* Northvale, NJ: Jason Aronson. (*Göç ve Kimlik*, Odağ Vakfı Yayınları, İzmir, 2010)

Akhtar, S. (2000). The shy narcissist. J. Sandler, R. Michels, & P. Fonagy (Der.), *Changing Ideas in a Changing World: Essays in Honor of Arnold Cooper* içinde (111-119). Londra: Karnac.

Akhtar, S. (2002). Forgiveness: origins, dynamics, psychopathology, and technical relevance. *Psychoanalytic Quarterly*, 71: 175-212.

Akhtar, S. (2003). Dehumanization: origins, manifestations, and remedies. S. Varvin & V. D. Volkan (der.), *Violence or Dialogue? Psychoanalytic Insights on Terror and Terrorism* içinde. Londra: International Psychoanalytical Association.

Akhtar, S. (2007a). *Regarding Others: Reviews, Responses, and Reflections*. Charlottesville, VA: Pitchstone.

Akhtar, S. (2007b). Four roadblocks in approaching Masud Khan. *Psychoanalytic Quarterly*, 76: 991-995.

Akhtar, S. (2007c). From unmentalized xenophobia to messianic sadism: some reflections on the phenomenology of prejudice. H. Parens, A. Mahfouz, S. W. Twemlow, & D. E. Scharff (Der.), *The Future of Prejudice: Psychoanalysis and the Prevention of Prejudice* içinde (7-19). Lanham, MD: Jason Aronson.

Akhtar, S. (2007d). Disruptions in the course of psychotherapy and psychoanalysis. B. Van Luyn, S. Akhtar, & W. J. Livesley (Der.), *Severe Personality Disorders: Everyday Issues in Clinical Practice* içinde (93-108). Cambridge: Cambridge University Press.

Akhtar, S. (2009). *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis*. Londra: Karnac.

Akhtar, S. (2010). Freud's Todesangst and Ghalib's Ishrat-e-Qatra: two perspectives on death. S. Akhtar (Der.), *The Wound of Mortality: Fear, Denial, and Acceptance of Death* içinde (1-20). Lanham, MD: Jason Aronson.

Akhtar, S. (2011a). *Immigration and Acculturation: Mourning, Adaptation, and the Next Generation*. Lanham, MD: Jason Aronson.

Akhtar, S. (Der.) (2011b). *Unusual Interventions: Alterations of the Frame, Method, and Relationship in Psychotherapy and Psychoanalysis*. Londra: Karnac.

Akhtar, S. (2011c). Refusing to listen to certain kinds of material. S. Akhtar (Der.), *Unusual Interventions: Alterations of the Frame, Method, and Relationship in Psychotherapy and Psychoanalysis* içinde (83-98). Londra: Karnac.

Akhtar, S. (2012). *The Book of Emotions*. New Delhi, India: Roli.

Akhtar, S. (2013a). *Good Stuff: Courage, Resilience, Gratitude, Generosity, Forgiveness, and Sacrifice*. Lanham, MD: Jason Aronson.

Akhtar, S. (2013b). *Psychoanalytic Listening: Methods, Limits, and Innovations*. Londra: Karnac.

Akhtar, S. (2013c). Guilt: an introductory overview. S. Akhtar (Der.), *Guilt: Origins, Manifestations, and Management* içinde (1-14). Lanham, MD: Jason Aronson.

Akhtar, S., & Brown, J. (2005). Animals in psychiatric symptomatology. S. Akhtar & V. D. Volkan (Der.), *Mental Zoo: Animals in the Human Mind and Its Pathology* (3-38). Madison, CT: International Universities Press.

Akhtar, S., & Byrne, J. (1983). The concept of splitting and its clinical relevance. *American Journal of Psychiatry*, 140: 1016-1018.

Akhtar, S., & Choksi, K. (2005). Bollywood and the Indian unconscious. S. Akhtar (Der.), *Freud Along the Ganges: Psychoanalytic Reflections on the People and Culture of India* içinde (139-175). New York: Other Press.

Alexander, F., & French, T. (1946). *Psychoanalytic Therapy*. New York: Ronald Press.

Alterman, E. (2004). When presidents lie. *The Nation*, October 5.

Amati-Mehler, J., & Argentieri, S. (1989). Hope and hopelessness: a technical problem? *International Journal of Psychoanalysis,* 70: 295-304.

Arlow, J. H. (1980). The revenge motive in the primal scene. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 28: 519-541.

Asch, S. (1976). Varieties of negative therapeutic reactions and problems of technique. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 24: 383-407.

Asch, S. (1988). The analytic concepts of masochism: a re-evaluation. R. A. Glick & D. I. Meyers (Der.), *Masochism: Current Psychoanalytic Perspectives* içinde (93-116). Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Asher, R. (1951). Munchausen's syndrome. *Lancet,* 1: 339-341.

Bach, S. (1977). On narcissistic state of consciousness. *International Journal of Psychoanalysis,* 58: 209-233.

Balint, M. (1959). *Thrills and Regressions.* Londra: Hogarth.

Balint, M. (1968). *The Basic Fault: Therapeutic Aspects of Regression.* Londra: Tavistock.

Barash, D. P., & Lipton, J. E. (2011). *Payback: Why We Retaliate, Redirect Aggression, and Take Revenge.* New York: Oxford University Press.

Barton, R., & Whitehead, J. (1969). The gaslight phenomenon. *Lancet,* 1: 158-160.

Begley, L. (1992). *The Man Who Was Late.* New York: Random House.

Bennett-Levy, J., & Marteau, T. (1984). Fear of animals: what is prepared? *British Journal of Psychology,* 75: 37-42.

Berglas, S. (1986). *The Success Syndrome.* New York: Plenum.

Bergler, E. (1945). Psychopathology of ingratitude. C. Socarides (Der.), *The World of Emotions* içinde (135-142). New York: International Universities Press, 1977.

Bergler, E. (1949). *The Basic Neurosis.* New York: Harper & Brothers.

Bergler, E. (1961). *Curable and Incurable Neurosis: Problems of Neurotic versus Malignant Masochism.* New York: Liveright.

Berliner, B. (1958). The role of object relations in moral masochism. *Psychoanalytic Quarterly,* 27: 38-56.

Bernstein, D. (1983). The female superego: a different perspective. *International Journal of Psychoanalysis,* 64: 187-200.

Bick, E. (1968). The experience of the skin in early object relations. *International Journal of Psychoanalysis,* 49: 484-486.

Bion, W. R. (1957). Differentiation of the psychotic from the non-psychotic personalities. *International Journal of Psychoanalysis,* 38: 266-275.

Bion, W. R. (1962). A theory of thinking. *International Journal of Psychoanalysis,* 43: 306-310.

Bion, W. R. (1967a). *Second Thoughts.* Londra: Heinemann.

Bion, W. R. (1967b). Notes on memory and desire. *Cogitations.* Londra: Karnac, 1992.

Bion, W. R. (1970). Lies and the thinker. *Attention and Interpretation.* Londra: Tavistock.

Birds, The (1963). Directed by A. Hitchcock, Universal Pictures production.

Biswas-Diener, R. (2012). *The Courage Quotient: How Science Can Make You Braver.* San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Bleuler, E. (1908). *Textbook of Psychiatry.* A. A. Brill (Çev.). New York: MacMillan.

Blum, H. (1981). Object inconstancy and paranoid conspiracy. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 29: 789-813.

Blum, H. (1983). The psychoanalytic process and psychoanalytic inference: a clinical study of a lie and a loss. *International Journal of Psychoanalysis*, 64: 7-33.

Blum, H. (2009). Where does the truth lie? S. Akhtar & S. Parens (Der.), *Lying, Cheating, and Carrying On: Developmental, Clinical, and Sociocultural Aspects of Dishonesty and Deceit* içinde (59-67). Lanham, MD: Jason Aronson.

Blumenfeld, L. (2002). *Revenge: A Story of Hope*. New York: Simon & Schuster.

Blumenthal, R. (2006). Hotel log hints at illicit desire that Dr Freud did not repress. *New York Times*, s. A-1, 24 Aralık.

Bollas, C. (1999). *The Mystery of Things*. Londra: Routledge.

Bolognini, S. (2011). *Secret Passages: The Theory and Technique of Interpsychic Relations*. G. Atkinson (Çev.). Londra: Karnac.

Boris, H. N. (1986). The "other" breast - greed, envy, spite and revenge. *Contemporary Psychoanalysis*, 22: 45-59.

Bos, J., & Groenendijk, L. (2006). *The Self-Marginalization of Wilhelm Stekel: Freudian Circles Inside and Out*. New York: Springer.

Brenman, E. (1985). Cruelty and narrow-mindedness. *International Journal of Psychoanalysis*, 66: 273-281.

Brenner, C. (1959). The masochistic character: genesis and treatment. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 7: 197-226.

Brenner, C. (1976). *Psychoanalytic Technique and Psychic Conflict*. New York: International Universities Press.

Brenner, C. (2000). Brief communication: evenly hovering attention. *Psychoanalytic Quarterly*, 69: 545-549.

Brenner, I. (2004). *Psychic Trauma: Dynamics, Symptoms, and Treatment*. Northvale, NJ: Jason Aronson.

Brontë, E. (1847). *Wuthering Heights*. New York: Random House, 2009.

Byrne, R. W., & Whiten, A. (1992). Cognitive evolution in primates: evidence from tactical deception. *Man*, 27: 609-627.

Campbell, J., & Pile, S. (2011). Space travels of the Wolfman: phobia and its worlds. *Psychoanalysis and History*, 13: 69-88.

Cao, L. (1997). *Monkey Bridge*. New York: Penguin.

Casement, P. (1991). *Learning from the Patient*. New York: Guilford.

Castelnuevo-Tedesco, P. (1974). Stealing, revenge, and the Monte Cristo complex. *International Journal of Psychoanalysis*, 55: 169-181.

Catch Me if You Can (2002). Directed by S. Spielberg, Dreamworks production.

Celenza, A. (2006). *Sexual Boundary Violations: Therapeutic, Supervisory, and Academic Contexts*. Lanham, MD: Jason Aronson.

Chadwick, M. (1929). Notes upon the fear of death. *International Journal of Psychoanalysis*, 9: 321-334.

Charles, M. (1997). Betrayal. *Contemporary Psychoanalysis*, 33: 109-122.

Chase, D. (2000). Restorative justice: use of apologies in criminal law. *Virginia Lawyers Weekly*, February 21.

Chasseguet-Smirgel, J. (1984). *Creativity and Perversion*. New York: W. W. Norton.

Clockwork Orange, A (1974). Directed by S. Kubrick, Warner Brothers production.

Cloninger, C. R. (2005). Antisocial personality disorder: a review. M. Maj, H. Akiskal, J. Mezzich, & A. Okasha (Der.), *Personality Disorders (WPA Series in Evidence and Experience in Psychiatry)* içinde (125-169). Chichester, UK: John Wiley and Sons.

Cloninger, C. R., Reich, T., & Guze, S. B. (1975). The multifactorial model of disease transmission II: sex differences in the familial transmission of sociopathy (antisocial personality). *British Journal of Psychiatry,* 127: 11-22.

Coen, S. J. (1992). *The Misuse of Persons: Analyzing Pathological Dependency.* Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Coles, R. (1965). On courage. *Contemporary Psychoanalysis,* 1: 85-98.

Cook, M., & Mineka, S. (1987). Second order conditioning and overshadowing in the observational conditioning of fear in monkeys. *Behavior Research and Therapy,* 25: 349-364.

Cooper, A. M. (1988). The narcissistic-masochistic character. R. A. Glick & D. I. Meyers (Der.), *Masochism: Current Psychoanalytic Perspectives* içinde (117-138). Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Corradi-Fiumara, G. (2009). *Spontaneity: A Psychoanalytic Inquiry.* Londra: Routledge.

Damasio, A. (1999). *The Feeling of What Happens.* Londra: Heinemann.

Daniels, M. (1969). Pathological vindictiveness and the vindictive character. *Psychoanalytic Review,* 56: 169-196.

Davey, G. (1992). Characteristics of individuals with fear of spiders. *Anxiety Research,* 4: 299-314.

Davey, G. C. L., Forster, L., & Mayhew, G. (1993). Familial resemblances in disgust sensitivity and animal phobias. *Behavior Research and Therapy,* 31: 41-50.

Davies, M. (2004). Need, greed, and envy in anorexia nervosa and the challenge they present. *Psychoanalytic Psychotherapy,* 18: 432-444.

Davis, D., & Weiss, J. M. (1974). Malingering and associated syndromes. S. Arieti & E. B. Brody (Der.), *American Handbook of Psychiatry (2nd Edition), Cilt III* içinde (270-287). New York: Basic Books.

Delprato, D. (1980). Hereditary determinants of fears and phobias: a critical review. *Behavior Therapy,* 11: 79-103.

Deutsch, H. (1922). On the pathological lie. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis,* 10: 386-396 (1982).

Deutsch, H. (1929). The genesis of agoraphobia. *International Journal of Psychoanalysis, 10:* 51-69.

Deutsch, H. (1933). *Psychoanalysis of the Neuroses.* Londra: Hogarth.

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4. Basım, Gözden Geçirilmiş (2000) (443-450). Washington, DC: American Psychiatric Association.

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5. Basım (2013). Washington, DC: American Psychiatric Association.

Dickens, C. (1861). *Great Expectations.* New York: W. W. Norton, 1999.

Dirty Rotten Scoundrels (1988). Yönetmen F. Oz, Orion Pictures production.

Django Unchained (2012). Yönetmen Q. Tarantino, Columbia Pictures production.

Dumas, A. (1844). *The Count of Monte Cristo.* New York: Bantam Classics, 1984.

Edelsohn, G. (2009). Developmental aspects of lying. S. Akhtar ve S. Parens (Der.), *Lying, Cheating, and Carrying On: Developmental, Clinical, and Sociocultural Aspects of Dishonesty and Deceit* içinde (59-67). Lanham, MD: Jason Aronson.

Eidelberg, L. (1954). *An Outline of the Comparative Pathology of the Neurosis*. New York: International Universities Press.

Eidelberg, L. (Der.) (1968). *Encyclopedia of Psychoanalysis*. New York: Free Press.

Elson, M. (2001). Silence, its use and abuse: a view from self-psychology. *Clinical Social Work*, 29: 351-360.

Emanuel, R. (2004). Thalamic fear. *Journal of Child Psychotherapy*, 30: 71-87.

Emde, R. (1984). The affective self. J. D. Call, E. Galenson, & R. L. Tyson (Der.), *Frontiers of Infant Psychiatry* içinde (38-54). New York: Basic Books.

Epstein, L. (1979). Countertransference with borderline patients. L. Epstein & A. H. Feiner (Der.), *Countertransference* içinde (375-406). New York: Jason Aronson.

Erikson, E. (1950). *Childhood and Society*. New York: W. W. Norton.

Escoll, P. (1992). Vicissitudes of optimal distance through the life cycle. S. Kramer & S. Akhtar (Der.), *When the Body Speaks: Psychological Meanings in Kinetic Clues* içinde (59-87). Northvale, NJ: Jason Aronson.

Espiritu, Y. L. (2009). Emotions, sex, and money: the lives of Filipino children of immigrants. N. Foner (Der.), *Across Generations: Immigrant Families in America* içinde (47-71). New York: New York University Press.

Euripides (431 BCE). *Medea*. Las Vegas, NV: On Demand Publishing, 2013.

Exorcist, The (1973). Yönetmen W. Friedkin, Warner Brothers production.

Eysenck, H. J. (1965). *The Causes and Cures of Neurosis*. Londra: Routledge & Kegan Paul.

Eysenck, H. J. (1976). The conditioning model of neurosis. *Behavior Research and Therapy*, 14: 251-267.

Fairbairn, W. R. D. (1940). Schizoid factors in the personality. *An Object Relations Theory of Personality* içinde (13-27). New York: Basic Books, 1952.

Feldman, R. (2009). *The Liar in Your Life*. New York: Hachette.

Fenichel, O. (1938). The drive to amass wealth. *Psychoanalytic Quarterly*, 7: 69-95.

Fenichel, O. (1945). *Psychoanalytic Theory of Neurosis*. New York: W. W.Norton.

Ferenczi, S. (1921). The further development of the active therapy in psychoanalysis. *Further Contributions to the Theory and Technique of Psychoanalysis* içinde (198-217). Londra: Hogarth, 1955.

Ferenczi, S. (1929). The unwelcome child and his death instinct. *International Journal of Psychoanalysis*, 10: 125-129.

Fischer, R. (2009). What it takes to tell a lie. S. Akhtar & S. Parens (Der.), *Lying, Cheating, and Carrying On: Developmental, Clinical, and Sociocultural Aspects of Dishonesty and Deceit* içinde (17-31). Lanham, MD: Jason Aronson.

Fliess, R. (1942). The metapsychology of the analyst. *Psychoanalytic Quarterly*, 11: 211-227.

Fonagy, P., & Target, M. (1997). Attachment and reflective function: their role in self-organization. *Development and Psychopathology*, 9: 679-700.

Fouts, R. (1997). *Next of Kin: My Conversations with Chimpanzees*. New York: Avon.

Frattaroli, E. (2013). Reflections on the absence of morality in psychoanalytic theory and practice. S. Akhtar (Der.), *Guilt: Origins, Manifestations, and Management* içinde (83-110). Lanham, MD: Jason Aronson.

Freeman, D. (2009). Sociocultural perspectives on dishonesty. S. Akhtar & S. Parens (Der.), *Lying, Cheating, and Carrying On: Developmental, Clinical, and Sociocultural Aspects of Dishonesty and Deceit* içinde (111-127). Lanham, MD: Jason Aronson.

Freud, A. (1946). *The Ego and the Mechanisms of Defense*. New York: International Universities Press.
Freud, S. (1896b). Further remarks on the neuro-psychoses of defence. *S. E.*, 3: 162-185. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1899a). Screen memories. *S. E.*, 3: 301-323. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1900a). The Interpretation of Dreams. *S. E.*, 4-5. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1901b). The Psychopathology of Everyday Life. *S. E.*, 6: 1-310. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1905a). On psychotherapy. *S. E.*, 7: 257-268. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1905d). Three Essays on the Theory of Sexuality. *S. E.*, 7: 135-243. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1905e). Fragment of an analysis of a case of hysteria. *S. E.*, 7: 1-122. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1906c). Psycho-analysis and the establishment of the facts in legal proceedings. *S. E.*, 9: 103-114. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1909b). Analysis of a phobia in a five-year-old boy. *S. E.*, 10: 5-149. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1909c). Family romances. *S. E.*, 9. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1909d). Notes upon a case of obsessional neurosis. *S. E.*, 10: 155-318. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1910h). A special type of choice of object made by men. *S. E.*, 11. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1912e). Recommendations to physicians practising psychoanalysis. *S. E.*, 12: 109-120. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1912-13). Totem and Taboo. *S. E.*, 13: 1-161. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1913c). On beginning the treatment. *S. E.*, 12: 97-108. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1915c). Instincts and their vicissitudes. *S. E.*, 14: 117-140. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1915d). Repression. *S. E.*, 14: 141-158. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1915e). The unconscious. *S. E.*, 14: 159-216. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1916d). Some character-types met with in psycho-analytic work. Criminal from a sense of guilt. *S. E.*, 14: 310-333. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1916-17). Introductory Lectures on Psycho-Analysis. *S. E.*, 15-16. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1917b). A childhood recollection from Dichtung und Wahrheit. *S. E.*, 17: 145-157. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1917c). On transformations of instinct as exemplified in anal erotism. *S. E.*, 17: 127-133. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1917e). Mourning and melancholia. *S. E.*, 14. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1918b). From the history of an infantile neurosis. *S. E.*, 17: 1-122. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1919h). The "uncanny". *S. E.*, 17: 217-252. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1920a). The psychogenesis of a case of female homosexuality. *S. E.*, 18. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1920g). Beyond the Pleasure Principle. *S. E.*, 18: 7-64. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1921c). Group Psychology and the Analysis of the Ego. *S. E.*, 18. Londra: Hogarth.

Freud, S. (1923b). The Ego and the Id. *S. E.,* 19: 235-259. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1924b). Neurosis and psychosis. *S. E., 19*: 149-153. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1924c). The economic problem of masochism. *S. E.,* 19: 157-170. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1924d). The dissolution of the Oedipus complex. *S. E.,* 19: 171-188. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1925h). Negation. *S. E.,* 19: 235-239. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1925j). Some psychical consequences of the anatomical distinction between the sexes. *S. E.,* 19: 241-258. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1926d). Inhibitions, Symptoms and Anxiety. *S. E.,* 20. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1930a). Civilization and Its Discontents. *S. E.,* 21. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1933a). New Introductory Lectures on Psycho-Analysis. *S. E.,* 22: 7-182. Londra: Hogarth.
Freud, S. (1950a). A project for a scientific psychology. *S. E.,* 1: 295-343. Londra: Hogarth.
Friedman, L. (1969). The therapeutic alliance. *International Journal of Psychoanalysis,* 50: 139-153.
Gabbard, G. (1997). Challenges in the analysis of adult patients with histories of childhood sexual abuse. *Canadian Journal of Psychoanalysis,* 5: 1-25.
Gabbard, G., & Lester, E. (1995). *Boundaries and Boundary Violations in Psychoanalysis.* Washington, DC: American Psychiatric Press.
Gandhi, M. K. (1940). *An Autobiography: The Story of My Experiments with Truth.* M. Desai (Çev.). Boston, MA: Beacon, 1957.
Gediman, H. (1985). Impostor, inauthenticity, and feeling fraudulent. *Journal of American Psychoanalytic Association, 39*: 911-936.
Gellerman, D., & Suddath, R. (2005). Violent fantasy, dangerousness, and the duty to warn and protect. *Journal of the American Academy of Psychiatry and Law,* 33: 484-495.
Gibson, E. J., & Walk, R. D. (1960). The "visual cliff." *Scientific American,* 202: 67-71.
Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
Giovacchini, P. (2000). *Impact of Narcissism: The Errant Therapist in a Chaotic Quest.* Northvale, NJ: Jason Aronson.
Goldstein, J. (1998). *Why We Watch?: The Attractions of Violent Entertainment.* New York: Oxford University Press.
Gordon, L. (1955). Incest as revenge against the pre-oedipal mother. *Psychoanalytic Review,* 42: 284-292.
Grand, S. (2002). *The Reproduction of Evil: A Clinical and Cultural Perspective.* Mahwah, NJ: Analytic Press.
Grant, J. E., Chamberlain, S. R., Schreiber, L. R., & Odlaug, B. L. (2012). Gender-related clinical and neurocognitive differences in individuals seeking treatment for pathological gambling. *Journal of Psychiatric Research,* 46: 1206-1211.
Gray, P. (1994). *The Ego and the Analysis of Defense.* Northvale, NJ: Jason Aronson.
Green, A. (1980). The dead mother. *Life Narcissism, Death Narcissism* içinde. A. Weller (Çev.). Londra: Free Association.

Green, A. (1986). Réponses à des questions inconcevables. *Topique,* 37: 11-30.

Greenacre, P. (1958). Early physical determinants in the development of the sense of identity. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 6: 612-627.

Greenson, R. (1968). Disidentifying from the mother. *International Journal of Psychoanalysis,* 49: 370-374.

Grifters, The (1990). Yönetmen S. Frears, Cineplex-Odeon Films production.

Grinker, R. (1955). Growth inertia and shame: their therapeutic implications and dangers. *International Journal of Psychoanalysis,* 36: 242-253.

Gross, A. (1951). The secret. *Bulletin of the Menninger Clinic,* 15: 37-44.

Grunberger, B. (1989). *New Essays on Narcissism.* D. Macey (Çev.). Londra: Free Association.

Grunert, U. (1979). The negative therapeutic reaction as a reactivation of a disturbed process of separation in the transference. *Bulletin of the European Psychoanalytic Federation,* 65: 5-19.

Guarnaccia, P. J., & Rogler, L. H. (1999). Research on culture-bound syndromes: new directions. *American Journal of Psychiatry,* 156: 1322-1327.

Guntrip, H. (1969). *Schizoid Phenomena, Object Relations and the Self.* New York: International Universities Press.

Guttman, S. A., Jones, R. L., & Parrish, S. M. (Der.) (1980). *The Concordance to the Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud.* Boston, MA: G. K. Hall.

Hanly, C. (1990). The concept of truth in psychoanalysis. *International Journal of Psychoanalysis,* 71: 375-384.

Hanly, C. (1992). *The Problem of Truth in Applied Psychoanalysis.* New York: Guilford Press.

Harding, J. (1999). Remorse and rehabilitation. M. Cox (Der.), *Remorse and Reparation* içinde (107-115). Londra: Jessica Kingsley.

Hartmann, H. (1958). Comments on the scientific aspects of psychoanalysis. *Psychoanalytic Study of the Child,* 13: 127-146.

Hinshelwood, R. D. (1991). *A Dictionary of Kleinian Thought* (412-415). Northvale, NJ: Jason Aronson.

Hoffer, A. (1985). Toward a definition of psychoanalytic neutrality. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 33: 771-795.

Hoffman, L., Johnson, E., Foster, M., & Wright, J. (2010). What happens when you die? Three- to- four year olds chatting about death. S. Akhtar (Der.), *The Wound of Mortality: Fear, Denial, and Acceptance of Death* içinde(21-36). Lanham, MD: Jason Aronson.

Holmes, D. E. (2006). The wrecking effects of race and social class on self and success. *Psychoanalytic Quarterly,* 75: 215-235.

Hopkins, L. (2006). *False Self: The Life of Masud Khan.* New York: Other Press.

Horner, M. (1968). *Sex differences in the achievement, motivation, and performance in competitive and non-competitive situations.* (Yayınlamamış doktora tezi) Ann Arbor, MI: University of Michigan.

Horney, K. (1948). The value of vindictiveness. *American Journal of Psychoanalysis,* 8: 3-12.

Horowitz, M. (1975). Sliding meanings: a defense against threat in narcissistic personalities. *International Journal of Psychoanalysis,* 4: 167-180.

House of Cards (1993). Yönetmen M. Lessac, A and M Films production.

Hurvich, M. (2003). The place of annihilation anxieties in psychoanalytic theory. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 51: 579-616.

Inglourious Basterds (2009). Yönetmen Q. Tarantino, Columbia Pictures production.

Isaacs, K. S., Alexander, J. M., & Haggard, E. A. (1963). Faith, trust, and gullibility. *International Journal of Psychoanalysis,* 44: 461-469.

Issacharoff, A. (1979). Barriers to knowing. L. Epstein & A. H. Feiner (Der.), *Countertransference* içinde (27-44). New York: Jason Aronson.

Jaws (1975). Yönetmen S. Spielberg, Universal Pictures production.

Johnson, A., & Szurek, M. (1952). The genesis of antisocial acting out in children and adults. *Psychoanalytic Quarterly,* 21: 323-343.

Jones, E. (1913). The God complex. *Essays in Applied Psychoanalysis, Volume II* içinde (244-265). New York: International Universities Press, 1973.

Jones, E. (1929). Fear, guilt, and hate. *International Journal of Psychoanalysis,* 10: 383-397.

Jones, E. (1948). Theory of symbolism. *Papers on Psycho-Analysis, 5. Basım,* (116-141). Londra: Bailliere, Tindall, & Cox, 1959.

Jordan, L. (2002). The analyst's uncertainty and fear. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 50: 989-993.

Joseph, D. I. (1990). Preoedipal factors in "Little Hans". *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 18: 206-222.

Kafka, H. (1998). Fear in the countertransference and the mutuality of safety. *International Forum of Psychoanalysis,* 7: 97-103.

Kaplan, H. (1991). Greed: a psychoanalytic perspective. *Psychoanalytic Review,* 78: 505-523.

Kazmi, N. (1972). *Deewan.* Karachi, Pakistan: Urdu Ghar.

Keiser, S. (1969). Superior intelligence: its contribution to neurosogenesis. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 17: 452-473.

Kernberg, O. F. (1967). Borderline personality organization. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 15: 641-685.

Kernberg, O. F. (1970). A psychoanalytic classification of character pathology. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 18: 800-822.

Kernberg, O. F. (1975). *Borderline Conditions and Pathological Narcissism.* New York: Jason Aronson.

Kernberg, O. F. (1980). *Internal World and External Reality.* Northvale, NJ: Jason Aronson.

Kernberg, O. F. (1984). *Severe Personality Disorders: Psychotherapeutic Strategies.* New Haven, CT: Yale University Press.

Kernberg, O. F. (1992). *Aggression in Personality Disorders and Perversions.* New Haven, CT: Yale University Press.

Kernberg, O. F. (1995). *Love Relations: Normality and Pathology.* New Haven, CT: Yale University Press.

Kernberg, O. F., Selzer, M. A., Koenigsberg, H. W., Carr, A. C., & Appelbaum, A. H. (1989). *Psychodynamic Psychotherapy of Borderline Patients.* New York: Basic Books.

Kestenberg, J. (1980). Psychoanalyses of children of Holocaust survivors. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 28: 775-804.

Khan, M. M. R. (1983). Lying fallow. *Hidden Selves* içinde (183-188). New York: International Universities Press.

Kidder, R. M. (2006). *Moral Courage.* New York: Harper Collins.

Kilborne, B. (2005). Shame conflicts and tragedy in "The Scarlet Letter". *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 53: 465-483.

Killingmo, B. (1989). Conflict and deficit: implications for technique. *International Journal of Psychoanalysis,* 70: 65-79.

Kitayama, O. (1997). Psychoanalysis in shame culture. *The Bulletin of the Menninger Clinic,* 85: 47-50.

Klein, M. (1932). *The Psychoanalysis of Children.* New York: Free Press, 1975.

Klein, M. (1933). The early development of conscience in the child. *Love, Guilt and Reparation and Other Works* - 1921-1945 (262-289). New York: Free Press, 1984.

Klein, M. (1935). A contribution to the psychogenesis of manic depressive states. *Love, Guilt and Reparation and Other Works, 1921-1945* (262-289). New York: Free Press, 1975.

Klein, M. (1937). Love, guilt, and reparation. *Love, Guilt and Reparation and Other Works* - 1921-1945 (306-343). New York: Free Press, 1975.

Klein, M. (1940). Mourning and its relation to manic depressive states. *Love, Guilt and Reparation and Other Works* - 1921-1945 (344-369). New York: Free Press, 1975.

Klein, M. (1952). The mutual influences in the development of ego and the id. *Envy and Gratitude and Other Works* - 1946-1963 (57-60). New York: Free Press, 1975.

Klein, M. (1957). Envy and gratitude. *Envy and Gratitude and Other Works* - 1946-1963 (176-235). New York: Free Press, 1975.

Klein, M. (1959). Our adult world and its roots in infancy. *Envy and Gratitude and Other Works* - 1946-1963 (247-263). New York: Free Press, 1975.

Kohut, H. (1972). Thoughts on narcissism and narcissistic rage. *Psychoanalytic Study of the Child,* 27: 360-400.

Kohut, H. (1979). The two analyses of Mr Z. *International Journal of Psychoanalysis, 60:* 3-27.

Kohut, H. (1980). *Self Psychology and the Humanities.* New York: W. W. Norton.

Kolansky, H., & Eisner, H. (1974). The psychoanalytic concept of preoedipal developmental arrest. (American Psychoanalytic Association.toplantısında sunulmuş bildiri) Aktaran S. Akhtar (Der.), Inner Torment: Living Between Conflict and Fragmentation (231). Northvale, NJ: Jason Aronson, 1999.

Kraepelin, E. (1905). *Einfuehrung in die Psychiatrische Klinik.* Leipzig, Germany: Barth Press.

Kraepelin, E. (1921). *Manic Depressive Insanity and Paranoia.* Edinburgh, UK: Livingston Press.

Krafft-Ebing, R. (1892). *Psychopathia Sexualis with Special Reference to Contrary Sexual Instinct: a Medico-legal Study.* Philadelphia, PA: F. A. Davis, 1978.

Kramer, E. (1987). The analyst's resolution of revenge resulting from the treatment of his parents. *Modern Psychoanalysis,* 12: 207-219.

Kris, E. (1956). The recovery of childhood memories in psychoanalysis. *Psychoanalytic Study of the Child,* 11: 54-88.

Kulish, N. (1996). A phobia of the couch: a clinical study of psychoanalytic process. *Psychoanalytic Quarterly,* 65: 465-494.

Lafarge, L. (1995). Transferences of deception. *Journal of the American Psychoanalytic Association, 48*: 765-792.

Laplanche, J., & Pontalis, J.-B. (1973). *The Language of Psychoanalysis*. D. Nicholson-Smith (Çev.). New York: W. W. Norton.

Lemma, A. (2005). The many faces of lying. *International Journal of Psychoanalysis,* 86: 737-753.

Levin, S. (1967). Some metapsychological considerations on the differentiation between shame and guilt. *International Journal of Psychoanalysis,* 48: 267-276.

Levy, S. (1987). Therapeutic strategy and psychoanalytic technique. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 35: 447-466.

Lewin, B. D. (1935). Claustrophobia. *Psychoanalytic Quarterly,* 4: 227-233.

Lewin, B. D. (1952). Phobic symptoms and dream interpretation. *Psychoanalytic Quarterly,* 21: 295-322.

Lichtenberg, J. D. (1991). Fear, phobia, and panic. *Psychoanalytic Inquiry,* 11: 395-415.

Limentani, A. (1989). *Between Freud and Klein: The Psychoanalytic Quest for Knowledge and Truth.* Londra: Free Association.

Loewald, H. (1960). On the therapeutic action of psychoanalysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 41: 16-33.

Loewenstein, R. (1951). The problem of interpretation. *Psychoanalytic Quarterly,* 20: 1-23.

Mackinnon, R., & Michels, R. (1971). *The Psychiatric Interview in Clinical Practice*. Philadelphia, PA: Saunders.

Madanes, C. (1990). *Sex, Love, and Violence: Strategies for Transformation.* New York: W. W. Norton.

Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (1975). *The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation.* New York: Basic Books.

Maleson, F. (1984). Multiple meanings of masochism in psychoanalytic discourse. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 32: 325-356.

Maltsberger, J., & Buie, D. (1974). Countertransference hate in the treatment of suicidal patients. *Archives of General Psychiatry,* 30: 625-633.

Maltsberger, J., & Buie, D. (1980). The devices of suicide - revenge, riddance, and rebirth. *International Review of Psycho-Analysis,* 7: 61-72.

Mamdani, M. (2004). *Good Muslim, Bad Muslim: America, the Cold War, and the Roots of Terror.* New York: Random House.

Margolis, G. (1966). Secrecy and identity. *International Review of PsychoAnalysis,* 47: 517-522.

Margolis, G. (1974). The psychology of keeping secrets. *International Journal of Psychoanalysis,* 1: 291-296.

Marks, I. (1970). The origins of phobic states. *American Journal of Psychotherapy,* 24: 652-676.

Marks, I. (1987). *Fears, Phobias, and Rituals.* New York: Oxford University Press.

Masson, J. M. (Ed.) (1985). *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, 1897-1904.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mathias, D. (2008). The analyst's fears. *Newsletter of the Psychoanalytic Society of New England East*, 20: 9-12.

Maynard-Smith, J., & Szathmáry, E. (1999). *The Origins of Life: From the Birth of Life to the Origins of Language*. Oxford: Oxford University Press.

McNally, R. J., & Steketee, G. S. (1985). The etiology and maintenance of severe animal phobias. *Behavior Research and Therapy*, 23: 431-435.

Meltzer, D. (1973). *Sexual States of Mind*. Londra: Karnac, 2008.

Melville, H. (1851). *Moby Dick*. New York: Putnam, 2002.

Menaker, E. (1979). Masochism and the emergent ego. L. Lerner (Der.), *Selected Papers of Esther Menaker* içinde (72-101). New York: Human Sciences Press.

Meth, J. M. (1974). Exotic psychiatric syndromes. S. Arieti & E. B. Brody (Der.), *American Handbook of Psychiatry, 2. Basım, Vol. III* (723-739). New York: Basic Books.

Miller, J. R. (1994). Fear of success: psychodynamic implications. *Journal of American Academy of Psychoanalysis*, 22: 129-136.

Mineka, S., Davidson, M., Cook, M., & Keir, R. (1984). Observational conditioning of snake fear in rhesus monkeys. *Journal of Abnormal Psychology*, 93: 355-372.

Mish, F. C. (Der.) (1998). *Merriam Webster's Collegiate Dictionary* (10. Basım). Springfield, MA: Merriam Webster Press.

Mittleman, B. (1957). Motility in the therapy of children and adults. *Psychoanalytic Study of the Child*, 12: 284-319.

Modell, A. (1965). On aspects of the superego's development. *International Journal of Psychoanalysis*, 46: 323-331.

Moore, B., & Fine, B. (1990). *Psychoanalytic Terms and Concepts*. New Haven, CT: Yale University Press.

Moore, M. (2009). Cultures of dishonesty: from hidden cancers and concealed selves to politics and poker. S. Akhtar & S. Parens (Der.), *Lying, Cheating, and Carrying On: Developmental, Clinical, and Sociocultural Aspects of Dishonesty and Deceit* içinde (129-140). Lanham, MD: Jason Aronson.

Morrison, A. (1989). *Shame, the Underside of Narcissism*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Moss, D. B. (1986). Revenge and forgiveness. *American Imago*, 43: 191-210.

Music Man, The (1962). Yönetmen M. DaCosta, Warner Brothers production.

Natterson, J., & Knudson, A. (1965). Observations concerning fear of death in fatally ill children and their mothers. R. Fulton (Der.), *Death and Identity* içinde (235-278). New York: John Wiley.

Niederland, W. (1968). Clinical observations on the "survivor syndrome". *International Journal of Psychoanalysis*, 49: 313-315.

Nietzsche, F. (1905). *Thus Spake Zarathustra*. New York: Modern Library Series, 1955.

Nikelly, A. (1992). The pleonexic personality: a new provisional personality disorder. *Individual Psychology: Journal of Adlerian Theory, Research and Practice*, 48: 253-260.

Nikelly, A. (2006). The pathogenesis of greed: causes and consequences. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 3: 65-78.

Nock, K., Borges, G., & Ono, Y. (Eds.) (2012). *Suicide: Global Perspectives from the WHO World Mental Health Surveys*. New York: Cambridge University Press.

O'Shaughnessy, E. (1990). Can a liar be psychoanalyzed? *International Journal of Psychoanalysis*, 71: 187-196.

Ocean's Eleven (2001). Yönetmen S. Soderbergh, Warner Brothers production.

Olden, C. (1941). About the fascinating effect of the narcissistic personality. *American Imago,* 2: 347-355.

Omen, The (1976). Yönetmen R. Donner, 20th Century Fox production.

Ornstein, A., Gropper, C., & Bogner, J. Z. (1983). Shoplifting: an expression of revenge and restitution. *Annual of Psychoanalysis,* 11: 311-331.

Otto, R. (2000). Assessing and managing violence risk in outpatient settings. *Journal of Clinical Psychology,* 56: 1239-1262.

Pally, R. (2000). *The Mind-Brain Relationship.* Londra: Karnac.

Parens, H. (2009). Distortions of truth: from white lies to mass murder. S. Akhtar & S. Parens (Der.), *Lying, Cheating, and Carrying On: Developmental, Clinical, and Sociocultural Aspects of Dishonesty and Deceit* içinde (141-159). Lanham, MD: Jason Aronson.

Pine, F. (1988). The four psychologies of psychoanalysis and their place in clinical work. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 36: 571-596.

Pine, F. (1997). *Diversity and Direction in Psychoanalytic Technique.* New Haven, CT: Yale University Press.

Pinker, S. (2011). *Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined.* New York: Penguin.

Poland, W. S. (1975). Tact as a psychoanalytic function. *International Journal of Psychoanalysis,* 56: 155-161.

Potenza, M. N., Steinberg, M. A., McLaughlin, S. D., Wu, R., Rounsaville, B. J., & O'Malley, S. S. (2001). Gender-related differences in the characteristics of problem gamblers using a gambling helpline. *American Journal of Psychiatry, 158*: 1500-1505.

Prathikanti, S. (1997). East-Indian American families. E. Lee (Der.), *Working with Asian Americans: A Guide to Clinicians* içinde (79-100). New York: Guilford Press.

Procci, W. (1987). Mockery through caricature: a variant of introjection utilized by a masochistic woman. *Journal of American Academy of Psychoanalysis,* 15: 51-66.

Psycho (1960). Yönetmen A. Hitchcock, Shamley production.

Puppet Masters (1994). Yönetmen S. Orme, Hollywood Pictures production.

Ramzy, I., & Wallerstein, R. (1958). Pain, fear, and anxiety: a study of interrelationships. *Psychoanalytic Study of the Child,* 13: 147-189.

Rangell, L. (1952). The analysis of a doll phobia. *International Journal of Psychoanalysis,* 33: 43-53.

Rank, O. (1913). "Der Familienroman" in der psychologie des attentäters. *International Zeitschrift Psychoanalyze,* 1: 565-567.

Reich, W. (1933). *Character Analysis.* V. R. Carfagno (Çev.). New York: Farrar, Straus and Giroux, 1972.

Robertson, I. H. (2013). *The Winner Effect: Exploring the Neuroscience of Success and Failure.* New York: St. Martin's Press.

Rohrlich, J. B. (1987). Wall Street's money junkies. *New York Times,* 7 Mayıs, s. A35.

Rosen, I. (2009). Atonement. S. Akhtar (Der.), *Good Feelings: Psychoanalytic Reflections on Positive Emotions and Attitudes* içinde (371-390). Londra: Karnac.

Rosenfeld, H. (1964). On the psychopathology of narcissism: A clinical approach. *International Journal of Psychoanalysis,* 45: 332-337.

Rosenfeld, H. (1971). Theory of life and death instincts: aggressive aspects of narcissism. *International Journal of Psychoanalysis*, 45: 332-337.

Roth, P. (2008). Introduction. P. Roth & A. Lemma (Der.), *Envy and Gratitude Revisited* (1-18). Londra: Karnac.

Rudnytsky, P. (2012). *Rescuing Psychoanalysis from Freud*. Londra: Karnac.

Rycroft, C. (1968). *A Critical Dictionary of Psychoanalysis*. Londra: Penguin.

Sadock, B. J., & Sadock, V. A. (2007). Factitious disorders. *Kaplan and Sadock's Synopsis of Psychiatry* içinde (658-664). Philadelphia, PA: Lippincott Williams & Wilkens.

Sandler, A.-M. (1989). Comments on phobic mechanisms in childhood. *Psychoanalytic Study of the Child*, 44: 101-114.

Sandler, J., & Sandler, A.-M. (1998). *Internal Objects Revisited*. Londra: Karnac.

Sass, L. A., & Woolfolk, R. L. (1988). Psychoanalysis and the hermeneutic turn: a critique of "narrative truth and historical truth." *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 36: 429-454.

Schafer, R. (1988). Those wrecked by success. R. A. Glick and D. Myers (Der.), *Masochism: Current Psychoanalytic Perspectives* içinde (81-91). Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Searles, H. F. (1956). The psychodynamics of vindictiveness. H. F. Searles (Der.), *Collected Papers on Schizophrenia and Related Subjects*. New York: International Universities Press.

Seedat, S., Scott, K. M., Angermeyer, M. C., Berglund, P., Bromet, E. J., Brugha, T. S., Demyttenaere, K., Girolamo, G., Haro, J. M., Jin, R., Karam, E. G., Kovess-Masfety, V., Levinson, D., Mora, M. E. M., Ono, Y., Ormel, J., Pennell, B. E., Posada-Villa, J., Sampson, N. A., Williams, D. R., & Kessler, R. C. (2009). Cross-national associations between gender and mental disorders in the World Health Organization World Mental Surveys. *Archives of General Psychiatry*, 66: 785-795.

Seelig, B., & Rosof, L. (2001). Normal and pathological altruism. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 41: 179-190.

Shakespeare, W. (1596). *The Merchant of Venice*. New York: Simon & Schuster, 2010.

Shakespeare, W. (1606). *King Lear*. San Francisco, CA: Ignatius Press, 2008.

Shames, L. (1989). *The Hunger for More*. New York: Times Books.

Sharpe, E. F. (1940). Psycho-physical problems revealed in language: an examination of metaphor. *International Journal of Psychoanalysis*, 21: 201-215.

Shengold, L. (1989). *Soul Murder: The Effects of Childhood Abuse and Deprivation*. New Haven, CT: Yale University Press.

Shining, The (1980). Yönetmen S. Kubrick, Warner Brothers production.

Shneidman, E. S. (2008). *A Commonsense Book of Death*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Sievers, B. (2012). Socio-analytic reflections on capitalist greed. *Organizational and Social Dynamics*, 12: 44-69.

Silberer, H. (1909). Report on method of eliciting and observing certain symbolic hallucination-phenomena. D. Rapaport (Der.), *Organization and Pathology of Thought* içinde (208-233). New York: Columbia University Press, 1951.

Silverman, M. A. (1980). A fresh look of the case of Little Hans. M. Kanzer & J. Glenn (Der.), *Freud and His Patients* içinde (96-120). New York: Jason Aronson.

Socarides, C. W. (1966). On vengeance: the desire to "get even". *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 35: 98-107.

Solyom, L., Beck, P., Solyom, C., & Hugel, R. (1974). Some etiological factors in phobic neurosis. *Canadian Psychiatric Association Journal,* 19: 69-78.

Spence, D. P. (1982). Narrative truth and historical truth. *Psychoanalytic Quarterly,* 51: 43-61.

Spero, M. H. (1984). Shame: an object relational formulation. *Psychoanalytic Study of the Child,* 39: 259-282.

Stanton, A. H. (1978). Personality disorders. A. M. Nicoli (Der.), *The Harvard Guide to Modern Psychiatry* içinde (283-295). Cambridge, MA: Belknap Press.

Steiner, J. (1996). Revenge and resentment in the "Oedipus situation". *International Journal of Psychoanalysis,* 77: 433-443.

Sting, The (1973). Yönetmen G. R. Hill, Zanuck/Hill production.

Stone, M. (1980). *The Borderline Syndrome.* New York: McGraw Hill.

Stone, M. (1989). Murder. *Psychiatric Clinics of North America, 12:* 643-651.

Stone, M. (2007). Treatability in severe personality disorders: how far do the science and art of psychotherapy carry us? B. van Luyn, S. Akhtar, & W. J. Livesley (Der.), *Severe Personality Disorders: Everyday Issues in Clinical Practice* içinde (1-29). Cambridge: Cambridge University Press.

Stone, M. (2009). Lying and deceitfulness in personality disorders. S. Akhtar & S. Parens (Der.), *Lying, Cheating, and Carrying On: Developmental, Clinical, and Sociocultural Aspects of Dishonesty and Deceit* içinde (69-92). Lanham, MD: Jason Aronson.

Strozier, C. (2004). *Heinz Kohut: The Making of a Psychoanalyst.* New York: Other Press.

Sulzberger, C. (1953). Why it is hard to keep secrets. *Psychoanalysis,* 2: 37-43.

Sundeen, M. (2012). *The Man Who Quit Money.* New York: Riverhead Trade.

Symonds, A. (1985). Separation and loss: significance for women. *American Journal of Psychoanalysis,* 45: 53-58.

Talwar, V., & Lee, K. (2002). Development of lying to conceal a transgression: children's control of expressive behavior during verbal deception. *International Journal of Behavioral Development,* 26: 436-444.

Texas Chain Saw Massacre, The (1974). Yönetmen T. Hooper, Vortex Pictures production.

Tobak, M. (1989). Lying and the paranoid personality (letter to editor). *American Journal of Psychiatry,* 146: 125.

Tyson, R. L. (1978). Notes on the analysis of a prelatency boy with a dog phobia. *Psychoanalytic Study of the Child,* 33: 427-458.

Volkan, V. D. (1976). *Primitive Internalized Object Relations.* New York: International Universities Press.

Volkan, V. D. (1987). Psychological concepts useful in the building of political foundations between nations (Track II diplomacy). *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 35: 903-935.

Volkan, V. D. (1988). *The Need for Enemies and Allies.* Northvale, NJ: Jason Aronson.

Volkan, V. D. (1997). *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism.* New York: Farrar, Straus and Giroux.

Wachtel, P. L. (2003). Full pockets, empty lives: a psychoanalytic exploration of the contemporary culture of greed. *American Journal of Psychoanalysis,* 63: 103-122.

Waelder, R. (1936). The principle of multiple function; observations on multiple determination. *Psychoanalytic Quarterly,* 5: 45-62.

Wall Street (1987). Yönetmen O. Stone, a 20th Century Fox production.

Wangh, M. (1959). Structural determinants of phobia. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 7: 675-695.

War of the Worlds, The (1953). Yönetmen J. Carpenter, Paramount Pictures production.

Waska, R. (2002). Craving, longing, denial, and the dangers of change: clinical manifestations of greed. *Psychoanalytic Review,* 89: 505-531.

Waska, R. (2003a). Greed, idealization, and the paranoid-schizoid experience of instability. *The Scandinavian Psychoanalytic Review,* 26: 41-50.

Waska, R. (2003b). The impossible dream and the endless nightmare. *Canadian Journal of Psychoanalysis,* 11: 379-397.

Watson, C. (2009). Lies and their detection. S. Akhtar & S. Parens (Der.), *Lying, Cheating, and Carrying On: Developmental, Clinical, and Sociocultural Aspects of Dishonesty and Deceit* içinde (93-110). Lanham, MD: Jason Aronson.

Webster's Ninth New Collegiate Dictionary (1987). Springfield, MA: Merriam Webster Press.

Weiss, E. (1934). Bodily pain and mental pain. *International Journal of Psychoanalysis,* 15: 1-13.

Weiss, E. (1964). *Agoraphobia in the Light of Ego Psychology.* New York: Grune & Stratton.

Weiss, J. M. A. (1974). Suicide. S. Arieti & E. B. Brody (Der.), *American Handbook of Psychiatry, 2. Basım, Cilt III* (743-765). New York: Basic Books.

Winnicott, D. W. (1954). The depressive position in normal emotional development. *Collected Papers: Through Paediatrics to Psychoanalysis* (262-277). Londra: Tavistock.

Winnicott, D. W. (1956a). The antisocial tendency. *Collected Papers: Through Paediatrics to Psychoanalysis* (306-316). New York: Basic Books, 1958.

Winnicott, D. W. (1956b). Psychoanalysis and the sense of guilt. *The Maturational Processes and the Facilitating Environment* (15-28). New York: International Universities Press.

Winnicott, D. W. (1958). The capacity to be alone. *International Journal of Psychoanalysis,* 39: 416-420.

Winnicott, D. W. (1960). The theory of parent-infant relationship. *The Maturational Processes and the Facilitating Environment* (37-55). New York: International Universities Press, 1965.

Winnicott, D. W. (1962). Ego integration in child development. *The Maturational Processes and the Facilitating Environment* (45-53). New York: International Universities Press.

Winnicott, D. W. (1968). Use of an object and relating through identifications. *Playing and Reality* (86-94). Londra: Tavistock, 1971.

Winnicott, D. W. (1974). Fear of breakdown. *International Review of PsychoAnalysis,* 1: 103-107.

Wolpe, J., & Rachman, R. (1960). Psychoanalytic evidence: a critique based on Freud's case of Little Hans. *Journal of Nervous and Mental Disorders,* 131: 135-148.

Wurmser, L. (1994). *The Mask of Shame.* Northvale, NJ: Jason Aronson.

Yap, P. M. (1969). Classification of the culture-bound reactive syndromes. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 3: 172-179.

Yeomans, F., Selzer, M., & Clarkin, J. (1992). *Treating the Borderline Patient: A Contract Based Approach*. New York: Basic Books.

Zibel, A. (2008). Truth time: lenders are about to pay the price for handing out "liar loans." *The Philadelphia Inquirer*, s. c-1, 19 Ağustos.

Zilboorg, G. (1936). Differential diagnostic types of suicide. Archives of Neurological Psychiatry, 35: 270-291.

Zilboorg, G. (1943). Fear of death. *Psychoanalytic Quarterly*, 12: 465-475.

Dizin

11 Eylül, 20

Abraham, K. 6, 12, 15, 44, 45, 144
Abram, J. 72, 145
Abrams, S. 70
açgözlülük 1, 2, 8, 37-64, 126, 148, 162, 166, 167, 169, 170, 173, 179, 180, 187, 188
agorafobi 11, 15, 16, 101
ahlaki kaygı 8
Akhtar, S. 1, 6, 8, 10, 15-18, 20, 32, 34, 39, 40, 42, 48, 51, 60, 64, 68, 73, 79, 81, 90, 106, 113, 116, 121, 128, 139, 140, 142, 153, 155-157, 162, 163, 165, 166, 169, 170, 173, 177, 180, 184, 187, 188
aktarım 2, 28, 33, 51, 56, 61, 62, 83, 89, 113, 114, 116, 133, 134, 151, 154, 167, 173, 176, 178, 181-185, 187-189
Alexander, F. 127, 153, 179
altbenlik 9, 106, 126
Amati-Mehler, J. 134, 153
amigdala 7
Applebaum, A. H. 116
Argentieri, S. 134, 153
Arlow, J. H. 142, 145, 148, 149
Asch, S. 79, 128, 135
Asher, R. 107

Bach, S. 43
Balint, M. 18, 151
Barton, R. 99
Beck, P. 13
Bennett-Levy, J. 13
Berglas, S. 41
Bergler, E. 40, 83, 86, 87, 90, 127, 132, 170
Bergman, A. 15, 62, 64, 182-186
Bernstein, D. 93
bilinçdışı
  arzu 77
  dürtü 71, 77
bin Ladin, Usame 84
Bion, W. R. 26, 31, 81, 101, 177
Bleuler, E. 156
Blum, H. 103, 110, 135
Bogner, J. Z. 142
Bollas, C. 151
Borges, J. L. 93
Boris, H. N. 47, 145, 148, 166, 167, 179
Brenner, C. 31, 79, 86, 87, 89, 131
Brontë, E. 150
Brown, J. 6
Buddha 1
Buie, D. 28, 135, 141
Bush, G. W. 84, 112
Byrne, R. W. 106

Campbell, J. 12
Cao, L. 79
Carr, A. 116
Casement, P. 47
Castelnuevo-Tedesco, 142
Castelnuovo-Tadesco, P. 145, 148
Cavenar, J. O. 178
cezalandırılma ihtiyacı 85, 93
Chadwick, M. 8
Chase, D. 88
Chasseguet-Smirgel, J. 115
Choksi, 156
cinsel istismar 57, 137
Clarkin, J. 113
Cloninger, C. R. 113, 115
Cook, M. 13
Cooper, A. M. 87, 122, 132, 133, 170
Corradi-Fiumara, G. 92

çiftedeğerlilik 14

Damasio, A. 7
Daniels, M. 145, 147
Davey, G. 13
Davidson, M. 13
Davies, M. 42

dehşet 6, 9, 10, 18, 20, 21, 85, 174
Delprato, D. 14
Deutsch, H. 12, 15, 115
dış gerçeklik 5, 10, 35, 105, 106, 149
dışsallaştırma 87, 92, 93
Dickens, C. 155

Eastwood, C. 156
Edelsohn, G. 104
Eidelberg, L. 68
Eisner, H. 153
Ekstein, R. 188
Emanuel, R. 7
Emde, R. 13
empati 2, 17, 26, 37, 40, 43, 51, 53, 54, 90, 131, 134, 150, 152, 157, 177
endişe 6, 16, 24, 41
ensest 12, 76, 100, 150
Erikson, E. 64, 104
Escoll, P. 15
etik 17, 41, 51, 57, 68, 106, 147
etiyoloji 13, 14, 18, 121, 145
etoloji 2
Euripides 155
evrim 2
Eysenck, H. J. 13
Ezop 37

Feldman, R. 98, 102, 108
Fenichel, O. 12, 13, 15, 16, 33, 39, 44, 45, 87, 99, 142, 144, 165
Ferenczi, S. 75, 141, 153
Fine, B. 68, 69
fobi
  basit fobi 13
  hayvan fobisi 11, 12, 13, 19
  klostrofobi 16
  özgül fobi 12, 14
  sosyal fobi 12
  tek semptomlu fobi 16
  ters-fobi 22, 33, 34, 35
  topofobi 15
  zenofobi 20
Fonagy, P. 29, 31, 81, 103, 150
Forster, L. 13
Foster, M. 8
Fransız Devrimi 20
Frattaroli, E. 80
Freud, S. 1, 6, 8, 9, 12, 14, 15, 18, 19, 21, 23, 24, 32, 42-44, 51, 53, 54, 69, 73, 76, 77, 85, 86, 89, 93, 102, 103, 106, 108, 112, 121, 123, 125, 126, 128, 135, 136, 140, 141-144, 152, 153, 158, 166, 173
Friedman, L. 92

Gabbard, G. 154
Gandhi, M. 20, 157
gaslighting 99
Gediman, H. 113
Gekko, G. 51
Ghalib, M. 1
Gibson, E. J. 7, 163
Gilligan, C. 93
Grand, S. 6
Green, A. 24, 29, 42, 54
Greenacre, P. 115
Grinker, R. 70
Gropper, C. 142
Guntrip, H. 43, 47
Guttman, S. A. 43
Guze, S. B. 115

Haggard, E. A. 127, 179
Harding, J. 88
Haskel, N. F. 183
hayatta kalma 6
hazsızlık 8
Heine, H. 158
Hinshelwood, R. D. 145
Hitchcock, A. 23
Hitler, A. 20, 21
Hoffer, A. 24, 153
Hoffman, L. 8
Holokost 20, 27, 81, 99
Horner, M. 7
Horney, K. 145, 146, 179
Hugel, R. 13
Hurvich, M. 9, 75

ihanet 2, 8, 34, 87, 88, 97, 114, 121-131, 133-137, 142, 143, 148-150, 162, 170, 171, 179, 180, 188
ilişkisellik 26, 87, 101, 120, 126, 134, 177
intihar 24, 29, 73, 93, 131, 141
intikam 2, 104, 134, 139, 140-158, 162, 163, 179, 180, 188

Johnson, A. 8, 104, 112
Jones, E. 14, 42, 43, 83, 84
Jordan, L. 32, 53

Kafka, F. 26, 178, 184
kandırma 2, 97, 98, 101, 103-106, 108, 110, 112, 114, 115, 119, 162, 179, 180, 188
Kaplan, H. 38, 52
karşıaktarım 2, 26, 33, 55, 57, 91, 135, 151, 154, 162, 176-178, 181, 182, 186, 188, 189
kaygı
  ayrılma kaygısı 78
  çocuksu kaygı 18, 179
  düşünülemeyen kaygı 9
  lokomotor kaygı 15
  maddi kaygı 31, 34
  nevrotik kaygı 9, 10, 142
  otomatik kaygı 9, 18
  psikoseksüel kaygı 16
  psikotik kaygı 9, 10
  sosyal kaygı 34
  yok olma kaygısı 9
Keir, R. 13
Keiser, S. 75, 180, 181
kendini cezalandırma 81, 83, 84, 85, 144
Kernberg, O. F. 17, 25, 34, 43, 51, 64, 80, 106, 113-116, 123, 126, 135, 142, 154, 166
Kestenberg, J. 79
Khan, M. M. R. 63
Kilborne, B. 70
Killingmo, B. 54, 91, 152
King, Jr, M. L. 157
King, S. 22
Kitayama, O. 93
Klein, M. 9, 45, 46, 54, 71, 72, 80, 88, 92, 105, 145, 166, 167
Knudson, A. 8
Koenigsberg, H. W. 116
Kohut, H. 16, 145, 147, 155
Kolansky, H. 153
korkaklık 17, 18, 19, 20, 23, 35
korku 1, 5-8, 10-23, 25-35, 43, 47, 53, 61, 63, 68-70, 72, 82, 84, 91, 100, 102, 111, 113, 117-119, 128, 131, 143, 145, 148, 153, 162-165, 167, 170, 173, 176-180, 182, 184, 189
  başarı korku 7
  çocukluk korku 7, 165
  deneyimi 7
  diri diri gömülme korkusu 16
  doğal korku 8
  doğaüstü korku 21
  doğuştan gelen korku 6, 7, 45, 63, 132, 144
  iğdiş edilme korkusu 6, 8, 9, 12, 13, 18, 69, 101, 113, 114, 131, 144
  kendilik yitimi korkusu 8
  kültürü 20, 21
  ölüm korkusu 6, 8
  paranoid korku 11
  tepkisi 7
  yalnız kalma korkusu 7, 18, 186
Kraepelin, E. 156
Krafft-Ebing, R. 86
Kubie, L. 184
Kulish, N. 12
kültürel etki 19

Lafarge, L. 114, 115
Laplance, J. 68
Lemma, A. 101, 113, 115
Leowald, H. 92
Levin, S. 70
Levy, S. 89
Lewin, B. D. 12, 14, 16
libidinal bağlanma 15
Lichtenberg, J. D. 8, 165
Limentani, A. 63, 130, 131
Loewenstein, R. 153

Mackinnon, R. 16
Madoff, B. 50, 109
Mahler, M. S. 15, 62, 64
mahrumiyet 41, 45, 50, 56, 145, 166
Maleson, F. 86
Maltsberger, J. 28, 135, 141
Mandela, N. 157
Margolis, G. 116, 117
Marks, I. 11, 13
Marteau, T. 13
Masson, J. M. 15
mastürbasyon 18
Mathias, D. 28, 91
Mayhew, G. 13
mazoşist karakter 87, 122
mazoşizm 81, 83, 85-87, 90-92, 120, 127, 128, 131-133, 135, 136, 149, 152
McNally, R. J. 13
Meltzer, D. 18
Melville, H. 150, 156
Menaker, E. 17
Meth, J. M. 19
Michels, R. 16
Miller, J. R. 7
Milošević, S. 21
Mineka, S. 13
Mish, F. C. 5, 38, 68, 121
mitoloji 14, 161, 188
Mittleman, B. 15
Modell, A. 78, 82, 128, 179
Moore, B. 68, 69, 82, 109
Morrison, A. 70
Moss, D. B. 157
Munchausen (Baron) 107

narsisist
  hiddet 147
  öfke 155
  yaralanma 103, 144
narsisizm 37, 42, 80, 87, 92, 123, 126, 130, 131, 133, 142, 151, 155
Nash, J. L. 178
Natterson, J. 8
nesne
  ilişkisi 31, 45, 73, 113, 114, 118, 120, 126, 155, 157, 166, 182, 184
  kaybı 6, 17, 166, 186
  kendilik nesnesi 100, 101, 157
  sevgi nesnesi 8, 9, 15, 16, 72, 75, 78, 82, 90, 173, 182, 183
nevrotik ketlenme 15
nevroz 42, 73, 75, 117, 136, 144, 178, 181-185, 187
  başarı nevrozu 73
Niederland, W. 61, 81, 82, 128
Nikelly, A. 41
Nock, K. 93

O'Shaughnessy, E. 115
Odlaug, B. L. 64
Oidipus evresi 12, 16, 71, 76, 77, 82, 92, 133, 142-144, 153, 157, 183, 186, 189
Oidipus öncesi evre 12, 16, 82, 133, 153
Olden, C. 115
Ono, Y. 93
Oremland, J. D. 178
Orens, M. H. 183, 185
Ornstein, A. 142

ölüm içgüdüsü 32, 86, 145
önbilinç 6

Pally, R. 7
panik 6, 10, 176
paranoid kişilik 102, 106, 128
paranoya 11, 20, 37, 83
Parrish, S. M. 43
Pile, S. 12
Pine, F. 15, 62, 64, 78, 133, 155
pişmanlik 1, 68, 69, 73, 88, 92, 124
Poe, E. A. 22
Pol Pot 20
Poland, W. S. 28, 32, 53, 91, 153
Pontalis, J. B. 68
Potenza, M. N. 64
Prathikanti, S. 78
Procci, W. 91, 141
psikanalitik teori 12
psikoz 10, 24

Quinodoz, J. M. 186

Rachman, R. 13
Radcliffe, A. 22
Rangell, L. 12
Rank, O. 140
Reeves, C. 22
Reich, A. 183
Reich, W. 87, 115
Rice, A. 22
Robbins, W. S. 180
Robertson, I. H. 52, 64
Robespierre, M. de 20
Rogler, L. H. 19
Rohrlich, J. B. 41
roman 21, 22, 27, 50, 86, 104, 124, 129, 131, 148, 156
Rosen, I. 88
Rosenfeld, H. 18, 126, 142, 179
Rosof, L. 43
Roth, P. 46
Rudnytsky, P. 21
ruhsal özerklik 78, 179
Rycroft, C. 68, 69

sadizm 54, 86, 91, 92, 110, 116, 119, 135, 139, 141, 144, 150, 157
sadomazoşizm 21, 53, 54, 73, 91, 118, 126, 131, 148, 154
sahte kendilik 107
saldırganlık 10, 45, 46, 87, 106, 132, 143, 146, 147, 164, 173, 180, 181, 184
Sandler, A. M. 12, 32, 89
savunma 14, 16, 26, 31, 42, 61, 80, 83, 88, 89, 91, 114, 116, 117, 131, 134, 146, 150, 151
Schafer, R. 135
Schubert, J. 182, 185
Searles, H. F. 146
Seedat, S. 64
Seelig, B. 43
Selzer, M. 113, 116
Shakespeare, W. 40, 150, 155
Shames, L. 41
Shane, M. 180, 183, 187
Shengold, L. 99
Sievers, B. 50
Silberer, H. 34
sinema 22, 109, 155, 156, 174
Socarides, C. W. 145, 146
Solyom, L. 13
Spero, M. H. 70
Stalin, J. 20
Steiner, J. 145, 148
Steketee, G. S. 13
Stoker, B. 22
Stone, M. 17, 105, 112, 113, 142
suçluluk 1, 2, 39, 41, 54, 65, 67-93, 102, 116, 120, 127, 128, 131, 141, 146, 152, 153, 162, 163, 167, 169, 170, 173, 180, 188
  ayrılma suçluluğu 74, 78, 179
  bilinçdışı suçluluk 83, 84
  emanet suçluluk 74, 81
  epistemik suçluluk 74-76
  kendini suçlama 89, 91
  Oidipal suçluluk 74, 76-78, 93, 114
  ödünç suçluluk 74, 80
  sağ kalanın suçluluk 61, 74, 82
  tetiklenen suçluluk 74, 79
  yok etme suçlulugu 74, 75
Symonds, A. 7

şiddet 20, 22, 23, 26, 27, 82, 88, 129, 139, 141, 151, 153

Talwar, V. 104
Target, M. 29, 31, 81, 103, 150
terapi 2, 30, 134
Thoreau, D. 1
Ticho, E. A. 180, 181
Tyson, R. L. 12

utanç 1, 69, 70, 71, 73, 92, 93, 110, 111, 113, 124, 146, 180

ürkme 6, 18
üstbenlik 9, 32, 40, 41, 46, 69-71, 77, 87, 90, 93, 100, 103, 104, 117, 144, 147

vicdan azabı 69, 70-73, 83, 87, 89, 90, 91, 124, 125
Volkan, V. 20, 21, 26, 81, 85

Wachtel, P. L. 49
Waelder, R. 74, 100
Walk, R. D. 7, 163
Wangh, M. 12
Waska,R. 52, 54, 169
Watson, C. 98
Weiss, E. 16, 93, 107, 121, 140
Whitehead, J. 99
Winnicott, D. W. 9, 46, 47, 62, 63, 72, 107, 117, 145, 186
Wolpe, J. 13
Wright, J. 8
Wurmser, L. 70

yalan söyleme 97, 100-106, 109, 113, 115-120, 130
  kapasitesi 102
yanıltma 97
yansıtma 20, 87, 92, 93

Yap, P. M. 19
yaşam içgüdüsü 86
Yeomans, F. 113
yıkıcılık 24, 45, 46, 50, 53, 54, 72, 97, 101, 112, 115, 118, 123, 126, 134, 139-142, 145, 146, 148-150, 154, 166, 179

Zibel, A. 109
zihinsel acı 51, 121, 140
Zilboorg, G. 8, 141

Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı
Şimdi ve Burada

Acının Kaynakları Salman Akhtar'ın "talihsiz, gereksiz, aşırı, patolojik ve dermanı olan acılar"ı ele aldığı, korku, açgözlülük, suçluluk, kandırma, ihanet ve intikam üzerine kapsamlı teorik ve klinik tartışmalardan oluşuyor. Kitabın Türkçe baskısına ek olan Pandora'nın Kutusu isimli bölüm ise Gülgün Alptekin'in Salman Akhtar'ın *Acının Kaynakları* eseri üzerinden anlattığı bir vaka çalışmasını konu ediyor.

Bu değerli kitapta Salman Akhtar bilge bakışlarını korku, açgözlülük, suçluluk, kandırma, aldatma ve intikama çeviriyor. Geniş bir yelpazeye yayılan psikanalitik kuramlardan yaptığı çıkarımlara gelişim araştırmaları, çağdaş sinirbilimin bulgularını, hatta şiir ve edebiyatı katıyor; sonuç da insanın acılarıyla ilgili hem çaylak hem de kıdemli klinisyenlerin ilgisini cezbedecek taze bir fikir sentezi oluyor. Bu eserin usta bir kalemin elinden çıktığı her halinden belli.

Fakhry Davids

Bu eseri özel kılan, Salman Akhtar'ın "gereksiz, patolojik ama dermanı olan acıları" ele alışındaki o derin insaniyet. Araştırmaların geniş çaplı ve derin olmasının yanı sıra her duygunun fenomenolojik, gelişimsel ve sosyokültürel açılardan ele alınması bu çalışmaya evrensel bir değer ve çağdaş bir tat kazandırmış. Ayrıca okurun insan duygularının karmaşıklığına dair hoşgörüsünü yenileme gibi de bir özelliğine de sahip bir eser.

Maria Teresa Savio Hooke

İnsanın altı temel duygusunun özgün ve kapsamlı bir analizini yapan Salman Akhtar, bunların kaynaklarının fenomenolojik, sosyokültürel, psikopatolojik yanlarını eşsiz biçimde bir araya getirmeyi başarıyor. Korku, açgözlülük, suçluluk, kandırma, aldatma ve intikamın insanın önüne çıkan asli zorluklardan olduğu net biçimde ortaya koyularak, psikanalistin bunları ifşa etmeye ve yıkıcı amaçlarını çözümlemeye yönelik çabası da klinik malzemeler üzerinden ustaca örneklendiriliyor. Deneyimli klinisyenler için temel metinler arasına girebilecek, psikodinamik psikoterapistlerin tamamı içinse harika bir genel bakış vazifesi görebilecek bu kitap, özenle seçilmiş kapsamlı bir kaynakçayla tamamlanıyor.

Otto Kernberg

Kuramsal, klinik ve eğitim becerilerini kullanan Salman Akhtar, insana acı veren altı unsurun inceliklerini çok farklı açılardan mercek altına alıyor. Kitapta bol miktarda bulunan vaka öykülerinde acının kaynakları olanca açıklığıyla, gerek analist gerekse hasta bakımından resmediliyor. Bir hayli derin, ama bir o kadar da net ve öğretici olan bu metinde akademi, şiir, keskin zekâ ve terapi becerilerinin sık rastlanmayan bir bileşimi ortaya çıkıyor. Acının Kaynakları'*nı okumak insana çok şey katan hem entelektüel hem de duygusal bir deneyim.*

Ilany Kogan

ISBN: 978-605-399-505-0

9 786053 995050

www.bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI